Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

PC II 116/1945

12009001334,3/4_5/6

COBISS_O

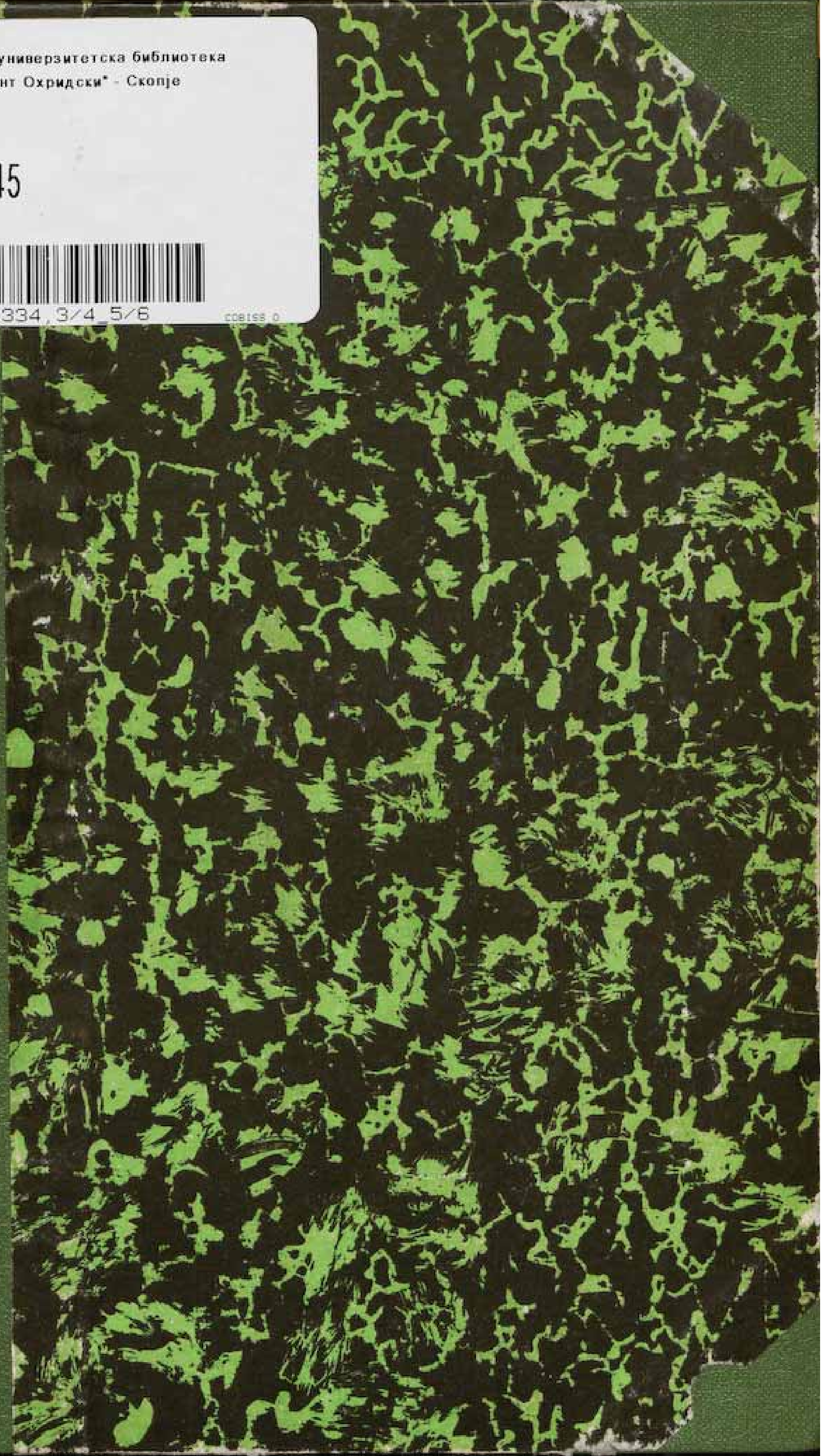

2258/84

Rp. II-116

Народна и универзитетска
библиотека — Скопје
~~Св. II-3164/1945-46~~
Rp. II-116/1945-46

II 3164

3

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ
ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

КН. 3-4

Год. I. ОКТОМВРИ — НОЕМВРИ 1945 г.
СОФИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

стр.

1. **Димитр Влахов** — Предателите на македонското дело 97
2. **Ганерал Кецкаров Вл.** — Бойният принос на Македония за независимостта на Балканите 109
3. **Христо Калайджиев** — Удара върху македонската демокрация 116
4. **Ю. Анастасов** — Великогръцкият шовинизъм и Македония 122
5. **Пав. Делирадев** — Разпокъсването на Македония като исторически факт и фактор 127
6. **Венко Марковски** — Македонската култура . . . 134
7. **Ангел Томов** — Към правилно и трайно резрешение на националния въпрос 144
8. **Димитър Атанасов** — Към интензивиране на македонското земеделие 150
9. **Асен Василиев** — Няколко неизвестни иконописци от Македония 158
10. **Димитър Мицев** — Албано-гръцките отношения . . 169
11. **Васил Шанов** (турколог) — Град Яйце 174
12. **Дим. Я.** — За гръцките претенции 176
13. — Майският манифест 183

Книжовен преглед

14. **Хр. Стойков** — Просветното дело в разложко . . . 189
15. **Дим. Я.** — Lubin Bochkoff. Quelques notes sur les communications dans les Balkan 192

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

Печатница „Художник" — София

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

УРЕЖДА РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

Главен и отговорен редактор: ЮРДАН АНАСТАСОВ

Год. I. октомврий—ноемврий 1945 Кн. 3-4

PC II 196/1945-II

Димитр Влахов

ПРЕДАТЕЛИТЕ НА МАКЕДОНСКОТО ДЕЛО

(Мајскиот манифест от 1924 година).

1334/09

Во крајот на 1893 година, кога во Македонија условијата беа непоносими, македонскиот народ започна својата организирана борба. Основана беше знаменитата македонска революциона организација.

Првоапостолите на македонското революционно движение беа *Гоце Делчев* од Кукуш. *Дамјан Груев* од село Смилево, битолско, *Петр Поп Арсов* од село Богомила, Велешко, *Гјорче Петров* и *Пере Тошев* од прилепско, доктор *Христо Татарчев* од Ресен, *Христо Батанджиев* од Гумендже и *Иван Хаджи Николов* од Кукуш.

Тие првоапостоли беа надахнати со идеите на великата френска револуцја, со идеите на големите италјански патриоти демократи Мацини и Гарибалди, на паришките комунари от 1871 година, на српските социалисти народници како Светозар Маркович и на блгарските револуционери демократи и социалисти Георги Раковски, Лјубен Каравелов, Христо Ботев, Филип Тотју, Васил Левски, Бенковски.

Тие револуциони македонски деатели поставиа за цел на својата борба извојуванјето на политичката свобода, политичката автономја на Македонја под покровителството на великите сили. Средствата за постиганјето на таја цел беа масовото вооражено востание и единичните революциони акции на македонскиот народ.

„Освободуванјето на Македонија лежи во внатрешното востание, — говереше Гоце Делчев. — Кој мисли инаку, тој лаже себе си, лаже и другите".

Основоположниците на македонското революционо движение беа демократи и социалисти, по мироглед, те не беа тесноградни националисти.

„Јас не ги мразим османците како народ, говореше уште Гоце, јас војувам против османската тиранија, како господарствена система".

Македонскиот народ: интелигенцијата, занатчиите, селаните, работниците, трговците го посрешнаја со восторг новото освободително движение.

Особено важно е да се отбележи участието на нашите селани во това движение.

Националниот вопрос во својата сашност е селски вопрос. Македонските селани беа потиснати и жестоко експлоатирани. Тие беа угнетавани политички и национално-културно од турската власт. Тие беа угнетавани економски од едрите сопственици и турската држава. Борбата на МРО за политичко и национално ослободуване, да се конфискува земјата на чифликсајбиите, означаваше за македонските селани во сашност борба за национално ослободуване. Селаните влегоја и участвуваа најактивно во организацијата, они се бореа за осаштествуванјето на нејзините задачи и цели, зошто това означаваше за нив крај на бејскиот и правителствениот произвол, грабеж и експлоатација. Борба за политичко ослободуване, за политичка автономија на Македонија означаваше за нашите селани преди се борба за земја, за подобар економски живот, за подобро саштествувание.

Во многу кратко време, за 3 до 4 години, цела Македонија беше охваната од революциониот пламак, од революциониот кипеж. Во таја организација учествуваше целиот македонски народ, со исклјучение на експлоататорите и незначителен број турски мекерета.

На секаде беа организирани революционни комитети и групи Во секоја околија имаше воражени партизански групи и одреди, со задача да содејствуват за вооражуење на населението, да подржат боевија дух сред него, да накажујат разбойниците, изменниците и предателите колко малко и да беа тие, да заштитават непосредствените интереси на населението, да раководат неговите секидневни борби против неговите непосредствени експлоататори, да укриват селаните храната, за да не плакјат на тие експлоататори часта, којато те вземаха од техните продукти и др. Благодарение на таја дејателност на организацијата и незините воражени органи, целото македонско население беше организирано, и се бореше против потисника — турскиот апсолутизам и неговите агенти. Това население се бореше исто така и против сите тие фактори, кои сакаја да се бркат во неговите работи, кои сакаја да ги използуват неговите страданија и борби за свои цели. Кои беа тие фактори?

Това беа пропагандите, кои соседните балкански држави, а и други мегјународни фактори организираа при полната поткрепа на турското правителство, во Македонија, за да купуват душите на малодушните елементи од македонското население, служејки се со заплашуванје, лаги, пари. Това тие го вршеа со цел да можат да претендират на дел, на парче, кс от живото тело на македонскиот народ.

Тие пропаганди беа на прво место велико-блгарската, великосрпската, великогрчката пропаганда. Освен тиа пропаганди нека укажем и на великороманската пропаганда — таја не играеше особена ралја во животот на македонското население; нека укажем на муслиманската пропаганда, која беше подржана со крв и огин од турското правителство, използувајки за целта разните разбојнички банди, за да заставујат македонското население да напусне своите родни места и се заселат тие места со муслимани. Ние имаме католичката и протестанската пропаганда.

Но македонскиот дух остана непоколебив. Сите тие пропаганди имаа незначителен успех. Тие не можеа да го изменат етническиот карактер на Македонија. Македонците си останаја македонци.

Македонскиот народ остана тврд како гранит во своето национално сознание.

Никакви насилија, терор, никакви тешки пресуди, никакви заплашуења, поткупи, затвори не го сломија борбениот дух на нашиот народ.

И тој народ, со участието си во сите ослободителни движенија на Балканот во течение на последните 140 години, со своите воражени борби против турскиот аскер, против разбојничките банди на блгарските врховисти, на српските и грчките шовинисти, со своето участие во големото народно востание — *Илинден*, 2 август 1903 год. и со своите воражени по сетнешни борби покажа и докажа оти тој е во состојание, да запази и тој успеја да запази вопреки се, својата национална самобитност, нашиот народ докажа оти тој е достоен да бидi слободен и равноправен на другите народи.

Нека одбележам и подчертам дека во македонското ослободително движение е имало секога само едно силно течение — това е македонското течение, течение което најде свој израз во борбите на МРО.

Но правителствата на суседните на Македонија држави, особено това е верно за блгарското империјалистичко правителство, се мачеа со сите средства да проникнат во МРО, да се доберат до незиното раководство, за да направлјават незината дејателност, согласно со интересите на политиката на блгарскиот завоевателен национализам.

Српската и грчката пропаганда не можеа да расчитат на никаков успех во македонското ослободително движение, зошто македонскиот народ, македонските славјани считаа српската и грчката пропаганди за врагове, кои со своите дејствија го разединуваа македонскиот народ.

Треба да одбележам, оти блгарската пропаганда имаше, во това одношение, известен успех.

Тој успех се должи и на усилијата, кои македонската емиграција во Блгарија пројави во това одношение.

Во Блгарија имаше во началото во тој век 100 хилјада македонски емигранти, а сега има 500-600 хилјади емигранти и бежанци.

Таја 100 хилјадна емиграција бе главно од Вардарска Македонија Велес, Прилеп, Охрид, Битола, Тетово, Крушево, Кичево, Дебар, Скопје, Щип и др.

Таја емиграција участвува активно во државниот, политичкиот, стопанскиот, културниот и общественниот живот на Блгарија. Известен број од таја емиграција се подаде на внушенијата на блгарското империјалистичко правителство и дворецот, основаја Врховниот македонски комитет, кој инсценира две така наречени востанија во 1895 год. во Мелничкиот крај и во 1902 год. во Горно-Джумајскиот реон — Пиринска Македонија.

Таја част од македонската емиграција продолжаваше през сето време на саштеството на македонското ослободително движение, да пречи на истинското народно революционо движение, таја продол-

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

жаваше да играе ролјата на враг на македонската слобода, враг на разбирателството мегју јужните славјани и изопшто мегју балканските народи, враг на балканското единство и братство. Но, за честа на македонскиот народ, за наша гордост ние требе да одбележиме, оти македонската емиграција и бежанците во своето подавлјајуште болшинство остана верна на заветите на првоапостолите на македонската револуција. Таја емиграција, прогресивната македонска емиграција се групираше во крајно прогресивните движенија во Блгарија и участвуваше активно во политичкиот живот во страната, како испракјаше во парламентот во Софија свои, прогресивни, представители. Ке отбележам, дека од 1923 до 1940 год. во сите легислатури во сите собранија, македонските емигранти — и блгарските народни маси во Софија, Пловдив, Хасково и другаде испратија свои представители — незаборавениот Димо Хаджи Димов 1923 год., Христо Калајджиев 1927 год., Христо Трајков и Алекси Мартулков 1931 год. од Софија. Стамат Иванов 1931 год. од Пловдив, Трајко Христов 1931 год. од Хасково, Божин Димитров Проданов 1939 год. од Софија. Тие депутати смело отстојаваа делото на Македонија, заштитаваа интересите и идеалите на емиграцијата и на блгарските народни маси. Нека притуриме уште, дека македонската емиграција во 1927 год., давам данни за това време, зашто за това време имам сведенија — составлјаваше половината од членството на Работничката партија — комунисти, која набројаваше тогај 27 хилјадни човека. Македонците беа иницијатори за образуванјето на таја партија.

Таја емиграција е участвувала и е имала нај-голем дел во борбите на блгарскиот народ против фашизмот и мракобесието.

Таја емиграција и сега во своето абсолутно болшинство е слободолјубива, враг на фашизмот и мракобесието, пријателски разположена кон свободната федерална држава Македонија во федеративна демократска Југославија.

Благодарение, повтарам, на политиката на блгарскиот завоевателен национализам проведена при содејствијата на конзервативната и надијаната со великоблгарски идеи македонската емиграција во Блгарија, ние наблјудаваме извесно раздвоение во средата на самата македонска организација.

Врховистите — представлјајуштн конзервативната великоблгарската емиграција составлјава јадрото на Врховниот македонски комитет на Цончев, Михајловски, Николов, Протогеров, се стараја да прокарват своето влијание одначало при содејствието на блгарските представителства во Македонија и блгарската екзархија. По-касно, особено след Илинденското востание, блгарските правителства и двореца успеа да привлечат некои од раководителите на македонската революциона организација на своја страна.

Во македонската революциона организација се очертават векје две теченија.

Десницата, која се јавуе раководител во Скопскиот и Битолскиот революциони окрузи, и левицата, која се јавува раководител на Солунскиот, Струмишкиот и Серскиот революциони окрузи. Нејзини преставители беа: Сандански, Чернопеев, Добри Даскалов, Кантарджиев, Паница, Буйнов, Хр. Јанков, Ризо Ризов, Панко Брашнаров, Д. Арнаудов и др. и јас исто така сум еден од тие представители. МРО имаше 5 револуциони окрузи.

Представителите на десницата беа: Тодор Лазаров, Тодор Александров, Хр. поп Коцев, Хр. Матов, Ив. Гарванов, Данаил Крапчев, Петко Пенчев, Кирил Прличев, Георги Баждаров, Лазар Томов и др.

Таја десница открито заштитаваше позициите на политиката на блгарскиот завоевателен национализам, са својата дејателност, со извршените провакациони атентати во 1911 и 1912 год. во надвечерието на балканската војна, во Штип, Кочани, Радовиш, Дојран, Солун и другаде, таја наливаше вода во воденицата на блгарскиот империјализам.

Големи се прегрешенијата, престапленијата на десницата на МРО по одношение на македонскиот народ. Таја има голем дел од одговорноста во катастрофата на Македонија.

Со објавуенјето на балканската војна од 1912 год. МРО како целосна организација на Македонија престана да саштествува. Но Александров. Протогеров и Чаулев продолжаваа да се сметат за членове на Ц. К. и да исползуват името и престижа на таја организација.

Во време на балканската војна македонскиот народ поткрепи војуваштите балкански држави, зошто тој сметаше дека таја војна е ослободителна. *Но тој беше жестоко измамен.*

Што се получи? — Македонија беше разделена, поделбата на Македонија беше санкционирана во Букурешт — 1913 год. август месец.

Првата световна војна уште по-малко можеше да донесе ослободуенјето на Македонија. Нашата татковина остана да пшка под едно непоносимо робство.

Така наречените мирни договори во Версај санкционираа това робско положение.

Но тие војни внесоја отрезвение во извесни македонски кругови кој имаа во ослободителната мисија на Блгарија, Србија и Грција и на христијанска Европа.

Тие илузии се разбија на пух и пра. И ние гледаме како уште во крајот на 1918 год. дејателите на македонската ВРО од сите окрузи, на чело со дејателите од Серскиот, Струмишкиот и Солунскиот окрузи, образуваја времено представителство на МРО организација; тие издигнаја старото знаме на македонската автономија, на балканскиот сговор на бадаштето балканско братство.

Поставелите се на услуга на блгарската завоевателна политика Александров, Протогеров, Иван Михајлов и Националниот комитет на македонските братства во Блгарија, на чело со Иван Каранджулов, се провалија. Но това положение ние левичарите, во МРО не можевме да го исползуваме како треба. Ние, општо земено како цело се покажавме не на нужната висота на положението. Благодарение на неактивноста на големото болшинство деатели од левицата на страната МРО, благодарение на извршените од нив грешки, јас би рекол големи грешки, дејателите од старата десница

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

на МРО и старите врховисти, који уште каде 1908 год. беја се обединили со дејателите од десницата, добија надмоштие во Пиринска Македонија. Тие стари грешници издигнаја привидно знамето на самостојателната македонска борба. Тука требе да посочам на некои причини од идејен характер кои допринесоја да се засили десницата на МРО во 1922 година и во началото на 1923 година во Пиринска Македонија.

Преку летото на 1922 год. Алеко Василев, наречен Алеко Паша — убит от Иван Михајловата банда заедно со неговите пријатели и со цветот на македонската интелегенција во таја македонска област во септември 1924 год. во врска со убиството на Т. Александров, — започна да работи заедно со Т. Александров (до тогава Алеко Василев минаваше за самишленик на левицата на организацијата). Тој издаде едно окржно во кое зајавлјаваше:

1. Оти ВМРО ке се бори за ослободуването и обединението на Македонија во едно политичко цело, во самостојателна држава, — а това беше едно от главните исканија на Сандански и другарите му, благодарение на което тие се ползуваја со подршка на целото население на тој крај.

2. Оти организацијата не ке се меша во натрешните работи на Блгарија и не ке позволи на блгарското правителство да се меша во незините работи, а това значеше, тој издигаше лозунга за самостојателноста на македонското ослободително движение од намесата на Блгарија.

Со това Александров публично се откажа од својата стара програма врховизма и возпре политиката на старата, Делчевата ВМРО.

Од друга страна, за да ги привлечат комунистите на своја страна — а тие составја внушителната сила, местните раководители на Александровата организација зајавјаваа, оти оние не сметат комунистичката партија за свој противник, зошто националната революција не исклјучувала социалната, на против, таја била нејзина неизбежна предпоставка.

Со тие демагогски способи на агитација сомишлениците на Александров во Пиринска Микедонија успеја да ги заблудат некои от нашите стари дејатели во таја област „од Серскиот революционен округ“, како и некои комунисти и анархисти, како Бујнов, Скрижовски, Стоје Хаджиев, Пенков, Медникаров, Ковачев и др.

Таја организација беше потпомогната од блгарската и македонската буржоазија во Блгарија и во Пиринска Македонија.

А таја преставлјаваше известен фактор во Пиринска Македонија, а во Блгарија, сред емиграцијата.

Во Вардарска Македонија нејзината власт се простираше само во пограничните во Блгарија реони — во Штипскиот округ.

Известно е каква голема ролја изигра Александров и Протогеров во подготовката и извршуението на преврата од 9 јуни 1923 год. при урнуванјето на правителството на Стамболиски, во септември истата година при потушванјето на народното востание на селаните и работниците во Блгарија.

Но Александров и Протогеров и нивните помоштници чувствуваја оти населението во Пиринска Македонија во своето болшинство, а исто така и емиграцијата и бежанците во Блгарија не само дека не беја со нив, а и беја настроени против нив. А известно е оти од настроението до дејствијата растојанјето не е многу големо. Александров и Протогеров се опасјаваја да не би македонците од Пиринска Македонија и тие кои живејат во Блгарија предприемат акција против нив. За да претпјат зародилото се од нив недоволство, а од друга страна, небидејки сигурни, во своите ортаци — блгарската и македонската фашиска буржуазија, која секој момент можеше да ги изостави, тие решенија да подготват врски со Советска Русија, за да сакат нејзината помош, дипломатичка и политичка, при разрешаванјето на македонскиот въпрос, а исто така да влезат во връзка со останалите македонски групировки и Балканските национални организии и политички партии, кои стојат на базата на самоопределението на македонскиот народ и на другите Балкански народи.

Во това свое стремление тие побараа лице кое да послужи за врска. За таја цел они се отнесоха до мене, оти знаеја дека јас се ползувам со полното доверие на македонскиот народ: јас бев член на ЦК во старата Делчевата македонска организација во 1903—904 година, бев председател на Солунскиот комитет на таја организација; бев социјалистически депутат во Турскиот парламент од 1908 до 1912 год. избран като кандидат на левицата на организацијта од Солунскиот Санджак т. е. от околиите: Солун, Св. Гора, Кукуш, Лагадина, Енидже Вардар, Карафере, Воден, Дојран, Гевгели, Струмица, Тиквеш; бев исто така председател на Централното биро на легализираната левица на организацијата — Народната федеративна партија (Таја партија беше распусната од Турското правителство во 1910 год. на основание на закона за распуштанјето на националните организации).

Јас примив поканата. Јас заминав за Москва заедно со Монев, зет на Александров, со мисија да биде ВМРО подкрепена политички и дипломатички од Советска Русија, како организацијата на Александров се задолжаваше да измени својот политички курс, т. е. таја се задолжаваше да дејствува совместно со сите прогресивни фактори во Македонија и во Балканите против фашизма и империјализма. Нека укажем овде дека таја покана беше направена писмено пред мене од близките на Александрова македонски дејатели Баждаров, Прличев и Монев, и лично преку Павел Шатев.

Преценуејки го добро какво големо значение би имало за македонското ослободително движение истргнуванјето на тие, кои се навогјат во ВМРО македонци од пагубното влијание на блгарскиот фашизм и разни блгарски буржоазни организации и нивното насочуенје по патот на вистинската борба за ослободуенјето и обединението на македонскиот народ, јас примев поканата. Во Москва ние се сретнавме со раководни фактори на Советскиот Сојуз. Во Москва на мене и на Монев ни се рече (това беше през август 1923 година):

—Политиката на СССР ви е известна. Таја била секогаш за заштита на угнетените народи. Нејзините авторитетни представители често са зајавуеле това. Нејзините представители во Генуа, а покъсно во Лозана високо го издигнаја лозунгот за самоопределението на народите, и специално на балканските народи. На таја подкрепа може да расчита и представлјаваната од Александров, Протогеров и Чаулев ВМРО, доста е да е таја една организација, која дејствително се бори за ослободуењето на Македонија.

На вракјањето од С. Р. Влахов и Монев са представили един обстоен писмен доклад по својта мисија, кој бил предаден на Александров. Тие предложиле на последниот да даде доказателства во горниот смисол. Александров дал вид дека приема, предложението. Нему му се предложило да излезе со една декларација, в која да го изложи сето това. Тој го помолил Влахова да ја напише таја декларација, кое последниот го сторил. (Монев по сето това бил наполно согласен со Влхова). Таја декларација во главните пунктови, била одобрена од Александров, неговите саветници: Прличев, Милев, и Баждаров, нашле оти во тој вид таја не можи да се публикуе. Тие ја прегледуват и един месец после това ја публикуват, како ја нагласуват така, како тие си сакале.

После септемвриските собитија кога возмущението на македоиските маси и на целиот блгарски народ против правителството на Цанков и против организацијата на Александров беше достигнало големи размери, кога мнозина мегју македонските дејатели, кои до когај подржаја Александрова почнаја да се возмуштават од неговите дејствија и од тие негови близки лугје, кога македонските дејатели од Илинденската организација започнаја да ја критикуват неговата политика по отношение на българското фашиско правителство; кога конфликтите мегју него (Александров) и некои од министрите зачестија, Александров чувствуеше повекје од секој други пат нужда да хврли мост мегју ВМРО, от една страна, и македонските народни маси и блгарскиот трудов народ од друга страна.

Откажуејки ги своите врзки со блгарското правителсто, приемајки да работи на самостојна македонска база и да прекрати секаде борба против македонците од противниот нему логор и работниците и селаните во Блгарија, Александров се опитал повторно да узнае, дали би могла неговата организација во таков случај да разчита на подкрепата на Советска Русија. Едновремено со това, тој се опитал да влезе во връзка со разни балкански органазации. Тој правил сондажи пред представителите на Косовскиот комитет, црногорските революционери и ХСРС на Степан Радич. Резултатите на тие сондажи биле:

—Прекинуење секакви врски со правителството на Цанков; објавете и дајте доказателства, оти сте за самостойноста на македонското ослободително движение, прекратете со убиствата, реализирајте го единствениот македонски фронт, — а това е возможно, зошто саканијата на сите македонски групи и организации се едни и исти: Независнја Македонија и Балканска федерација — и тогај ние сме готови да сотрудничиме со вас и да образуваме балкански фронт.

Един пролетен ден кон крајот на месец март 1924 година Александров и Протогеров отпатуваја од Блгарија за Виена. За да се ориентират за положението за македонскиот вопрос во тугинја и да ги довршат преговорите кои ги јас водев во Виена со представителите на македонската федеративна организација, представлјавана од известниот другар на Сандански, Тодор Паница, убиен во Бург театар во Виена на 6 мај 1925 год. од известната престапница Менче Карничева, жена на Иван Михајлов, — и со останалите прогресивни национални организации и политически партии на Балканите.

Во резултат на тие разговори и преговори беа изработени ред документи, потписани от Централниот комитет на ВМРО, а имено:

1) Една принципна декларација, во което се укажува на готовноста на Ц. К. на ВМРО да прекинат со следваната од него политика да објави решителна борба против потисниците на македонскиот народ, да дејствуват задружно со сите прогресивни сили на Балканите за осаштествувањето идеалите на македонскиот народ: Независна Македонија и Балканска федерација. Тој прв документ беше потписан на 29 април 1924 год.

2) На другиот-следниот ден 30 април 1924 год. биде изработен и потпишан друг един документ — „протокол за обединението на македонското революционо движение“, во което се изложени истите принципни положенија. Едно времено со това се реши да се издава еден вестник, списван на француски и немски јазици и на сите балкански јазици, за да се пропагандират новите идеи. Тој весник беше „Балканска федерација“, чиито директор и главен редактор бев јас (този весник излизаше од 1924 до 1932 година).

Новата ориентација на македонските национал-осободителни движенија требваше да се оповести на македонскиот народ и на македонските революциони дејтели. Но тој како горе указаните документи не беа предназначени за публикација, за това беше изработен един документ — манифест до македонскиот народ чијто принципи са добре известни. Това стана на 6 мај 1924 година.

Истите принципи беа изложени во една декларација, којато македонската парламентарна група во Бл. парламент — 8 души требеше да прочита во парламентот и да установи совместната дейност со другите парламентарни групи приврженици на слободата и независимоста на Македонија и на сојузвањето на слободните балкански национални единици — како федерални држави во еден сојуз на Балканите.

Манифестот беше публикуван нај-напред во вестникот Б. Ф. брой I излегол на 19 јули во 1924 год.

Блгарското правителство и правителствата на Јутославија и Грција збеснаја од тој манифест.

А што се однесуе до македонскиот народ, во Македонија и во други страни — емиграцијата, то го посрешна со восторг тој историски акт. Блгарското правителство зеде енергични мерки за да парализира големиот ефект, којто возвестуваните принципи по манифестот произведоха на македонските и блгарски маси. Това правителство застави Т. Александров и генерал Протогеров да се одкажат од него. И последните во една декларација на 1 август 1924 год. зајавија, оти тој манифест бил една мистификација и тој бил написан од мене и оти они не са подписали таков документ. Петар Чаулев, третиот потписал документа член на Ц. К., остана верен на изложените во манифестот принципи.

Публикуваната во 1926 год. во Прага книга под заглавие „Изменниците на македонскиот народ", написана от мене по порака на Ц. К. на обединената макодонска револуциона организација, во која книга беја приложени 9 факсимилета мегју, кои и манифестот под кој личат потписите на Протогеров, Чаулев и Александров, когото првите двајца подписаја под негово полномоштие дадено во моје присатствие, тај како тој Александров, сакаше да одпатува од Виена затворија устата на сите негодници и клеветници.

На обвинението против мене, оти сум фалсифицирал подписите на Ал. и Пр. јас одговорив со едно отворено писмо, на което издајниците на македонското дело, целата таја пасмина од враговете на македонскиот народ не одговорија. Во бројот 2—3 на весникот Б. Ф. јас пишев:

Како участник во сите разговори, советувања и преговори, трите членови на Ц. К. воделе по мегју себе и со представителите на другите македонски и балкански групи и организации од 1 април до 6 мај т. г. сум должен да зајавам пред сите македонски революционери и пред сите чесни македонци следното:

Манифестот до македонскиот народ од 6 май 1924 год. во сите основи и саштествени положенија, е изработен со обшото участие и на тројцата членови на Ц, К., а некои пасажи од првоначалната му черновка, написана од мене, се засилени по личното настојаванје на члена на Ц. К. — Т. Александров.

Оригиналот на манифестот е потписан од двајца члена на Ц. К. — А. Протогеров и П. Чаулев, — а подписот на Т. Александров, одпатувал пред подписуванјето, е сложен од двајца членови на Ц. К. по полномоштие на Т. Александров изрично и лично дадено од последнија во моје присаствие.

Освен манифестот саштествуваше уште една декларација и еден протокол за обединението на македонского револуционо движение, во кое основните положенија на манифестот за новата тактическа ориентација на ВМРО се редактирани во многу-определена, реска и крајна форма (прочитанието на тие документи наполно ја потврдува верноста на това зајавление Б. Р.); тие два документа како и други уште, се потписани својерачно и од тројца членови Ц. К. — Т. Александров, Ал. Протогеров и П. Чаулев.

Подписуванјето на сите тие документи стана во моје присаствие и во присаствие на уште други лица.

Зајавувам, оти сум готов на анкета, која да провери и установи истиноста на гореизложеното. Таја анкета може да биде произведена и од најврлите противници на новата ориентација на организацијата, прокарана во декларацијата, обединителниот протокол, манифестот и другите документи, подписани од Ц. К., стига тие анкетори да бидат честни лугје.

Зајавувам, најпосле, да сум готов да ги тегнам сите последици. ако се установи, да изложението тука не одговаре на истината.

Ете при какви условја виде бел свет тој исторski документ.

След измената на Протогеров и Александров борбата на македонскиот народ на базата на принципите на манифестот продолжи. Многу македонски дејатели станаја жертва на својата преданост кон македонското ослободително движение, организовано на базата на тие принципи.

Веднага по публикувањето на манифестот беја основани комитети и групи, беа образувани најнапред во Вардарска Македонија. Инициjатори на тие комитети и групи беја извесниот македонски революционер другар на Гоце Делчев, Ризо Ризов од Велес и извесниот вам искрен, предан и последователен борец за ослободуењето на Македонија Панко Брашнаров од Велес.

Една година по публикувањето на манифестот беше образувана обединената ВМРО, во чија програма легнаја принципите на манифестот. Во таја организација зедоја участие многу стари македонски дејатели — некои од нив участвуваја во основаните комитети и групи во Вардарска Македонија след публикувањето на манифестот, а во таја организација постапија и многу нови дејатели, дејатели кои сега работат тука во изградуењето на нашата слободна Македонска федерална држава во федеративна Југославија. Ние виждаме тука, освен Брашнаров, Алекси Мартулков, Крсте Гермов Шакир, Павел Шатев, Киро Петрушев, Димчо Зографски, Тодор Зографски, Дончо Иванов, Мирчев, Костадин Ванев и многу други дејатели, кои активно работеа за слободата и штастието на македонскиот народ. Многу наши бракја и сестри платија со својот живот за својата приврзаност накај делото за ослободуењето на Македонија за слободата на македонскиот народ. Тука во Вардарска Македонија, паднаја само до 1930 год. убиени и загинали безтрага над 1000 души, а во Пиринска Македонија и сред емиграцијата во Блгарија паднаја убиени и загинаја без траг над 2500 души чесни македонски дејатели.

Во историческиот мајски манифест беја легнали истите основни положенија, кои беја легнали во истинската прогресивна-народно-ослободителна борба на македонскиот народ раководена од нејзините учители — водачи: Делчев, Сандански, Хаджи Димов. Само, дека 1924 год. основните положенија на народно ослободителната борба на македонскиот народ установени од неговите водители беја сега во мај 1924 год. допълнени со опитот и поуките, кои ни дадоја трите революции — Руската революција 1905 год. февруарската революција 1917 год. и особено Октомврискаta революција од 1917 г.. Ленин и Сталин беја нашите путоводни звезди.

Учејки се од опитите на руските болшевици ние насочивме македонскиот народ на единствениот правилен пат, патот на совместната борба на сите слоеви, не експлоататорски, на македонскиот народ, на сите народни елементи од другите националности, против сите врагови, внатрешни и надворешни на нашата политичка слобода и благоденствие.

Научен од нашето минало и од опитот на нашите бракја руси ние разбравме, оти изолирано, дејствујуште само за себеси, само со своји сили, ние не представлјаваме и не можеме да преставлјаваме достатачна сила, за да кутниме непријателскиот противник, но ние разбравме исто така оти обединени, образувајки го нашиот единен революционен македонски фронт, који ги обединуе сите македонци, не-експлоататори, образувајки единствениот Балкански фронт, обединувајки сите чесни балканци, не-експлоататори, од сите националности и вероисповеданија ние станавме сила, ние представлјаваме несокрушима сила.

Тие лозунги на совмесната борба на сите чесни, угнетени и експлоатирани лугје се приложија во борбата која сите народи во Југославија под водителството на великиот Тито водија цели 4 години и таја борба заврши со полен успех.

Нека одбележам оти таја заедничка борба започна долго време преди подлата агресија на Хитлера и неговите лакеи. Таја борба се ујакчи, затврди во време на самата борба, борба четири годишна, жестока, во која сите народи во Југославија показаја ненадминат героизам и себеодрицание, кое овековечија својето име, прославија нашата земја.

Во таја борба нашиот македонски народ заема едно од првите места во борбата. Народите на Југославија и македонскиот народ, како еден од тие народи, чијато национална самобитност, слобода и равноправие се признаја во Јајце од сите народи на Југославија, нашиот народ чија национална самобитност слобода и равноправие, како и национална самобитност, слобода и равноправие на останалите народи во Југославија се признати од целиот слободолјубив свет со образуванјето на нашата Југословенска влада под председателството на маршал Тито, можиме да бидиме горди дека со својата решителна борба допринесовме за уништожението на хитлеризма, на хитлеровата крвава држава, на хитлеровата бандитска војйска.

Нам ни предстоји да покажиме сега и на полето и на мирното строителство нашата преданост и героизм.

Во таја предстојашта нам борба и изградуванјето на нашата народна власт, за благоданствието на нашиот народ и на сите народи во Југославија ние ке се водушевјаваме од делата на паднатите за идеите на мајскиот манифест другари; во таја борба нам ке ни служат за пример славните дела на борците како на нашите бракја македонци паднале за нашата слобода, и равноправие — Страшо Пинджур, Кузман Јосифовски, Мирчо Ацев, Орце Николов, Карпош, Цветан Димов, Димче Мирчев и хилјади знајни и незнајни борци на останалите народи на Југославија паднали во борбата за слободата и равноправие на сите народи на Југославија, за слободата и благодействието на јужните славјани, на целото славјанство на целото прогресивно и напредничаво човечество.

Генерал Кецкаров Вл.

БОЙНИЯТ ПРИНОС НА МАКЕДОНИЯ ЗА НЕЗАВИСИМОСТТА НА БАЛКАНИТЕ.

След толкова кървопролитните войни за подялбата на Македония, в които само гласът на македонеца не биваше чут, горното заглавие звучи много парадоксално и претенциозно во ушите на балканските империалисти. И все пак на такива теми може да се говори и пише со много везки основания, стига да се припомнят и правилно разтълкуват няколко исторически факти от най-древни времена та дори до днес. Наистина, въпросът за националността на македонците, като творци на епохите, които ще припомним, ще подразни патриотическото чувство на съседите на Македония, но политическата същност на събитията не само ще отблъсне шовинистичните им аспирации, но ще им покаже и с исторически данни, логичните възможности и правилният път, които се откриват днес на Македония. Тези факти не че са неизвестни на балканските историци, но те винаги са ги използували за своя национална кауза и всякога са избягвали да им дадат самобитен македонски характер.

Вярно е, че в народностно отношение Балканите са пъстри от памтивека. В древността се говори за десятки илирийски, тракийски, елински и македонски племена и народи. От средновековието до днес, пред нас се редят имената на народи и племена от славянски, аварски, татарски и турански произход, между които с претенция за автохтонност (старожителство) личат имената на гърци, власи и албанци. При това и турците имат своето място, като етничен елемент и дълговековни политически владетели. Появата и запазването на тая национална пъстрота е леко обяснима, както со географското положение на Балканския полуостров, като мост между изтока и запада, така и со неговите географски особености. Планинските вериги раскъсват полуострова на множество малки и голями келии, свързани со трудни съобщения и даващи удобства за засядане на племена и народи, по начин такъв, че бурите на историята да не могат да ги пометат без остатак, а от друга страна, да се създават малки и немощни държавици. Времето се указа слабо да изличи даже и някои от племенните особености во известни области на полуострова.

Тези обстоятелства са достатачни да ни обяснат политическата раздробеност на Балканите во различните епохи на историята, както и възможността на добре организираните во военно отношение народи да ги покоряват под своята империалистическа власт и пак да не успеят да наложат една обща държавна консепция. Така, пред очите ни се редят много завоеватели, като перси, римляни, готи, келти, авари, славяни, кръстоносци, нормани, турци, а напоследак и немци, които са покорявали раздробените балканци за много късо или много дълго време.

Во борбата за балканска независимост, Македония винаги е играла важна роля, като политическа и географска единица. Нами-

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

райки се во средата на полуострова, нейните политически прояви винаги са имали обединяващи тенденции, по отношение другите народи, а когато на македонското население е липсвала възможността да се проявява политически и военно, Македония се е явявала като терен за аспирации от страна на съседните държави, или както се казва, — тя е била вечната ябълка на раздора.

След тия кратки осветления пристъпваме към историческият анализ на фактите, които ще ни покажат ценният принос на Македония во борбите на балканските народи за единство, независимост, мощ и култура.

Гръко-персийските войни и тия между Атина и Спарта во 5-и и 4-и векове преди Христа, доведоха цивилизования елински свят во политически упадак. Во този период. Македония е взела политическата хегемония на Балканите, принудила гръцките „демократически републики“ да приемат македонската централистична власт, во замяна на което, македонците възприели политическите и културните импулси на елините по отношение близкия изток и създадоха великата империя на Александра Македонски, която откри широко поле на елинската цивилизация по западните брегове на Мала-Азия и Египет.

Разбира се, че е смешно да се градят съвременни великогръцки аспирации, от факта че преди 24 века Македония е била „люлка на елинизма“, не само поради многото вода, която е изтекла от тогава до днес, но и поради спорността на факта за племенната принадлежност на македонците. Тогавашните елини, противно на сегашните гърци, са отричали всякаква кръвна връзка со варварите македонци и са ни оставили доказателство за езиковното и народностно отличие на македонците. Плутарх пише, че на някои пиршества, македонците се карали на своят неразбран варварси език. Важният факт, който трябва да подчертаем е, че при дадени политически обстоятелства, географското положение на Македония е позволило да се зароди на македонска почва чувството за общност и со други балкански народи и са могли да станат културтрегери на една висока цивилизация и още широка държавна консепция. Това е достатачно за да се разбере, че географското положение е допуснало политическото развитие на Македония, не само без вреда, но и со огромна полза за съседите.

Вторият факт е борбата на балканските народи срещу римското завоевателство. Единствените представители на тази борба са македонците, защото гърците се явиха като мост на римското проникване, чрез борбата им срещу божем „еднородните“ им македонци. Македония единствено е схващала опасността от римският империализъм. Стремлението ѝ да се спъне възходът на римския завоевател, намира най-широк израз во съюзът ѝ со Сирия и Картаген, а също така и во опитите ѝ да предпази, даже на сила, гръцките „републики“ и Египет от римско завоевание. За това тя води две войни (206 и 197 г. пр. Хр.) со Рим и последна сви знамето на съпротивата срещу римското проникване. Несполуката на Македония може да се обясни со общата политическа обстановка около Средиземно море, но тя не може да обезличи нито усилията на Македонската държава да защити Балканите и източното Средиземно море за народите от този басейн, нито да отрече широките ѝ политически консепции.

Трети факт от решително значение за засядането на славяните во Македония и образуването на славянски държави на Балканите, е борбата на македонските славяни срешу Византия.

Като отърсим историята по преселването на славяните на Балканския полуостров, от всичко което носи характера на легенди, относно лица, събития, светци и пр., за реалния историк остава един безспорен факт, а именно, че во 6-и и 7-и векове, на Балканите си дават решителен бой два свята: — славяно-демократичният и византийско-олигархичният. Во тая борба, първият отстоява правото на самобитна държавна уредба съответна на племенните особености, а вторият — завоевателното начало за властвуването на една бюрократично-поземлена олигархия, върху основите на ориентализираното римско държавно право. Во економическо отношение, тази епоха на Балканите може да се определи като сблъскване на робовладелческия строй со патриархално-колективното земевладелчество.

Во това голямо социално явление, дружините на Исперих около Плиска и тия на Кубера во Керамисия (Пелагония, Битолско), се явяват само като военно политическа багра на основното явление — славянско затвърдяване на Балканите и обособяването им като национални държави, макар и не напълно во днешното съдържание на това понятие.

Тази борба срещу Византия е започната едновременно от мизийските и македонските славяни, като непосредствени съседи на Византия, при крайно различни политически и стратегически условия.

Македония е близкият хинтерланд на Солун и е покривала почти изцяло Via Ignatia — единствената връзка на Византия со западните ѝ владения. Освен това, Керамисия беше твърде далече от Цариград, за да може да му се нанасят от там непосредствени удари.

Мизийските славяни, обратно, имаха преимуществото да не разделят на две византийските владения, да бъдат защитени от Хемуса (Стара пл.) и да могат с един скок да заплашват политическият център на Византия — Цариград.

Тези обстоятелства спрегнаха взаимно политически и военно двете славянски групи и затова, до като Славиния (Македония) привлича първите удари на Византия (688 г. — Юстиниан Ринотмет), съпроводени со страшни изселвания на македонски славяни во Мала Азия, Мизия закрепва зад Балкана, за да започне обратното взаимодействие — привличане византийските сили на изток, и облекчаване македонските славяни на запад. Логиката на събитията свързва първоначално политически, а после и културно, двете славянски групи под общото *политическо название Българи.*

Макар и во състава на България, Македония не е престанала да има свои становища во решителни политически моменти. Така напр. империалистическото увлечение на българите към Цариград, според някои исторически указания, имало своя пръв противник во лицето на най-яркият представител на балканското славянство —

Св. Климент Охридски. Това увлечение, на три пъти подхващано от Симеона, и възпирано под влиянието на Климента, можа да се dазвие само след неговата смърт.

За македонските славяни унищожаването или превзимането на Цариградска Византия не представлява първа политическа задача. Важно е само отстранението на културното ѝ влияние и обединяването на балканските славяни. Тъкмо това е основният политически мотив на Самуиловата държава. Известно е, че тя възниква върху основите на народният протест срещу византинизирането на българския царски двор и висшето духовенство. Военните усилия на Самуила се насочват последователно към мизийските славяни, сръбските княжества, Солун, Тесалия и даже към пелопонезките славяни. На изток Самуил е водил само отбранителни войни. Тази последователност на войните на Самуила открива и неговата основна идея — обединяване на балканското славянство. Така може да се обясни и различното му отношение към сръбските князе и земи, от това което е имал напр. Симеон. До като Симеон си е служил со войни, опустошения и унизително заложничество, Самуил започва со война, но продължава со сродяване.

Въпреки че во Македония се постави правилно въпроса за борбата срещу Византия со формулата — „чрез съединение към победа“, самуиловият курс не успя. Това стана първо, защото той имаше срещу себе си един голям полководец и далновиден политик, второ — поради недозрялата славянска връзка и трето — поради нестратегичното устройство на държавата, за борба срещу Византия. Западна Македония не можеше да бъде изходно място за борба срещу Византия, тъй както и Абобското плато не можеше да бъде мястото от където би могло да се обедини целото балканско славянство. Освен това, границата срещу Византия беше твърде дълга, за да може да се отбранява срещу грамадната ѝ сила при тогавашните средства за съобщения. Въобще въпросът за политическата стратегия на балканските славяни, е много сложен и интересен, но той излиза от рамките на поставената задача. Во случая същественото е да подчертаем, че географското положение на Македония за четвърти път во познатата ни история, показва, че македонското население, когато политически е обособено, поради централното си положение, по естествен път, му се налага да взима най-правилни позиции, от гледище на южнославянските интереси.

Солидарността на македонците во всяка борба срещу Византия се подчертава и во дните на Душана, когато той пое во ръцете си славянската борба срещу нея. Но самостоятелната позиция на македонците изпъкна и во отхвърлянето на сръбския суверенитет, веднага щом тази борба престана да се води от многобройните наследници на 30 годишното душаново кралство. Нещо повече, при новата опасност от турското нашествие, първи Вълкашин и Углеш поведоха най-голямата от изкарваните до тогава срещу турците войски (60,000 армия), за да ги изгонят от Балканите. Това е петия момент, во който виждаме Македония на обща Балкано-славянска позиция. Сръбските историци ревниво пазят Чирменската битка като дело на сръбския народ, но и за всекиго е ясно, че прилепският и серският деспоти не можеха да комплектуват войската си от Рашка, а само от Македония. Следователно, походът на Вълкашина към Одрин е по замисъл македонско дело. Печалният му край сочи пак на един традиционен недостатак на македонските войски през средните векове. Отваряме скоба за пояснение: Самуил беше разбит при Сперхей (996 г.) и Скопие (1002 г.) само поради лоша охрана, осланяйки се на водите на придошлите реки. Со нощна изненада Василий II-и Българоубиец, нападнал на два пъти войските на Самуила и ги е избил почти до крак. Също така на 26 септ. 1376 г. Хаджи Илбеки, през нощта нападнал Вълкашина само со 4000 души, всял паника всред войските му и произвел ужасна сеч. Македонската войска на доскорошните сръбски васали била унищожена. Малцина се завърнали по домовете си. Вратите на Македония, дори до Албанските планини, са били отворени. Буря от ужас, грабежи, глад и нещастия, минали през Македония. Всички местни войводи приели турското васалство, по силата на което македонските военни кадри участвуват занапред во състава на турските войски, според Иречека — дори на Косово — во 1389 и обсадата на Търново — во 1393 г.

И въпреки това, во тази жалка епоха на позорна раздробеност и взаимопредателство между балканските феодали, всички южнославянски народи намериха личността на турският васал — прилепчанина Крали Марко, во когото да съсредоточат всичкият героизъм на славянските народи и да създадат во негово име, един нечувано единен героичен епос.

Опитите на български и сръбски учени и поети да присвоят за народа си мнимия герой, са смешен израз на сепаратистичен национал-шовинизъм, пред спонтанното единство на общото южнославянско поетично-патриотическо творчество.

И все пак това явление не е случайно. Нито сърбо-хърватските народи можеха да изживеят от близо трагичната борба на Иван Шишмана III срещу турското завоевателство, нито българите можеха да знаят епичната борба на сръбската конфедерация на Косово поле. за да възпеят краля Лазара. От друга страна, завоевателят пък, изравни по положение балканските роби, застана като общ тяхен неприятел и събуди у тях един общ идеал-освобождението.

Во началото на тая епоха, Крали Марко, кръстосващ Балканите като турски васал или съюзник, сигурно се е явявал като застъпник на християнското население, навсякъде където е минавал со войските на господарите си. Така, този син на Македония се явява като опора и надежда на християнското население, събира като фокус върху себе си надеждите на славянските народи и изличва почти изцяло старият им хероичен епос, за да го възглави под свое име. Тази скромна и не особено симпатична личност, от гледище на историческа роля, става общ синтетичен герой на южното славянство. Само во родното му място са запазени песни, които откриват нещо от истинската му физиономия като „зулумджия"

От този факт трябва да се тегли заключението, че междинното положение на Македония способствува за духовното обединение на източните и западните славяни на балканския полуостров А трябва да признаем, че народният епос е хранил душата на народите почти до края на 19-и век.

Шестият момент, в който Македония се явява со своя доморасла политическа консепция, по своята същност спасителна за балканските народи, е програмата на Вътрешната Македонска Организация Мъчно може да се обясни психологически еволюцията на нейната борба, без да се засегне въпросът за националността на македонското население.

Националното възраждане на славяните през 19-и век во Мизия, Тракия и Македония, лежи върху съвършено аналогични основи на политическото им обособяване през средните векове, когато българската нация се яви като политическа последица от образуването на българска държава.

През 19-и век, гръцката патриаршия имаше еднакво отношение към всички славяногласни елементи во Турската империя — отношение на експлоатация и потисническа асимилация. Поради това, цялото славянско население реагира, като единен народ, повежда черковна борба, во резултат на която се създава българската екзархия. Во последствие, Сан-Стефанския договор, който очерта границите на България, върху основата на черковното самоопределяне на българския народ, внесе и политическо съдържание во понатъшното национално развитие на македонските славяни.

Во това развитие, естествено указа влияние и съществуването на българска държава. Македония съставляваше оня дял от Балканския полуостров, който присъединен само към една от балканските държави, беше во състояние да развали равновесието между тях. Така, под влиянието на национален романтизъм и империалистични интереси, се явиха великоманските политически тези на балканските държави — джуджета: гръцката наука доказваше, че македонското население е славяногласно — елинско, сръбската — че то е безлично славянско, което може и да се сърбизира и да се българизира, а българската — че то е само българско.

Основателите на македонската революционна организация навреме схванаха политическата невъзможност да се допусне от европейските сили непропорционално развитие на една от държавите на Балканския полуостров и застанаха на позицията за политическа отделност на Македония, под формата на автономия, даже во състава на турската империя. Въпросът за националностите, организацията постави върху основите на най-широка търпимост. Друго течение во тая организация се оформи след като Турция даде всички доказателства за негодността си да се реформира, и след като балканските държави стъпиха на базата на подялбата на Македония. Това течение е Федералистичното. До като во консепциите на вътрешната организация лежаха политически мотиви, во тия на федералистите преобладаваха социалните. И двете течения стояха по националния въпрос на базата на най-широка търпимост и свобода на съвестта, и за това те никога не са бивали врагове. Тази широта на възгледите си македонците доказаха и чрез масовото си участие както во младотурската революция, така и во акцията по свалянето на Абдул Хамида, когато той се опита да извърши контър-преврат.

Съперничеството на съседните държави и войните между тях, хвърлиха македонското население и земята му во пълно бедствие. Въпреки всичките си усилия, велико-сърбите не успяха да асимимилират македонското население, здраво вече застанало на своята македонска позиция, на която теза во България се погледна от едни среди со пълна симпатия, а от други со търпимост. Но шовинистични среди и в двете страни, лелееха надеждата при благоприятни условия да спечелят македонците за своята шовинистична кауза. Това особено пролича при последната българска окупация, при която България влезе во Македония като окупатор и со напълно български административен апарат.

Естествено, македонското население не можеше да не се усети обидено от опекунско-окупаторското третиране от страна на българските власти. Младата генерация на Македония, израсла под влиянието на нови социални идеи и широко разбиране на общото политическо положение, отрече фашистко-империалистична България и застана на позицията на своя собствена македонска националност. Това беше плесница както за великобългаризмът, така и за великосърбизмът. На първа линия се поставиха политическите и социални концепции: федерално устройство на Балканите и демократичен ред во отделните федерални единици, и понеже Югославия бе първата, която приложи на практика този принцип, Македония влезе во състава на Югославската федеративна държава. За възтържествуването на тази идея Македония взе и военно участие со своите народноосвободителни бригади.

Така и во новото преустройство на Балканите, Македония не само застава на общобалканска позиция, но и решително пресича пътя на евентуални национал-империалистични попълзновения. Впрочем, славянските й братя не останаха по-назад от тия разбирания и можем да се надяваме, че старото национално съперничество ще изчезне во вътрешния живот на Македония, тъй като националната свобода е функция на общата социална и политическа свобода, която Македония без съмнение ще осъществява во състава на една възможно по-широка Балканска федерация. Ако съдим по духа на нейната история, трябва да бъдем уверени, че тя неминуемо ще се яви като най-ревностен апологет на южнославянското и общобалканското федериране.

А това е напълно възможно при установените демократични режими в О. Ф. България и федеративна Титова Югославия. Поуките, които българи и сърби можаха да съберат от последните войни, а специално народите на Югославия и от централистният режим на последните Карагеоргевичи, недвусмислено говорят в полза на антишовинистичното възпитание на славянските народи на Балканите.

Тяхното единство е историческа необходимост. И както Византия спои на времето мизийски и македонски славяни в една политическа и национална единица, така и немската културна, стопанска, политическа и военна агресия към изток, ще споява чрез противопоставянето славянството на Балканите за обща самоотбрана. Во това отношение, мястото и ролята на Македония е определена от духът на собствената й история.

Христо Калайджиев

УДАРА ВЪРХУ МАКЕДОНСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Става дума за една от най-драматичните и поучителни страници на македонската история. Става дума за най-решителната стъпка за демократизация на македонската борба, за най-тесната връзка на тая борба с борбата на другите балкански народи, за началната искра, която се разгори в буен огън, който роди днешното положение: демократизация на балканските режими, съюз между южнославянските народи, свобода за национално, културно развитие и благоденствие за всички тях, като се парализират всички тия, които са навикнали малко да работят, а много да печелят, парализация на немските интриги за раздори на Балканите.

Пламъкът на тая искра се подържаше с живота на нашите най-достойни хора.

Както е известно юмрукът на разсвирепелия фашизъм през 1923 година се струполи най-напред върху главата на управляющия тогава Земеделски съюз. Загинаха всички земеделски водачи, начело със Стамболийски и хиляди селяни. След три месеци той се стовари върху комунистическата партия. След една година — върху македонците.

На 13 септемврий 1924 год. и няколко дни след него, се написаха най-гадните, най-престъпните страници на велико-българските шовинисти, възприели фашизма, във връзка с македонското движение. Ний бяхме свикнали да изтръпваме при честите известия за убийството на този или онзи, но през тия дни се изпречи в най-страхотен вид кървавия фашистки меч, надвиснал над цялата страна.

На 13-и на обед, връщайки се от работа в къщи, бе прострелян водачът на федералистите, Славчо Ковачев. Същият ден вечерта, като светкавица се разнесе вестта: Хаджията (х. Димов), водача на прогресивната емиграция, на македонските комунисти, убит. Другият ден се пръсна вестта, че извиканите уж на конференция членове на Илинденското ръководство, са ги гонили като зайци из с. Горно-Джумайските баири и там някъде е паднал убит водачът на илинденци, Арсени Иовков. Самата Джумая е била блокирана и там извиканите пак на „конференция" левичари са били избивани по улиците и по къщите. В следните няколко дни бяха избивани другарите на Сандански из цяла България, кой където е бил намерен.

Кой беше Хаджията? — За личния му живот не може да се говори много, защото той такъв нямаше. Роден бе в Горно-Броди, син на борец за черковни свободи, скромен, остроумен, шеговит, приятен компаньон. Той не принадлежеше на себе си а всецяло на македонското и работническото движение. И двете еднакво обичаше, към двете бе еднакво предан. Той си остана такъв от начало до край. Това обстоятелство е, което се отразява извънредно благоприятно, както за македонското движение, така и за работническото движение. Чрез Хаджията ставаше едно отлично съчетание на социалната правда с националната правда. Чрез Хаджията работническото движение даваше антиимпериалистически характер на македонското движение; даваше му по-дълбоко социално съдържание; отдалечаваше го от реакционните и го приближаваше до демократическите релси; го свързваше по-дълбоко с масите. Чрез Хаджията македонското движение печелеше все повече работническото движение в България като свой приятел, като своя опора.

При всички случаи, когато македонското движение се изпречва на кръстопът между реакцията и демокрацията, се възправя мощно фигурата на Хаджията, сочеща пътя на демокрацията.

Той е почти неразделен другар на Гоце до самата му смърт в Баница, на която е свидетел. През тоя период е най-разгорещената борба за стабилизирането на македонското дело като самостоятелно дело, резко разграничено от завоевателната политика на българските шовинисти и царедворци. За тоя период тая борба е водораздяла между реакцията и демокрацията: към войните, враждите и робството в името на разните мегали идеи или към мирът, братството и свободата на Македония и всички балкански народи. Хаджията не като редник се нарежда на страната на демократическата линия. Той е един от идеологическите стълбове в тая борба. Само по тая линия той намираше пълно удовлетворение като социалист и македонски деец. Само по тая линия той услужи на своя народ да не стане оръдие на чужди интереси; услужи и на работническото движение в България, като попречи на неговия враг — реакцията, да печели почва сред македонския народ.

След смъртта на Гоце тая линия бе още по-ясно определена, още по-твърдо следвана от серчани, начело с Яне Сандански. Идеологическият водач на серчани бе Хаджията. Яне бе растнал под ръководството и възпитанието на Хаджията и си остана под негово влияние през всичкото време. Сам бродил из Пирина, той си остана приятел и най-авторитетния човек между серските дейци. Ако серчани са гордостта на македонското движение, то гордостта на серчани е Хаджията. Ако серчани представляват най-демократичната тенденция, то Хаджията е най-радикалния демократ между тях.

Хаджията бе човек на дълбока принципалност. Той не се люшкаше без компас сред текущите събития. Но той не бе и доктринер, не бе отвлечен проповедник, а делови политик, който с дълбок ум анализираше условията и според тяхните изменения изменяше формите на борбата за постигане на идеала. Той бе принципен и гъвкав, т. е. бе политик, а не проповедник. Ето защо оставяйки си верен на борбата за свободата на македонския народ в рамките на едно демократическо развитие на Балканите, при очертаване изгледите за едно демократическо развитие на Турция през време на хуриета, не се поколеба да се съобрази с тоя факт и да постави в хармония демократическите сили в Македония с тия на Турция. В резултат на това той разчиташе да се получи разрешението на националния въпрос в последната, чифлигарския въпрос и всички социални въпроси в полза на народните маси, като заедно с туй се тласне напред развитието и на балканската демокрация.

През време на Балканската война, когато „освободителите“ заплашват с куршум всеки, който пледира за самостоятелно съществвуване на Македония, той има куража да излезе в печата да се противопостави на плячкаджилъка, да защити Македония.

След световната война, когато патриотарите пращаха махзари за присъединяване на Македония към България, Хаджията излезе с прочутата своя книга „Назад към автономията“, в която е концентрирана цялата прогресивна и демократична македонска и балканска мисъл за през оная епоха. Когато патриотарите смятаха, че е свършено с македонския въпрос и че той е погребан, Хаджията излезе с Гоьорче Петров и основаха временното представителство на Вътрешната организация, чрез което защищаваха македонската кауза.

След световната война условията съвършенно се промениха. Кое бе основното в новото положение, което Хаджията съзре и го направи изходен пункт в новата ориентация на македонската политика? То бе надигането на народните маси във всички балкански страни против шовинистичната и войнствена завоевателна политика на балканската реакция и напъните на последната да запази своите позиции. И Хаджията каза: „ние вече имаме мощни съюзници, не сме сами. Историческите условия са по-благоприятни от когато и да било за нас. Трябва да проумеем тия условия, да се нагодим към тях, да се слеем с тая демократическа вълна и да застанем начело.“ С туй Хаджията се явява като родоначалник на тая политическа линия, която зовеше за единство на всички македонци, за единение на македонската борба с борбата на всички балкански народи, за демокрация, на тая линия, която роди виенския манифест и днешната победа.

За успеха на тая линия Хаджията даде своята дан и в македонското движение, и в работническото движение. Последната година на своя живот той бе застанал начело и на едното и на другото в България. В страхотното вилнение на фашизма, той бе безстрашния герой, пламенния трибун в Народното събрание и вън от него, който възпламеняваше борбата, сплотяваше, водеше. Той бе станал любимец на македонските и българските народни маси. Той бе общепризнатия водач на борбата против фашизма, той бе пътеводната звезда към свобода за македонците и към социална правда за работниците и трудящите се. Македонци и българи, хора на труда, ежедневно отрупваха с писма секретаря на комунистическата партия и водача на македонската борба Димо Хаджидимов. Той загина като любим и общепризнат водач в един момент, когато народните маси даваха ясни доказателства, че са готови да умрат, но да победят. Затуй на неговото безжизнено лице, като убит, бе отпечатана усмивка, която говореше за вяра в победата и презрение към убийците.

Славчо Ковачев бе безспорният идеолог и водач на федеративното движение сред емиграцията за времето от 1920 година до неговата смърт. Той бе школуван публицист и отличен оратор. Неговите статии във в. „Автономна Македония“ чертаеха идейната програма на Временната комисия и по-късно на Федеративната организация и жигосваше върховизма и неговите вдъхновители.

В основата на федеративната идеология Славчо поставаше правото на самоопределение на македонския народ и на обособяването му в независима държава, а като гаранция за запазването на последната той сочеше федерацията на балканските народи. Постигането на тоя идеал Славчо намираше по пътя на единната борба на всичка македонци и особено на всички националности, населяващи Македония. На усилията на Славчо Ковачев се дължи успехът на Федеративната организация да създаде общ комитет от предстевители и на турци, албанци и власи македонци. Той разчиташе и на демокрациите на Балканите и в Европа. Трябва, обаче, да се отбележи, че в посока на единната борба той неможа да стигне до конкретното търсене на съюзници в България и на Балканите, в лицето на Работническата партия и другите прогресивни движения, нито пък правеше сериозни опити да се постигне такова единство. Такъва конкретна постановка на тоя въпрос постави виенския манифест, който Ковачев възприе безрезервно, но нема време да приложи идеите на манифаста:

Арсени Иовков е другия македонски син, със заслуги към македонския народ. Силата на Арсени изпъква, като става един от ръководителите на Илинденската организация и редактор на в.- „Илинден". Българските фашисти при почването им на новата зловеща игра с Македония искаха на всека цена да спечелят моралния и политичаски капитал на илинденци чрез спечелването на Илинденската организация. Срещу тия пристъпи Йовков се изпречи, за да запази чистотата на илинденското знаме и илинденския капитал да тежи само в полза на Македония В разгара на новата великобългарска вълна за обсебване на макенонската кауза Йовков допустна да се напечати във в. „Илинден" статията „Македонското съзнание". В нея се пледираше пред македонците необходимостта да се чувствуваме като макодонци и да действуваме като македонци. Това вбеси фашистите и дълги години след това го навиваха на пръст в братствените конгреси да внушават, че преди всичко ние трябва да се чуствуваме като македонски българи и че без това корабът ще потъне.

Арсени Йовков е автора на меморандума, издаден от ръководството на Илинденската организация през 17 април 1924 год., в който се казва: „Нека веднаж за винаги да се разбере, че българскиятт държавен патриотизъм, с който обичат да се кичат българските държавници от 1890 год. и до днес, и македонският патриотизъм са две неща, между които не само няма нищо общо, но които са в прямо противоречие; ето защо всички действия на българските правитенства, насочени против самостойността на македонския въпрос и против самостойното движение на емиграцията, за нас македонците са само нови и нови грехове към нещастна Македония".

При тия ясни македонски позиции за Йовков не можеше да има никакво колебание по голямия въпрос през 1923—1924 год., именно въпроса: македонците в България да станат ли катраник на реакцията, или да подадат братска ръка на българския народ за борба против реакцията, т. е. с други думи, илинденци да станат ли мост за безогледната експлотация на трудовите маси в България, на подготвяната отново война за ново преразпределение на Маке дония, за издълбаването на още по-дълбока пропаст между балканските народи, с една дума, да изменят ли на себе си или заедно с българския народ да продължат делото на Илинден и българската демокрация. Решителното становище на Йовков за борба против фашизма и неговата великобългарска идея го издигна пред очите на илинденци, пред народните маси, но вбеси фашистите, които го убиха.

Другарите на Яне — Чудомир Кантарджиев, Стою Хаджиев, Скрижевски, Паница, Буйнов, Гошо Пенков, с право фашистите смятаха, че не са тяхни и никога не могат да бъдат тяхни оръдия. А във фашистката игра имаше един план: от Петричко да направят база за действия, които да не правят отговорно българско фашистко правителство пред външния свят, т. е. да направят нещо като феодален пашалък, неотговорен пред централната власт. Тая игра беше несигурна докато са живи възпитаниците на Хаджията и Яне, дейците в Петричко от миналото, тъй обичани и тъй авторитетни сред народа. И прибегнаха до обикновеното за тях средство — парабела. Така македонската общественост бе лишена от тия, които със своите дела твореха македонската демокрация и поддържаха пламъка на македонската звезда да пламти ярко над демократическото небе на балканския хоризонт.

Фашистката организация в България за провеждането на македонската си политика вдигна голям шум, за да увери света, че е самостоятелна организация, че е чисто македонска такава. Мнозина честни бойци в миналото, много млади идеалисти не съзряха играта и се отдадоха с вярата, че служат на една македонска кауза. Ангажирането им, обаче, в една борба против земеделското и работническото движение в България, зад които, както се видя от плебисцита с черните и белите бюлетини, стои грамадното болшинство от българския народ, използуването им за джелати над най-добрите членове на българския народ, стресна честната им македонска душа, отворим им очите и почнаха да виждат играта и измамата, и тъкмо затуй, чрез една още по-подла измама, събраха ги в Горна-Джумая, обсадиха града с войска и ги избиха по улиците и къщите.

Повод за това престъпление бе убийството на Тодор Александров. За това убийство хвърлиха вината върху комунистите и главно върху Хаджията. Но тогава пита се, защо избиха илинденци, серчани, федералистите, които не бяха никакви комунисти? През 1928 год. същите излезоха с позив, в който твърдяха, че убийците били Протогеров и неговите хора. Кое е верно? Очевидно, това е само формален предлог. Истината е другаде.

През това време историческото развитие бе на кръстопът: към фашизъм или към демокрация.

Народните маси в България бяха сплотени зад работническото движение и Земеделският съюз, а македонците зад Временното представителство на Хаджията и Гйорче Петров. Те бяха отрекли старите идеали, старите пътища, старите фактори. Но последните, след като бяха се заслонили зад Земеделския съюз, за да минат моста, бяха почнали своето настъпление. Фашистката вълна в света се надигаше, тя даваше своето отражение и тук. Почна жестока борба за овладяване на народните маси. За новото, което родиха страданието през войната, или за старото? — Докато Стамболийски правеше самоуверени декларации за голями успехи в изборите, фашистите организираха въоръжени сили. Опасността бе явна. Фашизмът се надигаше и носеше опасност за народните права и свободи, за мира и демокрацията. Спасението бе само едно: сплотяване на всички демократични сили за осуетяване на фашизма, за осуетяване възхода на старото.

Тая историческа повеля даде своите отражения и на македонска почва.

Лозунгът за единство стана всеобщ. Той бе възприет от всички течения. За него настояваше и Александровата организация, която парадираше за самостоятелност по македонския въпрос. И то се създаде и най-искреният му привърженик беше Хаджията. Но то се оказа механично единство, без вътрешно сцепление. В дъното на това единство остана борбата: под знака на демокрацията или под знака на фашизма да бъде то?

Факт е, че демократическите сили взимаха все повече надмощия и по силата на туй самият централен комитет на Тодор Александров бе повлиян. Тоя процес завърши с виенския манифест, където бе очертана ясно демократическата линия в македонското движение.

На управляващите фашисти в България и на скритите фашисти в македонското движение това съвсем не бе по вкуса. Те търсеха единство с друго съдържание, единство под фашистко ръководство, единство, насочено против демокрацията и особено против работническото движение. Затуй именно прибегнаха до парабелите.

За да прикрият домогванията си, те измислиха един шантаж: нарекоха всички свои противници комунисти, обявиха всеко единодействие с комунистите за престъпление и родоотстъпление, обявиха, че комунистите искат да комунизират организацията и да правят Петричко социалистическа република.

Защо подведоха борбата против демократическото развитие, против народните маси, под знака на борба против комунизма? — Защото, комунистите са най последователни, най организирани, най опасни; защото с туй мислеха да подплашат дребната буржуазия и да я спечелят за себе си, защото искаха да подчертаят своя съюз с най-черната реакция в света.

Платформата на македонските антифашисти бе въплотена в майския манифест, на който основното съдържание бе: сплотяване на всички македонски сили и съюз с всички демократически, прогресивни и революционни сили на Балканите за демократизация на последните и освобождаване на Македония.

Не се иска много ум, а само малко чест, за да се разбере, че тук имаме една чисто демократическа програма.

Върху единството на демократическа база бе нанесен целият удар. Но то не бе осуетено. Напротив, в процеса на жестоката борба то все повече се затвърдяваше на базата на виенския манифест. Днес неговите идеи са дела. Днес македонските комунисти, федератисти, протогеровисти, честни михайловисти са единни и ще бъдат единици. Всички македонци, начело с македонското правителство, заради бълхата няма да изгорят юргана. Те са сплотени и ще останат сплотени под македонското знаме. Всички мокедонци ще останат сплотени под знамето на южнославянската и балканската демокрация, както им повелява майския манифест.

Началото на македонската свобода се тури по силата на демократичното развитие. Да пазим македонското демократическо единство, да пазим славянското демократическо единство. Под тоя знак, под това знаме ще се развива свободата и единството на Македония. Всеки опит за партийно управление в България и Югославия, всеки опит за раздробление в името на независима Македония, Черна Гора, Хърватско и пр., е престъпление, е вадене на очи, вместо да се теглят вежди. Сплотеност на всички южнославянски народи на базата на равноправието на всички тях, това е повелята на времето. Всичко друго е предателство, е мост на реакцията, мост към старото, мост към робството Има хора, обаче, в България и Югославия, които, подпомагани от международната реакция, искат на всека цена да нарушат единството в името на демокрацията. Тия хора водят борбата против нея точно както през 1924 год. Както в България, така и в Югославия, те обвиняват днешното демократично управление в комунизъм. Те искат да отстранят комунистите от управлението, или да ги направят пето колело, което значи да изтръгнат борческото антифашистко жило в титова Югославия и О. Ф. България и ди възкресят фашизма в демократическа маска. На македонска почва реакционерите пак искат да си послужат с лозунги за независ. Македония. Пращат меморандуми, които да бъдат използувани от противниците на южно-славянското единство и да отвлекат масите, за да ги противопоставят на народното единство и народната власт в О. Ф. България. Ще допустнем ли да се повтори играта след историческия опит който имаме?

Ю. Анастасов

ВЕЛИКОГРЪЦКИЯТ ШОВИНИЗЪМ И МАКЕДОНИЯ

Великогръцкото пропагандаторско дело в Македония се появи скоро преди Илинденското въстание. След 1902 г. вече се пристъпва към въоръжени андартски акции, насочени не толкова срещу турската власт, колкото срещу деятелите на вътрешната македонска революционна организация и срещу славянството изобщо в Македония. Между първите вдъхновители на това движение стоят известният гръцки офицер Павлос Мелас и синът на гръцкия държавник Стефанос Драгумис, — Ион Драгумис, който през 1902 г. бе секретар на гръцкото консулство в Битоля.

Когато през пролетта на 1903 г. Павлос Мелас започна да вербува в Гърция андарти за Македония, неговият лозунг е „Вулгарос на ми мини!“ — „Да не остане българин“! Този лозунг съставлява цяла една програма и тя се прилага систематически до ден днешен. През 1904 г. Павлос Мелас, като войвода на гръцки чети в Македония, се проявява със своята перфидност и жестокост спрямо местното славянско население в Битолския вилает. Неговият заместник, капитан Рувас, критянин, през същата година устрои кървава сватба в с. Зелениче, където бяха избити по най-зверски и подъл начин 13 души македонци от същото село.[1] Великогръцкият бяс продължи да се проявява навсякъде в Битолския и Солунски санджаци и през следващите години. От Атина не се интересуваха за турската тирания — задачата бе да се изтреби славянството в Македония и тази пъклена задача се провеждаше съвместно със самите турски власти. Картина на това падение ни дава и благородният американец Алберт Сониксен, кореспондент на „Евнинг пост“ в своята книгата „Изповедта на един македонски четник“ който през 1906 и 1907 години бе в четата на Лука Иванов и Апостол Ениджевардарски.

Особено ярко отражение на великогръцкия шовинизъм срещу славянското население в Македония даде споменатият Ион Драгумис в книгата си „Кръв на мъченици и на герои“, излязла в Атина през 1907 г. под псевдонима Идас. В нея, между другото се казва: „Василиий (думата е за Василии II българоубиец), вместо да ослепи толкова хора, нещо варварско, щеше да направи по-добре, ако ги беше избил всички. Така хем тези хора нямаше да се измъчват — живи ослепели, хем числото на българите в света щеше изведнъж да се намали с 15.000 души — нещо полезно“. По-нататък Драгумис казва: „Започва се наново и ще продължи в още пострашна форма, отколкото някога, дивата война от византийските времена, и разни Василиевци ще кръстосват цялата страна и ще дирят българи по планините, из пещерите, по селата и по горите и ще ги изгонват или избиват.“

Думите „Вулгарос на ми мини!“ през 1913 г. вече ги срещаме в една заповед по гръцката армия, подписана от главнокомандуващия крал Константин. Тогава всичко напоено с великогръцката отрова, беше се отдало на масови издевателства, на грабеж, на убийства, на изтънчени изтезания, на вадене очите на македонското славянско население. Тринадесет хилядният гр. Кукуш, където се роди и закрепна първоапостолът на македонската революция Гоце Делчев, биде опожарен из основи. Масови кланета и обезчестяване на жени се извършиха в Солун, Демир-Хисар, Сер, Зияхово, Драма, Струмица, Гевгели и др. градове и в околиите на тия градове. Само в околията на Кукуш бидоха опожарени повече от 40 села. Над сто хиляди бежанци бяха принудени боси и голи, да напуснат Македония и да намерят прибежище в България. Светът настръхна от тези нечувани злодейства, които Карнегиевата анкета, в която участвуваха видни европейски и американски учени и общественици, изнесе в обемистия том „Enquête dans les Balkans“.

След първата световна война преследванията на славянското население в Егейска Македония не спряха. Стигна се до положението гръцки учители да дупчат езиците на учениците македончета, защото са говорили на своя майчин македонски език. Кървавият терор предизвика нови вълни от бежанци, които се точиха чак до 1927 година и чийто брой в България надмина цифрата 400.000 души.

---

[1] Това кърваво злодеяние е предадено в французката жълта книга, Affaires de Macédoin, 1903—1905, стр. 118—119.

Това бе в оная епоха, когато всички балкански империалистични клики се надпреварваха да заемат по-здрави позиции спрямо своите съседи, с оглед на бъдащи завоевателни войни. Великогръцките империалисти целеха тогава да очистят владеяната от тях част от Македония от славянския елемент, да я погърчат и да я направят база за нови териториални завоевания. Но с разгромяването на немския империализъм и с победата на демократичните сили в света и на Балканите, се очакваше, че на тази срамна и кървава епоха е турен край. В България, Югославия и Албания е ликвидиран шовинизмът, от който можеха да се страхуват в Атина Нещо повече, македонското население в Егейска Македония през време на последната война се бори срещу немските и италиански окупатори рамо до рамо заедно с всички демократични и прогресивни сили в Гърция. При наличността на тия крупни вътрешни и външни политически събития, никой здрав разум не можеше да допусне, че е възможен нов терор и нови издевателства над славянското население в Егейска Македония.

За голямо съжаление, тия очаквания не се сбъднаха. Кървавият поход срещу славянското население в Егейска Македония се развихри с нова сила. Отново бидоха издигнати лозунгите на Павлос Мелас и Ион Драгумис, за да залее тази изтерзана страна нова унищожителна противославянска вълна, подета от новите „Василиевци“.

Пред нас е обемистата писмена анкета, извършена през месеците май и юний 1945 год. по нареждане на Националния комитет на македонската емиграция в България, от безпристрастни анкетьори. Последните са разпитали и взели показанията на голям брой бежанци от Егейска Македония, настанени временно в Неврокоп, Петрич, Св. Врач, Горна-Джумая и селата в тия околии. Пред анкетната комисия се изреждат мъже, старци, жени и деца от селата: Зърнево, Старчище, Горянци, Просечене, Росилово, Плевня, Кърлъково, Белотинци, Волак, Търлис, Куманич, Блатчан — Драмска околия; от селата: Кулата, Чучулигово, Календра, Елшан, Къс-Кипи, Нова-Махала, Аговата-Махала, Ени-кйой, Христос, Белик-Махала, Мартатево — Серска околия; от селата: Баракли-Джумая, Ветрене, Парлица, Латрово, Хазнатар, Голяма-махала, Хеджи-Бейлик, Герман, Али-Паша, Ливадово, Горни-Порой, Мръсна. Савек, Сангелово, Трънка, Камарето, Ляхово, — Демир-Хисарска околия; от селата: Грачан, Парна и Алистрати — Зиляховска околия.

Картините, които описват тези нещастници, са страхотни. Разни гръцки въоръжени банди, водени от „капитани“ и с участието на представители на местни власти, чиито имена се посочват точно, нахлуват по домовете на славянското население, ограбват покъщнината му, задигат добитъка му и обират скътани пари, печелени с кървав труд и пот. Едновременно с това, бандите подлагат заловените селяни на жестоки побоища, разбиват черепите на жертвите, а на много места прилагат познатото „Василиево“ средство — вадят очи на недоумрели жертви. Картините завършват с изнасилване на жени и моми, изнасилвания, вършени дори на публични места.

Вследствие на тези нечувани издевателства, в България забегнаха над десет хиляди македонци от Егейска Македония. Това е за населението от източна Македония. Белградските и скопски вестници описват същите картини за бежанците, напуснали южна Македония, приютени днес в федерална Македония и чийто брой надминава 20.000 души.

Въоръженият кървав поход на великогръцките шовинисти в Егейска Македония се придружава с изобилна литература, в която разни професори, „учени“ и генерали се опитват да възкръсват някогашната „мегали-идея“ и да тровят с нея младото гръцко поколение. Ние ще посочим само на книгата на Конст. П. Христопулос, професор в Солунския университет, озаглавена „Гръцката проблема“. В тази своя книга г. професорът, между другото, чертае минималните и максимални гръцки национални ревандикации. Според него ако днешното международно положение позволявало, гръцките искания трябвало да се простират „на юг от линията Стара-планина — Рила — Шар — р. Шкумби, като се изселило от там „онова население, което е изгубило съвършено гръцкото съзнание“. Но за да не изпаднела Гърция в противоречие със своите съседи, авторът на книгата се спира на минималните гръцки искания, които обхващат „почти целия планински масив на Родопите и Пирина с долините на Арда и Места и по-голямата част от басейна на Струма до линията южно от Дупница и Кюстендил“. На запад тая минимална линия не трябвало да слиза „от северните течения на Вардар и Шкумби, която линия минава малко по на север от Скопие и Елбасан“.

Ясно е като бел ден, че целта на терора в Егейска Македония е, да очисти последнята от местното славянско население, да я направи чисто гръцка и да подготви условия за включването в границите на замислената велика Гърция поне на западна Тракия с Родопите, на цяла Македония и целия Епир. Във връзка с този план са и атаките, насочени срещу Отечественофронтовска България, срещу демократична федеративна Югославия и срещу нова демократична Албания.

За честта на трудовия гръцки народ трябва да кажем, че тези великогръцки планове не се споделят от него, нито се одобрява кървавия поход срещу славянското население в Егейска Македония. Гръцки демократични и прогресивни сили, начело с гръцката комунистическа партия, винаги са разобличавали и бичували тези прояви на великогръцкия шовинизъм и империализъм и са се борили и се борят срещу него заедно с македонското славянско население.

Изтъквайки проявите на великогръцкия империализъм и шовинизъм и упражняваният от неговите представители кървав терор в Егейска Македония, ние веднага трябва да добавим, че тези прояви не могат да възспрат освободителната борба на македонския народ, нито ще могат да попречат за осъществяването на неговия идеал. В продължение на повече от 50 години този народ води епични борби за своето национално и политическо освобождение и записа в историята на революциите великата Илинденска епопея. Нито империята на султаните, нито по-късно новите балкански поробители от Атина, Белград и София можаха да задушат тази негова борба и да убият вярата му в неговото освобождение. Населението от Вардарска Македония, което непрекъснато в продължение на 23 години бе подлагано на систематичен денационализаторски терор от страна на великосръбските завоеватели, а след 1941 г. бе преследвано от великобългарските окупатори, с оръжие в ръка успе да извоюва своята свобода и да изгради своя държава в границите на демократична федеративна Югославия. Населението в Пиринска Македония, което в продължение на дълги години води героична борба срещу върховистко-фашистките банди на Ив. Михайлов и през последните години се бори заедно с българския народ срещу агентите на немския империализъм в България. днес в Отечественофронтовска България се радва на всички свободи и му е дадено правото на самоопределение. Ето тези национални и политически свободи, това право на самоопределение, както и демократизирането на режима и възвръщането по родните им огнища на избягалите македонци от Егейска Македония, македонският народ желае и за населението от тази част на Македония. За извоюване на тези свободи и права той ще продължава да се бори. На тях той има право и това свое право го е осветил с потоци кръв и с могили от кости на хиляди борци, загинали в борбата не само срещу турската и великогръцка тирания, но, както споменахме по-горе, и срещу немските и италиански окупатори. Никой не може да оспори факта, че македонците от Егейска Македония водиха борба заедно със съпротивителните сили сред гръцкия народ по албанските планини против бандите на Мусолини, а след това и против пълчищата на Хитлер, след като гръцката държава вече беше сложила оръжие. Тази борба се водеше не само за изгонването на окупаторите, но и за ликвидирането на великогръцкия шовинизъм, за установяването на демократичен режим и за даване право на самоопределение на не гръцките народности.

Исканията на македонския народ се основават и на възвестените принципи в Атлантическата Харта и решенията на Техеранската, Кримска и Потсдамски конференции. Те са в пълно съгласие с духа на приятелство и солидарност на балканските народи, който дух бе така ярко манифестиран в тяхната обща борба против чуждите окупатори. Тяхното осъществяване е в интерес и на самия гръцки народ, защото само по пътя на пълното ликвидиране на великогръцкия шовизъм и империализъм, на демократизиране на режима и на признаване правото на самоопределение на другите народности, населяващи Гърция, последната ще може да излекува раните от войната, да се заздрави вътрешно и да влезе в семейството на балканските демокрации, които са най-добрата гаранция за мира и благоденствието на балканските народи, за тяхната независимост.

Исканията на македонците от Егейска Македония са искания на цялокупния македонски народ, на македонската емиграция и на всички демократични и прогресивни сили на Балканите и в света. Демократическото развитие и растящата активност на народите маси вътре в Гърция и около нея показват, че рано или късно тия искания ще бъдат реализирани. По този път ние ще стигнем и до нашия идеал за обособяването на цялокупния македонски народ в демократическата общност сред южните славяне и на Балканите.

Пав. Делирадев

РАЗПОКЪСВАНЕТО НА МАКЕДОНИЯ КАТО ИСТОРИЧЕСКИ ФАКТ И ФАКТОР

Упоритите борби в и около Македония през последните седемдесет години имаха за изходен пункт създаденото положение в края на седемдесетте години на миналия век от петте големи събития: 1. *Априлското въстание*, 2. *Цариградската конференция*, 3. *Руско-турската война*, 4. *Санстефанският предварителен мирен договор* и 5. *Берлинският договор*. Намиращи се в единна причинна връзка, тази верига от исторически събития бе завършена на Берлинския конгрес по средата на 1878 г. с неговия съдбоносен договор.

Херцеговското и Априлското въстание изразиха волята на двата славянски народи за свобода и независимост и предизвикаха свикването на така наречената *Цариградска конференция*, която заседава от 23 декември 1876 до 10 януари 1877 г. Още в деня на нейното откриване, Цариград бе разтърсен от пукота на крепостните оръдия, които възвестиха *въвеждането на конституционно управление*. С това Мидхад паша искаше да каже: *в цяла Турция има вече свобода и чуждото вмешателство в нейния вътрешен живот става безпредметно*. Но на чудото никой не повярва. Конференцията продължи и нейните решения бяха връчени на Високата порта, но последната, при тайното насърдчение на някои от великите сили, участвуващи в Конференцията, отхвърли направените ѝ препоръки.

По отношение на руските предложения за даване на широка административна и политическа автономия на българите, Конференцията взе компромисно решение да се създадат две такива области *Иточна* и *Западна*. Източната област да има седалището си в Търново и да включва в своите граници: цяла Добруджа, санджаците: Русе, Търново, Варна, Сливен, Пловдив (без каазите Ахъчелеби и Султанери) и северните околии от Одринския санджак: Къркклисе (Лозенград), Мустафапаша (Свиленград) и Казълагач (Елхово). Западната автономна област да има за столица София и да включва санджаците: Видин, Ниш, София, Скопие, Битоля, трите околии от Серския окръг и околиите (каазите) Струмица, Тиквиш, Велес и Костур.

Безплодието на Цариградската Конференция предизвика Лондонския протокол (31 март 1877 г.), с който се дава мандат на руския император да наложи на Високата порта изпълнението на взетите в тази конференция решения. На 7/19 април с. г. руското правителство уведомило турското, че „Негово Величество Император Всерусийски е решил със сила да добие това, което не може да се постигне с единодушните усилия на великите сили". Ултиматумът също нищо положително не постигна. И така се дойде до Освободителната руско-турска война, която след победоносния за русите край, намери своето логическо отражение в предварителния мир в Сан-Стефано на 19 февруари (ст. с.) 1878 г.

В този договор бяха уредени всички повдигнати в Цариградската конференция въпроси, като пак средищно място бе отредено за България, тъй като и войната се води за нейното освобождение и прекия повод на Цариградската Конференция бе Средногорското въстание и последвалите го от турска страна изтъпления, що предизвикаха общо негодувание на цялото свободолюбиво човечество, начело с великия английски държавник *Вилиам Гладстон* — един от най-светлите умове на XIX век. На 6 септемврий 1876 г. той издаде своята гърмоносна брошура „*Българските ужаси и Източният въпрос*", пръсната в стотици хиляди екземпляри, а три деня след това настоя да се даде свобода на Русия да действува и заявил: „Този път *Русия е на страната на свободата и прогреса*".

В същото време Австрия изнудваше Русия за Босна и Херцеговина.

Делото на Сан-Стефано, постигнато с упорита борба и запечатано с кръвта на стотици хиляди руски синове, бе отнесено за преоценка и преработка в Берлинския конгрес. Правото на европейската дипломация да урежда в последна сметка въоръжените конфликти между европейските страни са изложени в речта на княз *Бисмарк* след избирането му за председател на конгреса.

„Господа,

Длъжем съм, преди всичко друго, да ви поблагодаря в името на Императора моя господар, за онова единодушие, с което всичките кабинети благоволиха да отговорят на поканването на Германия. Позволявам си да погледна на това съгласие като на пръв залог за благополучното завършване на нашата обща цел.

Делата, които извикаха събирането на Конгреса, са още живи в нашата памет. Още къде края на годината 1876 кабинетите бяха съгласували своите усилия с цел да възтановят мира на Балканския полуостров. В същото време те бяха търсили и действителни гаранции за подобрението съдбата на християнските населения в Турция. Тези усилия не се увенчаха с успех. Избухна страшната война, която се прекрати с подписването на Санстефанския догоров.

Постановленията на този договор в много точки като изменяват онова положение на работите, което е било установено с по-предишните Европейски конвенции, ние сме събрали днес да повъргнем делото на Сан-Стефано на свободно разискване на кабинетите, които са подписали трактатите от 1856—1771 г. Нам предстои да обезпечим с общо съгласие и въз основа на нови гаранции мира, от който Европа има такава голяма нужда". (Протокол № 1 от 1/13 юни

1878 г. (вж. *Протоколите на Берлинския конгрес,* преведени и издадени от Т. Икономов. 1885).

Още в първите заседания се набелязват няколко основни гледища по главните въпроси на дневния ред, които гледища са изложени в писмени декларации, вписани в протоколите и приподписани от всички участвуващи делегати.

А делегатите в Берлинския конгрес са били първите държавници на великите сили по време на заседанията му, а именно:

За Германия: княз Бисмарк, имперски канцлер, Бюлов, имперски министър на външните работи и княз Хохенлое, посланник в Париж;

За Австро-Унгария: граф Андраши, министър на външните работи и на императорския двор, граф Кароли, посланик в Берлин, барон Хаймерле, посланник в Рим;

За Велико-Британия: граф Биконсфилд, маркиз Солизбури, външен министър и лорд Руссел, посланник в Берлин;

За Франция: Вадингтон, министър председател, граф Сент-Валие, посланник в Берлин, Деспре, пълномощен министър I клас.

За Италия: граф Корти, министър на външните дела, граф Де Лонаи, посланник в Берлин;

За Русия: Княз Горчаков, имперски канцлер, граф Шувалов, посланник в Лондон, Убри, посланник в Берлин.

За Турция: Садулах бей, посланник в Берлин, Каратеодориди паша и Мехмед-Али паша (Карл Детроит от Магдебург)

Още в второто заседание е бил поставен на първо място въпросът за България, който започва с член 6 от Сс. договор и продължава до 11.

По този въпрос маркиз *Сализбури*, който бе и делегат в Цариградската Конференция, се изказва на два пъти: първия, за да мотивира предложението си за допускане на гръцки представители в конгреса, или поне да присъствуват във всички заседания, в които ще се разглеждат въпроси, които се касаят до интересите на гръцкото племе.

Като изтъква съперничеството между двете християнски племена славяни и гърци в границите на турската империя, английският дипломат, между другото казва:

— „Но тези две племена не са поставени пред конгреса на същата равна нога. Славяните се защищават в тая зала от един силен и войнствен народ, тяхен брат по кръв и по вяра, крепък в обаянието от недавнашните победи“.

По въпроса за България лорд *Сализбури* прави следните размишления:

„Най-главното стремление на Санстефанския договор в неговите членове за България е да се унизи Турция до такава степен, щото да стане полузависима от силата, която й е наложила този трактат.

На нас подлежи (предлежи) да я възпоставим не в предишната й независимост (защото следствията на войната не могат да се унищожат съвършенно), но в известна независимост, която ще й позволи да бъде истинска защитница на стратегическите, политическите и търговски интереси, на които я оставяме и занапред пазителница. Има и други опасности, от които трябва да се страхуваме. Гръцкото население в нова България ще се подчини на славянското болшинство и вероятно е, че гръцкият език ще изчезне и че гръцкото племе ще бъде погълнато. Независимо от това, появлението на нова морска сила на Егейско море не може да не се посрещне със съжаление от страна на близосъседните до Средиземно море държави.

Според моето мнение, лекът против тия вредни последствия стои само в изменението на членовете, към разглеждането на които сега пристъпваме. Ако България би се простирала не до Егейско море и до Охридското езеро, а само до Балкана откъм юг и ако другата част от областта би си останала под властта на султана, тези опасности биха се намалили и даже съвсем биха изчезнали.

В този случай нова морска сила не би се появила на Егейско море и многочисленото гръцко население, което сега се заплашва да бъде погълнато от славянското болшинство, ще си остане при сегашното си политическо положение, а на Портата ще се даде такава стратегическа граница, която лесно би могла да възпира бъдещите нашествия. Това стратегическо преимущество би могло да се достигне не само без всякаква вреда за жителите от тези места, но даже и с някакво подобрение на тяхната съдба.

Англия ни в Цариградската конференция, нито в други случаи е приемала, че за да се обезпечат от злоупотребленията и притесненията на турското правителство християнските население в Турция, трябва да се извадят изпод политическото господство на Портата. Такваз гаранция се достига по-скоро с преобразуване на вътрешното управление, нежели с политическо разпокъсване. Предлагам прочее на Конгреса, в името на Англия, да се изучат и обсъдят добре следните две предложения:

1. че автономното васално Българско княжество ще се ограничи с оная част от Турция, която лежи на север от Балкана;

2. че Румелийската област и всички други места на юг от Балкана остават под пряката политическа и военна власт на султана, като се обезпечи благосъстоянието на населението с достатъчни гаранции било от административна автономия, било по друг някой начин". (Протокол № 2 от 5/17 юний 1878 год.)

В третото заседание княз *Горчаков* прочита следната писмена декларация:

1. Русия всякога е гледала на интересите на християните в Турция еднакво без изключение на племе. Историята на Русия много добре доказва всичко това. С гръцкото племе тя е яко свързана, приела е християнството от Източната черква. Ако в сегашната война Русия е поискала да защити особено българите, това е станало защото България е била главната причина в театъра на войната. Русия всякога е имала пред очи да разпространи, до колкото й е възможно, и на гръцките области онези изгоди, които ще й се даде да завоюва за България. Тя с удоволствие гледа сега, че Европа споделя тези нейни възгледи, радва се на благоволителните грижи, които силите полагат за доброто на гръцкото племе и е дълбоко уверена, че същото благоволение ще се разпространи и на българските население. Императорското руско правителство доброволно се присъединява, следователно към всяко предложение за полза на Епир, на Тесалия и на Крит, какъвто и да е размерът на изгодностите, които силите ще предоставят на тези области.

2. Руското импер. правителство не намира основателна причина за антагонизъм между племената, за които говори маркиз Сализбури. Този антагонизъм може по-малко да изтича от вероизповедните несъгласия. Всичките народи от

> православно вероизповедание са прибягвали до правото си за автокефална църква, сиреч добивали са да си имат независима черковна йерархия и богослужение на своя народен език. Така са направили Русия, Румъния, Сърбия и дори царство Гърция. Това, обаче, не е докарвало ни разцепление между независимите черкви и патриаршията, ни антагонизъм между племената. Българите нищо повече не са искали, нито пък правата им в този случай са по-малки. Причината на временните недоразумения между българи и гърци трябва прочее да се търси не в някакъв си племенен антагонизъм, а в частните подстрекателства, които са чужди не само на действителните интереси на племената, но и за тишината на изток и мира на Европа и които, по тая причина, не трябва по никой начин да се насърдчават.
>
> 3. Колкото до разграничението на местата, в които преобладават елинските интереси и които уж трябвало да се турят под особено покровителство, това не би могло да се достигне по начин практически, рационален и справедлив, освен на основание на болшинството на населението. Това изтича от постановленията на Цариградската конференция, това е поставено и в основата на Сан-стефанския договор. Такова разпределение на местата, което не би станало по принципа на болшинството на населението може да бъде вдъхнато не от ползата на племената, но от особени политически, географически и търговски възгледи. Русия няма в своите цели подобни материални интереси и не може да разглежда различните предложения за тези места, освен само от една точка на зрение — откъм справедливостта и примирителността, към които тя всякога е клонила за утвърждението на европейското съгласие и на общия мир. (Протокол № 3 от 7/19 юни 1878).

След дълги разисквания Конгресът прие на 1/13 юлий историческия Берлински договор, по силата на който от Сан-стефанска България се създадоха: от Мизия и Софийски санджак васално *Княжество България*, от горна Тракия — автономна област *Източна Румелия*, а *Македония* остана като неразделна част от Турската империя.

Историческата съдба на Македония за няколко десетилетия бе предоставена върху мъглявите пожелания за реформи в турските провинции, изложени в чл. 23. С така създаденото вътрешно и международно положение трябваше да се справя засилващето се македонско революционно движение в лицето на Вътрешната македонска революционна организация, накъсо ВМРО.

Обладани от силен реалистически дух, както и от непоколебима вяра в борбата, македонските революционери избистриха своите политически задачи и нагласиха своята тактика с оглед към следните големи исторически изводи:

1. че македонският въпрос не може да се разреши с присъединяването на Македония към една от съществуващите балкански държавици, в тяхно число и към България, дори и когато се иска това след една победоносна война от такава велика сила, като Русия, тъй като противодействието на другите велики сили винаги ще бъде по-силно и по-решаващо;

2. че защитата, която се прави на „целостта“ на разлагащата се Турска империя, не е нито за самата нея, нито за подчинените от нея народи, а е продиктувана изключително от империалистическите интереси на големите държави, като политически индивидуалности или групи (съюзи, съглашения) от такива. Исторически

примери: Алжир (1830), Египет, Триполи, Босна, Херцеговина, Сирия Месопотамия и др.;

3. че процесът на националното обособяване на балканските народи, сам по себе си исторически оправдан и политически прогресивен, що се отнася до неговото проникване в недрата на Македония, той засилва противоречията в нея и противоречи на нейната цялост, като географска и политико-стопанска единица;

4. че великобългарската, великосръбската и великогръцката политика, когато те се водят дори под знамето на „националното обединение“ на българи, сърби или гърци, спрямо Македония и македонския народ, е политика реакционна и пакостна, защото посяга върху цялостта на македонската земя, единството и съпротивителната сила на македонския народ, съставен не от една, а от много етнически (народностни) групи;

5. че македонският народ може и трябва да се бори под свое собствено знаме: *„Македония за македонците“* и с онези средства, с които той сам разполага.

Изхождайки от тези исторически предпоставки, ВМРО в периода на нейния политически ренесанс се обяви против националните аспирации на балканските династии и правителства и води люти борби против „върховизма“ на София, Атина, Белград и дори на Цетина, като никога не забрави своята главна задача: *борбата за автономна свобода на цялокупния македонски народ, без разлика на племенен произход.*

Най-крупна проява на независимата борба за чисто македонски цели бе *Илинденското въстание* през 1903 г., обявено за национален празник на федерална Македония

Но в живота не винаги верната идея, правилният възглед възтържествува. И Македония познава много превратности в своята съдба.

През 1912 г. в името на „свободата“ *цялостта на Македония бе пожертвувана;* късове от нейното живо тяло беха присъединени към съседните балкански държави.

Водена под знака на „национално обединение“ и от по-свободолюбиви и по-модерни държави срещу полу-феодална Турция, Балканската война бе таксувана от множина (от някои среди съвършенно искрено) за *война прогресивна.* Но към такива изводи могат да ни доведат само формалните и външните, а не действителните и скритите поводи за тази война. И поставим ли в нашите преценки на първо място интересите на македонския народ и на Македония, като географска единица, ще дойдем до тъкмо противоположни заключения: *с разпокъсването на Македония се нанесе тежък и съдбоносен удар на македонския народ, като географски и исторически закръглена единица.*

Ако войната бе наистина и по форма и по вътрешна същност „освободителна“, можеше да мине и без нея, тъй като Турция, за да я избегне, щеше да приеме обособяването на Македония в самостойна административна и политическа единица с или без формален турски суверенитет.

Но никой от балканските царе и крале не мислеше за свободата на македонския роб, за която народите можеха и наистина се биха. Те кроеха само, как да задигнат по-голям къс от нейното живо тяло; хитруваха около „спорни“ и „безспорни“ зони; надпреварваха се в „договорен“ и хайдушки грабеж на села и градове. Затова и „освободителната“ война се превърна незабавно и автоматически в прелюдие на нови кървави войни между балканските народи: 1913, 1915—17, 1940—44 г.

В 1912 г. ние не видяхме величието, което вееше в речта на княз Горчаков или в приказите на Гурко, Скобелев и Столетов, че във войната те са дирили само свободата на братския български народ.

И много естествено. Пакостният върховизъм на отделната страна (България, Сърбия или Гърция) не можеше с фокуса на неговото съгласуване (балканското споразумение за поделба на Македония) да се превърне в своята противоположност — в прогресивна и свободолюбива сила с благати за балканските народи (в тяхно число и македонския) последици. Върховизмът, в каквато форма и да се явява — като изолирано действие и като глутница, на царе или царски оръдия, е бил винаги пакостен и такъв ще си остане.

Но и след разпокъсването на македонския народ и запокитването на неговите жизнени късове при различни политически условия, знамето на борбата за свобода и народностна независимост не бе счупено и захвърлено, като непотребна вече вещ. Македонските революционери, в който сектор и да попаднаха, продължиха борбата при новите политически и социални условия и няма да се откажат от нея, докато възвишените идеали на Гоце Делчев, Яне Сандански и Димо х. Димов не се осъществят.

Другото би било Еремиев плач. Хленч срещу историческата орисница.

Останалите в Пиринска Македония борци, на чело с Яне Сандански и Д. х. Димов, издигнаха отново борческия лозунг: „Назад към автономията!“ и приобщиха своите усилия към борбите на прогресивна и борческа България; старите и нови борци във Вардарска Македония влязоха в люта борба против кралския и великосърбски шовинизъм за народностна самостойност и широка политическа свобода и решително подкрепиха героичните борби на освободителното движение, начело с юначния народен маршал *Тито*; борците в Егейска Македония засилиха кадрите на борческа Гърция против фашистката тирания, която продължава да бушува и след счупване гръбнака на мировия фашизъм. И дават нови кървави жертви.

Само жалките утрепки на върховизма взеха страната на мракобесието и станаха оръдия за избиване на честните и прогресивни синове на борческа Македония.

Макар и формално разпокъсано, македонското движение и сега, както и в миналото, е челен отряд в борбите против балканското мракобесие и жива спойка между балканските народи. Федеративната идея, на която то винаги е служило, днес е пак една жизнена идея, която продължава да действува за разбирателство и сплотяване на трудолюбивите и борчески балкански народи.

Като органическо цяло Македония не можа да се задържи на историческата сцена и да послужи за връзка и спойка между съседните народи. Но и разпокъсана, нейното федеративно и свързващо влияние не е по-малко и по-слабо. Нещо повече: нейният вътрешен афинитет, стремление към единство върви сега из по-широки друмища; Македония ще получи своето единство ведно с федерирането на балканските народи. Посредством федерирането ще се реализира и другата историческа задача на национал-освободителните движения: народносното единство като културен и прогресивен фактор.

Из тези лъкатушни и пълни с превратности пътища може да върви само едно жизнено и исторически оправдано обществено течение, каквото е и македонското освободително движение.

В този смисъл трябва да се разбира и надслова на настоящата статия:

— Разпокъсването на Македония като исторически факт и фактор.

Това ще рече да грабнеш хвърлената в твоите редове бомба и да я запокитиш върху главите на своите противници.

Това значи още: да съгласуваш методите на своята борба с диалектиката, с постоянно сменящите се исторически условия.

Венко Марковски

МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРА

Времето е една огромна метла која брише и мете се што ке најде зафрлено, неоформено и неустановено. На таја метла й се противопоставуат само оние народи кои имаат свој здрав, културен грб. Без тој здрав, културен грб едно ли диво племе мина и помина незабележено. Мнозина от тугинците мислеа и за нас како за дивите племинја. Не сметаа оти сме биле диваци, кои што туку слегле от пештерите, помеѓу себе сме се јале. Македонија била дива земнја заселена со лјудојади. А за културa ни збор не можело да станує. Македонија во културно отношение преставуе богат рудник, а македонскиот народ преставуе жилав и корав даб што ни бури, ни ветрови не можле да го соборат низ вековите. Робијата на македонскиот народ била долга и кървава. Откако сме се кукнале сме заробуеле. Сме биле прегнати во јарем, кој бил полн со трагедии. На нас низ вековите се гледало како на стока за продаванје, како на животни за влеченје, како на сѐ, само не и како на луге. Секој нов господар се секјавал во нашата земнја како роден стопан. Се распашуел и живеал на грбот на народот. Во душата на нашите дедовци и прадедовци се пластела дива омраза спрема тугинците. Македонскиот народ низ вековите влечел двојна робија. Едната економска, а другата политичка, национална. Која от која

била по-странма. Зар има по-тешко от това кога те мака налегне да немаш на кого да се истушиш? Зар има по-тешко от това кога те солзи задават да неможеш да се исплачеш. Во својата кукја со наведената глава и со преврзано чело со црна крпа да одиш и да не можеш да се сетиш дека си сајбија на своето огниште. Политичката робија беше страшна за македонскиот народ. Но не помалку страшна беше и економската робија. Македонија поради своето географско положение беше кината от жестокиот заб на историјата. Во нея се крстосуеја интересите и желанијата на многу туѓинци. Нејзините богати рудници ги мамеа лакомите срца на туѓинците. Еден ли ги грабеше нејзините афиони? Еден ли ги грабеше нејзините жита? Еден ли ги грабеше нејзините тутуни? Навогјајки се под тешкото и жестоко ропство македонскиот творчески гениј не преклони глава. Како подземни кртици македонските безимени творци сееја вера и надеш во македонскиот народ за по-светла иднина. Така почнаа да се зародуат и појавуат правите песни кои носеа во себе си и огин и барут и беа истовремено и закрилник и одушуечка за напатената македонска душа. 993 г. може да се земе како година кога се појавуе првиот писмен македонски паметник. Това е Самуиловата плоча во Преспа во црквата „Св. Герман“ на остров Ахилео. За да имаме јасна престава за силата на македонската култура требе да направиме анализ на неколку факта и фактори. Прво: Појавата, значението и содржанието на народната македонска песна. Второ: Македонските ора и нивното символично значение. Трето: Македонските носии како олицетворение на сложеноста на македонската душа. Четврто: Македонската иконографија Пето: Македонскиот јазик како факт и фактор за изградуењето на културата и шесто: процесот на македонската нација. Ако сите тие работи правилно, правдиво и широко ги разбереме прашањето за македонската култура ке ни биде многу јасно и ке можеме со полна сигурнос македонската култура да ја заштитиме от неприателот. Докажеме ли дека живее македонската култура, ние со това ке докажеме *априори* дека живее и македонскиот национален творчески гениј.

Брилјантот кој свети и кој вечно ке свети на диадемата на македонската култура е *македонската народна песна.* Македонската народна песна по мотив и содржание е разнообразна и може да се раздели на: печелабарска, лјубовна, свадбарска, јунашка и ајдушка. Печалбарската може да се раздели на печалбарска пред заминуење („Жали моме да жалиме“) и на печалбарска на вракјање („Сите момчиња дојдоа Васкино момче не дојде“). Има уште еден вид печалбарска песна кога невестата гори по либето, го чека, младоста й минуе, вене от ден на ден и постојано вие клетви суви и ја колне јабаната („Пуста да остане мамо мори јабаната“). Печалбарската песна се појавила со самото печалбарство. Печалбарите ја напуштаа својата татковa земја не за това дека она не е богата и дека не може да ги израни, ами за това дека она е заграбена от новиот сајбија. Ропството и социалната неправда се причина за појавуењето на печалбарите. Лјубовната песна е многу стара песна во кас и може да се раздели на: *лично лјубовна* („Пило се опило едно лудо младо на меана било“), на *копнеж по* либето или по изгората („ја ме учи, мамо ја ми кажи, пуста младос не се лаже“) и на песни во кој либето или загинало или болес го покосило. Љубовните македонски народни песни се полни со неискажана тага. И тогај и кога се весели они носат една скриена затаена внатрешна мака. („Севдалино мало моме, уште ли си дома седиш“). *јунашката* народна песна е по-стара песна. И може да се раздели на далечна јунашка песна како што е песната за „Дете голомеше“ каде личноста е јунак, не со историска физономија. На по-блиска јунашка песна каде јунакот е историска личност („Црна се чума зададе“). Не ретко се сретнуе образот на жената—војвода, на жената—комитка и на жената-бунтовник. Јунашката песна е епична и широка песна и тече спокојно. Но има случаи кога се нарушуе това спокојствие како што е во „Татунчо страшен војвода“. *Ајдушката* песна е по-определена јунашка песна. Личноста на ајдушката песна е дејствителна. Ајдушката песна се зародуе со појавуењето на првите чети и во повеке случаи го воспевуе стихијното бунење на оделните личности кои избегале во планината, грабнале пушка да се борат за слободата и правата на својот народ. По драматизм и по чувство на човешко достоинство и лична храброс и по воспитание ајдушката народна песна стои на високо место. („Оздола идат бабо сејмени — ајдушка глава бабо носеа“). *Свадбарската* песна е интересна и по мотив и по содржание и по исполнение. Свадбарската песна полна е со елементи што изненадуат. („Женил се Петре војвода“), по мотив е една от нај-старите песни. „Вујко се жени за внука от сестра“ и многу други.

Македонската народна песна е со многу разнообразен и сложен ритм. Типичен македонски ритм е во 7/8 како што е „Женил се Петре војвода“. Се сретуе и смесен ритм како например 7/8 и 5/8 — „Бог да убие Дебрани.“ По ритмот можеш да го откриеш содржанието на песната.

Длабока како што се морските длабочини, широка како што се степските широчини, и висока како што се планинските височини, македонската народна песна е во истовреме наситена со неповторена искренос. Нејзината безкрајна и пронизителна тага која е мрачна и тешка како што е тешка и мрачна самата робија, во чии пазуви е изпеана, не може со спокојно срце да се ислушуе. Нејзиниот ритм и такт, ту игрив, ту спокоен, ту накршен, ту одвлечен, не напомнуе на друга песна. Нејзината скриена носталгија по родниот крај како што се печалбарските песни, е потресна. Мнозина се обидуеја во миналото да ги пребојадисат тие брилјанти. Мнозина се обидуеја да ги нагодат, да ги приспособат во духот на својата народна песна, Но како што неможе ехото да се сокрие, неможе и песната да се загуби. Песната си ги запази сите оние особини, кои и порано ги имаше. Она личеше на млада лична мома на која времето и ветровите ѝ ги разбушавиле косите и елекот ѝ го разкопчале. Силата на макед. народна песна е во рецитативот. Познати се Лазарополците како мајстори на исполнение на народната макед. песна.

Втор брилјант кој свети и кој вечно ке свети на диадемата на македонската култура се македонските народни ора и игри. Македонските ора носат во полната смисол на зборот печат на македонската душа. Ората се во повеке случаи пропратени со зурли тапани или со мешници. Ората се тешки и лесни. Тешките се полни со мрачнос и болка. Нема нужда да ги слушаш свирките за да разбереш кое оро што кажуе. Тешките се сврзани со оденјето на печалбарите. Кога се играат тешките ора вие во самото бавно и тешко креванје на нозите гледате дека некоја грозна мака се загнездуе на срцето, ја секјавате со целата своја сила делбата и трагедијата која се одигруе на јабана. Пајдушката е по-весело македонско оро и богато со внатрешен ритм и динамика. Типично македонско оро е „Чамчето". Интересен е македонскиот народен танц „Русалии", полн со мистика и преставуе духови (вили, самовили,) и играта на тие духови. Се игра за да се запази народот от злото. Русалиите се волшебните предвестници на балетот. „Русалиите" се многу пластична и богата игра и подсетуат на „Нестинарките". „Русалиите" се сочувани во село Богданци, Гевгелиско, Струмишко, Кукушко и на други места.

Трет бриљант кој свети и кој вечно ке свети на диадемата на македонската култура е *македонската народна носија*. Нај-типично во носиите е: забрадката, која преку глава се забрадуе. Забрадки има неколку: забрадка на мома, забрадка на омажена, и забрадка на вдовица. Моминската забрадка е префрлена само преку главата, а за да се слободно префрли има нешто како прачка по среде на главата. Моминската забрадка поминуе под прцлите кои се зад вратот, затова дека се мисли ако се видат прцлите тогај не е чесна момата. Моминските забрадки се бели (Егејска Македонија), шарени (дебарска околија). Жените носат модри и слабо пенбелии забратки. Ги криат прцлите и над самото чело се преврзуат. Челото го држат отворено. Вдовиците не прават прцли и се забрадуат до самоти вегите. Челото им е тукуречи покриено. Момите носат ф'стан и елек. Елекот им е доста отворен за да им се види везената кошула. Жените носат по-затворен елек. А вдовиците сосем затворен елек и се по-веке во црно. Интересен белег на носијата е *скуталето*, футата или прегачи како ги викат во Дојранско, Гевгелиско, Тиквешко и Струмишко. Боите на футата имат големо символично значение. Ако се упореди стариот грб Самуилов, кој е црвено поле со златен арслан без корона, тогај ке се види дека златното е заменено со црно и футите се црвено и црно. Црвеното е символ на борба, а црното символ на ропство. И чорапите се шарени со црно и црвено. Друг еден белег важен е во носиите а това се *токите или павтите*. Токите или павтите се нешто како колан изшарани со разни символи со солнце нај-веке, а таму кај што се соединуат преставуат устата на легнат арслан. И гледајки ја македонската народна носија вие негледате носија, ами дел от оние мрачни години кои поминале како долги, бавни матни реки. Вие сте убедени дека во таја носија е исткаена младоста на Македонија.

Четврт бриљант кој свети и кој вечно ке свети на диадемата на македонската култура е *иконографијата*. Македонската иконографија е стара и датира от 13 век. Иконографијата во Свети Герман ја преставуе Охридската патриаршија со подчинетите ѝ епископи.

И таму се кадрата на сите епископи. По својата живос и длабочина интересна е иконографијата во црквата „св. Софија“ во Охрид, во „Св. Іован Бигорски“, во „Св, Причеста“ во Кичево, во манастирот Лешок, тетовско, во Матка, „Св. Андреа“ во скопско от крали Марковото време. Манастирот „Св. Андреа го носи името на Крали Марковиот брат. Внатре во манастирот запазена е фреската на Волкашина со двата сина Марко и Андреа Интересна е иконографијата во монастирот Слепче, „Св. Димитрија“, Св. Архангел“, после во манастирот „Прохор Пчински“ кој е созидан от скопскиот војвода Роман Диоген како византиски цар от династијата Дука, која по женска линија се сврзани со Самуила и се гордееле дека во жилите носеле Самуилова крв. Богати се фреските во Маврови Ханови, особено фреската во Псача: тајната Христова вечера. До дека Тајната вечера се дава от художниците на Ренесансот во наредено фронтално положение, дотогај „Тајната вечера“ во Псача е во сосем природно положение. Некој от апостолите со грб са завртени. Фреските во Нерескиот манастир во околијата на Скопје преставуат големо богаство. Смело може да се тврди дека искрата на Ренесансот, која по-доцна пламна во пожар низ Италија се роди во Македонија. Даборезбата оставила исту така длабоки трагови. Иконостасите на Св. Спас во Скопје, иконостасите во Прилепско, Битолско и др. места се едно от ретките постиженија на нашето даборезбарско изкуство. А што да кажеме за школата на Зографите?

Книжовните традиции на македонскиот народ се исту така стари и длабоки. Кирил Пејчинович роден во село Теарце — тетовско е не само еден от позначителните писатели, но и првиот художник кој прави опити да создаде автопортрет и е првиот македонски стихотворец. Позната е неговата надгробна епитафија која завршуе: Кој ке помине ке рече бог да го прости, зере и црвите отиде да ги гости. Неговото „Огледало“ от рака на рака се препишуело. Додека Кирил Пејчинович беше пионер во областа на прозата, дотогај Бракја Миладиновци — Димитар и Констатин се пионери во областа на поезијата. По својата историска задача и одговорнос и совесно исполнение на својот свет долг спрема македонската татковина, Димитар и Константин Миладинов со чес може да се мерат со Вук Караджич и со Бракја Грим. Константин Миладинов е и првиот голем поетски талант. Друг голем лирик на онова време е Григор Прличев от Охрид. Пишуел на грчки, на руски, на македонски и на болгарски јазик, кој по това време се формираше како литературен јазик. Познат е фактот дека Григор Прличев е носител на наградата на Атинскиот универзитет 1860 год. и дека зарад гениалната си поема „О Арматолос“ („Сердарот“) напишана на грчки бил наречен втор Омир. Ја преведуел „Илијадата“ на македонски. Но нај-голем мегју сите нив по онова време е велешанецот Ксенофонт по-доцна крстен Рајко Жинзифов. Неговата „Крвава кошула“ наизуст се изучуела. Неговите песни по Русија се печателе, неговите произведенија се преведуени на руски, украински и полски јазик. Рајко Жинзифов како поет е еден от нај-длабоките поети на Македонија, а како поборник за славјанството он е денска многу современен.

Вракјајки се назад во длабокото минало на македонскиот народ, вракјајки се во оние темни и далеки времинја кога за писмо и за култура во многу други народи не можело ни збор да стануе ние ке стигнеме до оние два светли образа, кои светат и кои вечно ке светат во душата на македонецот и не само на македонецот, до образите на солунските бракја Кирил и Методија. Методија може да се смета за првиот македонски книжовник. А дваицата составуат „Закон Судни лјуди“, во кои се зборуе за наказанијата (пример за крадејнето и др). Нивната азбука така да се каже цела и до ден дешен е запазена во великиот славјански руски народ. Вракјајки се назад во длабокото минало ние неможеме а да не се запреме на првиот наш учен, философ, законодател и создател на првото училиште-универзитет каде се учела енциклопедија. — на Свети Климент Охридски. Во училиштето по некога стигнуел бројот на учениците до 3.000. Свети Климент го оставил првиот „Закон земледелни“, законик, во кој се разправа дека земнјата припагја на човекот, земнјата се дели на мерии, а мериите на задруги. Запазени се проповедите на Св. Климент во Романцевиот музеј во Москва. Свети Климент е епоха и создател на цела школа. Вракјајки се назад во длабокото минало на нашиот народ ние неможеме а да не се запреме на првиот социален реформатор на онова време — на поп Богомил. Роден во село Бабуна, велешко, заради това многу тугинци богомилите ги викаат бабуни Богомил е рушител на фетишите. Во саштината богомилското учение е против ангаријата, против кулакот, ако ви требат аргати најдете си ги, а не да ви работи народот. От богомилството и денес има остатоци во нашата црква. На попот колку и да е млад ние му викаме дедо а богомилите по чинови се делеле на деди и т. н. Влијанието на богомилите е големо. Познати се богомилите во Босна по време на Кулин бан. Известна е појавата на патерените. Богомилскиот пожар ја запалуе цела Европа и неговите пламенја завршуат некаде во френската революција. Социалната правда која ја проповедуе поп Богомил е бојно знаме на времето. Интересен е еден факт дека поп Богомил со својата социална програма и со својот начин на распределуенје на наказанијата се јавуе како учител на великиот Италјанец Данте Алигиери. Познати се краговите во пеколот на Данте, познати сѐ деветте небинја. У поп Богомила имаме девет степена на наказание во пеколот. Идеата за задгробниот живот е многу јасно подвлечена у поп Богомила. Вракјајки се назад во длабокото минало на македонскиот народ не можеме а де не се запреме на личноста на цар Самуил, кој е богомилец и е еден от нај-светлите врвови на македонската историја.

От поновата историја требе да се подвлече востанието Илинден, кое е пројава на висока национална и социална свест.

Јасно како бел ден е за секого дека македонската култура е или премолчуена, или преиначуена, или ограбуена. Заради природните богаства, не еден во миналото се обидуел и се мачел да пронајде близос и роднинство со Македонија. И туку гледаш едни со голема замисленос се потат да докажат дека Македонија никога не соштествуела, дека Македонија требе да се замени со Јужна Србија или просто со Србија и дека Македонија е нај-светлиот диамант на короната на српските кралеви. Други пак гледаш со библејска уфиленос се туфкат и се биат во градите и везден се молат на Бога и палат по метро и пол свекја за здравјето на Македонија и грмат низ пресата оти Македонија била класична страна на Болгарија, оти македонците биле не македонци, ами македонски болгари, оти Македонија требе да се вика Западна Болгарија, оти македонското прашање е болгарско прашање, и оти Македонја била нај-светлиот скиптер во раците на болгарските цареви. А трети пак берејки мисла за македонскиот народ се мачеа да го затрат и го избришат от картата. Методите на Метаксаса со рициновото масло станале за македонците во Егејска Македонија грозна легенда. По разбирањето на Метаксаса македонците не се македонци, а се грци. Неприателот едно забораваше дека македонската култура има длабоки стари традиции. Имаше и такви кои сакаа да ја затрат македонската култура, за да би можеле да го затрат и покорат после македонскиот народ. Една ли нечиста рака ги крадеше и носеше паметниците на Македонија далеку от Македонија. Една ли нечиста рака ги преиначуше песните на Македонија? Една ли нечиста совес се мачеше во докажуење дека македонскиот јазик не е јазик, ами диалект на српскиот или болгарскиот јазик. Никој не го прашаше македонскиот народ што мисли. Никој и не сакаше да го праша. Македонскиот народ беше монета за разменуење.

Кога зборуеме за македонската култура неможеме а да не се запреме на македонскиот јазик. Кога зборуеме за македонскиот јазик неможеме а да не се запреме на белезите на тој јазик. Македонскиот јазик е стар јазик. Исту онака како што е стара македонската народна песна. Но поради немање на национална и политичка слобода, македонскиот јазик немал срекјата да се развие и да ги разгрне сите свои скриени богаства. От век на век македонскиот јазик тлеел и чемреел, секој нов тугинец оставуел печат на него. Затова во него ке сретнеме и турски и болгарски и српски зборови, кои добиле грагјанственос. От друга страна поради недостаточно теориски познанија македонските првотворци инаку многу надарени личности неможеа да го наложат македонскиот јазик и да го издигнат до степен на литературен јазик. Това нешто стана во наши дни. Копнежот и желбата за оформуењето на македонскиот јазик не престана да ги гори срцата на македонските филолози. Извесно е мнението на големиот филолог Крсте Мисирков от Постол, Енидже Вардарско, кој вели: дека за литературен македонски јазик не може да се земе ни српскиот, ни болгарскиот, а централното наречие кое требе да се издигне до степен на литературен јазик.

Во основата на нашиот литературен јазик легнуе централниот диалект. Белезите на централниот диалект се: прво — јусот или носовката ѫ преминуе во македонскиот јазик во *а*, второ, ъ преминуе во македонскиот јазик во *о*, трето: акузативус и дативус дуплекс, четврто: полната членна форма и пето: ударението пагја от крај на третата сричка на зборот.

Процесот на нацијата смело може да се рече дека се привршуе

Народ, територија, економска поврзанос, психичка одлика, обичаи, јазик, култура со вековни традиции се е на лице. Македонците можат на секого да му кажат у очи јасно, недвосмислено дека не се болгари (македонски болгари), дека не се срби (јужно србијанци), дека не се грци (старо грци), а дека се македонци со определено национално македонско сознание и дека принадлежат на онаја голема фамилија која дошла от кај Карпатите и која го носи името *Славјани*.

Македонија за прв пат во историјата е слободна и национално и политички. И не случајно дека оформуењето на македонската нација се завршуе во дните на слободата До сега македонскиот народ немаше ни политичка ни национална слобода. Немајки слобода неможеше да се оформи литературниот македонски јазик.

Настана 1941 година. Старата Југославија која беше црна и тешка робија за југославските народи се растури Великата Комунистичка партија под раководството на Тито, која прва после партијата на болшевиките го разреши на дело националното прашање, ги поведе народите на Југославија во светата Народно ослободителна борба против окупаторот. Во тој број го поведе и македонскиот народ. Народите на Југославија во крвавата четиригодишна Народно-ослободителна војна ја бранеа својата националност и во пламењата на борбата ја градеа својата нова и братска кукја Титова Југославија. Народите беа повикани да си ја кажат думата. Беше повикан и македонскиот народ. И како резултат на таја борба имаме денеска нова, демократска федеративна Југоскавија. И како резултат на таја борба Македонија за прв пат во историјата е слободна. Заветите на Гоце Делчев, заветите на славната Крушовска република, заветите на сите оние што се бореа за слобода и човешки правдини се исполниа За прв пат македонскиот народ може слободно да прикажуе на македонски јазик. За прв пат македонскиот народ може да се учи на маклонски јазик во македонски училишта. Борејки се за својата слобода, македонскиот народ се бореше и за својата нација се бореше и за запазуење на својата култура. Македонија може и требе да стане чудна градина и чуден расадник на изкуството и културата. Македонскиот народ, никогаш понапред во историјата немал такви возможности на развитие какви ги има денеска. Народната македонска песна бездруго ке го́ земе онова место, кое й се пагја. Песната нема да се преиначуе, нема да се дотеруе, нема да се поболгаруе или посрбуе, како што беше това во близкото минало. Македонската народна песна ке биде чиста и со чес ке може да се јави на сите надпреваруења било балкански или европејски. Возможностите на мекедонската култура се огромни. Прво: науката може и требе без друго да се издигне на завидна височина. Делото на првиот учен, философ и просветител Св. Климент требе да се продолжи и да се надмине. Второ: книжовноста може и требе да се стави во релсите на здравиот художествен реализм. Искуството кое се црпи от народот требе да служи на народот. Трето: требе да се направи прецeнка и анализ на сите стари наследства от нај старо време па до наши дни. Четврто: требе да се направи точна, здрава, научно обоснована и изцрпателна преценка на нашата историја. Требе нашите герои да си го добиат своето место. Спорните јунаци кои се јавуат во историјата а имаат македонски корен требе правилно и историски правдиво да се преценат например како што е случајот со Крали Марко. Пето: требе да се пречистат сите оние паметници и документи кои се фалсифицирани било от која страна да е извршена фалсификацијата. Шесто: требе да се забележат сите мелодии и ниансси на македонската народна песна додека има уште живи луге кои точно ги знаат, затова дека македонската народна песна е особена по својот такт и ритм. Седмо: скулптурата требе да се разгрне и да се продложи делото на даборезбарите. Осмо: художниците требе и може да ги развиат своите сили и да го продолжат делото на Зографите. Девето: композиторите можат и требе без друго да ја одлеат душата на широката народна македонска песна во своите композиции и да создатат искуство от по висок стил. Десето: театрот кој у нас изостанал и кој има мали незначителни projави во миналото како што е „Македонската свадба“, требе и може да се издигне и да ги достаса театрите на Белград и Загреб. Слободата која денес ја имаме е слобода за сите. Требе широко да се разгрнат сите способности на нашиот народ и до максимум използуат возможностите кој ни ги дава Титова Југославија, а таму каде ке се јави пречка помокјта ке биде навреме широко и сестрано дадена. Онова што го нема во Скопје го има во Белград. Онова што го нема во Белград го има во Загреб. Онова што го нема во Загреб го има во Лјублјана. Со еден збор го има во Демократска федеративна Југославија. И уште нешто. Се навогјаме пред граденјето на една нова култура, пред граденјето на југославска култура. Како што Советите создадоа своја здрава, советска и сечовешка култура, исту така и ние сме должни да создадеме своја здрава и сечовешка југославска култура, која ке црпе со грстови от пазувите на народот и која истовремено ке биде во служба на народот. Шумот на Јадран требе да се чуе во перото на македонските поети и писатели; ширината на Јадран требе да замодрее на платната на македонските художници; гласот на Вардар требе да одјакне во хрватските срца, а лебедот Дунав требе да разгрне своите крила над сите југославски народи. Нашиот живот требе и може песна да стане, а нашата земнја требе и може градина да биде. Југославските народи на стара Југославија не создадоа југославска култура, затова дека југославските народи немаа политички и национални права и беа еден народ спротив друг народ воспитавани во омраза и крвнина. Старата Југославија ги потискаше народите и беше суров камшик, затова и нејната култура се стремеше да биде едно национална. Стара Југославија ги исклучуеше другите братски нации и ги држеше постојано во кавга, расправии и гложење. Културата во стара Југославија беше не народна култура. Нова Југославија е нова структура, затова и нејзината култура требе без друго да биде нова култура. Нова Југославија не ги потиска народите, затова и нејзината култура не ке биде култура на една нација. Нова Југославија не ги исклучуе нациите, ами ги потикнуе на развитие и на цветеж, затова и нејзината култура ке биде многу национална и длабоко народна култура. Градејки ја културата на нова Југославија, ние нај-полно и нај-правилно ке ја изградиме својата национална македонска култура или градејки ја својата национална култура ние нај-полно и нај-правилно ке можеме да ја изградиме културата на нова Југославија. Братството кое се роди во пламенјата на крвавата народно-ослободитална борба, крвта која се пролеа за рагјањето на нова Југославија и водачот на југославските народи маршалот Тито се нај-арна гаранција дека во рамките на нова Југославија ке разцвети и новата југославска длабоко народна братска култура.

Ние на бојното поле однесовме блескава победа. Ние и на културното поле ке однесеме блескава победа. Думата имат инженерите на човешката душа.

Анг. Томов

КЪМ ПРАВИЛНО И ТРАЙНО РАЗРЕШЕНИЕ НА НАЦИОНАЛНИЯ ВЪПРОС

Какво важно място заема националният въпрос в живота на народите, ни показва най ясно последната световна война, която бе организирана и водена в името на национални интереси и идеали

Националният въпрос съществува като въпрос на отделните нации, но и като въпрос на национални отношения в дадена географска местност и в цялия свет. Тъй, ние говорим за национален въпрос на Балканите, в Европа, в света, изобщо.

В какво собствено се изразява националният въпрос? Какво е неговото отношение към общосоциалния въпрос? Какво е отношението на класовите борби към националните борби?

Докато не сме на ясно по тия въпроси, неможем да знаем, кое е правилното разрешение на националния въпрос, приближаваме ли се и доколко към такова едно разрешение.

Националният въпрос искуствено е твърде много замъглен, като е противопоставян на социалния въпрос. Не може да се разрешава правилно националния въпрос, ако това разрешение не означава и разрешение на социалния въпрос. И обратно, разрешението на социалния въпрос означава непременно и разрешение на националния въпрос — както това ясно изпъква в обществения живот на СССР.

Защо всичко това е така?

Отделната нация разрешава правилно своя национален въпрос, когато обединява своите национални сили в национална държава, когато създава условия за истинско благоденствие на народните маси, за тяхното стопанско, просветно, културно, политическо развитие; когато създава условия за процъфтяването на националната творческа и борческа мощ и за успешното отстояване жизнените позиции на националното цяло в борбата за съществуване.

Като въпрос за междунационални отношения, националният въпрос бива разрешаван правилно, когато се създават условия за сигурност, преуспяване и всестранно развитие на близки нации и национални държави, чрез съгласуване на големите тяхни жизнени интереси по пътя на демокрацията, взаимното зачитане, мирното съревнуване и взаимното подпомагане; обикновенно това означава трайно съюзяване или федериране. И тук основното нещо в правилното разрешение на нац. въпрос е благоденствието и преуспяването на народните трудови маси, от които нацията черпи своите жизнени, стопански, културни и борчески сили и средства.

Във всесветски рамки националният въпрос се разрешава правилно пак по пътя на осигуряване благоденствието на трудящите се маси във всички страни на света, чрез укрепване на световната демокрация, на разбирателство и сътрудничеството между всички народи и изграждането на единното общечовешко цяло като съюз или федерация на самоопределящи се, свободни и демократични нации.

Когато говорим за социален въпрос, ние имаме предвид на първо място отношенията на отделните индивиди, имаме предвид социалната правда от гледището на индивида; когато говорим за национален въпрос изобщо, имаме предвид отношенията между нациите в света. Но нацията не е нищо друго освен единство трудово, битово, културно на отделни индивиди; благоденствието, творческата и духовна мощ, свободата и щастието на отделният индивид се осъществява чрез живота на националното цяло. От тук и неразривната връзка, а даже и пълно тождество между националния и социалния въпрос.

Еволюцията на живота води към правилното разрешение на националния въпрос, налагайки все по-настойчиво разрешението на големия социален въпрос. За всички е очевидно бързото уякчаване на връзките между отделните народи и държави, връзки стопански, културни, политически, духовни; ние хората на новите времена почти чувствуваме, как чрез новите средства за съобщение и обмена на блага, светът става все повече „малък“, как той се превръща в „жизнено пространство“, необходимо не само за всяка една от големите капиталистически държави, но и за всяка от напредналите малки държави. Всяко национално цяло по необходимост трябва да се пригажда към общечовешкото цяло, като полезен и необходим негов орган, в противен случай него очаква печалната участ на туко-що провалилите се големи фашистки държави. Светът действително се е превърнал и се превръща в единен обществен организъм, който бива спънат в своето развитие, когато някоя негова част страда или се развива в дисхармония с цялото, който се нуждае от хармоничното развитие, от съгласувано взаимно подпомагане на всички отделни негови съставки. Това се постига естествено по пътя на тържествуващата все повече световна демокрация, основана на социалната и междунационална правда. Опитите с Обществото на народите в миналото и сега почиват именно на тая основна и възрастваща необходимост от правда, демокрация и единство в световния стопански, културен и политически живот.

Всички народи в миналото не разрешиха правилно националния въпрос. Всички те постигаха само едно непълно разрешение, повече или по-малко преходно и краткотрайно. След едно измамливо и привидно „национално величие“ и могъщество, те се сгромолясваха безславно в бездната на пълната провала или на дълговековно бедствено състояние. Може ли да се смята, че и съвременните най-големи нации са разрешили задоволително своя национален въпрос, като се има предвид положението на трудовите маси у тях, общата несигурност, неизбежният милитаризъм, растящата опасност от световни конфликти, които заплашват не само отделните държави, но и цялата световна култура?

Правилното разрешение на националният въпрос, изобщо е от най-голяма важност за цялото човечество. Това е било великата мачта на най-издигнатите и най-благородните човеци от всички времена. Само тогава ще започне ерата на истинската човешка култура и истинска човечност, на свободата, братството, равенството между човеци и народи. Човекът и нацията ще добият такива възможности за разгъване на творчески и духовни сили, за подигнат, величав и прекрасен живот, за истинско щастие, за които възможности ние днес едва ли можем да имаме даже една слаба представа. Днешното мрачно, пълно с несигурност, с неправди и страдания състояние на световния обществен живот ще остане като един период на надживяно варварство, на ограничено съзнание и неразвита достатъчно морална мощ. От това надживяно минало ще сияе с блесъци на красота и величие само борбата на прогресивните и революционни сили за правда, свобода, напредък, братско единство между човеци и народи.

Но защо разрешаването на националния въпрос по неговия правилен и естествен път все пак среща такива големи препятствия и в най ново време, когато тъй много се говори за правата на човека и нацията, за демокрация, за мир и общочовешки интереси?

Основна причина за всичко това е обстоятелството, че в разрешаването на националния въпрос решително влияние продължават да оказват не само ония обществени сили, които жизнено са заинтересовани от неговото основно и правилно разрешение по пътя на утвърдяване социалната и международна правда и световната демокрация, а и ония консервативни сили, които имат жизнен интерес да се противопоставят на едно такова разрешение и то в името на своите груби съсловни и класови интереси.

Самото естество на националния въпрос ни сочи, че за неговото правилно разрешение могат да съдействуват само действително прогресивните, действително борческите, опиращите се на широките народни маси и изразяващите тяхните интересни обществени сили. Историята напълно потвърдява това. Тя ни сочи много ясно, че експлотаторските, противонародните подтиснически слоеве и класи само са експлоатирали националния въпрос за провеждане на своята егоистична класова политика и доколкото те са пренебрегвали големите интераси на трудовите маси и на нацията, осложнавали са и изостряли националния въпрос, водили са своята собствена нация към упадък и провала.

В западна Европа ние виждаме тъй нареченото трето съсловие (оформяващата се капиталистическа класа) да се явява като носител на идеята за национална държава и национална култура. То наистина допринася твърде много в тая посока. Но това е периода, когато то, застанало начело на широките народни маси, се бори против феодализма за нов обществен строй, когато то играе една прогресивна и революционна роля. Тогава това съсловие говори от името на народа, то издига принципите за народовластие, за социална правда, за свобода, равенство и братство между човеци и народи, за самоопределение на нацията.

Но феодализмът веднъж ликвидиран, напълно или достатъчно от гледището на самата капиталистическа класа, веднъж последната застанала здраво начело на обществения живот и поела властта в своите ръце, тя се проявява все повече като класа експлоататорска и реакционна. В политиката на държавата почват да дават тон все повече привилегированите по положение, заможните, паразитните и консервативни обществени среди и фактори.

Феодалната държава и феодалната класа използуваха като най мощно духовно средство за държане на масите в подчинение и за поддържане на класовите привилегии религията и черковата. Реакционните слоеве и фактори в ново време не разчитат само на религията, намираща са вече в голям упадък; те имат за господство над масите и за парализиране на тяхния организиран отпор и друго ефикасно средство; това е именно националния въпрос; това е умелото използуване на националните чувства, тежения, идеали у народните маси. Националният въпрос се насочва не по линията на неговото правилно разрешение; той се противопоставя на социалния въпрос. Срещу идеала за общочовешка и социална правда, за истинско национално процъфтяване, реакционните обществени среди противопоставят един национален идеал, осъществим по пътя на подтисничеството на други нации и на собствените народни маси; те раздухват искуствено междунационалните вражди, издигат пред народа призрака на дебнящата външна опасност, прокламират високо нуждата от национално обединение около самата тяхна подтисническа и реакционна власт, за непрекъснато и чрезмерно засилване на тая власт и нейния военен и административен апарат, за непримирима и най-жестока борба срещу всички прогресивни сили, борящи се против тая власт. Тия реакционни сили развиват и насаждат сред народните маси една идеология за национално преуспяване и величие, означаващи преуспяване и величие не на народните маси, не на нацията в нейната цялост, а на нейните паразитни и подтиснически слоеве и фактори.

Трябва да подчертаем, че колкото повече третото съсловие се оформяваше като експлотаторска и подтисническа класа по отношение на широките народни маси, толкова то придобиваше възможности да оказва влияние над тях. Тия възможности се обуславяха както от възрастването на економическата мощ на това съсловие, така и от придобитата опитност в провеждането на класовата негова политика. Управлението на държавата се превърна в най финно искуство и то в искуство за използуване преди всичко националните чувства и тежнения на народните маси за една класова политика, която е в разряз с истинските интереси на тия маси, с истинските интереси на нацията. Така се стигна до модерния световен империализъм, до национал-социализма и фашизма, които не са нищо друго освен най-агресивната форма на тоя империализъм.

За щастие обаче на човечеството, на народните маси в цялия свят, на онеправданите и подтиснати нации и на всички нации изобщо, еволюцията на живота ни сочи като първостепенен и несъмнен факт все по-решителното настъпване на обществената арена на нови, действително прогресивни и борчески обществени сили, жизнено заинтересовани от правилното разрешение на националния и социалния въпрос; значението на тия сили е вече огромно и все по-решающе. Това е на първо място наемното работничество, което със своя политически авангард застава на чело на трудовите народни маси във всички страни по света; това е могъщият съюз на социалистическите републики, който застана начело на световната демокрация.

Противопоставайки се все по-решително срещу фалшивия национализъм на реакционните обществени сили, работническата класа отначало се отнасяше неприязнено изобщо против всеки национализъм, противопоставяйки срещу агресивния национализм, който дели народните маси на враждебни национални лагери, социалния и интернационалния демократизъм. Все повече, обаче в процеса на борбите, за борческия авангард на работн. класа стана явно, че от първостепенна важност за нея е, смъквайки от реакционните сили маската на единствени борци и защитници на нацията и националната култура, да поеме в свои ръце разрешаването на националния въпрос, като неделим от голямия социален въпрос.

Особено важната роля на работническата класа и на истинската демокрация в разрешението на националния въпрос изпъква в обществения и политичеси живот на СССР. Тук ние виждаме как социалната, трудовата демокрация води неизбежно към разрешаването на националния въпрос и то основно и трайно. Премахвайки класовата експлотация и следващето от нея економическо и политическо подтисничество, тая демокрация прави безпредметно подтисничество на една нация от друга и създава идеални условия за самоопределянето на всека нация, за сътрудничество между отделните нации, за тяхното стопанско, културно и духовно единство като обособени части от едно голямо жизнеспособно и мощно социално цяло.

Но ние можем да наблюдаваме в ново време, как изобщо укрепването на демокрецията в света и частно в Европа и на Балканите води към решителни стъпки напред и към разрешаване на националния въпрос. С установяване на истински народни правителства реакционните сили в разните страни изгубиха своето преодоляюще влияние в политиката на държавата. Голями социални реформи в полза на благоденствието и всестраното развитие на народните маси и на тяхното политическо активизиране биват придружени и с установяване на една нова атмосфера в отношенията между отделните националности; множество парливи спорни въпроси между тях бидоха разрешени или изгубиха своята острота; създаде се възможност за уякчаване стопанските и културни връзки между тия народи и за укрепяване на световната демокрация на почвата на социалното и международна правда и общочовешката солодарност.

Особено е характерно и радостно онова, което стана и става на Балканите, които в миналото представляваха най-опасната вулканическа зона в обществения живот на Еврова. Тук се кръстосваха домогванията на голями империалистически държави, а същевременно и тия на малките балкански държави, обзети от империалистическа треска и дирещи да разрешават своя национален въпрос за сметка на своите съседи и с помощта на голямите държави. Всяка от тия балкански държави изпита прелестите на такова едно „разрешение“ на националния въпрос. Всички те имаха възможност да постигнат едно привидно и временно задоволяване на тяхните мегаломански стремежи към национална мощ и национално величие. Но всички можаха да почерпят много скъпи уроци, които най нагледно показаха, колко пагубено е за народните маси и за отделната нация подобно разрешение на националния въпрос, колко е несигурно, незадоволително от гледище на народа, от гледище на неговото всестранно издигане, от гледище на сигурността и мира. Все пак, балканските народи не изпитаха напълно участта, която сами си подготвиха със своите международни борби и умрази. Те бяха предпазени от онова грозно положение, в което щеше да ги постави тържеството на германския и италиянския фашизъм. Важно е да се подчертае тук, че Балканите бяха спасени от грозящето ги бедствие тъкмо чрез борбата на демократическите сили в света и на най-борческите и революционни сили в самите балкански държави, или от ония сили, които жизнено са заинтересувани от правилното разрешение на националния въпрос по пътя на демокрацията и социалната правда. На тия сили се дължи обрата в националните отношения на Балканите. Те продължават най-енергично да работят за разрешението на националния въпрос, и в това отношение — както казахме — са направени решителни стъпки, които са само една здрава основа за по-нататъшните успехи и резултати. Ние не можем да се съмняваме, че скоро на Балканите националният въпрос ще бъде окончателно и правилно разрешен.

Тъмна сянка в живота на Балканите наистина хвърля днес политическият живот на Гърция, където още продължава да вилнее, за срам на световната демокрация, една самозабравила се фашистка клика. Силата на тая клика, обаче, не е в самия гръцки народ, тя иде предимно отвън, тя се гради върху външни противоречия. Несъмнено е обаче, че свободолюбивият гръцки народ, който изпита всичките ужаси на международните борби на Балканите и който има жизнени интереси от мир и демокрация на Балканите, не е солидарен с политиката на гръцките фашисти. Напротив, той доказа чрез една героична борба против фашизма, че е решително против неговата политика и че желае да се тури край на миналото. Никой друг народ на Балканите не ще спечели толкова много от една Балканска федерация, отколкото гръцкия народ. Ето защо и никоя реакционна и тираническа власт не ще може за дълго време да препречва пътя на гръцкия народ към демокрация и Балканска федерация.

От особено голяма важност за разрешението на националния въпрос е политиката, която водят по него големите западни държави. Тук съществуват големи интереси, които спъват разрешението на националния въпрос. Това са интересите на привилегированите обществени слоеве, свързани с подържане досегашния ред в колониите и старите отношения с изостаналите и по-слаби страни.

В тия западни страни макар да се говори много за демокрация, истинските демократични сили са още в едно твърде анемично състояние. Ние, обаче, сме в началото на следвоенната епоха, когато животът изтъква на предна линия големите парливи въпроси по разпределението на тяжестите от опустошителната и кървопролитна война. Народните маси, върху които ще легнат тия тяжести, не могат да не бъдат раздвижени и активизирани. Силите на истинската демокрация не могат да не добият едно по-значително и увеличаващо се влияние в политическия живот. Изобщо, трябва да се очаква едно значително активизиране на световната демокрация, едно раздвижване сред подтиснатите и изостанали народи, сред народните маси изобщо в света. Всичко това ще създава все повече една благоприятна атмосфера за разрешаването на националния въпрос. Общото движение към траен и сигурен мир и към демокрация ще добие непременно голям тласък. Важна роля в това отношение има да изиграят големите всесветски организации на работническата класа. От първостепенно значение ще бъде и влиянието, което ще указва в световния живот съюзът на съветските републики, който ще изпъква все повече на дело като авангард на световната демокрация и ще привлича вниманието на всички народи с постигнатите резултати във всички области на живота и особено по отношение основното разрешение на националния въпрос, процъвтяването на националната култура и изграждането на националната мощ.

Явно е, че консервативните сили във всички страни не ще могат да не правят все по-големи отстъпки на народните маси и на истинската демокрация. Те не ще могат да се противопоставят срещу изграждането и укрепването на световната демокрация, срещу осъществяването на по-съвършена социална и междунационална правда, срещу поставянето на световния мир и световното развитие върху здравата основа на самопределението на нациите и уякчаването на тяхното световно единство.

Голяма роля има да изиграе в това отношение и самото обстоятелство, че войната, с усилването на стопанските връзки между отделните нации в света и осъвършенстването на техниката, е станала вече такъв един огромен абсурд от гледището на интересите и на самите привилегировани обществени слоеве, че необходимостта да се направи тя невъзможна вече, изпъква на преден план и за самите тия обществени слоеве. А тя може да бъде направена безпредметна и невъзможна само по пътя на засилващата се световна демокрация и правилно разрешение на националния въпрос в света. Опитите с Обществото на народите след миналата война, както и опитите с новото Общество на народите са знаменателни в това отношение. Можем да се надяваме, с пълно основание, че новите опити ще дадат по-утешителни резултати и че ще се създадат чрез това условия за по-нататъшното укрепване на световната демокрация и световното единство. А това ще значи и решителна стъпка към окончателното и трайно разрешение на националния въпрос.

Димитър Атанасов

КЪМ ИНТЕНЗИВИРАНЕ НА МАКЕДОНСКОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ

В книга 1—2 на „Македонска мисъл“ ние изтъкнахме, че за повдигането на македонското земеделие, предпоставка за стопанско закрепване на федерална Македония, ще допринесе доста и по-рационалното, по-интензивно използуване на обработваната земя. На тоя въпрос именно искаме да се спрем в настоящата статия.

Многобройни са средствата, които могат да се приложат, и то специално в Македония, за да се достигне до по-рационално използуване на обработваната земя:

1. Въвеждане на по-доходни култури;
2. Въвеждане на култури и сортове, по-подходящи за местните условия;
3. Въвеждане на по-подходяща обработка на земята, машинизиране там, гдето е възможно и полезно;
4. Подобряване на почвите чрез научно обосновано засилено торене и чрез мелиорационни отводнителни и напоителни работи.

Съществуват, разбира се, и много други средства за по-рационално използуване на обработваната земя; ние изброихме само по-важните, като не причисляваме към тия средства стопанските системи за използуване на земята (кооперативно използуване и др.), нито пък комасацията.

Ние ще се спрем бегло на четирите главни средства за по-рационално използуване на работната земя, като ще разгледаме по-подробно четвъртото.

1. Въвеждането на по-доходни култури е било извършено от самото македонско население още през миналите векове, и то без пропаганда, без подканване. Водил го е опитът и личният интерес. Така още в началото на миналия век от всички балкански земи Македония е била страната, в която е имало най-различни и най-широко застъпени висекодоходни земеделски култури: тютюн, памук, ориз, сусам, шафран, анасон и много други.

2. Въвеждането на култури и сортове, по-подходящи за местните условия, е било извършено също така от самото население, поне що се отнася до някои индустриални култури, например тютюна, чиито многобройни сортове се садят на точно определени и най-подходящи места. Не е такъв, обаче, случаят с разните сортове пшеница и други зърнени храни (с изключение на ечмика, който е бил подбран много майсторски), овощните дървета, зеленчуците, па-

мука и много други култури. Това положение се дължи на обстоятелството, че за установяване на най-подходящия за дадена местност сорт от едно или друго културно растение са необходими дълготрайни опити, на каквито може да се отдаде само една добре уредена земеделска опитна станция, а такива в турско време не е имало, след поделянето на Македония между балканските държави — много малко (тютюневи станции при Драма и Горна-Джумая) общи земеделски станции при Текели (при Солун), при Скопие и на още две-три места. Нито тяхният брой е достатъчен, нито пък са достатъчно добре обзаведени, за да могат да изпълнят своето предназначение. Освен това те са били винаги натоварени с многостранни задачи, което не е позволявало да се съсредоточат над определена проблема. Поради липсата на земеделски машини в Македония и специално на семечистачки, семето се хвърля непречистено, и в една и съща пшеничена нива, например, може да се видят класове от едва ли не всички сортове пшеница, които са познати в Македония. А известно е, че при различните почви и климатични условия, които владеят в различните покрайнини на Македония, успяват различни пшенични сортове. Това е само един пример; казаното се отнася в същност, за почти всички други земеделски култури. Това обстоятелство посочва ясно една от най-наложителните задачи, които предстои да бъдат бързо изпълнени от съществуващите опитни земеделски станции, както и от тия, които ще трябва да се открият нарочно за целта.

3. Въвеждането на по-подходяща обработка на земята е свързано също така с засилване дейността на съществуващите опитни земеделски станции и устройването на специални машинни станции, в които да се изпитват новите машини, преди да бъдат въведени в македонското земеделие. В цяла Македония земеделският инвентар е в окаяно положение. Неговото попълване е задача наложителна, която би могла да се завърши в доста къс срок, като ще трябва същевременно да се даде възможност чрез специална просвета населението да свикне да манипулира с тия машини.

4. Подобряването на почвите, което може да доведе до много по-рационално използуване на обработваната земя, е било до сега обект на най-малко грижи, ако не смятаме масовите отводнителни работи в Егейска Македония, предприети с заема за настаняване на бежанците; работи, които в много случаи дадоха обратни резултати.

Македония се намира на границата между два основно различни климатични типа; в нея, освен това, съществува голямо петрографско разнообразие. При това положение и като знаем, че почвите са плод на климатичните, петрографските и вегетационните условия на дадено място, не трябва да се очудваме, че на малкото пространство, което заема нашата страна — около 67,000 кв. км. — се намират най-разнообразни почвени типове, със съвсем различни агрикултурни и агротехнически свойства. Разпространението им е показано схематично върху картата, обр. 8 на стр. 205 на труда „Македония като природно и стопанско цяло“, току що издаден от Македонския научен иститут. От посочените на тая карта почвени типове най-много се нуждаят от подобрение солените почви и затова именно ние смятаме да се занимаем в тая статия малко по-подробно с тях.

Типичните солени почви се наричат на всички езици с руското име *солончак*. При тоя почвен подтип най-голям е процентът на вредните за растенията соли (готварска сол, сода и др.), на самата повърхност, която поради това в много случаи е бяла и най-често съвсем лишена от растителност или пък покрита само с халофити, т. е. солелюбиви растения. За да се появи такъв почвен подтип са необходими много условия, от които най-важните са сух климат, било през цялата година, или през една част от нея; и плитко разположено подпочвено водно ниво. И двете тия условия са на лице в много от македонските низини и котловини. Поради това в Македония на много места, и то тъкмо там, гдето бихме очаквали да намерим най-подходящи за обработване земи, се намират солени почви, и то било солончаци, там, гдето условията за тяхното образуване съществуват и до сега, или пък солонци, както се наричат тия почви, повърхността на които се намира в процес на естествено обезсоляване.

Ние няма да се спираме тук на климатичните причини за явяване на солени почви в Македония — климатът на Македония е обрисуван доста обстойно в споменатата вече току що издадена публикация на Македонския научен институт „Македония като природно и стопанско цяло". Затова пък ние ще изясним, на ръка с тук приложената карта, причините, поради които на много места в Македония подпочвеното водно ниво се намира много плитко.

Македония се намира в обсега на Средиземноморските страни, в които движенията на земната кора не са престанали и до ден днешен, както това личи най-добре от земетръсите, които се случват тук така често, между другото и в Македония. Паметно е земетресението в Лагадинско на 1904 г., в Валандовско-Гевгелийско на 1931 г. и много други. При това тия земнокорни движения стават така, че едни земнокорни блокове се издигат високо, други потъват надолу. При тия движения на различни блокове в различна посока се явяват по-дълги или по-къси зони на потъване и зони на издигане. В Македония могат да бъдат различени многобройни такива зони с предимно северозапад — югоизточна посока. Отбелязани са на приложената карта. Тия зони са в връзка с движенията в алпийските земи, които изпълват цяла Южна Европа, включително и Балкански полуострв. Установено е при това, че само в една част от зоните с тенденции към потъване низходящите движения продължават и до днес. И тия места са отбелязани на приложената карта.

От друга страна силите, които са станали причина да се образува Бяло море с неговите многобройни острови, са предизвикали и в Македония, особено в съседство с Бяло море, но и по-далеко от него на север и на запад, резки движения на отделни земнокорни блокове в противоположна посока, при което са се явили такива планини с извънредно стръмни склонове, като Беласица и Кушиница, и дълбоки котловини около тях, като Драмската, Сярската, Струмишката и много други. Движенията, които са създали тия форми

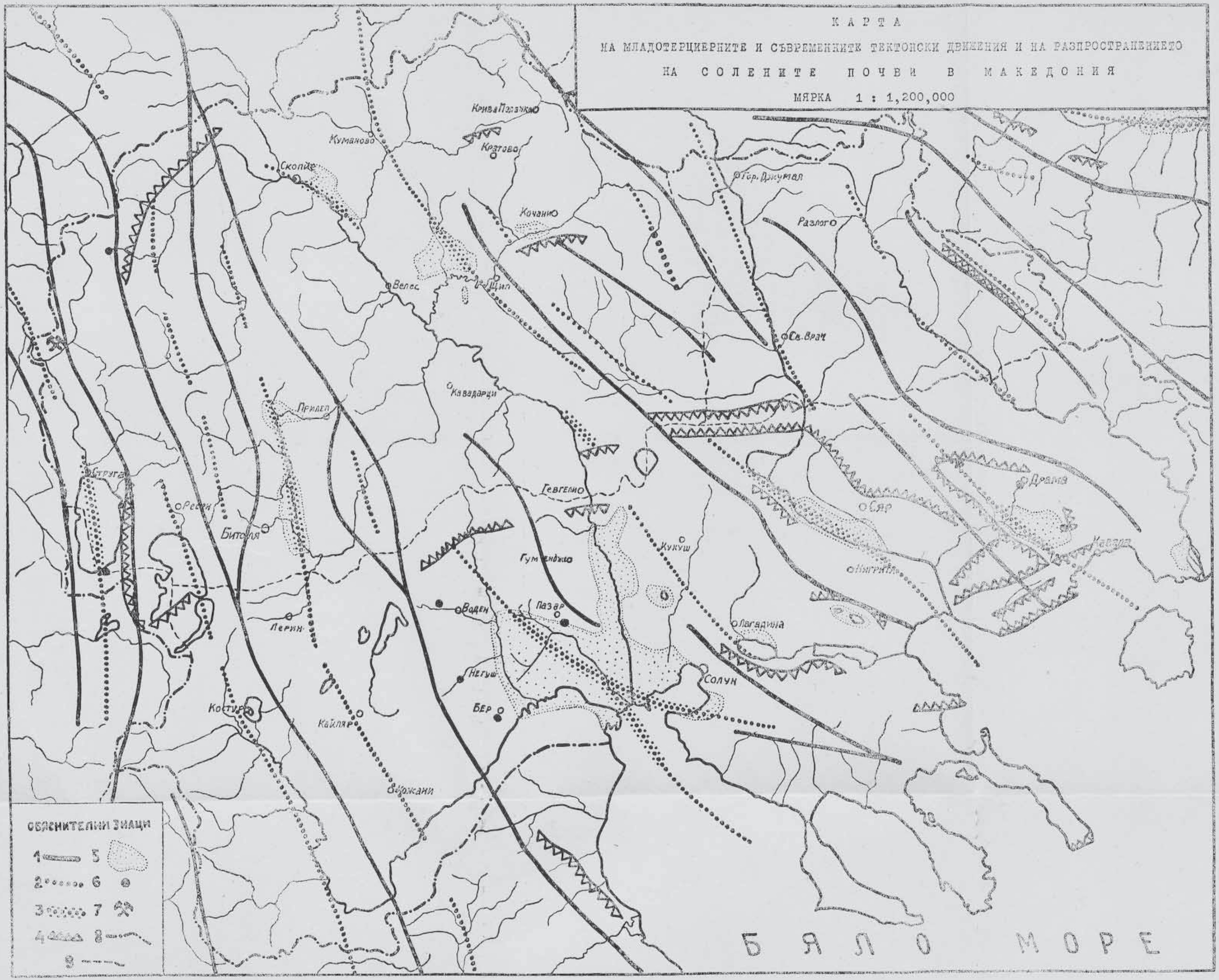

КАРТА
НА МЛАДОТЕРЦИЕРНИТЕ И СЪВРЕМЕННИТЕ ТЕКТОНСКИ ДВИЖЕНИЯ И НА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО
НА СОЛЕНИТЕ ПОЧВИ В МАКЕДОНИЯ
МЯРКА 1 : 1,200,000

ОБЯСНИТЕЛНИ ЗНАЦИ
1
2
3
4
5
6
7
8
9
Крива Паланка
Куманово
Кратово
Скопие
Кочани
Горна Джумая
Разлог
Велес
Щип
Св. Врач
Кавадарци
Прилеп
Гевгели
Струга
Ресен
Битоля
Гуменджа
Кукуш
Сяр
Драма
Кавала
Нигрита
Лъгадина
Пазар
Воден
Лерин
Негуш
Солун
Бер
Костур
Кайляр
Бържани
БЯЛО МОРЕ

ПОЯСНЕНИЯ НА ОБЯСНИТЕЛНИТЕ ЗНАЦИ. — 1. Пояси на издигане. — 2. Пояси на потъване, което е приключило в края на Терциера. — 3. Места, гдето потъванията са продължили и през Кватернера и продължават и до днес. — Разседи в връзка с егейската тектонска област (линията е откъм страната на потъналия блок). — 5. Разпространение на солените почви. — 6. Карстови извори, които се използуват от населението за напояване на солени почви и чрез това косвено — за мелиориране на тия почви. — 7. Гипсовите залежи при с. Косоврасти, Дебърско. — 8. Географски граници на Македония. — 9. Политически граници.

на македонския релеф, продължават също така и до днес. И тия котловини и планини са отбелязани на приложената карта.

Потъванията, които са станали в Македония и продължават да стават и до днес, било под влияние на алпийската зона или пък под влияние на егейските тектонски движения, са станали причина да възникнат морски заливи (Солунски залив), или да се появят езера (Охридско, Лагадинско, Бешикско езеро, отводнените вече Тахино и Пазарско или Ениджe-Вардарско езеро, Ланджeнският гьол, Горчивото езеро на юг от Кукуш, Мавровското езеро и други), блата (блатата в Прилепското и Битолско поле, в Скопското поле, в Солунската низина, Сярската и Драмската котловина и много други) или най-малко равнини, върху които се разливат при пълноводие реките, които протичат през тях. Всички тия явления са свързани с трудности по изтичането на повърхно течащите и подпочвените води. Последните, в случаите, когато не достигат до самата повърхност и не се явяват в вид на блата и езера, се намират най-често съвсем плитко, на 1—2 метра под повърхността. Последицата от това е, че при голямата лятна засуха, която настъпва почти всяка година в цяла Македония, се предизвика възходящо движение на подпочвената вода по капилярен начин, при което тя, като се изпарява на повърхността на почвата, отлага тук всички разтворени от нея соли. С течение на времето, като се натрупа в тях по-голямо количество соли, вредно вече за културните растения, тия почви се превръщат в безплодни солончаци, които могат да се използуват и се използуват на много места само като зимни пасища. Тук именно се крие причината, поради която низините край Бяло море се използуват от хилядолетия насам предимно като зимни пасища за добитъка, който пасе лятно време по високопланинските пасища. На това се дължи и тъй силно развитото едно време македонско овцевъдство.

В близост с брега на Бяло море са се образували също така на много места солени почви, и то както поради потъвания и вследствие на това — плитко подпочвено водно ниво, така и поради това, че подпочвената вода се насища постоянно със соли от морската вода. По тая причина солончаци се намират около целия Солунски залив, както и в делтата на Места. Те са толкова силно осолени, че по тях могат да виреят само солелюбиви (халофитни) растения, които образуват пространни зимни пасища; поради невъзможността да се постигне понижаване на подпочвеното водно ниво, за мелиориране на тия почви е трудно да се мисли.

Нека след тия обяснения укажем по-конкретно на кои места в Македония се намират солени почви

Най-голямо пространство заемат солените почви в Солунската низина Тях ги има тук много отдавна и по тях местното македонско население нарича тая част от низината, която се намира на север и запад от пресушеното вече Пазарско (Ениджe-Вардарско) езеро с името Сланица (слан значи на старославянски солен, а слатина — солена почва). След отводняването на Пазарското езеро и блатата около него, на тяхно място се явиха само солени почви, негодни за обработване. Очакванията за придобиване на нова земя за обработване чрез тия скъпи отводнителни работи се указаха съвсем неоснователни. Появяването на тия солени почви се дължи както на плитко разположената подпочвена вода (през една част от годината тя дори избива на повърхността, а през другото време се намира само на 1—2 метра дълбочина), така и на близостта на Солунския залив (за това стана дума малко по-горе), а също така и на обстоятелството, че това е една от най-сухите части на Македония: тук падат годишно по-малко от 450 литра валежи на квадратен метър! Дори и някои от околните по-високо разположени земи са покрити с солени почви, които са започнали, обаче, да се променят от само себе си и са вече почти напълно годни за някои солелюбиви културни растения.

Солени почви се намират около Горчивото езеро на юг от град Кукуш, в низината на север от Лагадинското езеро и около Мавровското езеро и Ландженския гьол между Нигрита и Бешинското езеро, в Круша-планина. И в трите случая се касае за езера и блата, които периодично менят своя обхват и при засушаване оставят върху напустнатата площ повече или по-малко соли. В случая с Горчивото езеро тия соли са толкова много, че населението всяка година отива да събира сол за добитъка. Съществуването на всички тия напълно безотточни или периодично безотточни езера е в тясна връзка с сухия климат на тия места. Изпаренията преобладават над валежите през по-голямата част от годината.

Солени почви имаше в Сярското поле. Те станаха още повече след отводняването на Тахино езеро. Солени почви се намират и около голямото Правишко блато на юг от Драма, което изобщо не може да бъде отводнено. Солените почви заемат значително пространство и в делтата на Места.

Във Вардарската Македония солените почви заемат по-голямо пространство в Овче-поле. И тия солени почви дължат своето появяване на това място по общите причини, които важат за цяла Македония; само че тук към тях се прибавя и едно специфично за тоя край обстоятелство: тук подпочвата, която се състои от старотерциерни морски утайки, съдържа доста соли, които се явяват като източник за бързо засоляване на повърхността дори и на такива места, които имат по-дълбоко разположено подпочвено водно ниво. (Слан-дол се нарича хълмистият край на юг от Овче-поле, а Слатина-местността на изток от село Богословец). Това обстоятелство налага, както ще видим малко по-нататък, по-особен начин за мелиориране на солените почви в Овчеполието, отколкото начините, които биха могли да се приложат с успех на другите места в Македония. Голямото пространство, което заемат солените почви в същинското Овче-поле, е причина последното да се използува като пасище за овци. От там и името му.

В Кочанското поле се наблюдава слабо вторично засоляване на някои почви като резултат от неправилно напояване във връзка с оризовата кулгура. Поради това места, които по-рано са било култивирани, сега са напустнати. Типичен е случаят с Гладно поле на запад от гр. Кочани. Типично е и името!

Голямо пространство заемат солените почви в Скопското поле между града и Катланово, около блатото Шамак и около Катлановското блато. Те се дължат тук изключително на лошия дренаж вследствие на скорошни потъвания. На същата причина се дължи явяването на доста много солени почви в Битолското и Прилепското поле. И тук местността на изток от с. Добромир се нарича Слатина, а при Вашарейца има едно „Гладно поле".

Солени почви се намират вероятно и в Струмишкото поле, ако се съди по някои недостатъчно изучени почвени проби.

Днес всички изброени места със солени почви в Македония стоят неизползувани, или пък се използуват частично като зимни пасища; по-рано, преди пропадането на скотовъдството в Македония, те са били използувани по-рационално, сега обаче на много места остават съвсем неизползувани. А те биха могли, в повечето случаи, да се подобрят, да се мелиорират, както се казва, и използуват за благото на македонското население. Но как би могло да стане това? Трябва да се има пред вид, че съществуват най-различни видове солени почви изобщо, а също така и в Македония — на тоя въпрос ние не се спряхме, поради това, че, с малки изключения, липсват необходимите почвоведски и химически изследвания. А всеки вид солена почви изисква особен начин на подобрение; явно е при това положение, че не може да се укаже за цяла Македония един общ начин за подобряване на солените почви; начинът на подобряване, мелиориране, зависи и от местните условия, които са също така извънредно различни в различните части на Македония, както това стана ясно от направения по-горе кратък преглед на разпространението на солените почви в нашата страна. И все пак съществуват някои по-общи методи, които с успех биха могли да се приложат в Македония. Ще изброим по-важните от тях.

Изкуственото понижаване на подпочвеното водно ниво (с цел то да отиде толкова дълбоко, че да не може през сухата част от годината водата от него по капилярен път да достига до повърхността и тук, като се изпарява, да се трупат вредни за растителността соли) може да се приложи на много места в Македония, някъде по-лесно, някъде по-трудно, а на някои места тоя начин за мелиориране е изобщо неприложим. Тоя метод се състои в изкопване на дренажни канали, дълбоки най-малко 2 и половина метра и достатъчно разклонени, за да могат да обхванат подпочвената вода на целия район. Тия канали трябва, разбира се, да имат необходимия минимален наклон и да има до къде да бъдат отведени. От това следва, че те не могат да бъдат приложени в Солунската низина. Поради това тук отводнителните съоръжения ще останат така несъвършени, както са днес, от което следва, че по тоя път не ще може да се постигне никаква мелиорация. Тоя начин за мелиориране е трудно приложим в Сярското и Скопското поле, тъй като части от тия полета, и то точно тия части, в които се намират солени почви, се намират под нивото на Струма и Вардар в обсега на съответните полета; поради това каналите, ако изобщо се направи опит да бъдат прокопани такива, ще трябва да отвеждат далеко от двете полета. Това ще поскъпи извънредно много цялото предприятие. Единствено в Битолското поле мелиорирането чрез отводняване може да се приложи, поради съществуващите теренни условия, с голям успех. И може би тук ще трябва да се почне най-първо, като по тоя начин отново се създадат сгодни условия за оризарство и отглеждане на памук; преди вековете те са били основата, на която се е градело някогашното благополучие на Битоля.

Промиването на солите от повърхността чрез напояване е друго средство за мелиориране на солените почви, което трябва да се прилага с голяма предпазливост, тъй като при невнимателно провеждане може да даде тъкмо обратни резултати, като солончацте (с най-голямо обогатяване на соли на самата повърхност) се превърнат в солонци, клисави почви с най-голямо обогатяване с соли на около 10—20 см. под повърхността; те от своя страна е вече много трудно да бъдат мелиорирани. Главната опасност иде от това, че при това промиване често пъти настъпва повишаване на подпочвеното водно ниво, което от своя страна се явява, както вече знаем, нов източник за засоляване на почвата. Ето защо най-често промиването се комбинира с дрениране. Това, обаче, поскъпява доста много тоя деликатен метод на мелиориране. В Македония специално той се прилага трудно и поради това, че в Овчеполието, където има най-много нужда от него, липсва възможност за поливане, поради това, че тук не протича нито една река с постоянен воден дебит; изобщо сушата в Македония, която е една от главните причини за явяването на солени почви на такива големи пространства, препятствува и за прилагането на някои от най-ефикасните мелиорационни способи.

Химическото торене е, специално за Македония, най евтиният и най-бързо и ефикасно приложим мелиорационен способ. Доказано е, че калцият неутрализира вредното действие на солите, които се натрупват в солените почви, поради което за такива почви се препоръчва калциево торене, главно с гипс. Съобразно със степента на засоляването, е потребно почвата да се засипе с повече или по-малко приготвен по подходящ начин гипс. Нужни са по 1 — 2 тона гипс на декар, като едновременно с това се налага и подходящо дрениране, за да се отведат появилите се при това торене вредни за почвата химически съединения. В Македония, за щастие, се намират големи маси гипс и то при отлични условия за експлоатиране, при селата Райчица и Косоврасти, на изток от Дебър, от двете страни на пътя от тоя град за Тетово, както и на много други места. При хладките минерални извори при Косоврасти в планината от гипс (той образува голяма част от Дешат планина) се намират и малки количества сяра, която, примесена към гипса, увеличава извънредно много неговата мелиоративна стойност; поради това находището би трябвало в най-скоро време да стане място за добиване на химически торове. Необходимата водна енергия се дава в голямо изобилие от Радика. Много по-тежък е в случая транспортният проблем.

Освен това на много места в Македония се практикува и едно много интересно естествено калциево торене с поливането на солените почви с варовита карстова вода, около големите карстови извори, които изобилствуват на много места, особено в Егейска

Македония. Такъв е случаят с варовитата вода на река Вода, която извира от големите карстови извори при с. Нисия над Воден (прибира най-вероятно водите на Островското езеро), минава през Воденските водопади и се разлива на голямо пространство под града; такъв е и случаят с карстовите извори под градовете Пазар, Бер, Негуш, Драма, при Филипи и на много други места.

Солените почви могат да се използуват и като се подбере подходяща за тях култура, тъй като съществуват културни растения, които са повече или по-малко солестойки. Така от зърнените храни най-солестойка култура е ечмикът. Населението на македонските равнини, в които пространни части са заети от солени почви, е достигнало от опит до тая констатация и затова до към 1926 г., когато се намеси по-активно държавата (която и в тоя случай, както в много други случаи, сбърка), е садело в Солунската низина повече ечмик, отколкото пшеница! В Солунската низина се е получавала около една четвърт от цялия добив на ечмик в Македония. Преди балканската война, пък известно време и след това, ечмикът беше доста важно износно перо на Македония. Това е на пръв поглед необяснимо, тъй като ечмикът е малодоходна култура и човек с право може да се чуди, защо се хаби земята на низините за нея. В същност тя е едно рационално средство за тяхното използуване. Колкото и абсурдно да изглежда на пръв поглед, въвеждането на ечмика на някои места в Македония ще бъде едно от средствата за рационализацията на македонското земеделие.

Друга солестойка култура е оризът. И може би тъкмо затова както и по много други причини, които ще изтъкнем в специална статия върху оризарството в Македония, тая култура достигна в началото на миналия век грамаден разцвет във всички македонски низини. Лошото е само там, че системата, която се употребява за напояването на оризищата, е много примитивна и предизвиква засилване на засоляването на почвите, поради което те постепенно стават все пак негодни дори и за ориз. В тоя именно процес се крие до известна степен постепенното намаляване на тая култура.

Друга солестойка култура е памукът, който се сее в Сярското поле върху подходящи за него почви — кафяви степни почви, но който би могъл да се сее и в Битолско, Овче поле, Скопско, Кочанско и на други места в Македония върху почви, които са били частично обезсолени по естествен път, или пък биха били обезсолени по изкуствен начин.

Люцерната е особено солестойка и поради тия си качества, както и поради пригодността ѝ за зелено торене и за обогатяване на почвите с азот, ще трябва да добие по-голямо разпространение навсякъде, гдето съществуват другите необходими за нея условия, за да могат да се използуват по-рационално солени почви, които инак биха останали некултивирани.

Единственото солестойко културно растение, което е почти непознато в Македония, е захарното и кръмното цвекло. То би могло да се култивира с успех в много македонски низини върху полузасолени почви, които иначе биха останали съвсем неизползувани или пък ще се използуват само като пасища. Цвеклото е пет до десет пъти по-солестойко от ечмика. В това отношение селянинът има какво да научи от специалиста.

В заключение трябва изрично да подчертаем, че бяха дадени само най-общи указания. Трябват обстойни изучвания на самото място, за да се установи точното разпространение и произход на солените почви на всяко едно място поотделно, та тогава да могат да се препоръчват окончателно и най-подходящите за всяко едно място подобрителни мероприятия. Това е една от многото задачи пред строителите на нова федерална Македония.

Асен Василиев

НЯКОЛКО НЕИЗВЕСТНИ ИКОНОПИСЦИ ОТ МАКЕДОНИЯ

Твърде мъчно е да се проследи един иконописец или резбар, живял макар не отдавна — през миналия век — да се узнае неговата художническа дейност и да се посочат изцяло неговите произпроизведения. От това произлиза и друга мъчнотия, че изобщо за нашите иконописци не така лесно може да се направи пълна характеризация въз основа на цялостното разглеждане на творбите им. Тяхните произведения са пръснати по различни църкви, в най-различни краища по села и градове. Това е една от най-главните причини да нямаме до сега в нашата литература нито един художник — иконописец или резбар, даден в пълния му облик. Друга причина е обстоятелството, че не всички майстори и не на всички свои произведения са се подписвали. Независимо от горното много от тяхните творби са и унищожени. Налага ни се за един голям брой иконописци да съдим само по една тяхна икона, а това пречи да се види тяхния художнически вид. Редки са случаите, когато по стечение на щастливи обстоятелства от един автор са запазени по няколко произведения в някоя църква. Има и случаи, когато са запазени и повече творби, но те са пръснати на много места и голям труд и мъчнотии са пречката те да се сгрупират за обстойно проучване.

Това важи и за майсторите иконописци и резбари от Македония. Тези неспирно пътуващи люде са усеяли със своите художествени произведения целия Старопланински полуостров. Тяхните икони и резби се намират както из най-притулените малки църкви, така и в най-голямите манастири и градски църкви. Мнозина от тези майстори ще останат за винаги прикрити за окото и на най-опитния и прозорлив историк на живописта.

Ние тук ще дадем сведения за някои неизвестни иконописци от Македония, чиито произведения можахме да видим. Те са живяли и работили през XIX век. Като изключение, ще посочим един знаменит майстор, на когото попаднахме, Апостол Зограф, живял през XVII и XVIII век.

Апостол Зограф.

В Велешката църква „Св. Възнесение" („св. Спас") е запазена една икона, представляваща образа на св. Никола (обр. 1). Размерите на иконата са 52 x 82 см. В долния ѝ край се чете следния надпис:

„Прилежанїемъ благороднаго господар хаджи Михаилъ Їордановичъ аѱз рѹкаже апла зогра".

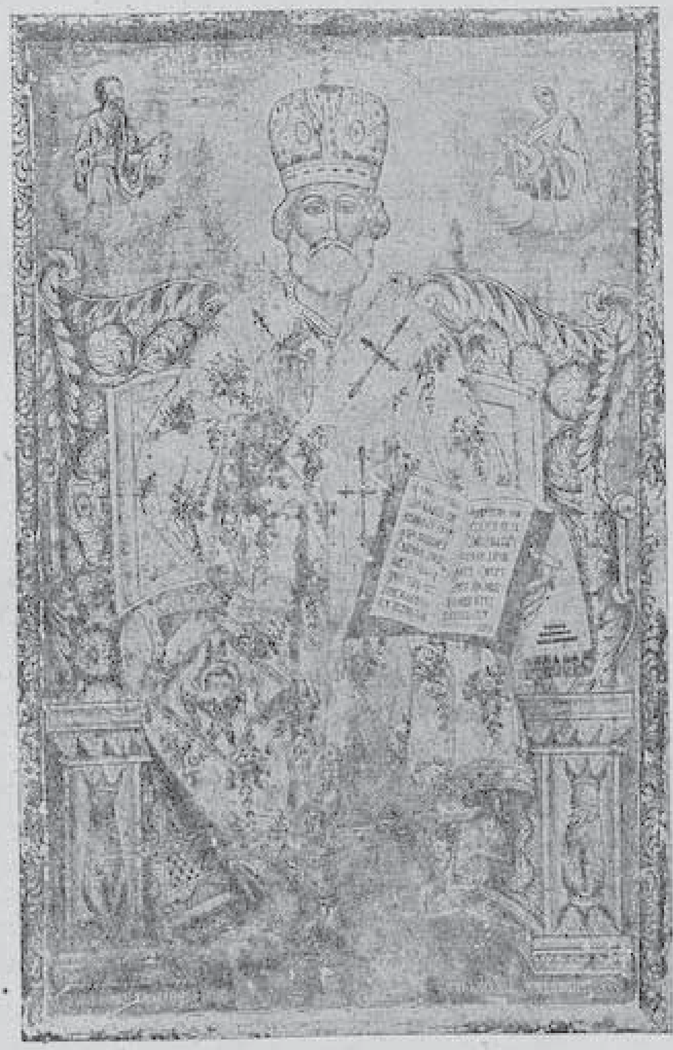

Обр. 1. Икона на св. Никола от Апостол Зограф.

Тази икона е забележителна преди всичко, освен с датировката (1707 г.), но и с това, че тя носи подписа на автора ѝ. Подписи на иконописци от началото на XVIII век е твърде рядко явление и затова подписани икони от това време представляват особен интерес. Апостол Зограф е един от малцината зографи, които са имали обичая да се подписват. Нам този иконописец не ни е известен от други негови произведения.

Съдейки от тази негова икона, ние мислим, че Апостол Зограф е бил опитен и добре школуван майстор, типичен представител на македонската иконописна школа. Без да може да се посочи неговото родно място, той остава връзката между по-старите македоски иконописни школи и добре изразеното изкуство на по-късните майстори, преди всичко, на мияците, през втората половина на XVIII и през целия XIX век.

Иконата на Апостол Зограф по изпълнение е отзвук от традициите на византийската иконография. Пресилената употреба на орнаменти в цялостното изпълнение на иконата придава на последната твърде китен вел. Силното чувство на художника към стилизиране на растителни форми стига до там, че той им дава преднина по отношение на самата фигура на светеца. Снагата на седналия св. Никола е изгубена в архиерейските му одежди, които са приравнени в плоскост с конструкцията на трона. В последния също така са загубени плановете на неговите части. Разглежданата икона е типичен пример, в който ясно се вижда онази смесица от антични орнаментни елементи, подложени на преобразяване по вкуса на византийски приоми и на по-късни стилни схващания от времето на Възраждането. Нека споменем само за акантовия лист, който твърде добре подхожда на бароковата линия и е използуван от Апостол Зограф в много разновидности. В един случай той го представя в плавната баракова спирална линия, в други умело го завива в формата на розета, а на места използува само отделни негови листя. Освен това художникът е имал и друг богат материал от стилизирани форми, които е използувал според случая, групирал ги е подходящо и е създавал художествено единстло от тях. Достатъчно е да се погледне украсата на стола и да се съпостави с орнаментацията на одежлите на светеца.

Неизбежната употреба на злато в тази род живопис, достигнала техническо съвършенство, спомага извънредно сполучливо за нейната представителност. От друга страна златото е незаменим контраст за останалите обикновени цветове. Тук тази противоположност на злато с багрила е съвършено уравновесена и в разглежданата икона достига до пълна хармония.

От общата композиция на трона и фигурата на светеца се отделя само главата, която също така е силно стилизирана и внушително стои върху златни нимб. Цялостният вид на иконата излъчва очарованието на първостепена художествена творба. Тя ще остане на предно място в македонската иконография.

Теодосий Зограф.

В църквата „Св. Богородица“ в с. Ново-село, при гр. Щип, е запазена една твърде оригинална и ценна картина, (обр. 2). Тя е особено интересна по съдържание и се пази като реликва в църквата. Върху нея е запазен и крайно любопитен надпис, така че тя представлява смесица от живопис и езиково богатство. От надписа научаваме името на майстора—художник, подтика му да създаде творбата, както и времето когато е рисувана. Художникат се е наричал Теодосий от Велес, а картината е рисувана през 1813 година.

Общия вид на тази творба, чувството с което е рисувана, голямата родителска обич, която е вдъхновила художника да предаде съкровени бащински чувства, учудват и днес зрителя. Всичко това придобива още по-голяма стойност, като се вземе предвид и времето когато е създадена тази картина. Тя по съдържание е предимно битова, но в нея е вложен и личен религиозен облик, създаден от самия автор.

На платно, с размери 73 х 63 см., Теодосий е разгънал пред зрителя цяла история от собствения си живот, колкото трогателна, толкоз и поучителна. В изписаната от него сцена вземат участие самият Теодосий, като баща, жена му, сина му, един цар и Богородица. Самата картина е посветена на последната и подарена на църквата в с. Ново-село.

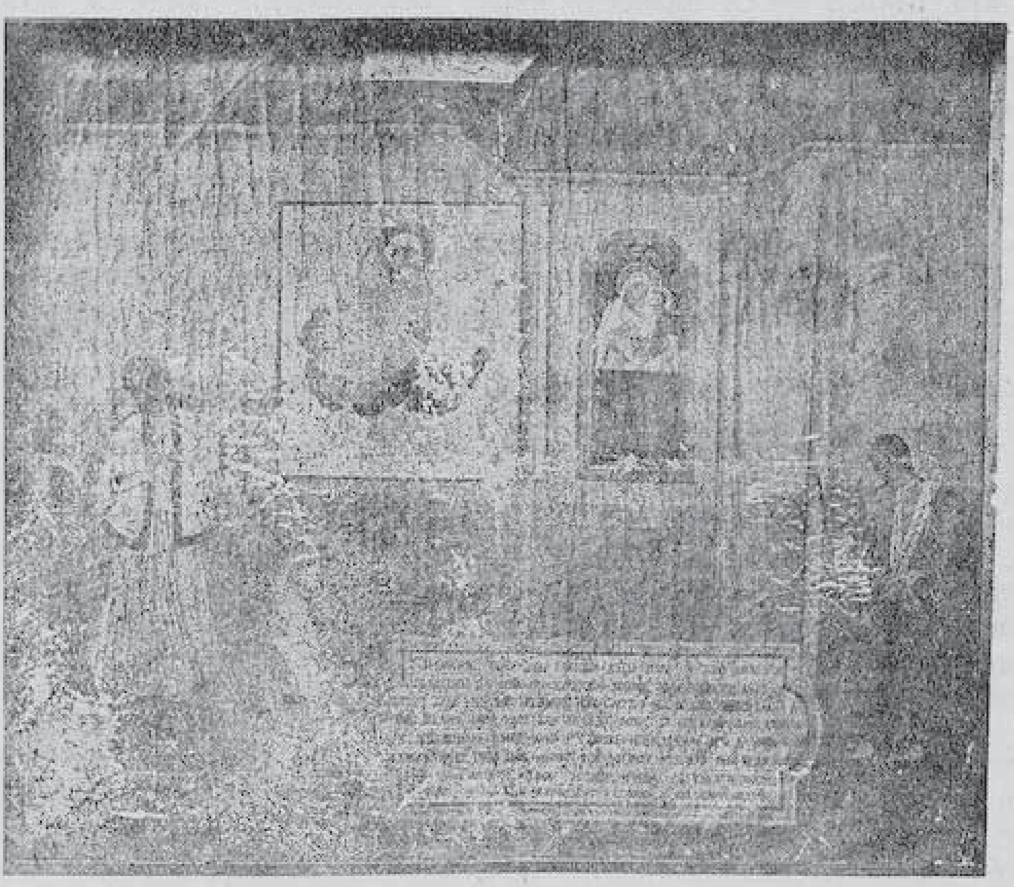

Обр. 2. Картина от Теодосий Зограф.

Преди да направим описание на самата картина, нека да дадем надписа към нея; той има следния текст:

„† Знамение нóвое чӳдо прет҇ыѧ в҃цы кáко éстъ скóро помóщница/ áзъ грѣшни Ѳеодóсиѧ образомъ сы́н зогрáфъ: въ лѣ́та ѿ х҃та 1813,/ во това врáме работихъ на цр҃ква нóвоселска и имáхъ дóмъ ў Велесъ и éдно де/те тока̀ що лежи и́менем Илı́ѧ: Беше ми болно: пратı́хъ за нéго и мáйка мӳ донесѐ го/радѝ да гò лекӳеме: и ниц҃о лéкъ не поможе: и пріи́де врéме детѐ да ӳмре и ма/ика мӳ го принесѐ прéдъ вра́та церковна изѐ да плáче: и азъ и рекохъ женò види како с/вйца избавила цара ѿ море: онà мóже и нáмъ да помóже: и поклонихме се/ѿ чудесѐ претыѧ оживѐ детето и посака да ѧде: и потом оздраве."

„Самото отроче егда
прінде и поклони сѧ во сты храмъ.
Возрастъ 15 лѣтъ

От този надпис се уяснява и самото съдържание на картината. Макар че са нанесени върху нея известни повреди, това не речи да се видят художествените ѝ качества и вложената идея Действието се развива пред една църква. Между две от колоните на църквата е нарисувана една икона с образа на св. Богородица с детето. В ляво на картината се е представил самия Теодосий, облечен в бяло кожуше, поръбено с тъмно кафяви кожи и блядо-охрова антерия, украсена с тъмно-охрови черти, която достига до ходилата му. Той е с дълги коси. Изразът на лицето му е приятен, благ. Главата си е обърнал в дясно към жена си, а с ръцете си сочи една сцена, представена във вид на картина, окачена на стената на църквата. Там е представен един цар, потъващ в морето. Надъ него на бял фон, в облаци, е нарисувана Богородица, която спасява царя. До Теодосий е застанала жена му. Тя смирено слуша неговия съвет. Облечена е в сая с убито червен цвят, с бяли черти, а отгоре носи кафяв кожух. Главата ѝ е забрадена с бяла кърпа. Пред краката на Теодосия и жена му е нарисувано болното дете-пеленаче. От другата страна на картината е изобразено същото дете, но оздравяло и порастнало — на 15 години — „возраст 15 лѣтъ". То е облечено празднично — в дълъг до ходилата кожух. В ръцете си юношата държи свитък хартия, на която е написано: „и принесе образъ свидѣтелства."

Чувствата, които са подтикнали Теодосия да нарисува тази картина, не са представени само чрез идеята, а са отразени просто и внушително и в нейното изпълнение. Преди всичко, тя се налага с своя особено благороден тон и майсторски съгласувани убити, но изискани цветове. В тях като че ли е „материализирана" онази молитвеност и топла благодарност от спасяване на рожбата му. Теодосий е бил крайно фин художник, добър рисувач, добър композитор. Той притежава и много силен усет към линията — сигурна, спокойна, изящна. Към това нека прибавим и качеството му психологически и с голяма вещина да предаде и израза на лицата. Съчетанието на тези сложни задачи, необходими за всеки добър майстор, ние виждаме отразени в творбата на един неизвестен творец, потулен от времето, още през 1813 година, да предаде едно свое откровение, без да е мислил за величието на името си, а е чувствувал нравствен дълг да подбуди съвременниците си към вярата, на която той е бил предан.

Независимо от горното, ние научаваме от надписа на картината и някои подробности. Старата Новоселска църква е съществувала през 1813 година, в която е рисувал Теодосий (новата църква „Св. Богородица — една от най-монументалните църкви в Македония е изградена на мястото на старата, в която е работил Теодосий, през 1850 г.). Освен това от етнографско гледище нарисуваните фигури представляват значителен интерес — от тях съдим за старото велешко облекло, а надписът ни дава и езиков материал.

Георги, иконописец от Струмица.

Все по това време работи и друг майстор, голям художник, от когото са запазени малко творби, но изящни по изпълнение. Това е иконописецът Георги от Струмица, така както той е оставил името си. Работил е в началото на XIX век. Веднага трябва да се подчертае, че произведенията на този отдавна забравен художник могат да се посочат като рядко изключение за иконографията на Македония от това време.

В Берковската църква „Св. Архангел Михаил“ са запазени престолното Разпятие с фигурите на Богородица и Иоана и изображението на св. Ноя, на северната олтарна врата, които датират от времето на изграждането на църквата—1818 година. (Над входната врата надписът гласи: „ѿ рождество же Христово. аѿи лета 1818“). Едновременно с този надпис над олтарната врата е запазен и друг възпоменателен надпис, от който научаваме и името на иконописеца. Текста на надписа е следния:

„Да сподо́би г҃дь бг҃ъ ѿ де́сн҃ во ц҃ртвие свое си православи хр҃і и́на́ грешний: благоговѣнагѡ попе́цѡ. родо̑ е҆го маѓа́нов. и мастащо. родогꙋ и҆ стоимен. родо то́чев. и҆ та́що родо Ї҆ѡван Кайзов. и҆ Ні́ко́ла Била́ров и Пауна и҆ Ї҆ѡан: и иконопі́сецъ геѡрі́ѧ ѿ Стрꙋмі́ца: 1818 авгꙋста: 24: амин:“

Поставен на централно място този надпис уяснява, че първоначалната украса на църквата е извършена от иконописеца Георги. По-късно повечето от неговите иконостасни икони са били прерисувани или заменени с нови. По този начин днес църквата е лишена от едно действително богатство на изобразителното изкуство.

От първото украсяване е запазено изображението на отец Ной (обр. 3). Светецът е представен в полуръст, анфас, в зряла възраст, с дълга брада. На главата си е сложил червено кепе-чалма. Дясната ръка е леко вдигната с китка обърната към зрителя, а в лявата държи кофчега. Другите изображения — Разпятието и фигурите на Богородица и Иоана са дадени в приетата форма и изрязани по контурите.

Тези макар и малко по брой запазени творби на Георги иконописеца дават напълно ясна представа за онова голямо техническо съвършенство, до което е стигнал този майстор и което го напълно отличава от всички други негови съвременици, от предходниците му или от по-късни майстори Той напълно владее и съвършено прилага онази стара западноевропейска техника, при която чрез лазиране на багрилата се получават прозрачни, дълбоки тонове, наситени с въздушност и чистота. Зрителното въздействие и на четирите творби е особено силно, а съзвучието на цветните съчетания остават незабравими впечатления. Независимо от това, че художникът е и голям рисувач и отлично разбира и предава формите, неговите творби съдържат, преди всичко, онези лирични качества, присъщи на творбите на големите майстори, които говорят направо на чувствата, и впечатленията от тях не напускат никога съзнанието на наблюдателя.

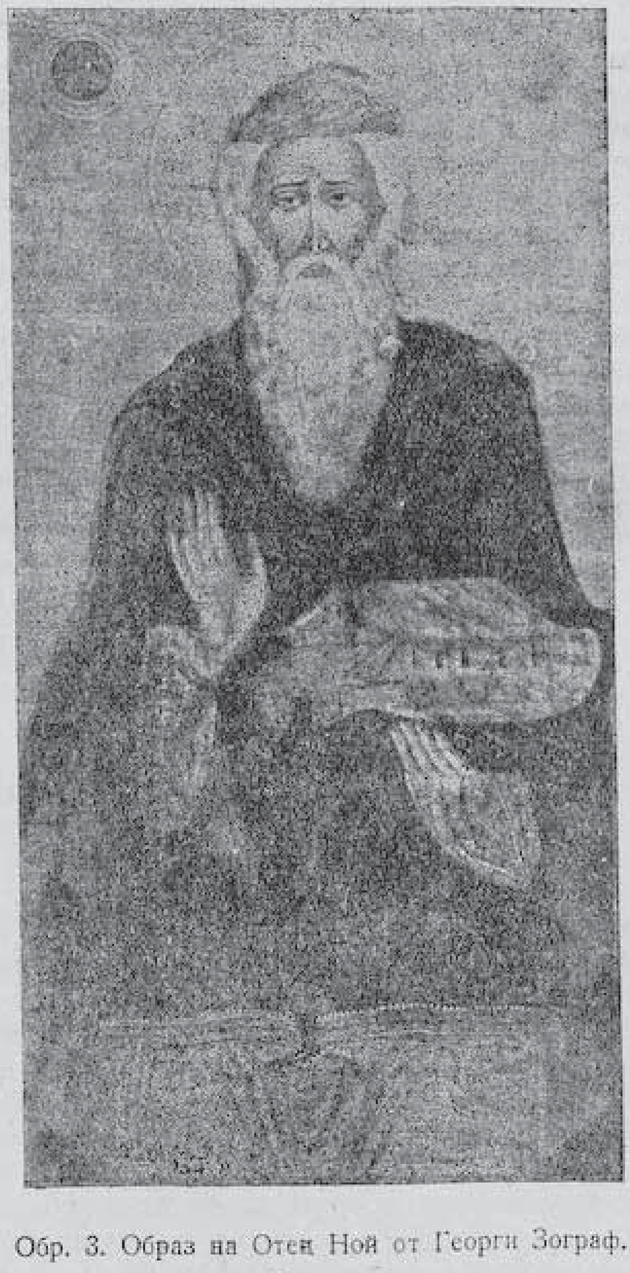

Обр. 3. Образ на Отец Ной от Георги Зограф.

Георги, иконописец от Струмица, ще остане един от завидните майстори на Македония. За съжаление, ние нямахме случай да попаднем и на други негови икони. Възможността да съществуват още някъде негови творби не е изключена. Налага се те да бъдат потърсени.

Антоний монах.

Когато някой има удоволствието да посети село Собино, Вранско, той наистина, ще остане обаян от онова настроение, което изпълва полумрака на старата църква, излъчено от вдъхновената ръка на неизвестния Антона монаха. Иконите, които той е завещал на поколенията, скрити от света в скромната селска църква, ще сочат винаги за онзи възвишен дух на художественото творчество, който издигна македонското изкуство на завидна висота.

В църквата „Успение Богородично“1) са запазени няколко икони от Антона монаха от Кичевския манастир. Те са св. Спиридон, с надпис: „приложиша стомих силмих Марко Анко Стефанъ“; на северната олтарна врата — Арх. Михаил, с надпис: „приложи Стѡша Бла́ниче: ӥкона сиѧ“; св. Прохор Пчински; св. пр. Илия (70 x 107 см.) — на тази икона е подписа на иконописеца: „Ӑнто̀нїа мѡна̀хъ ѿ Кичевски манастиръ“ (обр. 4); св. Богородица с надпис: „а҃ѿк҃а прїложи́ша Георгиа й Станко“; Успение Богородично; Исус Христос — надписана: „прї́ложи́ Симон коларъ а҃ѿк҃а“; св. Иоан Кръстител — надписана: „прилѐжиша ӥкѡна сѐа Рѹфѐтъ Мѹта̀фъчы“; св. Три Светители; св. Никола; св. Димитър, с надпис: „сию ст҃ую икѡнѹ приложи Кѡста Марковичъ влѣто 1824“; св. Харалампи; св. Арх. Стефан — надписана: „прилѐжиша Ри́сто й Гѐоргиа́ ѿ село Стѹбелъ“.

Иконата на св. Илия, която даваме на обр. 4, може да бъде поставена на първо място между останалите икони, рисувани от Антония монаха. Тя е сложно композирана, като наред с главната сцена, изобразяваща св. Илия в огнената колесница, са представени и други десет малки сцени из живота на светеца. Сцените са рисувани в разнообразни по вид полета, обрамчени с баркови волути. В средата на иконата е представен Пророка, седнал в огнената колесница, теглена от четири крилати червени коне, стъпили в облаци. За да бъде дадена идеята за „огнена“ колесница, художникът е обточил с пламъчета крайните контури на самата колесница и на колелета ѝ. Конете теглят в ляво и дясно, впрегнати в двата края на колата. Те са нарисувани по мащаб далече по-дребни от самата фигура на светеца. Тази несъразмерност и липса на логика се покрива напълно от идеята за величието на Пророка над всичко земно. Не само в този случай, но изобщо в иконографията, символиката се обуславя върху реалистични несъобразности, за да изтъкне свръхземните сили на строителите на църквата. Този похват в художественото тълкуване на религиозните сюжети е бил създаден с течение на вековете и традициите са били ревностно спазвани. В случая, при разглеждане на нашата икона, Антоний монах е възприел тези гледища и по отношение на темата, която третира — възшедствието на Пророк Илия.

---

1) Над южната входна врата на църквата е запазен възпоменателния написс с текст: „сеи домъ ѿц҃ъ созданенъ оутверди д҃хъ ѡб҃нви тр҃це ст҃аѧ ѥва тебѣ совершьсѧ се̑и бж҃ственьи и ст҃еный хрꙋмъ оуспенїе прест҃ыѧ вл҃чцы нашеѧ бц҃ы и прно д҃вы мр҃їи во̑мє при а҆рхїеп҃кпа Іосифа хаџи стоице Ристо пр҃чарс стомнъ т҃зї танась ѥмачи велики імали опщо приложиша засїсенїе души во лѣто а҃ѿк: 1820 мц҃ъ октоврн 16“.

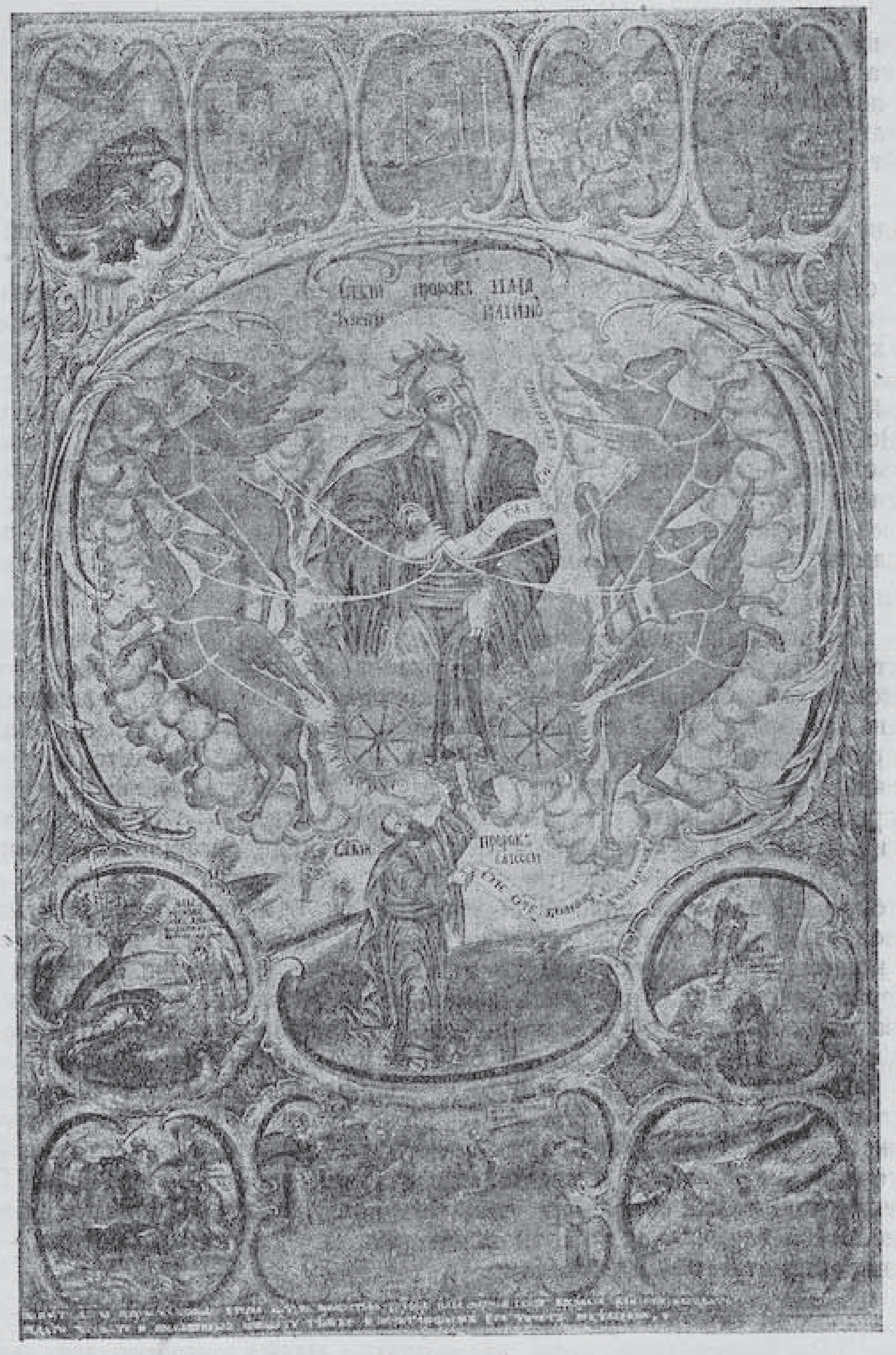

Обр. 4. Икона на Пророк Илия от Антоний монах.

Главното действуваще лице е Пророка. Той е представен анфас, за да бъде ясен и убедителен със своя образ за верващия. А за да бъде така обрисуван, налага се да се направи компромис при художественото изграждане на композицията. Изобразяването на колесницата и на конете при реалистичното им представяне, за да отговарят на дадения насреща образ на светеца, трябва да бъдат нарисувани в рекурсив, конете да дойдат на преден план, а това значи да се жертвува човека, в случая Пророка, който ще остане на втори план. Ако ли пък конете и колата се нарисуват в профил, естествено е и светеца да бъде обърнат в профил. В такъв случай, той губи от своята представителност. При сблъскването на тези два композиционни принципи, във въображението на старите художници се е родила компромисната композиция и символичното представяне — лицето остава средището, а всичко останало е идея и условно допълнение. Реализмът отстъпва на илюзията.

Така разрешен този сюжет, завещан от миналото, Антоний монах взема на готово. Остава да се види силата на изпълнението му. В това отношение иконописецът е постигнал извънредно голям успех. Преди всичко, той се е проявил като голям стилист и художник с завидно колористично чувство.

Нарисуваният пророк Илия се възнася в небесата — така — той е представен с глава и поглед отвърнати от земния мир, той се е взрял в небитието, а с лявата си ръка спуска кожуха на пророк Елисея, без да го поглежда. Косите му силно стилизирани, буйно се развяват от вятъра на едри кичури. От цялата му фигура, без да е особено раздвижена, лъха мощ. Тя господствува над облаците и конете, които хвърчат нагоре и които художникът майсторски е стилизирал. Техните форми са надребнени, а това още повече подчертава едрата фигура на светеца. Но Антоний монах прави и друго. За да подчертае предницата на светеца, освен мащабните контрасти, той прилага и колористични различия, без обаче, това да бъде в ущърб на цветните хармонии — напротив, той с голямо майсторство и чувство изгражда колористичния ефект. След всичко това нека кажем, че той още веднаж подчертава предницата на главната сцена, като около нея нарежда малките сцени, представящи моменти от живота на светеца. При тази общност на множество композиции, Антоний монах е избегнал сухото им разграничение с обикновените рамки от прави и плоски черти, като ги е заменил с ритмично повтарящи се спирали. Това той е извършил с изискан вкус и иконата е получила особено приятен вид от тази линейна ритмика.

За останалите икони на Антония може да се каже, че той навсякъде е вложил големите си възможности на първостепенен майстор. Посочените качества в разгледаната икона се виждат и в другите негови творби. Някога, когато се пристъпи към пълния преглед на македонската иконография, произведенията на Антоний монах ще заемат едно от първите места.

Данаил Щиплията.

Неговата дейност е отбелязана предимно из селищата на Западна България. Напуснал родния си град Щип неизвестно кога ние намираме този иконописец да се явява през 1862 година в гр

Кюстендил. На иконата св. Константин и Елена в Кюстендилската църква „Св. Мина“ четем:

„Изъ руки Даниилъ йс щиплйа 1861: месецъ августь: 20 ден:“

Три години по-късно, той е в Чипровско, където е работил по-продължително. В църквата „Св. Възнесение“ в Чипровци е изрисувал всички икони — олтарни и апостолски и стенописите в църквата. Иконостасните икони са Възнесение, св. Богородица (сега прерисувана), Исус Христос, (85 х 58 см.), св. Иван Кръстител (обр. 5), св. Никова, Арх. Михаил и св. Стефан. На последната надписа гласи: „Изруки писецъ Даниилъ 1865. месецъ майе. 22“, а на иконата на Арх. Михаил, убиващ богатия, иконописец се е подписал: „Изъ руки Даніл исъ щиплія“. Стенописите в църквата, рисувани пак от него (без да се е подписал на тях), заемат само част от стените Изобразени са отделни фигури на светци в цял ръст.

През 1868 година той е в с. Гаганица, Берковско и работи в тамошната църква „Св. Възнесение“. Тази църква, твърде стара и интересна само по себеси, има хубаво надолтарно Разпятие с резби. В долната част на кръста се чете: „Мѣсто лобное, обновленіе темвло на храмъ вознесеніе 1868 мартъ изруки писецъ Даніл Щиплй Георги Аврамовичъ“.

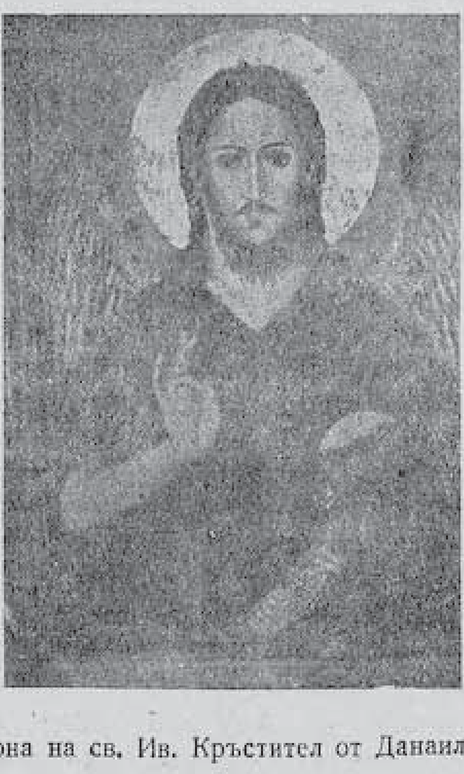

Обр. 5. Икона на св. Ив. Кръстител от Данаил Щиплията.

От този надпис научаваме цялото име на иконописеца. Би могло да се допустне, съдейки от презимето — Георги Аврамович, както и от собственото му име — Данаил, че разглеждания майстор произхожда от някой мияшки иконописен род и впоследствие преселен в гр. Щип.

Олтарните икони, които Данаил е нарисувал в тази църква са: св. Никола, св. Богородица, Исус Христос, Иван Кръстител, Възнесение, Арх. Михаил и св. Илия. Отделно са иконите св. Георги и св. Димитър. Под олтарните икони на иконостаса той е нарисувал пет сцени от създаването на света — Адам и Ева и др.

През годините 1869 — 1870 Данаил работи в селата Мартиново (Чипровско) и Копиловци (Берковско). Върху иконите и на двете църкви в тези села той не се е подписал, обаче всички стилни и колоритни качества недвусмислено издават неговата ръка. В Копиловци иконите са св. Георги (59 х 88 см.), Иван Кръстител и св. Димитър. В същата църква той е оставил и множество стенописи по тавана и стените. (Някои стари селяни още помнят иконописеца и разправят някои случаи от живота му).

Данаил Щиплията е бил и в Берковица, където в църквата „Св. Никола“ намираме няколко негови икони, рисувани през 1872 година. Надписана е иконата на св. Спирдон: „Настоѧщиѧ икона приложиха Єснаф Гранчарскіа за дꙋшевно спасеніє на 1872: месецъ февро ври 17; изрꙋки Данилъ“, (111 х 73 см.). Другите негови икони в същата църква са на св. Тома (59 х 111 см.), Св. пр. Илия и св. Иван Рилски.

Данаил Щиплията е много добър рисувач и стилист. В всяко отношение при изпълнение на иконите си той се придържа към характерния стил на иконописта от XIX век. Неговият дар на художник е подпомогнат и от голямата техническа подготовка, която той използува с завидно умение. Той предпочита сигурни и наситени цветове, а това придава на творбите му убедителен и приятен вид. В стенописите той е доста повлиян от някои нови, за онова време, композиционни разбирания, които твърде много се отличават от традиционните схващания на старите стенописци.

Според спомените на някои стари щипляни, Данаил се прибрал в родния си град около 1888—9 година, стар и изнемощял. Наскоро се и поминал на около седемдесет годишна възраст — „бил несретник, останал и без потомство“.

* * *

С тези няколко кратки бележки съвсем не се изчерпва безкрайната вървулица от иконописци, откърмени от македонската земя. При случай ние ще посочим още мнозина техни събратя. Към това нека кажем, че могат да се прибавят и много по-голями или помалки родови групировки от иконописци, строители и резбари, които са създали неоценими творби на македонското изкуство.

Димитър Мицов

АЛБАНО-ГРЪЦКИТЕ ОТНОШЕНИЯ

На 1913 г. се роди най-младата балканска държава—Албания. Нейното създаване беше свързано с не малко трудности, които произтичаха главно от упорството на Сърбия и Гърция. Сърбия желаеше да излезне на море. И тъй като Австро-Унгария ѝ препречваше пътя към Далмация, тя потърси изход през Драч. Поради това изяви претенции над цяла Северна Албания, като се опита да аргументира тия свои аспирации не само с нуждата от излаз на море, но и с твърдението на великосръбските учени, че албанците в Северна Албания били поалбанчени сърби. Гърция пък претендираше, че Южна Албания, на юг от река Шкумби, е населена от гърци, тъй като тамошното албанско население е християнско и се намира под ведомството на Цариградската патриаршия. Това били албаногласни елини. Ясно е, че ако приемем тезите на сръбските и гръцки учени, ще излезне, че на Балканския полуостров, изобщо не съществува албански народ. А това се опровергава от историята, от епичните борби на неговия национален герой Скендер-бег срещу турците, както и от неговата самобитна народна култура, за която е необходима, обаче, подходяща почва, за да може да даде съответен принос в модерната култура на балканските народи.

Албанците са съседи на македонците, албанци живеят и в федерална Македония. Ето защо тяхната съдба не може да ни бъде безразлична. И тъй като тя е заплашена за сега най-много от Гърция (народната власт на Албания установи с нова титова Югославия отлични приятелски отношения, основани на взаимното зачитане), уместно е да се спрем накратко на албаногръцките отношения.

Съвременният албански народ се споменава за първи път в историята на 1078 г. Още няколко века след това той е живеел из високите планини и дълбоките долини на своята малка родина. Но през XIV в. албанците заливат цялия Епир и голяма част от Тесалия. От тук те преминали през периода от 1348 до 1410 г. в Акарнания и Беотия, гдето, според прочутия французки изследовател и голям приятел на гърците, Пуквил, се установили в компактни маси. В края на XIV в. венецианският барон Нерио Ачаюоли, владетел на Коринт, повикал много албански колонисти от Тесалия в своята почти обезлюдена страна. От края на XIV до към средата на XV в. албанците преминали и в Пелопонез, повикани най-първо от деспота на Лакония, за да заселят обезлюдените земи. От Пелопонез албанците се разселили и в бяломорските острови, чак до Додеканезките острови. На остров Евбея в окръга Халисто живеят и до днес около 12,000 албанци, преминали тук от Атина. Най-масова е била, обаче, албанската колонизация на островите Спеце и Хидра, които се намират непосредствено срещу брега на Пелопонез. Албанците от тия два острова, както и от остров Касос, се указали много предприемчиви и, като използували упадъка на френското и италианското корабоплаване по време на френската революция, замогнали извънредно много и добили голямо влияние. Те подпомогнали с много голями суми подготовката на гръцките възстания в началото на миналия век, макар и да са се чувствували все още по онова време албанци. Албанците в Гърция са взели изобщо, много дейно участие във възстанията, на които се е гледало много повече като на дело „за вярата". отколкото като на национално дело за политическа свобода. Голяма част от амартолите са били също албанци. По същата причина и много македонци (Гацев от Воден и хиляди други) са участвували в гръцките „завери".

Най-много данни за албанското население в Гърция към 1815 г. ни са оставени от Пуквил. Той нарича Епир „Долна Албания", отбелязва, че в областта на Коница от 36 села половината били гръцки и половината албански, че селата по десния бряг на река Каламас са албански, а и на юг от тая река паланката Филиатес била също албанска. И пристанището на Южен Епир — градът Парга е бил населен също от албанци, които водили много упорита борба с турците чак до 1818 г. Според Пуквил, албанците в Атина (те населяват и до днес цял квартал в Атина в подножието на Акропола), Коринтската област и Арголида в Пелопонез помнят и днес (т. е. до 1815 г.) от где са дошли.

От времето на Пуквил до днес, за малко повече от един век, положението на албанците в Гърция се промени основно и то в тяхна вреда. Те бързо започнаха да се претопяват. На 1876 г. Бианкони, който е бил един от най-добрите познавачи на Балканския полуостров, пише, че в него живеят 740,000 албанци и 630,000 гърци, по произход албанци. Тая цифра, която сигурно не е далеко от истината, показва най-добре с какви бързи крачки е вървяло елинизирането на албанците в Гърция, особено на по-уединените тяхни колонии. Претопяването на албанците в бяломорските острови (с изключение на островите Андрос и Евбея) е почти приключено. Елинизирани са и албанците — християни в Пелопонез, а албанците — мохамедани са били изселени на 1833 и следващите години. Все пак към 1888 г. в Пелопонез е имало още много албански християнски села, според свидетелството на видния изследвач на Гърция, Филипсон, на когото дължим най-обстойното изследване на Пелопонез. Според тоя автор преди 50 години, по времето, когато е бил прокопаван Коринтският канал, 90-те години на миналия век, всички села около Коринт са били населени все още с албанци-християни, които не са знаели гръцки. Все според Филипсон, който не е можел да се излъже, защото знае отлично писмения и говоримия гръцки език и е един от големите приятели на гръцкия народ, почти всички села в атинската равнина на север от Атина са били населени на 1893 г. с албанци; същият учен на същата година намерил чисто албански села и по склона на Парнес, планината, която огражда от северозапад атинската равнина. Тук албанците били запазили не само езика си, но и носията си. И по пътя от Атина към Ламия в източната част на Копайската котловина населението било на 1893 г. изцяло албанско. Но най-много албанци имало, според същия изследвач, в Епир, около Янина. Те съставяли мнозинството от населението в областта Паракаламос, между сегашната албанска граница и реката Каламас. И в самия град Янина Филипсон заварил извънредно много елинизирани вече албанци. В областта Цараковица, на югозапад от тоя град, те, обаче, още пазили своя език и своето национално съзнание. Същият учен намерил албанци, и то мохамедани, и много по на юг в Епир, около паланката Маргарити, непосредствено на север от пристанищното градче Парга.

Какъв е броят на албанците в Гърция днес е невъзможно да се каже, тъй като една част от тях, особено тия от островите и от Пелопонез, както и тези от Атика и Беотия са вече двуезични и се гърчеят, а и тия, които са запазили и езика си и националното си съзнание, се отбелязват в гръцките статистики като гърци.

С положителност може само да се каже, че в Северен Епир (в територията на Гърция) покрай днешната албанска граница живеят не по-малко от 150.000 албанци, предимно християни, тъй като мохамеданите бяха изгонени в Албания на 1923 г.

Противно на гореизброените факти, великогръцките шовинисти твърдят, че в Южна Албания, в половината от днешната албанска територия, която те наричат съвсем неправилно Северен Епир, били живеели гърци и поради това тая част от Албания трябвало да им бъде отстъпена. Какви са тяхните аргументи? Както на много места в Македония, така и в Албания е имало до края на турското владичество гръцки училища, особено в градовете, дори и там, гдето не е имало нито един грък. Прочути са били гръцките гимназии в Корча и Гинокастро. И тъй както в Битоля учениците на гръцката гимназия бяха ядката, около която се създаде малка гърчееща се групичка, така и в споменатите два албански града се създадоха такива гърчеещи се групи, които, обаче, след присъединяването на тая област към новата албанска държава, изчезнаха напълно. Изчезнаха, защото в нова Албания това бяха едни от найобразованите люде, които поеха съдбините на своята собствена държава. На великогръцките политици всичко това е добре известно и те подхвърлят етнографския принцип само с надеждата, че на него може да се уловят неосведомените. Истинският повод за сия прекомерни гръцки претенции са минералните богатства, които се намират в южна Албания. Тук при Селеница се намират единствените петролни извори в Балканския полуостров, които бяха разработени по време на втората световна война от италианците и които извори обещават да дадат в бъдеще още по-голям добив; тук се намират и хромови руди, а не са за пренебрегване и Корчанската котловина и особено музакийската равнина с тяхното богато земеделско производство.

Изострянето на албано-гръцките отношения се дължи от една страна на откритите грабителски намерения на официалната гръцка власт спрямо Албания и от друга страна на дълбоката разлика в управленията, които се установиха в двете държави след приключване на военните действия в Балканския полуостров. В Гърция се възстанови реакцията, с всички нейни типични прояви, между другото и великогръцкия шовинизъм; в Албания се установи народната власт, която даде права на назначителните малцинства в тая държава, установи най-приятелски отношения с нова титова Югославия, раздаде земята на населението, което я обработва, прокара и много други реформи, които поставят младата албанска държава редом с най-добре уредените европейски страни. Това, разбира се, не беше по вкуса на гръцките реакционери, които се мъчат да подкопаят основите на нова демократична Албания отвън, с претенции, в които положително никой няма да се вслуша. Те само тровят отношенията между две държави, народите на които са тъй близки един до друг по обичаи, манталитет, може би защото голяма част от сегашните гърци са в същност погърчени албанци. И ние имаме пълно основание да вярваме, че приятелските отношения между гръцкия и албанския народ ще надвият над лошите официални албано-гръцки отношения.

Интересни са разсъжденията на гръцкия проф. Калойеропулос Стратис в неговата книга „Нашите национални ревандикации“ (Атина, 1945 г.) за „разрешаването на албанския въпрос“. Разрешението му можело да се постигне по следните четири начина:

а) Поделба на Албания между Гърция и Югославия. Това разрешение е днес, признава авторът, невъзможно, тъй като е противно на принципа на самоопределение на народите и на атлантическата харта. И все пак в много отношения това разрешение било най-разумното. При това, от туй разрешение би спечелила повече Югославия, тъй като Гърция и без това, като вземе частта на юг от река Шкумби, ще присъедини територия, в която живеят гърци и приятелско настроени спрямо Гърция православни албанци. „Унищожаването на албанската държава ще има за последица отстраняването от политическия живот на балканската политическа същност на тоя фактор, който по един или друг начин би могъл да попречи за установяването на общо равновесие на Балканите“.

б) Присъединяване на Албания към Югославия. Това разрешение не може да бъде гледано добре от Гърция, тъй като тоя прецедент може да повлече след себе си присъединяването и на България. Голямата Югославия, която би се създала по тоя начин, ще остави Гърция далеко на заден план в балканските работи.

в) Присъединение към Гърция. То е невъзможно, според Калойеропулос-Стратис, преди всичко поради това, че ще се изтълкува като насилие от страна на Гърция, което щяло да намали симпатиите на света към тая страна, а ще засегне и интересите на Югославия.

г) Запазване на албанската държава. Това е единственото възможно за сега разрешение, смята Калойеропулос-Стратис, като на Гърция се върне Северен Епир (и той с това име нарича Южна Албания, която в същност никога от никого по-рано не е била причислявана към Епир) и ѝ се дадат сигурни от стратегична гледна точка граници от устието на Виоса (на север от пристанището на Валона) през планината Томор до Охрид. Калойеропулос-Стратис умишлено примълчава стопанските изгоди, които Гърция би имала от една така прокарана гръцко-албанска граница. Дали той смята, че никой няма да се сети, че на юг от тая линия се намират петролните извори на Селеница, които са, споменахме вече, единствените в Балканския полуостров; че на юг от същата линия се намират и част от хромовите залежи, които са едно от главните богатства на Албания; че най-после на юг от ревандикираната от гърците линия се намира и цялата Корчанска котловина, най-важният земеделски район в Албания след Музакията.

„Скромните“ искания, които Калойеропулос-Стратис предявява по отношение на Албания и които той оправдава с народностния принцип и принципа за сигурността на границите, представят в същност зле прикрити намерения за ограбване на стопански найважните дялове на Албания. Тоя метод на действие, употребен по отношение на Албания, трябва дебело да се подчертае и разкрие, тъй като той е употребен от Калойеропулос-Стратис (а се употребява и от всички други гръцки автори) и по отношение на Югославия и България.

Васил Шанов
турколог. —

ГРАД ЯЙЦЕ

От известно време в нашия печат на няколко пъти се появи наименаванието „Яйце“, название на старо селище в Югославия, дето на няколко пъти са заседавали членовете на Антифашисткото Вече за народното освобождение на Югославия — АВНОЮ. По една щастлива случайност за днешното време, когато преди седем години преглеждах и превеждах турските документи в Пловдивската народна библиотека, намерих един стар турски документ от преди около два и половина века, който се отнася до същото селище. Документът е записан в регистра на същата библиотека под №184 и е преведен от мене през м. XII 1938 г.

Как е попаднал тоя документ в библиотеката, управителят неможа да ми каже. Предполагам, че документът е донесен в Пловдив от някой висш турски чиновник, преместен от Яйце в Пловдив, след което е бил оставен в тамошната турска архива, една малка част от която през Румелийско време е била прибрана в библиотеката.

Самият документ е един заверен препис от султански ферман и се отнася до прехраната на войсковата част, определена да пази укреплението на Яйце. Върху гърба на документа е поместено едно шериятско решение, както и една разписка.

Понеже това селище ще мине на видно място в новата история за побратимяването на всички славяни на Балканския полуостров и във вечна дружба с нова отечественофронтовска България, намирам, че ще бъде от голям интерес, както за нас, така и за ония братя югославяни, които ще пишат историята на Яйце във връзка с последните събития, които са станали там, да се знае съдържанието на тоя стар турски документ, тъй случайно попаднал в Пловдивската народна библиотека.

Ето и самото негово съдържание:

„Съгласно Височайшия ми царски ферман, определени са петнадесет души войници със сто и седемдесет акчета дневна дажба или годишно 44,460 акчета (аспри), като 200 акчета са равни на един грош или всичко 220 гроша годишна дажба, която сума се взима от държавния приход на Яйце — Босненската област.

Бидейки така определена тая дажба, при проверката, която се извърши през 1119 г. (1707) и съгласно изготвения и предаден нам списък, според установения закон, направи се намаление от по три акчета дневно, а годишно 714 акчета, та останаха по 167 акчета дневна дажба, смятано по 200 акчета за един грош — годишно 1981/2 гроша и 44 акчета годишна дажба“).

По тая причина стана нужда да се променят старите фермани и да се отнесат в архивата, вместо които да се издадат други за новото парично разпределение по войсковите участъци (оджаци), което влиза в сила от 1121 г. (1708) петнадесетто число на месец Ребиул-аввел, когато се издаде и Височаяшия ми ферман, с който нареждам: Определената годишна дажба за войниците на сума 1198 1/2 гроша и 44 акчета да се взима, както и по рано, ежегодно от държавния приход на Яйце, за което върху преписа на Височайшия ми ферман да се постанови със шериятско решение, като се впише тая сума на приход и разход в моите счетоводни книжа.

Тоя ред да се спазва строго и да не се допуща тормоз и терор върху никого, нито пък да се пречи. Така да се знае и да се има вяра в моя знак (туграта)".

Дата 15 Реби-ул-еввел 1120 г. (1708)

Тоя ферман е издаден в Одрин от Султан Ахмед III, който е царувал от 1703 до 1730 година.

На горната дясна страна на документа са направени изчисленията, за които се споменава в фермана. Текстът на тия изчисления е написан с особени арабски букви без тяхните точки, каквито букви се употребяваха в турските счетоводни книжа през първите три века от турското владичество у нас.

Ето и превода на шериятското решение, написано на гърба на документа:

„Съгласно съдържанието на настоящия препис от фермана, именуемият Мустафа Кехая, син Хамидов, пазител на джепхането (погребите) на укреплението *Яйце*, Босненска област, след като установиха своята самоличност и тая на войниците си пред свидетелите: спахията Мехмед, син Алиев, Вели и Али, синове Сулейманови, изповяда пред шериятското съдилище следното: „Съгласно притежавания от мене Височайши ферман, дажбата на войниците, които пазят погребите на укреплението Яйце на сума $198^{1}/_{2}$ гроша и 44 акчета, необходими за през настоящата 1121 година, начиная от 15 Реби-ул-еввел до 15 Реби-ул-еввел 1122 година, получих за сметка на 1122 година от чиновника по събиране данъка джизие (военен данък) от неверниците (кяфирите) на Босненската област, на име Хасеки Хюсейн ага, който е събрал тая сума от кяфирите на Яйце, срещу която му издавам разписка*). След като се установи горното, се написа настоящето съдебно решение на 22 Шеввал 1121 година".

Следват подписите на свидетелите и кадията.

Превод на самата разписка:

„Целта за написване настоящата разписка е тая, че в качеството ми на командир (забитин) на укреплението Яйце, Босненска област, получих от Хасеки Хюсеин ага, чиновник по събиране данъците от кяфирите на същата област, сумата $198^{1}/_{2}$ гроша и 44 акчета за сметка на 1122 година — дажба за войниците, които пазят укреплението Яйце през 1122 година и не остана да получавам нищо от същия, за което му давам настоящата разписка".

Дата 23 Шеввал 1121 г. (1708)

Следват подписите, които са абсолютно нечетливи.

---

*) Според тая сметка годината е била смятната по 238 дни вм. 364, сир. с 116 дни в по-малко, които правят четири арабски месеца. Може да се предположи, че през 4-те зимни месеца войниците са биле пущани в отпуск. (В. Ш.)

Дим. Я.

ЗА ГРЪЦКИТЕ ПРЕТЕНЦИИ

Краят на втората световна война събуди в цялото изстрадало човечество справедливата надежда за честито бъдеще на всеки един народ. Заедно с това, обаче, се събудиха в някой народи, по-точно казано, в шовинистичните клики, които им са се наложили като ръководители, апетити, които, те и по-рано едва смогваха да скрият, но сега смятат, че е време да ги прокламират на всеслушание. Точно такъв е случаят с гръцките монархисти, които написаха през последните няколко месеца купища съчинения, в които гръцките претенции и намерения, особенно спрямо двата северни съседа на Гърция: Югославия и България, са изказани съвсем ясно и недвусмислено. Необходимо е, както за македонската емиграция в България, така и за българското общество, да познава тия претенции и намерения, не само за да вземе правилно становище по тях, но и за да разбере чудовищно жестокото отношение на официалните гръцки власти спрямо българското и македонското население в северните гръцки провинции, в Егейска Македония и Беломорска Тракия. Тук ще разгледаме две от тия книги, които са характерни в това отношение.

Конст. П. Христополус, професор в Солунския университет, е написал и издал в Солун преди няколко месеца един обемист и луксозно напечатан труд върху *„Гръцката проблема“*. Книгата има и мото, много хубаво евангелско мото: „ще познаете истината и истината ще ви освободи“ (от Йоанна, 8, 32). В съчинението на Христопулос се намира, за съжаление, всичко друго, но не и истината. Но така си е, човек претендира обикновено, че притежава тъкмо тия качества, които в същност му липсват.

В предговора Христопулос изтъква, че книгата има за вадача да разкритикува между другото принципите на Гръцката комунистическа партия по отношение на гръцките национални претенции. Тая гръцка партия била против териториални искания на север, а за създаване на Балкански съюз (стр. 8). Това нещо не се харесва на автора на книгата, който малко по-нататък бърза да заяви: „Гръцкият народ не желае и не търси да пороби никого. И малкото чужди елементи, които има в своята страна, иска да изпъди, доколкото те се проявиха като предатели. Той не иска да пороби чужди народи“ (стр. 13). На следната стр. 14 Христопулос продължава. „Но за да развие всички духовни способности, за да закъргли своята национална личност, той се нуждае не само от един справедлив икономически режим, не само от външни и вътрешни свободи, а наравно с тях и може и би много повече от тях той се нуждае от достатъчни производствени сили, от една елементарна материална основа и от една елементарна сигурност. Тази е основната гръцка проблема. . . Всички наши нещастия се дължат главно на нашата сиромашия “

В глава трета „Земя и вода“ (стр. 15 до 25) Христопулос се мъчи да обоснове тая своя мисъл, като изтъква колко малко е обработваната земя в Гърция, като взима, на 1945 г., данни от голямата гръцка енциклопедия от 1933 г., когато обработваната земя е била с около 20% по-малко, отколкото на 1940 г., последната нормална година за гръцкото земеделие. Ние не вярваме г-н професорът от Солунския университет да е нямал по-нови статистически данни. На нас случайно ни е под ръка гръцкият статистически годишник за 1936 г. и в него намираме, че на 1933 г. обработваемата земя в Гърция е възлизала на 20,810,898 декара, на 1934 г. тя е възлизала вече на 21,444,947 декара, а на 1935 г. — на 21,909,500 декара, като е продължила да се покачва и след това. При това авторът не си задава нито за момент въпроса, защо в Гърция и особено в новоприсъединените гръцки земи има толкова много пустеещи земи. Тъкмо по тоя въпрос в кн. 1—2 на „Македонска мисъл“ се появи една любопитна статия от Димитър Атанасов върху пустеещите земи в Македония, от която узнаваме, че в Македония под гръцка власт пустеят 3,900,000 декара земя! Пустеят, защото бяха изгонени тия, които знаеха да я уползотворяват, тъй както Христопулос предлага да се гонят хората и сега, тъй както те се гонят и сега, може би по негови указания.

Какво трябва да притежава Гърция, за да не е бедна? — Авторът ни дава своя отговор на стр. 31: „Естествени и органически граници за разделяне на гръцкия народ от северните му съседи трябва да бъдат водоразделите на реките Марица, Места, Струма, Вардар и Шкумби, от които първите четири се вливат в гръцкото от векове Егейско море, а последната — в Адриатическо море... Колко много естествени са тия северни граници на елинизма се доказва и от факта, че те съвпадат почти не само с границите на нашата сигурност, но и с историко-етнологическите и племенни наши граници на север. . .“

Христопулос се сеща, обаче, че и най-незапознатият с балканските въпроси ще сметне за безгранично нахалство Гърция да иска цяла Тракия до Стара-планина и Македония до Шар и затова на следната страница 32 добавя: „Ако днешното международно положение бъде за нас толкова благоприятно, колкото бе след първата световна война за други народи, които станаха големи държави, при все че техните права не бяха по-силни от нашите, ние ще можем да поставим така гръцкия въпрос, че нашите претенции да обемат почти цялото пространство, което се простира на юг от линията Стара-планина — Рила — Шар — р. Шкумби, като изселим от там онова население, което е изгубило съвършено гръцкото съзнание. Но нашите ревандикации, колкото и да са основателни и оправдателни, ще се натъкнат на съпротивата не само на нашите съседи, но и на международното положение. Но ние не трябва да дойдем до такива противоречия с нашите съседи, че да се създадат пропасти без мостове между нас и се посее семето на бъдещи войни, нито пък ще трябва да пренебрегваме неблагоприятното за нашите справедливи искания международно положение, ако искаме да стигнем до благоприятни за нашия народ резултати. Поради тия съображения ние ще трябва да сме готови за един имнимум ревандикации, който да се съгласува с нашата икономика ин ашата сигурност . . . (стр 33). Един такъв минимум трябва да обхване почти целия планински масив на Родопите и Пирина с долините на Арда и Места и по-голямата част от басейна на Струма до линията южно от Дупница и Кюстендил. На запад тая минимална ревандикирана от нас линия не трябва да слиза от максималната ревандикационна линия, сиреч от северните течения на Вардар и Шкумби, която линия минава малко по̀ на север от Скопие и Елбасан . . . Тая минимална линия на север, която с долното течение на Марица към изток ще включи в утрешна Гърция Западна Тракия с почти целите Родопи, цяла Македония и целия Епир до техните естествени граници, съставя единствените поносими граници за нашата страна, между Стара-планина — Шар от една страна и Олимп и Пинд от друга страна, които заедно с морето дават на Гърция сигурни перспективи за сигурността ѝ и стопанството ѝ. Ако днес не получим тая линия, съвсем сигурно е, че рано или късно ще се бием с оръжие или с мирни средства, за да се запазим като народ южно от линията Олимп — Пинд.“

В глава VII Христопулос разглежда възраженията, които биха могли да бъдат повдигнати против така наречената минимална линия за ревандикиране. Той предвижда, че ще бъдат представени етнографски доводи и затова бърза предварително да ги омаловажи, като заявява (стр. 35): „Освен това до 1912 г. голяма част от Северна Македония и Северна Тракия (Източна Румелия) се населяваха от турци, които по това време избягаха в Турция и заеха изпразднените там гръцки земи. Справедливо ще е изкоренените от прадедовите си огнища гърци да заемат опразднените от турците земи, върху които се нахвърлиха други народи, които не са изгубили нито педя национална земя, нито пък страдат от нашата ужасна теснота на земя, от която винаги е страдал гръцкият народ, днес повече от всякога.“

След това Христопулос бърза да обясни, че дори и да има инородно население в земите, за които претендира Гърция, то тоя тоя въпрос лесно ще може да се уреди (стр. 36): „Но за да не се яви нито следа от насилие от страна на гръцката власт срещу населението на най-северните части на посочените географски единици (т. е. Тракия, Македония и Епир), ще трябва живущите на тая територия негръцки народи да се изселят на север при техните сънародници. Ще стане, следователно, това, което, казват, ще стане с прусаците и което стана с гърците в Мала-Азия и Източна Тракия, които живееха там не от няколко десетилетия и столетия, но от хиляди години. Само чрез едно такова разграничаване на различните народности и езикови групи ще може да се осъществи разбирателство между народите на нашия полуостров. Българите и сърбите разполагат с голями и плодородни места, гдето ще могат да заселят своите сънародници от земите, отстъпени на Гърция.“

Авторът на разглежданото съчинение предвижда, че гръцките претенции за югославски територии ще срещнат известна трудност и затова бърза да възкликне (стр. 38): „Но трябва ли от тая война, която водихме заедно с Югославия, тя да излезне засилена и уголемена, а ние опропастени?“. Христопулос намира, че разрешението на въпроса е в същност много лесно (стр. 39): „След като Югославия получи Банат, Истрия и други земи, може да засели там своите сънародници от Македония . . . защото целият басейн на Вардар е органична част от Македония, а цяла Македония е съставна част на гръцкото тяло“.

Като пише всичко това, Христопулос забравя, или пък се прави, че не знае много неща, на първо място, че Югославая ще получи Истрия и други някои земи, защото са населени предимно от югославските народи, а не защото в тях живеят някакви инородци, които, като бъдат изселени, ще се отвори място за „сънародниците от Македония“. От всичко, което се съдържа в процитирания пасаж, само едно е вярно: че целият басейн на Вардар е органична част от Македония.

Христопулос схваща много добре, че това, което той разправя, не е нищо друго освен съживяване на някогашната гръцка „мегали идеа“ и затова намира за нуждно да каже няколко думи в нейна защита. Той намира, че тя е била спасителна за гръцкия народ и затова се очудва, как е могла Гръцката комунистическа партая да се обяви против тая идея. Изглежда, че уважаваният солунски професор е забравил съвсем новата гръцка история, забравил е страшната гръцка малоазийска катастрофа от 1922 г., която се дължи изключително на опита да се проведе ;мегали идеа“-та.

Именно в връзка с противопоставянето на гръцката комунистическа партия на мегали-идеа-та авторът посвещава стр. 59 до 104 на критика на комунизма в Гърция. Тя започна с критика на „Историята на Гръцката комунистическа партия“, издадена на 1939 г. от Нико Захаридис в Корфу. Направена е обстойна критика на твърдението на Захаридис, че Гърция е една земеделско-индустриална страна. Цялата тая критика е в същност едно празно словоборство.

Заключението (стр. 107—123) се занимава пак главно с комунизма и гръцката мегали идеа, като чисто по византийски авторът се мъчи да докаже, че тия гърци, които вършат такъв комунизъм, са в същност . . . „троцкисти“!

Между адептите на гръцката „мегали идеа“ има и по-умерени. Интересно е да знаем и тяхните възгледи за утрешна Гърция. Един от тях е *С. Калойеропулос-Стратис*, професор по международно право при висшето училище за финансови и търговски науки и при висшето училище за политически науки „Пандион“ в Атина, който публикува преди няколко месеца в Атина един труд върху „Нашите национални ревандикации“ Интересно е, преди всичко, разпределението на съдържанието на тая книга. В първата част се разглеждат „Началата, на които се основават нашите народни ревандикации“; втората част разглежда „Началото на самоопределението на народите“. Тук именно са разгледани въпросите за Северен Епир, Додеканеза и Кипър. С това авторът мълком признава, че на север от гръцко-българската и гръцко-югославската граница не могат да се търсят гърци и гръцки национални права. Това е все пак забележително, тъй като за голяма част от гръцките шовинисти до Стара-планина и Шар на север живеят едва ли не изключително гърци. Но и на Калойеропулос-Стратис се е видяло странно, как може победителката Гърция да не претендира за български територии; той е добър юрист и е намерил и формата, под която биха могли да се представят тия претенции: ще се обосноват на „началото на сигурността на границите“. Това е заглавието на третата част на книгата, която на стр. 52—54 започва с разглеждането на „гръцко-сръбските граници“.

„Последните военни събития, заявява Калойеропулос-Стратис, показаха дефектността на гръцко-сръбската граница от гледище на гръцката сигурност и ненакърнимост. Германските войски навлезоха в южната част на сръбско-българската граница, без да увредят съществено и единствено общата отбрана на Югославия, през Гевгели откъснаха Македония и Тракия и така разделиха Гърция на две, като превърнаха в безполезни укрепителните работи и съпротивата на гръцко-българската граница. Това допринесе за капитулирането на Гърция и за преустановяването на всяка съпротива на Балканите, в вреда на съюзническите народи и особено на Югославия.“

„Ревизията на гръцко-сръбската граница, абсолютно необходима за сигурността на Гърция и по-общо за Балканите, не може да се схване като искане, насочено против приятелска и съюзническа Югославия. В всеки случай налага сѐ да се справим с тая евентуалност при условие, че Югославия ще признае приятелско разискване по тоя въпрос, или че следвоенното преустройство на Балканите ще направи необходимо взимането на тая мярка.

Интересите на Югославия изискват, щото гръцко-сръбската граница да стане сигурна, така че нападението откъм юг да не се смята в бъдеще лесна операция, която ще може да докара падането на Гърция в вреда на югославската териториална цялост. Освен това Сърбия, която има доста обширни граници, не е в положение да разполага на юг с достатъчно сили за ефикасната защита на южната граница. Най-после, засилването на гръцко-сръбската граница ще отстрани едно нападение срещу южните граници на Сърбия, защото ще се смята като операция с много съмнителен изход“.

„Едновременно с това, за Гърция новата гръцко-сръбска линия ще има безкрайни преимущества, а особено 1) ще се осигури по задоволителен начин Централна Македония и ще се избегне евентуално гилотинирането на Гърция в момента, когато за една обединена и могъща Югославия нахлуването от гърба няма да има същото ефикасно значение, както за Гърция. 2) Новата поправка на границата ще създаде атмосфера на по-голямо доверие между двете държави, защото ще премахне от известни неспокойни мозъци сърбофобията, и наопаки, ще отстрани от известни сръбски шовинисти мечтата за Солун. Не е позволено никак да се оспорват приятелските чувства на сръбския народ; за нещастие, обаче, понякога народите се увличат от техните правителства в политика, противна тяхните чувства и интереси. Това рискуваше да се случи в настоящата война, когато сръбската войска за малко щеше да отиде на противния лагер на съюзниците с вземането на Солун като компенсация и 3) Новата линия ще осигури териториалната цялост на Гърция и ще облегчи до голяма степен сръбската отбрана против нашественика, независимо от всяка друга балканска организация на сигурността.“

„Присъединяването на Северен Епир към Гърция по необходимост отмества на север гръцко-сръбската граница, за да се постигне нейното изравняване и да се осигурят военни преимущества. Така нашата гранична лания южно от Охрид и северно от Преспа щи следва via Egnatia северозападно от Битоля — Нова Струмица, за да стигне българската територия северно от Петрич, или ще следва южно от Битоля линията Черна до Плачковица-планина и до Неврокоп. В всеки случай уреждането на линията е технически въпрос“.

„Тая нова гранична линия ще има като последица присъединяването на триъгълника Битоля — Струмица — Гевгели. Тая част принадлежи на Македония, и до Балканската война гръцкият елемент се намираше в положение на разцвет, особено областта на Битоля. Пространството на тоя триъгълник възлиза на около 8,000 кв. км. и има 150,000 жители“.

„Като компенсация на това Югославия би могла да постигне по-добро уреждане на своята граница откъм България. Новата линия ще бъде едно сериозно предмостие на гръцката сигурност и важен фактор за сръбската отбрана на нейните южни граници. Нуждата от засилването на тоя участък е толкова значителна, че, ако не се постигне съответната поправка на граничната линия, ще се наложи на Гърция и Сърбия да се заемат задружно с отбраната на триъгълника“.

Ще си позволим да направим няколко забележки върху тия тъй „доброжелателски“ спрямо Югославия разсъждения на Калойеропулос-Стратис.

1. Сърбия и Югославия не са два идентични неща, Сърбия е само част от Югославия, част, която при това няма досег с Гърция; с нея граничи федерална Македония. Дали авторът не знае всичка това, или пък става по тоя начин изразител на съкровеното желание на всички гръцки шовинисти, които биха предпочели да се върне старото положение, когато фактически Югославия не беше нищо друго, освен една уголемена Сърбия, която не се интересуваше много от това, дали ще притежава на юг 8,000 кв. км. повече земя и 150,000 поданици повече, докато за федерална Македония тоя въпрос е жизнен.

2. Няма никакво съмнение, че разсъжденията на атинския юрист за стратегическото значение на границите са много дилетантски, да не кажем наивни. Преди всичко, положително никога в бъдеще няма да се повтори съотношението на силите, което съществуваше на 6 април 1941 г. в триъгълника Петрич — Гевгели — Солун. Детински наивно е твърдението, че не друго, а интересите на Югославия изискват гръцко-„сръбската“ граница да се измести на север.

3. Колкото се отнася до „безкрайните преимущества“, които щяла да има за Гърция една изместена на север гръцко-„сръбска“ граница, то това вече нито най-малко не може да убеди правителството на федерална Македония да ампутира част от собственото

си тяло. Не е ли наивно да се пише, че „за да се премахне от известни неспокойни мозъци сърбофобията“ трябва да се даде югославска земя на Гърция. Та кое ни гарантира, че и след това няма да останат такива „неспокойни мозъци“, за хатъра на които може да бъде поискано Югославия да се откаже в полза на Гърция и от Косово и от Ниш? Колкото пък за „мечтата на известни сръбски шовинисти за Солун“, трябва да отбележим, че тя е мечта в същност на стотици хиляди прокудени от родните им огнища македонци. Отмести ли се гръцко-югославската граница на север, то техния брой ще се увеличи, а с това — и натискът към Солун-

4. Византийска лукавост лъха от предложението на Калойеропулос-Стратис, Югославия да бъде обезщетена, в случай че отстъпи земи на Гърция, с българска територии. Нека скараме братските югославски народи — не е ли това желанието на автора?

Калойеропулос-Стратис се занимава и с корекциите, които трябвало да се направят на гръцко-българската граница, като на два пъти подчертава, че ще трябва да се изгонят от гръцка територия всички българи. По тая точка авторът не се отличава по нищо от солунския си колега Христополус и също като него сигурно се радва, че това изгонване е в ход и то по един жесток начин, нямащ равен на себе си в кървавата балканска история. С това, бърза Калойеропулос-Стратис да подчертае, българският въпрос не се разрешавал, но подробните мерки оставало да се укажат от съответните специалисти.

Ние дължим все пак малка благодарност на Калойеропулос-Стратис, че се е сетил, че и Гърция има към България известни задължения от минали години. На стр. 61 той заявява: „Остава въпросът за стопанския излаз на България на Егея“. И бърза да подчертае, че България отхвърлила многократните предложения за стопански изгоди в едно или друго гръцко пристанище, тъй като се стремяла към териториален излаз на Егея. Пък на България изобщо не бил толкова необходим стопански излаз на Бяло море: „Икономистите твърдя, пише авторът на стр. 62, и доказват с статистични данни, че България няма никаква действителна необходимост от стопански излаз на Бяло море, и че освен това тя е лишена от необходимите капитали за съоръжаването и съединяването на този излаз с центровете на стопанския ѝ живот. Разполагаща с 16 пристанища (7 на Дунав и 9 на Черно море, главно Бургас и Варна) и извършваща своя обмен главно с Централна Европа (65% от общия търговски износ) България не може да твърди, че липсата на излаз на Бяло море вреди на народното ѝ стопанство и задушава южните ѝ области. Пристанищата на Черно море се намират напълно съединени с големите търговски центрове и са достатъчни да задоволят 35—40% от търговията, която се отправя към тях, а спестяването на време и разноски за превоза чрез пристанищата на Бяло море, вместо тия в Черно море, е почти незначително. Независимо от това, за Гърция не ще бъде никак мъчно да разледа въпроса за стопански излаз на България през Солунското пристанище, единственото организирано и снабдено с съоръжения. Сигурно е, че тогава въпросът за излаза на България ще загуби по необходимост днешната си острота, тъй като ще бъде разгледан в рамките на следвоенната стопанска организация на Европа и специално на Балканите". Калойеропулос-Стратис е трябвало да направи само една малка добавка: че именно защото е запушен изхода на юг, България трябва да насочи своята търговия към средна Европа.

В следната книжка ще разгледаме други някои гръцки трудове, засягащи гръцко-югославските и гръцко-българските отношения.

МАНИФЕСТ[1]

към македонския народ, към организираното революционно население в Македония и към македонските революционери

(Публикуван във вестник „La Federation Balcanique" брой I
от 15 юлий 1924 год. Виена)

Братя македонци!

„Македония, в своите естествени географически граници между реката Места, планините Родопи, Рила, Шар, река Дрин, Охридското езеро, планината Грамос, река Бистрица и Егейското море; с едно пространство от 65,000 квадратни километра, прорязано от реките Места, Струма, Вардар, Дрин, Бистрица и надарено с най-разнообразни природни богатства и благоприятни климатически условия; със своето 2,302,000 разнообразно по етнографическия си състав население, със своето централно и икономическо и стратегическо положение на Балканите, между басейните на река Дунав, Егейско и Адриатическо морета — има всичките данни и права за самостоятелно политическо съществуване, като независима и самостойно управляваща се държава, която да послужи за съединително политическо-икономическо звено между народите и държавите на Балканския полуостров.

Вековните борби на македонското население против господарството върху неговата територия на едно племе, и тиранията упражнявана срещу останалите племена, населяващи Македония; съпротивата която е оказвало срещу денационализаторската политика на държавите, които са владели Македония или са граничили с нея; участието на македонското население във всички въстания и революционни движения; съдействието, което то непрекъснато е давало във всички войни на Балканите, на страните, които са се явявали да воюват в името на освобождението и самоопределението на балканските народи, — е най-очебийното доказателство за правата и съзнанието на македонския народ да бъде една самостойна политическа единица на Балканите.

---

[1] Този исторически документ поместваме изцяло в връзка със статията на г. Дим. Влахов, за едно по-широко осветление на читателите по разгледаните в същата статия събития.

Изхождайки и опирайки се на това съзнание, Вътрешната Македонска Революционна Организация — В. М. Р. О. — в продължение на цяли три десетилетия, води най-решителна революционна борба за свободата на Македония. Тая борба, в зависимост от съотношението на факторите в международната и балканска политика и преобладаващия етнографически състав в организацията, си е поставяла различни тактически задачи и се е ползувала с различни средства.

Дълго време македонският народ, вярвайки в освободителните стремежи спрямо Македония на големите европейски и малките балкански държави, беше обърнала погледите си към тях и очакваше своето освобождение, от тяхната интервенция. Съобразно с това и В. М. Р. О. беше насочила цялата си дейност да издигне гласа на страдащия македонски роб до ушите на бъдещите си освободители, да привлече тяхното внимание, да предизвика тяхната намеса, да използува съревнуването на тяхната политика и по тоя начин да изтръгне свободата на Македония. Примера със създаване свободна Сърбия, Гърция, Черна-гора и България беше съблазнителен и насърдчителен. Съобразно с тая тактическа задача на македонската революционна борба и средствата ѝ бяха преимуществено единичните и частични удари, било върху господствуващата власт, било върху свързаните с Македония чужди интереси. Дори Илинденското въстание, най-голямото и най-масовото движение, не можеше да разчита само̀ да извоюва свободата на Македония, а имаше за цел да наложи на общоевропейското обществено мнение и на международната дипломация разрешаването на македонския въпрос.

За една истинска революционна акция в голям масов, македонски, или балкански, мащаб, която да разчита само на себе си за извоюването на македонската свобода и дума не можеше да става.

Резултатите от европейската интервенция след Илинденското въстание, изразени в лицемерните реформи, насочени по-скоро да заздравят и укрепят турското владичество в Македония, отколкото да родят нейната свобода, разочарова македонския народ. Това разочарование засили в редовете на В. М. Р. О. течението, което, разчитайки върху освободителната мисия на малките балкански държави, насочваше своите усилия да предизвика тяхната военна интервенция. Балканската война, която свърши с поделбата на Македония в Букурещ през 1913 год. и последвалата я общоевропейска война, с нейните Парижки договори, които разкъсаха живото тяло на Македония и го поделиха между окръжващите я балкански държави, окончателно убиха вярата на македонския народ в освободителната мисия на интервенционната политика на големите европейски и малките балкански държави. Берлинският, (1878) Букурещкият (1913) и Парижките мирни договори от 1919 год. убедиха и най-последния неверващ Тома, че както големите, така и малките европейски държави преследват своя егоистична политика, заради която свободата и съществуването на Македония може да бъде само разменна монета.

От това следва, че до когато тия държави се ръководят от правителства, които подържат завоевателната и империалистична политика на тия договори, или с други думи, до когато в тях не се установят правителства, които да основат своята външна и вътрешна политика върху отинското самоопределение на народите, македонския народ не може да исчаква никаква подкрепа от тях за своята свобода.

Преценявайки основно тоя исторически опит, В. М. Р. О. дохожда до твърдото и окончателно заключение, че в своята революционна борба за свободата на Македония, тя може да разчита само на крайните прогресивно-революционни движения в Европа, които се борят срещу империялистическата политика на своите правителства, против съществуващите мирни договори и за истинско самоопределение на своите и чужди народи.

Ето защо В. М. Р. О. заявява, че в интереса на македонската свобода, тя ще даде всичката си подкрапа само на ония, които на балканска почва се борят срещу завоевателната политика на европейския империализм, прокарвана било направо, било чрез правителствата на балканските държави.

Но правителствата на балканските държави се явяват не само оръдия на европейския империализм; те прокарват и своя собствена националистична завоевателна политика. Благодарение на тая общоевропайска империялистична и общебалканска националистична завоевателна политика, Македония изтощена от петвековно робство, разорена от три войни, днес отново е поробена и поделена между трите балкански държави: Сърбия, Гърция и България.

Нито едно от правителствата на балканските държави не мисли за освобождението и обединението на разпокъсаните части на Македония; нито едно от тях не мисли и не действува за самоопределението на македонския народ в самостойна политическа единица, нито една от тях не иска да даде предвидените от договорите права на поробените македонци, които им обезпечават културното развитие като национални малцинства. Поради това, В. М. Р. О. е принудена да заяви, че политиката на всички сегашни балкански правителства е враждебна на свободното и самостойно политическо съществуване на Македония и че тя ще се бори най-решително и с всички средства на революционната борба против тяхната завоевателна политика спрямо Македония и македонския народ.

За избегване на всекакви недоразумения и неяснос, В. М. Р. О. заявява също, че тя не може да се дезинтересира от вътрешната и външна политика на балканските държави и особено на Сърбия, Гърция, и България, които владеят цели късове от територия и население на Македония.

По отношение на Гърция, В. М. Р. О. ще се бори срещу всеки опит за възвръщане монархията — най-яркия изразител на ултраимпериалистичната гръцка политика — и против всеко гръцко правителство, което подържа днешния дележ на Македония и насилствено изменява неговия етнографически състав, като разгонва коренното население и го замества с гръцки преселници от Мала Азия и Тракия.

По отношение на Югославия В. М. Р. О. ще се бори най-решително против всички, без разлика на партия, Белградски правителства, които крепят днешната сръбска политика, на насилствен централизъм, денационализация и угнетение не само на македонския народ, но и на народите в Хърватско, Босна-Херцеговина, Черна-Гора, Косово, Войводина, Словения и Далмация; още повече, че тая политика, подкрепена от някои европейски държави, е насочена към нови завоевания на чужди теретории за сметка на Албания, българска и гръцки Македония. В. М. Р. О. заявява, че във вътрешните национални борби на Югославия тя решително застава на страна на всички угнетени народности, които се борят против Белградските правителства, — за демократическа децентрализация и федеративна реорганизация на Югославия.

По отношение на България, В. М. Р. О. заявява, че, въпреки всички жертви, които българския народ е давал и е готов да дава за свободата и независимостта на Македония, днешното българско правителство на Цанкова, в разрес с чувствата и интересите на собствения си народ, води една политика явно сърбофилска, която не само увековечава дележа на Македония, но подготовлява нови териториялни прекроявания на Балканите за сметка на Македония. Тя предупреждава народите на Македония, Югославия, България, Гърция и Тракия, че Белградското правителство, опряно на своите съглашения с някои европейски държави за дележа на Хърватско, Албания и Гърция, се готви за да разшири своята завоевателна политика към Солун, като тика Софийското правителство към Кавала, заплашвайки го в противен случай да окупира българските Перник и Кюстендил.

И правителството на Цанков, изглежда, е съблазнено от тия империалистични преспективи, нашепвани от Белградските сирени. То се е заловило да унищожи Вътрешната Македонска Революциона Организация и македонското революционо движение, които се явяват най-сериозната пречка за осъществяването на тия престъпни намерения. До като Белградското правителство подготовлява и раздухва гражданската война в Албания, Софийското правителство на Цанкова се е заловило с унищожението на В. М. Р. О.

Арестите на няколко стотици македонци в България, заподозрени в съучастие, или съчувствие към македонското свободително движение; запрещаването на всички легални печатни органи на македонската емиграция в България, които защищават освободителното дело на Македония; готовността на Софийското правителство да посегне и върху най-видните дейци на македонското освободително движение, за да ги арестува и предаде на Сърбия, очевидно като изкупителна жертва за новия курс на сръбската и българската завоевателни политики, а най-последните и ярки доказателства за престъпната политика на Софийското правителство.

В. М. Р. О. разбира източника на тая сръбска и българска политика. Слабостта на Белградското правителство вътре в страната го кара да жертвува интересите на хърватския народ в полза на Италия — Фиуме и адриатическото крайбрежие — и да търси компенсация за сметка на Албания, българска и гръцка Македония. А вътрешната слабост на Софийското правителство го прави негодно да противостои на Белградските заплашвания и пред опасността за окупирането на Перник и Кюстендил от сърбите, то е готово да отиде на доброволно сътрудничество със сръбската настъпателна политика към Солун, надевайки се да бъде компенсирано самото то към Кавала. По тоя начин се жертват интересите не само на Македония и Тракия, но същевременно се заплашват и интересите на България, Югославия и всички балкански народи.

Основната причина за слабостта на Софийското правителство, това е неговата изолираност, откъснатост от народните маси и враждебноста на тия последните към него. Борейки се за запазването властта в ръцете си на всека цена и, не намирайки никаква опора в народа, за да се противопостави на сръбската завоевателна политика, то се мъчи, в сътрудничество с нея, да предотврати опасностите, които висят над България, като тласне последната към нова авантюра, само и само да спечели някой временен успех, с който да закрепи своето разклатено положение вътре в страната. За тая цел то жертва интересите на македонския народ, то жертва и интересите на българския народ. То е принудено да управлява във вътрешната си политика чрез терор, сюспендиране на всички конституционни гаранции; то е принудено да сюспендира свободата на словото, печата, събранията и сдружаванията, да разтуря цели кооперативни организации и политически партии, то е принудено дори да отказва прибежище за политическите бежанци на Македония.

При това положение В. М. Р. О. обявява политиката на правителството на Цанков за враждебна на македонския и българския народ и апелира към всички македонци и българи да поведат най-решителна борба против него.

Те трябва да дадат своята подкрепа само на таково едно правителство в България, което опирайки се върху широките трудящи се маси от града и селото, няма да имат нужда за своето управление от терора и изключителните закони, няма да прибегва към сюспендиране на съществените гаранции за едно действително народно и демократично управление и което, опирайки се върху доверието на масата от свободолюбивия, демократичен и нешовинистичен български народ, ще може да му даде необходимите средства за борба срещу завоевателната политика на съседните държави, без да се бои, че тия средства ще бъдат обърнати срещу него.

Само в установяването на едно такова правителство в България В. М. Р. О. вижда гаранцията и за по-нататъшния успешен развой на своята революционна борба за свободата и независимостта на Македония и за политическата независимост на всички балкански народи.

Очертавайки в общи линии своето отношение към държавните фактори на общоевропейската и балканската политика, В. М. Р. О. заявява, че тя се бори и ще се бори с всички средства на революционната борба.

1. За освобождението и обединението на разпокъсаните части на Македония в една напълно независима и самостоятелна политическа единица, в нейните естествени географически и етнографически граници;

2. Демократизирането на съседните на Македония балкански държави и тяхното съюзяване в една Балканска федерация, която единствено може да гарантира политическото съществуване на независимостта на Македония и независимостта на останалите балкански народи; да удоволетвори и икономическите и културни интереси на всички балкански народи, свързани с изхода на трите балкански морета; да парализира анексионистическите стремежи на балканските и империалистическите стремежи на големите европейски държави; а така също да гарантира правилното разрешение на всички национални спорове, като обезпечи културното развитие на всички етнически малцинства.

В. М. Р. О. заявява, че в своята борба за независима Македония и Балканската Федерация, тя разчита преди всичко на обединените революционни сили на цялото македонско население, без разлика на вяра и народност, които ще поведат своята борба в тясно сътрудничество с революционните сили на трудящите се маси в другите балкански държави. А доколкото успеха на нейната освободителна революционна борба зависи от международното положение, В. М. Р. О. разчита на моралната и материялна подкрепа на прогресивно-революционните движения в европейските държави, които се борят против империалистическата политика на тяхните правителства, против съществуващите империялистически мирни договори и за пълното и истинско самоопределение на народите.

По тоя начин В. М. Р. О. скъсва окончателно с илюзиите да очаква свободата на Македония и създаването на Балканска Федерация от интервенцията на балканските шовинистически и европейските империялистически правителства.

Тя заявява, че само ония държави и правителства могат да претендират да бъдат искрени приятели на македонската свобода и на балканските народи, които в своята собствена политика дават достатъчно доказателство, че преследват и на дело осъществяват принципа за свободното самоопределение на народите. Всички други са врагове на македонската свобода и спрямо тяхната политика на Балканите, В. М. Р. О. ще води най-решителна борба.

В. М. Р. О. съзнава относителната слабост на своите сили, но тя също така добре знае, че днес цяла Европа е минирана от противоречия много по-дълбоки и непримирими, отколкото ония, които предизвикаха общоевропейската война през 1914 г. Една нова балканска и общоевропейска война, или международна гражданска революционна борба, за освобождението и самоопределението на народите, е неминуема. Нещо повече, тя тропа вече на портите на всички държави.

В. М. Р. О. съзнава твърде добре голямата решителна роля, която Балканите изиграха в избухването на общоевропейската война от 1914-1918 година. Тя обръща вниманието на всички македонски и балкански революционери, че и в предстоящите борби, които бързо се приближават, Балканите могат да изиграят още по-голяма и решаваща роля, стига само революционните усилия на всички угнетени балкански народи да бъдат сплотени и обединени под знамето на македонската свобода и независимост, под знамето най-сетне на Балканската Федерация.

И за това В. М. Р. О. апелира към всички съзнателни борци за свободата и независимостта на балканските народи да сплотят своите сили за бързото формиране на един единен македонски революционен фронт, който да послужи за образуването на единния балкански революционен фронт против всички шовинисти, против всички анексионисти и империалисти, против всички угнетители на своите и чужди народи.

За да даде всички доказателства, че насочва своята дейност в тоя път, В. М. Р. О. заявява най-тържествено, че прекратява всички преследвания и отменява всички екзекутивни мерки и разпореждания против отделните македонски дейци, групи, организации и течения, щом те искрено застанат на почвата на истинската революционна борба, в духа на настоящия манифест и подадат ръка за обща борба под знамето на свободна и независима Македония, под знамето на Балканската Федерацая.

С това В. М. Р. О. прави първата и най-решителна крачка за създаването на необходимата благоприятна атмосфера за свикването в скоро време на един обединителен конгрес на цялото македонско революционно движение, в който, чрез усилията на всички искренни македонски революционери, да се създаде единния македонски революционнен фронт, който опирайки се върху единия балкански революционен фронт, в тясно сътрудничество с всички прогресивно-революционни движения на Балканите и в Европа, ще извоюва свободата и независимостта на Македония, ще наложи създаването на Балканска Федерация, ще осигури мира на Балканите — за да помогне за възстановяването мира в цяла Европа.

Проче всички напред в редовете на революц. македонска борба!

Да живее единния мекедонски революционен фронт!
Да живее единния балкански революционен фронт!
Да живее обединена и независима Македония!
Да живее Балканската Федерация!

6 Май 1924 год.

За Вътр. Мак. Рев. Организация, Централен Комитет:

Т. Александров, А. Протогеров, П Чаулев.

КНИЖОВЕН ПРЕГЛЕД

ПРОСВЕТНОТО ДЕЛО В РАЗЛОЖКО

(исторически бележки от М. Юруков)

Наистина изнесеното в книгата на М. Юруков— *Просветното дело в Разложко*, е само отделни исторически бележки върху просветното дело в този край. Крайно обобщени и все пак ясни и категорични, те дават пълна представа на читателя за началото и развоя на светското училище, въобще,на цялия онзи духовен интерес към просветата, който пламва в душата на нашия народ още в началото на миналото столетие. Просветното дело тук от ден на ден е разцъвтявало, като е обхващало и сетното селище на Разложкия край. Странна е тази стихийност с която разложчани са се втурнали да отварят и построяват училища, да подбират учителския персонал, да реформират учебната система, като я приобщат с принципите и духа на времето. И то през дни. когато покрай турската робия, над славянските маси на Балкана се засилва и гнета на гръцкото духовенство.

Така както Юруков в своята кратка монография нагледно е проследил просветния живот в Разложко, като не е пропуснал и многото му дейци, чиято слава, както казва той, е прескачала границите на Македония, говорят за две неоспорими основни качества на македонския народ, частно за този чист славянски оазис в Пиринска Македония.Те са:първо-силната любов към просветата и свързаният с нея практически стремеж към повсеместно отваряне на училища и второ—поривът към политическа свобода.

Къде трябва да се дирят изворите на това просветно вдъхновение. Естествено, извън самата любов към просветата, който интерес, въобще, е присъщ на славянството, то избуява и разраства изключително върху онзи икономически разцвет, онези материални възможности, които по ред обективни условия се създават в този край.

Обществено икономическите предпоставки, които обезпечават едно материално добруване на населението тук, дават възможности просветното дело да достигне на една висота, с каквато другите ни краища по това време не могат да се похвалят.

Самият пък икономически подем на Разложко не е една изолирана случайност. То се обуславя именно на тогавашните обективни условия. Както самият автор бележи в книгата си, Разложката котловина, която е един изумително красив планински кът (прелестите на Пирина другаде на Балкана човек не би ги срещнал1), се намира на пътя между Тракия и югоизточна Македония. Това дава възможност тук да процъвти търговията, занаятията и скотовъдството. Керванджийството, което в Разложко взима широки размери, дава възможност да се развие особено силно търговията с памука, който се произвежда в Серско и Драмско. Този памук тогава бива разнасян не само из Отоманската империя — Цариград и др., а чак в Сърбия и в тогавашна Австро-Унгария и дори Германия. Разложчани,състоящи се от търговци и керванджии, образуват във Виена колония, която започва да играе важна роля в духовния живот на своя край.

Тези търговци и керванджии са онези първи ластовици, които пренасят в нашите училища светския дух, както и просветно реформаторските идеи що тласкаха училището по нови пътища. Народите на запад по това време преживяват периода на буря и устрем, науката, литературата и изкуствата процъвтяват, на историческата сцена тържествуват прогресивните идеи на третото съсловие. Тези именно народнически идеи от тях биват пресадени и на наша почва. Всичко това се пречупва все пак през светогледа на славянина и намира реално въплъщение, разбира се, в зависимост на местните условия.

Това са елементи, които събуждат силно националното съзнание у тези разложчани. Любовта що проявяват към народа си, като заработват за просвещението и културното му издигане, спомага за пробуждането на народностното осъзнаване на широките маси.

Те със своите материални възможности, както и с културното си и духовно богатство на съзнателни просветени люде, се залавят с обществено просветна дейност, та много от тях израстват и остават име на дейци-будители, които са работили не само за издигането на своя разложки край, а са спомогнали и за пробуждането на южните славяни, чиито имена, както споменахме, прехвърлят границата на родна Македония.

С такива заслуги е хаджи Вълчо от Банско, според проф. Й. Иванов, брат на Отец Паисий, който построява черква в Св. Гора, хан за безплатно нощуване в Сер и пр., Марко Теодорович Везюв, също търговец от Банско, който през 1792 година издава първият буквар, Михаил Герман, роден също в Банско, родоначалник на славянофилската идея за единството на южните славяни, които със задружни усилия да се освободят от турците и така да заживеят свободно. Последният е съдействувал да се издадат в Крагуевац и Белград много книги на славянска писменост.

М. Юруков е отделил място в книгата си и за най-голямият просветител и народен будител от този край — Отец Паисий, който според твърденията на покойният писател Н. п. Филипов, е някой от ходилите на запад керванджии, знаел е чужди езици и е имал що годе култура.

Ето как, при известните ни вече обективни условия, отварянето на училища в Разложко, почва твърде рано. Така напр. в с. Годлево се отваря училище през 1810 год., в Разлог през 1810 — 1814 год., в Банско 1838 год., в с. Баня — 1833 год. и т. н.

Разбира се, създалото се тука търговско-занаятчийско съсловие, не може да се задоволи от килийните училища, нито от тяхното религиозно учение. Нему му е необходимо светско училище, което ще даде широка просвета и знания, необходими за неговите практични нужди. При туй поради масовия интерес към просветата се явява нужда от широки училищни помещения, в които свободно ще може да се проведе новата взаимна метода. И през този просветен период започва строенето на нови модерни училища почти по всички селища на Разложко.

Удивително е това изпреварване не само за богатите и заможни разложчани, но и за онези бедни и дребни съществувания, които отделят от оскъдния си залък, за да бъдат полезни на просветното дело. И последното наистина се подържа и изгражда изключително с участието и усилията на целия народ. Всеки е давал според силите си само и само да види родното си място с фара на народното просвещение — училището. Все такива трогателни са грижите и по отношение на учителя, за неговия подбор, като се държели на личните му качества, на неговия висок морал, за което са прибягвали до препоръките на компетентни за времето лица.

М. Юруков много картинно и образно е възкресил този романтичен момент в просветното дело на Разложкия край, на стр. 37 от книгата си, на която с майсторството на пестеливия белетрист, дава как насядалите на мегдана годлевчани, посред доволните приказки за виденото и чутото в чужбина, решават да построят ново училище за децата си. Те изхождат от простата практична максима:

— Който е учил, има четири очи!

Това високо просветно съзнание и този идеализъм на македонския народ, по-късно създават от него един мощен борец-революционер не само срещу отоманската империя, но и срещу тъмното гръцко духовенство. Борбата срещу последното силно се разпалва и се води не само за самостоятелна черква, но и за свое народностно независимо училище, в което малките македончета да могат да учат на майчиния си език.

По-късно преобразованията и реформите в просветното дело на Разложко биват подпомогнати и от онова що става и в другите краища на Македония, както и в съседните славянски страни: България, Сърбия, дори и в Русия.

След като през 1835 год. Неофит Рилски, един от знатните просветителни дейци от Разложкия край, вече се е завърнал от Букурещ и в Габрово създава образа на новото училище по белланкастеровата, взаимна метода.

Първото училище в Разложко според тази метода е открито в гр. Банско през 1847 год.

Юруков не е пропуснал да каже по нещо и за първите учители на това училище, — Никола п. Филипов Разложанина, един новатор в учебното дело и пламенен просветителен деец, Митър Арабаджиев, Дамян Попов, Зафир Младенов, Михаил п. Филипов, Иван Мих. Даскалов, Цветко Дранчилов и много други.

В отделни глави той разглежда още: *Борбата срещу гръцките свещеници, Строене на черкви. Развоя на класните училища. Девическо образование*, па се спре и на *Разложката жавописна школа* и на *Народната песен*, където индивидуално и колективно разложчани са проявили своята творческа сила, своят творчески гений.

Автора отделно е посветил место на Писателите и книжавниците от Разложко, които взимат челно место в обществено просветително дело на своя роден край, и му придават духовният блесък и богатство. Имената на някои от тях са минали в пантеона на безмъртните.

Като неделима част от просветното дело на Разложко са и читалищата. Макар и на кратко, за тяхното създаване и развой Юруков говори в края на книгата си. С това той дава пълната картина, цялостният духовен облик на този Пирински край, в онези ранни години и в онзи период на пълно разгръщане духовните сили на славянските маси на Балкана, които занапред ще играят важна роля в неговия политически и културен живот.

За голяма наша радост книгата на М. Юруков не е някакво голословно описание на Просветното дело в Разложко, а един нагледен фактически исторически материал, който макар и сбито, дава пълна представа за едно дело изградено с упорството и общите усилия на народа. **Хр. Стойнов**

Lubin Bochkoff, Quelques notes sur les communications dans les Balkans. Principales lignes ferroviaires. Ponts sur le Danube. Issue à la Mer Égée. Издание на Българската академия на науките и изкуствата, София, 1945 г., 56 стр. и 15 приложения (с българско резюме).

Тия няколко „Бележки върху съобщенията на Балканите“ от видния познавач на тоя въпрос, инж. Л. Божков, бивш директор на Българските държавни железници, заслужават особено споменаване в страниците на „Македонска мисъл“. В тия бележки с право въпросът за Бяло-море стои на първо място, а проблемът за Егейска Македония е очертан много релефно като голям балкански проблем.

Още от увода на книгата личи, че инж. Божков разглежда въпроса от общобалканска гледна точка, което е без съмнение най-правилният начин на постъпване. По един много остроумен, чисто технически начин, той установява, че най-важните съобщителни възли в Полуострова са два и се намират единият при Скопие, другият при Стара-Загора. Друга важна констатация, която е особено ценна, тъй като ни е дадена от един специалист по шосейни и железопътни строежи, е, че Балкански полуостров е обърнал, така да се каже гръб на Адриатическо и Йонийско море между Риека (Фиуме) и Пелопонез, така че съобщителните нужди на Полуостова със запада могат да се задоволяват само през Триест и през Бело море. Във всички други посоки връзките на Балкански полуостров с външния свят са много по-лесни, само че липсата на мостове на Дунав между Бялград и Черна-вода, се явява като временна пречка, която лесно може да се отстрани, особено при сегашните приятелски отношения между държавите, които са заинтересувани от тях: България, Румъния, Полша и не на последно място СССР.

Докато на запад съществуват природни пречки, а на север пречка, която лесно може да се преодолее от техниката, на юг съществува пречка от чисто политическо естество: политическите граници, които отделят трупа на Балкански полуостров от неговия най-естествен изход към широкия свят — Бяло море. Авторът говори направо за „Трагедията на Родопите“, в които населението бедствува поради пропадналото скотовъдство и други обстоятелства, свързани с преградата към Бяло море. Въпросната политическа преграда се отразява зле и върху бяломорските пристанища, което личи от дадените от автора статистически данни.

Има ли някакво сериозно оправдание за това положение, се пита авторът, и заключава, че ако гърците смятат да се основават на старата гръцка колонизация, то те би трябвало да претендират и за Ростов на Дон и за Марсилия и за Аликанте в Испания. Историческите доводи нямат за съвременните политически отношения никакво значение. Вземат ли се те пред вид, в света би настъпил невъобразим хаос“.

Трудът на инж. Божков завършва с едно изследване върху морската хипертрофия, както той нарича наличността на много брегове без хинтерланд.

От многобройните ценни приложения особено внимание заслужава карта № 9, на която е посочено интимното преплитане на басейните на Струма - Искър, така че от тях се създава, както от долините на Вардар и Морава, един удобен коридор от север на юг, от Дунавска Европа към Средиземноморието.

Книгата на г-н инж. Бошков заслужава всяка похвала и много уместно Българската академия на науките я е издала на французки език, та по тоя начин да стане достъпна за всички интересуващи се от тоя проблем, както и за всички, които би трабвало да го проучат по-отблизу, за да могат след това да променят своето предвзето отрицателно становище към него.

Дим. Я

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
СКОПЈЕ

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ

ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

КН. 5-6

Год. I. януари — февруари 1946 г.

СОФИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

стр.

1. Нови почини на Македонския научен институт в София 193
2. **Епаминонд Попандонов** — Просветното дело во Федерална Македония 195
3. **Г. Кулишев** — Как се стигна до Федеративната Народна Република Югославия 197
4. **П. Делирадев** — Развитието на федеративната идея 203
5. **Хр. Калайджиев** — Националната политика на О. Ф. България 208
6. **Юрд. Анастасов** — Впечатления от Федерална Македония 21
7. **Д. Томчев** — Борбата на Македония и 11 октомври 1941 година . . . .
8. **М. Кецкаров** — За изградвејнето на македонската култура 230
9. **Анг. Томов** — Какво допринесе социалистическата мисъл в мак. револ. движение 232
10. **Н. Алексиев** — Основоположители на славянската култура 239
11. **Хр. Вакарелски** — Сватбени обичаи в. с. Рамне — Охридско 245
12. **Чавдаров** — Родолюбието на св. Климент Охридски 256
13. **Ас. Василиев** — Резбарски род на Филиповци от с. Осой 258
14. **Хр. Стойков**—Културен живот в федерал. Македония 272
15. **Дим. Попевтимов** — Първият македонски буквар . 275
16. **Бл. Конески** — Оджибените речнички елементи од нашиот јазик 283
17. Книжовен преглед 287

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ
УРЕЖДА РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ
Главен и отговорен редактор: ЮРДАН АНАСТАСОВ

Год. I. януари—февруари 1946 Кн. 5-6

НОВИ ПОЧИНИ НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ В СОФИЯ

След преустройството на Института с оглед към новите политически условия и новите научни задачи, които му поставя новото време, Управителният комитет се занима с предстоящите институтски задачи и между другите спря вниманието си и оточни задълженията си към следните два почина:

I. Уреждане архив на Македонското освободително движение

Ръководим от съображенията:

1. Че Македонското движение по време и място, макар и със свои собствени и независими исторически задачи, е било най-близко до Българското освободително движение и като така създава четвъртия етап в Освободителните движения на Балканския полуостров след гръцкото, сръбското и българското;

2. Че по свои империалистически съображения, новооснованата българска монархическа държава, по примера на другите балкански, също монархически държавици, веднага след своето основаване, е почнала да се меси пряко и косвено в живота и борбите на македонското население и по законите на противоречивите интереси на монархиите и революционното освободително движение е донасяла, както и другите, големи пакости, било с противопоставянето й, било с опитите си да го отклони от правилния път и постави в услуга на българския и немски империализъм;

3. Че обратно на Кобургския дворец, широките народни маси в България най-искрено са се възхищавали от Освободителната борба на македонския народ и при всеки възможен случай са се притичали със своята братска помощ, макар и не винаги да са могли правилно да преценяват историческото значение на своята подкрепа, обаче те винаги са били искрени;

4. Че в историческия живот на двата народа е било постигано искренно сътрудничество, което е запълвало границите на етническа самобитност и което сътрудничество е било в полза на двата народа и не е имало нищо общо с империалистическите и раздорни попълзновения на Кобургската династия, пък и по-нататък ще бъде основа на братското разбирателство между славянските и балкански народи;

5. Че вследствие войните и международните договори в границите на Българската държава се намира един къс от живото тяло на Македония, чието население досега е водило съгласувана с българския народ енергична борба против вътрешните и външни врагове за обезпечаване свобода и споразумението на братските и съседни народи;

6. Че в границите на България живее по политически или стопански принуди няколко стотици хиляди македонско население от Егейска и Вардарска

Македония, между които се намират и мнозина бивши борци или наследници на такива;

7. Че до 9 септември 1944 г. ръководството на Института е било проникнато от велико-българските попълзновения и като така малко се е интересувало от непосредствените самобитни борби на македонския народ или им е давало тенденционно тълкуване.

По тези съображения, Македонският научен институт реши да се уреди такъв *архив*, в който да се съберат, подредат и постават на разположение за научни работи следните материали:

а. фотографически снимки и картини на дейци за политическото освобождение и културно възраждане на Македония;

б. архивите на отделни дейци — живи още и покойници;

в. подбуждане и улесняване на живите дейци да напишат своите спомени за участието си (пряко или косвено) в Македонското културно или революционно движение;

д. писма с историческо значение;

е. сведения и материали за всички македонски организации в Македония и България, независимо от тяхната тенденция;

ж. на цялата книжнина по Македонския въпрос;

з. създаване на библиографически указател на книжнина и политически документи, отнасящи се до Македония;

и. събиране и по възможност издаване на старите пътеписи за Македония;

к. събиране сведения за всички изследвачи на Македония в природоведско, историческо, археложко, географско, стопанско, народоведско и пр. отношение и

л. влизане в връзка с научните институти в Македония и другите федерирани народи от братска Югославия за взаимно улеснение и размяна на архивни материали.

II. Уреждане на Македонски етнографски музей

Досегашната народоведска сбирка да се приведе в ред с съдействието на Народоведското дружество и Етнографския музей в София, като се увеличи с необходимите материали и се превърне в целостен *Етнографски музей* на материалната битова култура на македонския народ. С подкрепата на същите институти, чието съдействие е вече драговолно обещано, в скоро време ще започне уреждане на *Македонски етнографски изложби* на първо място в София още в началото на новата година.

Като прави достояние на своите читатели горните решения на Македонския научен институт, редакцията на „Македонска мисъл" се обръща с горещ апел към тях да подпомогнат осъществяването на тези два историко-културни почина било като сами предложат намиращите се у тях исторически материали (архиви, отделни писма, спомени, снимки, знамена, оръжие от стари борци и др.) или като посочат къде могат да се намерят такива. Сведения и материали могат да се предават срещу документ в Библиотеката на Института, в Македоския дом, вход от ул. Ломска, II етаж през работното време — 8—12 и от 3—6 часа.

„Македонска мисъл"

Епаминонд Попандонов

ПРОСВЕТНОТО ДЕЛО ВО ФЕДЕРАЛНА МАКЕДОНИА

Македонскиот народ, во долгите и тешки години на своето ропство, беше политички угнетен и национално обезправен. Нему не му се признаваше национална самобитност, правото да располага сам со себе си; сам да си йа уредуе свойата кукйа. Ни еден лист не излегуваше, ни една книга не се печаташе на Македонски йазик, ни едно училиште немаше во кое би се обуката вршила на майчин йазик. Оти македонците беа ту „болгари“ ту „срби“ (Йужносрбийанци), ту „грци“. И македонската интелигенцийа требаше да служи на каузата на великоболгарската, великосрбската или великогрчката империалистически клики. Затова просветната политика на тие реакциони клики беше уперена на това, да создаде таква интелигенцийа койа што ке биде инструмент во нивните раце, како би се народните маси по-лесно излагале и како би се полесно експлоатирале. За да нивниот успех биде уште поголем народните маси требаше да тонат во невежество, да не гледат подалеко од свойот нос. Од тука и големата неписменост на нашиот народ (околу 75%).

И до ден денес реакционите елементи, непоучени нималко од миналото ни го одрекуват правото на самостоен народ способен сам да се управуе и да йа изградуе свойата национална култура. Ним им е тешко да се помират со мислата оти йа изгубийа богатата пл'ачка, смисолта на нимните империалистички тежненийа.

Но Макидонскиот народ, кои со оражие в рака, заедно со другите йугословенски народи, йа извойува свойта слобода — рамо до рамо, во братска л'убов со тие народи — йа гради свойата иднина над жестоката опустелост што йа окупаторите оставиа.

Ние почнавме од алфа: без азбука, без буквар, без учебници, готово без литература. Почнавме со разрушени или оштетени училишта, со недоволен учителски или просветен кадар. И ете, преодолевме многу тешкотии. Народот, свестен дека садбата е во негови раце, по свойа иницийатива, сам ги поправуеше своите училишта. Они се веке во полен ред и готово сите работат. Народот ги отвараше уште преди да биде наполно ослободена неговата татковина, уште кога се сотвориа слободни територии со народно-ослободителни одбори.

Во началото на месец септември 1944 година Президиумот на АСНОМ, по предложеиие на Повереникот на народната просвета, зеде решение за седмогодишно основно образование. Вероучението се воведе како факултативен предмет. Наскоро беше од поверенството изработена и изпратена до одборите кратка програма со првата македонска азбука од 26 букви. На ред со отварайето на училиштата никнеа и аналфабетските курсои.

Но со брзото ослободуенйе на македонската земйа тешкотиите растеа поради недостиг од учителски персонал. Затова беа поканети ученици од шести клас нагоре, студенти и грагйани со исто образование, да влезат во учителските редои. За нив се устроийа кратки едномесечни курсои и брзо се испракйаа да ги оживотворат запустелите училишта. Такви курсои се отвориа без малко, во сите околиски центрои. Само Скопйе имаше околу 180, а Битола околу 120 курсисти.

Се отвориа десет полни гимназии: Скопйе, Битола, Прилеп, Охрид, Струмица, Штип, Кавадарци, Велес, Куманово и Тетово, со 4.060 ученици во кои што работеа 148 учители. Поред това, отвориа се: музикална гимназийа художествена школа, школа за народни учители, техническо училиште и други.

На крайот на учебната 1944/45 година во основите училишта имаше околу 92.000 ученици со околу 2.000 учители.

Албанските и турските малцинства кои што за време окупаторските фашистички режими исто немаа право на самостоен културно-просветен живот, денес имат свои училишта, во кои што се учи на нивниот майчин йазик. Така албанците при крайот на миналата учебна година имаа 50, а турците 31 основни училишта. И едните и другите имат свой вестник. Албанците — „Флака“, а турците — „Бирлик“, органи на народниот фронт.

Благодарение на народната власт, одржаа се курсои за учители и за тие малцинства. И денес, во албанските основни училишта предават 86, а во турските 58 учители. Бройот на тие училишта и учители се повеке се увеличуе.

За да се премахне големата неписменост во нашиот народ Министерството на народната просвета од една страна и народно-ослободителниот фронт како сенародна политичка организациа од друга, организираа аналфабетски курсои. Такви курсои се одржаа при училиштата, по разни предприйатийа, работилници и др. На крайот на миналата учебна година имаше 390 курсои со 12.394 курсисти.

Полетот за изградуенйе на свойата татковина се повеке расте кай нашиот народ. Он е свестен дека не работи веке за окупаторот, дека плодоите на неговиот труд нема да ги берат неговите потисници и мачители, а да тие плодови има да ги ползуе самиот народ, широките народни маси. Народот е прихватил паролата: што поскоро изградуенйе на нашата земйа, што повеке просвета. И на позив на нашето Министерство на народната просвета, се одзоваа нашите просветни работници и се организираа за учители тримесечни курсои во Скопйе и Битола. Тийа курсои беа нижи и виши. Првите за учители со четвртокласно и петокласно образование, а вторите со шестокласно и нагоре. Свршилите нижи курс преку идната летна ваканцийа ке се йават на виши курс, за да бидат квалификовани како постойани учители. Курсоите во Скопйе беа посетувани од 1·397 кандидати, а во Битола од 217.

Освен това, по сите окружни места се организираа едномесечни курсои за сите оспособени порано учители за придобиванйе на повисока подготовка во духот на новите дидактички и методички принципи како и за расветлуенето на некой прашанйа од нашиот општествено-политички живот.

Бройот на училиштата, учителите и учениците фрапантно расте. Во началото на ова година имаме десет полни и тринаест неполни гимназии. Се отвориа много нови основни училишта.

Уште во месец май ов. година комисийата при Министерството на народната просвета йа изработи новата македонска азбука од 31 букви. На таа азбука ке излези од печат и првиот македонски буквар. Интересот кай народот за него е преголем, оти со него се полагат основите на новата македонска писменост и во него народот гледа бедемот на свойата културно-просветна и национална слобода. Се приготвуат за ова година читанки и други учебници. За сега како лектира на учениците им служат весници, брошури, стихотворни збирки на младите македонски поети и други работи, печатани на македонски йазик.

Ученйето во основните училишта е двократно. Учителите дават се од себе, за да ги задоволат просветните нужди на свойот народ.

Уште миналата учебна година се отвориа народни универзитети скоро во сите околийски центрои. На Скопйскиот народен универзитет во миналата сезона се одржаа единаест предаванйа од разни области на науката. Тие предаванйа беа посетени средно од 700 слушачи.

Трескаво се работи на отваранйето на читалишта и библиотеки. За тая цел во сите градишта на Македонйа се формирани просветни одбори како помошни органи на властта за спроведуенйе на просветната политика. По сите градои и многу села има отворени читалишта и библиотеки, каде народот ке найде одмор и ке добива нужната просвета. Само во Скопйе и околийата има около 15 читалишта и библиотеки.

Скопската народна библиотека е прочуена со своето богатство од литературни и научни произведениа. Во неа се навогйат около 200 хилйади егземпляри на разни страни йазици и она преставуе истинско народно добро.

Един дел од културно-просветен живот на едназемйа го обфакйат театрите.

Скопскиот народен театър йа почна свойата дейност скоро без артистични сили. Требаше да се изврши избор на най-добрите таквиа од млади македонки и македонци. Големи напори требаше да се вложат за да се изградат тие млади лугйе како артисти. Успехот во това направление е голем. Во миналата сезона койа што почна во началото на месец април се дадоа со успех пет едночинки и три големи пиеси на звучен македонски йазик. За понатамошното изградуенйе на младите артисти се отвори курс при самиот театър.

Денес, за задоволуенйе нуждите од просветен кадар и нашите общто културни нужди, остро се поставуе прашанйето за организиранйе на универзитет во Скопйе. Како во стара Йугославийа, така и во фашистичка Бугарийа, универзитетот во Скопйе во кой што беа най-малко студенти македонци, служеше на интересите на великосрбската или великоболгарската клика. Во него науката се фалсифицираше за да служи на шака империалисти. Но во македонскиот универзитет, кои што во скоро време ке биде отворен има да се предава вистинска наука и да се создават кадрои кои што ке служат на широките народни маси. Универзитетот во голема степен ке допринесе да се пресечат од корен империалистичките тежнениа на србските-болгарските и грчките шовинисти кой што сакаа да докажат и уште докажуат оти македонците се друго, само не македонци.

Но македонскиот народ застанал здраво на соптствени нозе во братска лйубов со другите Йугословенски народи, чекори смело напред по патот на изградуенйето на вистинската народна култура и просвета, койа што ке го издигне на една много повисока степен и постави на ред со другите културни народи.

Г. Кулишев

КАК СЕ СТИГНА ДО ФЕДЕРАТИВНАТА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЮГОСЛАВИЯ

Втората световна война доведе до многобройни и дълбоки промени в живота на народите. Още дълго време върху цялото развитие на човечеството ще се чувствуват отраженията и последиците на най-голямата буря, каквато светът преживя откак съществува. Изпитанията от войната, обаче, не доведоха само до разрушения и катастрофи. В тях се родиха и редица голями исторически придобивки за демократичните народи.

Такава една придобивка, измежду най-ценните, особено за южното славянство е новата федеративна народна република Югославия, първите основи на която се поставиха още в самия процес на военната буря. На 29 ноември 1943 година, в един момент, когато световната война беше в своя разгар и когато почти цялата югославска територия още се намираше под германска окупация, — в един такъв трагичен за югославските народи момент в стария босненски градец Яйце се събра второто заседание на *Авною* (Антифашисткото вече за народното освобождение на Югославия). В това именно историческо заседание, между другото, беше решено да се забрани на крал Петър да се върне в страната, докато народът не се произнесе по бъдещата форма на управлението на Югославия. Това беше едно ясно и решително указание за отрицанието, с което водачите на съпротивителното движение се отнасяха към монархията и към нейния представител. Но решението от 29 ноември 1943 година беше само едно начало и един опит. Тепърва имаше да се преодолеят огромни мъчнотии и пречки от най-различно естество и само след големи борби, явни и потайни, се стигна до тържествения акт от 29 ноември 1945 година, когато учредителната скупщина в Белград прогласи, всред бурните и нестихващи акламации на народните представители и публиката, федеративната народна република Югославия.

Ето през този период от две години маршал Тито и неговите другари трябваше да отбиват силни атаки и ловки интриги, да се борят упорито, вътре и вън от страната, срещу многобройни врагове, за да запазят започнатото велико дяло и да доизградят новата свободна и федеративна югославска държава. Кои бяха тия врагове и как бе сломена тяхната съпротива, по това ще се опитаме да хвърлим тук известна светлина, защото миналите и преодоляни мъчнотии имат значение и за бъдещето — те ни показват от къде и занапред биха могли да дойдат нови опити за разкъсването на южнославянското братство и събуждането на старите кървави вражди в Балканите.

Разбира се, първото и най-мощно гнездо на монархизма и реакцията в Югославия беше династията. Макар и вън от пределите на страната, крал Петър II Карагеоргевич правеше от Лондон отчаяни усилия, за да върне колелото на историята — да посее раздори и разцепление всред водачите на нова Югославия, да вмъкне в тяхните среди свои верни и послушни агенти и да овладее отново положението, използувайки всички средства и всяка подкрепа, която би могла да му дойде от вътре или от вън. Принуден да си даде съгласието за спогодбата *Тито-Шубашич*, която целеше да се примирят временно противоположните влияния, крал Петър направи всичко възможно, за да осуети тая спогодба и да попречи на нейното прилагане. Едва когато бе напълно дезавуиран и от самото английско правителство, лично от тогавашния министър-председател г. Чърчил, който заяви, че ще се смята, че съгласието на краля е дадено, даже ако не го даде — едва тогава крал Петър прие да назначи тримата регенти г. г. *Будисавлевич*, *д-р Мандич и Сернец.*

Скоро след образуването на регентския съвет, съставено бе на 7 март 1945 година, новото югославско правителство, начело с маршал Тито, като министър председател и министър на народната отбрана.

В това правителство, обаче, влезоха според спогодбата *Тито—Шубашич*, шест души от тогавашното кралско правителство в Лондон, между които самият *Шубашич*, който стана министър на външните работи; *Милан Грол*, демократ, който бе определен за първи председател на Министерския съвет; *Шутей*, министър без портфейл и други. Тъкмо тук в лицето на тия свои бивши министри, крал Петър намери и сега удобни инструменти за своите планове. Както отпосле събитията показаха, тези представители на бившето лондонско правителство на крал Петър наистина са дошли в Белград с задни мисли, за да опитат да направят отвътре това, което не можаха да го направят от чужбина.

Пръв издаде своите шовинистични и монархически тежнения *Милан Грол*. За отбелязване е, че за тази цел той избра тъкмо македонския въпрос, като на 8 март, само един ден след образуването на новото югославско правителство, той направи изявления пред в. *„Политика“*. в който между другото казваше:

„Между резервите, изтъкнати от сръбска страна относно политическата програма на освободителния фронт, стои въпросът за Македония. За нас, демократите, които в течение на толкова години сме мислили за свободен живот на Македония, този въпрос е чувствителен, както и за другите. Поставя се въпросът, дали федеративното положение на Македония излиза или не излиза от местните рамки на свободния живот такъв, какъвто го схваща народът в този край. Ако федеративна Македония остане в органическото общежитие Югославия и в жизнените основи на наложилата се неразривна връзка между Морава и Вардар, то на свободно избраното учредително събрание ще се намери формулата. Аз се надявам, че всички групи в правителството на маршал Тито, както и ние, демократите, ще бдят зорко шовинизмът на великосърбите, посочван като една от причините за нещастията на този край, да не бъде заменен с някой друг шовинизъм. В интереса на този край, както и в интереса на Югославия и на солидарността на южните славяни е да се намери уравновесяващо решение на този, все още сложен за мене, проблем".

Опасната интрига включена в тия изявления на Милан Грол бе незабавно разбрана от искрените привърженици на новото демократическо развитие и отговорът не закъсня. Между другото, в. *„Борба"*, орган на югославската комунистическа партия, помести на 13 март 1945 година, уводна статия от *генерал Милован Джилас*, който цитирайки казаното от *Милан Грол*, каза, че с това последният е извършил „една твърде нетактична постъпка спрямо македонците и Македония". По-нататък *генерал Джилас* добавяше, че „поставянето на въпроса по този начин може да раздуха шовинизма в Македония и да съживи известни надежди на сразените великосръбски хегемонисти" и заключаваше:

„Разрешението на националния въпрос в Югославия е окончателно. Ние не твърдим, че развитието на братството и на равноправието на народите в Югославия не може да получи и нови форми. Обаче, равноправието и на базата на това равноправие, братството, трябва да бъдат основа за всичко и в това не бива да има никакво съмнение. Ще прибавим още, че Конституцията, която ще узакони и оформи разрешаването на националния въпрос, в това отношение няма принципално нищо да промени. И то поради простата причина, че няма какво да се промени. Всяка промяна в същност би означавала раздухването на братоубийствени войни между народите в Югославия".

Макар и изобличен по такъв начин, *Милан Грол* не престана да работи против новите идеи в Югославия и накрай разкри напълно своите истински тежнения и си подаде оставката, като застана начело на една опозиционна група Същевременно и други кралски привърженици си свалиха маските и излезоха в открита опозиция. Всичко това беше комбинирано с акции на емигрантски групи от чужбина и с опити да се предизвика външна намеса във вътрешните работи на Югославия. Така, в началото на м. септември 1945 година от Рим бе изпратен до министрите на външните работи на петте велики сили заседаващи в Лондон един меморандум, с който някои югославски емигрански групи искаха намесата на съюзниците „за възстановяване свободата на Югославия". Между подписалите тоя меморандум бяха *Д-р Михаил Крек*, словенец, бивш министър в Белград; *д-р Топалович*, от името на хърватската демократическа партия и други. В същия момент вътре в страната се направиха опити за събирането на опозиционните сили, между които бяха демократите на *д-р Милан Грол*, част от социалистите и малък брой от сръбските земеделци, под водачеството на *Милан Гаврилович*, бивш министър.

Тия комбинирани действия на монархическите и шовинистични кръгове, от вътре и от чужбина, дадоха повод на *маршал Тито*, да направи още на 18 юни 1945 година едно изявление, в което между другото се казваше:

„В нашата страна ние имаме нови неприятели, които се опитват по-различни пътища да попречат на развитието на нашата държава и да заплашат постиженията на великата борба, за която нашите народи дадоха толкова

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

много жертви. За нещастие, тези вътрешни врагове получават помощ от вън, от тия, които са подобни на тях".

И наистина, освен в Лондон и Рим, привърженици на краля и на монархията образуваха и в други градове в Европа и Америка свои гнезда. Така, в Цариград бяха събрани мнозина измежду бившите величия на стара Югославия: като бившите министър-председатели генерал *Пера Живкович, Йевтич, Цветкович* и други.

За дейността на тая група една телеграма от Букурещ до агенция Тасс, с дата 12 юни, даваше следните сведения:

„Узнава се, че в Турция е била основана югославска емигрантска профашистка организация, начело на която се намират бившият министър-председател Цветкович, който подписа в 1941 г. договора, с който Югославия се присъедини към хитлеристкия „тристранен пакт", генерал Живкович, Соколович, бивш началник на кабинета на Пурич и агентът на генерал Дража Михайлович — Перич. Тая профашистка организация развива дейност, насочена срещу югославското демократическо правителство. Известно е, например, че напоследък полковник Банкович, бивш военен аташе на Югославия в Турция, е отпътувал в Франция с цел да организира, по заповед на генерал Дража Михайлович, „военни части", в които да бъдат привлечени югославски граждани, освободени от германски плен".

Във Вашингтон действуваше Константин Фотич, бивш югославски пословник. През м. май 1945 година той беше отправил до тогавашния американски министър на външните работи *г. Стетиниус*, от името на някакъв югославски национален комитет, едно послание с което искаше да се произведе в Югославия анкета от междусъюзническа комисия и да се образувало „истинско правителство на национално единение, в което всички демократични елементи да бъдат представени".

Всички тия действия на монархическите и шовинистични елементи намираха подкрепа и в някои чужди печатни органи и други среди. Достатъчно е тук да споменем за усилената кампания, която водеше познатият международен провокатор *Хюсеин Джахид Ялчън*, като, между другото, не преставаше да плаче за сръбския народ, който бил си загубил първенството и сега играел в Титова Югославия само една второстепенна и подчинена роля. Същата теза поддържаха и гръцките шовинистични вестници.

Но нишките на цялия този заговор против федеративна и демократична Югославия се дърпаха от краля и от кралския антураж. Виждайки, че работите се развиват катастрофално за него и за монархията, крал Петър опита през м. август 1945 година една нова маневра. На 9 август той обнародва една прокламация, в която се оплакваше, че спогодбата *Тито—Шубашич* не се изпълнявала и че сега в Югославия господствувала „диктатурата на Титовия режим". Същевременно той обяви, че оттегля пълномощието, което е дал на тримата регенти.

От Белград, обаче, заявиха незабавно, че кралят не е властен да обезсилва мандата даден на регентите, тъй като от момента, в който той подписа спогодбата *Тито—Шубашич*, всички негови права автоматически са минали в ръцете на регентите, които единствени могат да действуват от негово име. „Кралят не е единствен контрагент в спогодбата — казваше се по-нататък в съобщението от Белград и следователно той не може да я анулира без съгласието на останалите подписвачи".

В заседанието на АВНОЮ от 10 август 1945 година подпредседателят на югославското съюзно правителство *Едуард Кардел* направи по тоя въпрос от името на правителството следната декларация:

„Споразумението между маршал Тито, от страна на националния комитет, и д-р Иван Шубашич, от страна на емигрантското правителство, подписано на

1 ноември 1944 година в Белград, беше признато, както от великите сили, СССР, САСЩ и Великобритания, така и от крал Петър. Според това споразумение, крал Петър прехвърли прерогативите си върху един регентски съвет, до окончателното уреждане на държавата. Това свое решение той съобщи на кралското правителство, което го одобри. Националният комитет и кралското правителство предложиха на 26 февруари 1945 година за регенти *д-р Будисавлевич, д-р Мандич* и *инж, Сернец*. Тези лица бяха приети от краля, и той подписа указ на 2 март 1945 година. След това регентите положиха клетва и започнаха да изпълняват кралската длъжност. До окончателното установяване от страна на Скупщината, какъв вид управление ще има в Югославия, кралят няма право да поема отново властта в свои ръце или да назначава нови регенти".

След изявленията на м-р *Едуард Кардел* думата взе подпредседателят на АВНОЮ *Моша Пияде*, който заяви, че изявленията на краля не заслужават да бъдат предмет на разискване в заседанието на АВНОЮ и предложи да бъдат изхвърлени от дневния ред. Д-р Иван Рибар, като председател на АВНОЮ, съобщи, че предложението на Моша Пияде се приема единодушно.

Така, новият опит на краля да хвърли смут, бе ликвидиран. С тия свои действия, обаче, крал Петър само ускори неизбежния край на монархията. Движението за нейното ликвидиране получи нов тласък. Манифестът, с който Народно-освободителният фронт откри, в началото на м. септември, изборната борба, изтъкваше изрично, че „гласуването за листата на фронта означава гласуване за република". В манифеста се казваше още: „Монархията се стремеше да разединява и да потиска. Около краля и монархията днес са събрани враговете на Югославия, които конспирират срещу свободата на нашия народ и суверенитета на нашата държава. Без република няма истинска свобода и няма демокрация, особено в нашия случай, при който кралските съдилища бяха винаги места на вероломство, потисничество и корупция".

И наистина, изборите от 11 ноември 1945 година, които дадоха огромно мнозинство на Народния фронт, решиха и проблема за монархията и за краля, в тяхна вреда и в полза на народите от Югославия. Още на 29 ноември учредителната скупщина, избрана на 11 ноември, прогласи тържествено края на монархията и възвести раждането на народната демократична федеративна република Югославия.

В историческата декларация, с която се извърши тоя акт и която бе приподписана от всички присътствуващи народни представители и представители на областите, се казваше между другото:

„През двадесет и две годишното съществувание на Югославия до тази война югославските народи не можаха да осъществят своите вековни мечти за национална равноправност. Вместо да бъде осъществено тяхното братско единство на основа на равноправието, между тях съществуваше дълбока пропаст и междуособици. Такава политика на угнетяване на отделните народи, на тяхното разединение, а също така и бруталната политическа и социална реакция, която провеждаха реакционните клики начело с монархията, отслаби държавата отвътре, а също така и към външния свят".

По-нататък в декларацията се казваше:

„Народите на Югославия се убедиха, както от периода от първата до втората световна война, така и през време на четиригодишната освободителна война, че монархията беше най-голямата пречка за осъществяване на новата югославска братска и демократическа общност на равноправни народи. Те се убедиха, че монархията е най-голямия виновник за всичките постъпки на ненародните режими преди войната, а също така и за онова, което нашите народи бяха принудени да понесат от домашните предатели, които бяха подпомагани от монархията".

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

В същото заседание на учредителната скупщина взеха думата представители на федералните единици, съставляващи федеративна Югославия От името на Македония произнесе реч *г. Бано Андреев*, министър на мините и представител на Македония в съюзното правителство, който между другото каза:

„Днес, в този дом, нашият народ има право да говори на своя език, да говори на езика, на който говоря и аз, нещо, което толкова години му бе забранено. Македонският народ извоюва това свое право в обща борба със сръбския народ и с останалите народи против монархията и за републиката.

Другари, каква беше тази монархия? Тя беше носителка на реакцията, на великосръбския шовинизъм и се стремеше да унищожи македонския народ. Вместо училища, вместо култура, вместо свободи и права, тя градеше жандармерийски казарми, арестуваше и гонеше македонския народ, като се стремеше да го прекръсти на южносръбски народ, да забрани македонската песен! Тя забраняваше македонския език. Но монархията не успя да направи от македонския народ сръбски народ, затова пак тя го преследваше, затваряше и плячкосваше. Македонският народ знаеше, че това не се върши от името на сръбския народ, защото и сръбският народ се бореше за свободата си и против монархията. Ето защо и македонския народ се бори против тази монархия, която не бе само носителка на реакцията, но и раздухвателка на раздорите между народите в Югославия. Именно върху тях тя градеше своите планове и се стремеше чрез тези раздори да угнетява и плячкосва македонския народ“.

В същия смисъл за републиката и против монархията, се изказаха и представителите на другите области.

Така с решението от 29 ноември, в името на всички народи в Югославия, се премахна монархията, а крал Петър II Карагеоргиевич, с цялата династия, бе лишен от всички права, които имаше той и династията.

На следния ден бившият крал издаде в Лондон една декларация, с която се опита да представи, че това решение било наложено от „редицата действия“ на маршал Тито и на Народния фронт. Едно аналогично съобщение бе издадено пак в Лондон и от името на бившата кралица—майка Мария.

Но тези изявления не намериха сериозен отзвук нито в страната, нито дори в чужбина, където посрещнаха новия факт като един естествен резултат от събитията и от борбите на югославските народи за свобода, равноправие и демокрация. На 4 декември в уводна статия, посветена на югославската република, в. „*Таймс*“ писа между другото следното:

„Решението на югославското учредително събрание за обявяване република в Югославия, не предизвика голямо очудване, тъй като политическото развитие на събитията в Югославия бе направило вече неизбежно решението. Макар че формално взето не бе произведен плебисцит относно завръщането на краля, резултатите от изборите доказват по решителен начин, че югославските избиратели не желаят монархията. Във Великобритания не съществува намерението югославското учредително събрание да бъде разгледано като нещо друго, освен като едно тяло, редовно избрано и имащо суверенни права. Югославският народ избира сам формата на своето управление след борба между старото и новото. Той даде гласовете си—заключаваше в. „*Таймс*“ — на онния хора, които представляват нова демократична федеративна Югославия, възникнала по време на борбата с неприятеля“.

Обявяването на югославската република е събитие с огромно историческо значение преди всичко за всички народи на Югославия, които по тоя начин затвърдиха окончателно демократическите си завоевания спечелени с цената на тежки и героични борби. Новото федеративно и демократично устройство на Югославия бе поставено с акта от 29 ноември на непоклатими основи. Премахна се един от най-опасните врагове на това устройство и се учреди едно действително народно управление.

Но значението на това събитие надхвърля границите на Югославия. То интересува и другите европейски народи, на първо място балканските народи.

С премахването на югославската монархия бе отстранен един опасен източник на междубалкански раздори и вражди. Още по-благотворни отражения ще има решението от 29 ноември върху развитието и съдбините на южните славяни изобщо. С това решение се утвърди също така основата, върху която единствено би могъл да се уреди трайно македонският въпрос, а именно върху съгласието, свободата и равноправието на всички южни славяни. Заякчиха се още повече и братските отношения между нова Югославия и Отечественофронтовска България. А няма никакво съмнение, че това братство между двете демократически страни е най-добрия залог за едно по-светло бъдаще на Балканите и на първо място за народите от славянския юг, които са преживяли толкова трагични изпитания в миналото, най-вече поради своето разединение и несъгласие.

П. Делирадев

РАЗВИТИЕТО НА ФЕДЕРАТИВНАТА ИДЕЯ

През пролетта на 1908 г. бе уговорено между комитетите на Серския и Струмския революционни окръзи да се свика съвместен конгрес или конференция, за да се направи основна преоценка на политическото положение, на състоянието в ВМРО и обмислят новите методи на борба, които се налагат от новото време. При решаването на този въпрос току-речи всички нелегални ръководители на Струмския революционен окръг (Хр. Чернопеев, П. Китанов, М. Шкартов, Мирчо Икономов, Джемо, Джендо и др.) се намираха някои полулегално, други нелегално в София. Това последно обстоятелство помогна, щото поставените в дневния ред на конгреса въпроси да бъдат предварително разгледани от струмчани. В редица малки конференции, някои от които ставаха в дома на писателя *Антон Страшимиров*, живо интересуващ се от Македонския въпрос и близък приятел на струмските революционери. В тези разисквания въпросът за федерирането на балканските народи, като политически метод за разрешаване на Македонския въпрос, все повече се налагаше и заемаше средишно място между другите точки от дневния ред. Нещо повече, той поставяше в нова светлина всички други въпроси относно вътрешния живот на ВМРО, както и нейните цели и средства. Усвоили в общи черти федеративната идея, струмчени решиха да я препоръчат на вниманието на делегатите и да се постараят тя да бъде възприета единодушно от конгреса, като нов подстъп в следващите революционни борби. От своя страна серчени щяха да докладват за състоянието на ВМРО и върховистическите уклони в някои окръзи.

Конгресът трябваше да заседава във вътрешността, не само защото така повелява организационната конституция, но още и от практически съображения: серчени бяха влезли в кървава борба с велико-българския шовинизъм и монархизъм и вратите на България бяха плътно затворени за тях. Големи военни кордони беха заели цялата граница на Серския окръг, а най-много войски имаше в Рила планина, превърната от Фердинанд в огромен планински чифлик с няколко дворци. И тези войски имаха предназначение да пазят не България, а „особата“ на Кобурга. Той съзнаваше своята престъпническа политика спрямо македонския роб и чувствуваше панически страх от истинските македонски революционери. Името на *Яне Сандански* за него и за неговата клика бе се превърнало в страхотен фантом, който не им даваше минута спокойствие. Затова и през 1908 г. българската част от Рила бе се превърнала в същински военен лагер.

Подготовката на заминаването ни за Македония бе привършена. Обаче полицията следеше всяко мърдане на Хр. Чернопеев, затова трябваше да излезем от София нощно време и да се прикриваме в България тъй, както ни предстоеше да се предпазваме и в Турция. Но въпреки всичко, ние минахме тъкмо оттам, където се охраняваше най-силно и не само от войници, а и от върховистически чети: по пътя Стоб-Демирево. И защото не можаха да ни попречат да минем границата, на войсковия началник се направило строго мъмрене, а войсковите части заменени с „по-надеждни“. А пунктовите ни началници бяха интернирани от кобургския демократ Такев чак в Аккъдънлар и Куртбунар.

През Рила след дълго сноване насам-нататък, една нощ се спуснахме откъм Капатник в Разложко поле и при зорна доба се намерихме пред градеца Банско, където, по сведения, ни чакаше *Сандански* и другите серски революционни деятели: Буйнов, Кантарджиев, Ст. Хаджиев, Скрижевски Паница и др. Таско Серски бе възпрепятстван да дойде.

Още същия ден конгресът бе открит в дома на учителката Тодева, бъдещата другарка на Буйнова. Говоренето бе късо, делово. Само А. Буйнов, бивш артист, повечето мрачен мълчеливец, понякога се така увличаше и завикаше със силния си глас, че близкостоящите към него го задърпваха да сниши тона си, иначе можеха да го чуят турските патраули, които — подушили нещо — сновеха из улиците на будното градче и се косеха, че не могат да намерят в него нито един предател.

Сандански, Кантарджиев, Буйнов и др. изложиха положението в Организацията и подчертаха все по-дълбоко откриващата се пропаст между тях и западните окръзи, чиито ръководни хора след Илинденското въстание все повече се накланят към Върховизма, по-настойчиво дирят подкрепата на официална България и попадат в улея на велико-българския шовинизъм. И бързам да подчертая, че борбата против великобългарския шовинизъм, която доби такава широка гражданственост след 9 септември 1944 г. се вече водеше от серските и струмски революционери с дела и бе предмет на ежедневните им разисквания. Носителите на велико-българския шовинизъм Б. Сарафов и Иван Гарванов наистина бяха отстранени, обаче те не бяха нито единствените, нито най-главните му носители. Главните двигатели са в българския дворец, в щабовете на българските партии от австрофилските котерии до тези на дворцовите демократи от типа на Ляпчев-Такев. Носители на тази пакосна за македонския роб и неговата освободителна борба политика са и забогатялите от военни доставки и спекула македонци, които за паница леща са готови да продадат святото дяло на своя поробен брат. С тази категория фактори и „дейци“ общата дейност е изключена, с тях може и трябва да се води само непоколебима борба на живот и на смърт. Обединение с македонските предатели е изключено и само предатели могат да го желаят. Но връзки с борците, останали верни на Гоцевите завети, зад Вардара трябва настоятелно да се дирят. Там има също така отлични борци, като Добри Даскалов, Пере Тошев, Гьорчо Петров, Аргир Манасиев, някои от които продължават да устояват здрави революционни позиции, а другите трябва повече да се активизират, макар и да са вече достатъчно изморени. Нищо друго не подмладява човека, не повдига неговия отпаднал дух, както пряката революционна борба. Особено много се наблягаше за активизирането на Гьорчо Петров, Петър Арсов, Пере Тошев и др. ценни в миналото борци.

Конгресът също така подчерта голямата подкрепа, която македонското революционно движение получава от страна на българската прогресивна интелигенция и напредничави младежи от трудящите се народни маси. Колкото повече се засилва борбата против велико-българските попълзновения, толкова повече трябва да се укрепват приятелските връзки между вътрешната организация и верните синове на братския български народ, мнозина от които пожертваха живота си пред олтара на македонската свобода, а други подпомагат най-безкористно неговото дяло вътре в Македония и водят борба против предателската към македонския роб политика на дворцовата камарила вътре в България. Почете се паметта на падналите борци от България и Македония а след това още по-силно се подчерта погнусата от предателите в София — българи и македонци.

Че наистина борбата на македонския роб получава братска подкрепа от братския български народ показва и факта, че между серските революционери, наред с Яне Сандански, Димо х. Димов, Скрижевски и др. македонци, вървят ръка за ръка Чудомир Кантарджиев от Сливен, Тодор Паница от Оряхово, Христо Чернопеев от Луковитско, Александър Буйнов от Шумен и пр. и пр.

По въпроса за развитието на федеративната идея и нейната идеологична, политическа и тактическа приспособимост към Македонското движение станаха най-дълготрайни и най-оживени разисквания. Наистина всички македонски дейци не бяха чужди на тази идея, която е въодушевлявала много български, сръбски и гръцки революционери в миналото, обаче сега въпросът се слага *конкретно* и поставя в самите основи на по-нататъшното македонско освободително движение. Както в предварителните събрания на струмчени в София, така и в конгресните заседания в началото в Банско, а след това в Пирин, разискванията ставаха върху доклада на пишущия тези редове, който доклад още през 1909 г. е отпечатан с малко повече фактически материал в отделна брошура „Балканската конфедерация". За да се види върху каква плоскост е бил поставен този въпрос пред македонската революционна организация току-речи преди четири десетилетия (38 години), ще предам дословно уводната и заключителна част от този доклад. Това ще бъде още по-любопитно за нашите читатели тъкмо в този исторически момент, в който „химерите" и „фантазиите" на вчерашните борци са днес действителен и могъщ факт, който със своето съществуване ще упражнява още по-силно влияние върху умовете, от това, което е упражнявала *идеята за федерация*.

В увода на доклада е казано:

— „Опити за балканското съюзяване са правени много отдавна, още преди разлагането на средновековните балкански държави. Тези опити, обаче, в много редки случаи са достигали до какъв годе резултат. Тогавашните стопански отношения не подхождаха за една модерна политическа организация. Срещу феодалистическата децентрализация тогава можеше успешно да реагира само принципа на абсолютическата централизация. Царската власт, която служеше за обединителен възел между отделните части на националното цяло, воюваше едновременно както против локалния сепаратизъм на земевладелците, — феодали така и срещу завоевателните стремежи на съседните царе. При това положение на работите в Полуострова, не можеше и дума да става за едно доброволно и съзнателно съюзяване на балканските държави. Такова съюзяване можеше да става чрез *силата* и под формата на *подчинението*. Ето защо и средновековната история на Балканите се изчерпва с външни и вътрешни междуособици. Едничкият мотив, който е могъл да наложи в известни моменти сближаване на съседните държави е била *вънкашната опас-*

ност. Но и при такива случаи, то, сближаването е имало временен характер, — докато е минала опасността. Лишени от каквато и да било икономическа подкладка, временните съюзи никога не са преминавали границите на традиционните военни отбранителни съглашения. Тяхната пък санкция се е добивала с някой годежен или свадбен съюз между двата царски двора. Трайни икономически причини за съюзяване на Балканите преди турското нашествие и дълго след него не са съществували в балканската действителност. Такива причини се зародиха едва към средата на миналото столетие, при пълното разлагане на старите обществено-политически и икономически форми.

Чрез силата и под формата на подчиненост Балканският полуостров бе обединен за последен път от турските султани. Турската империя премахна раншната разпокъсаност, но в същото време потъпка и националната свобода на балканските народи, която, макар и да бе достояние само на аристократическите групи, все пък бе едно от важните условия за развитието на Полуострова преди подпадането му под пълната власт на илдъзо-фенерската абсолютическа коалиция. Но покрай хилядите неудобства, което включваше в себе си турското господство, все пък то имаше и някои положителни страни. Между последните на първо място трябва да споменем запазване целостта на Полуострова и широкия вътрешен пазар. Силната по-рано империя постави прегради на нови нашествия и катастрофи, толкова обикновени, колкото и пакосни за Балканите. Широкият вътрешен пазар пък спомогна, въпреки царящата анархия във вътрешното управление на империята, за пораждане на нови класи и слоеве, които впоследствие влязоха в конфликт със старите политически форми и вдигнаха знамето на революцията. А няколковековната еднаква участ на балканските народи, вследствие на тяхното общо политическо робство, сближи твърде много последните, което сближение послужи за първата морална база на идеята за балканско съюзяване.

За съюзяване на балканските народи първи са заговорили гръцките революционери. Първият знаменит проповедник на тази идея, според П. Аргириадис, е бил гръцкият революционер *Ригас Ферeос*, Тертея на гръцката революция. „Този мъченик на свободата, пропит с идеите на французката революция и погнусен от тиранията на султаните, пробуждаше със своите пламенни песни към въстание против угнетителите не само гърци, румъни, сърби, българи, черногорци, македонци но *също и турци*, като ги убеждаваше да се освободят от абсолютната и унизителна тирания, която те търпеха и *да се споразумеят, за да живеят като братя, свободни и съюзени*".

От горния цитат, който заемаме из речта на П. Аргириадис, председател на „Съюза за Балканска конфедерация", за който съюз ще кажем няколко думи малко по-долу, се вижда доколко далече е била отишла гръцката революционна мисъл. Нейният силен размах е бил чужд на онзи тясногръден шовинизъм, който обхвана напоследък освободените и неосвободени гърци.

Същите идей срещаме и в революционните движения и на другите балкански народи. На тях не бе чуждо и българското освободително движение. Но както в средата на другите народи, така и у нас, в България, идеята за балканското съюзяване е била повече подхранвана от отрицателните, а по-малко от положителните страни на балканската действителност.

Събарянето на абсолютизма и режима на националното неравенство — ето главната подбудителна причина за пораждането на федеративната идея в християнските и демократически народи на Полуострова.

Докато официална Европа е напрягала всичките си сили за по-успешно експлуатиране на „Източния въпрос" за свои користни цели, социалистическа и демократическа Европа е била винаги на страната на нещастните балкански държавици. И своята поддръжка тя е манифестирала по най-разнообразни начини. За тази цел, да се помогне на балканските държавици да излязат от опасния водовъртеж, като им се покаже спасителния път, по който те трябва да тръгнат за свое лично добро и за общия интерес на международния мир и свобода, е бил основан и специален „*Съюз за балканската конфедерация*", който е имал за председател известният общо-балкански приятел *П. Аргириадис*.

Целта на този съюз ясно личи от самото му име. В съюзните му статути (чл. 2) тя е била формулирана така: *Целта на съюза е да преследва реализирането на една конфедерация от всички народи от Източна Европа и Мала Азия.*

В същата посока е работил и „*Интернационалния съюз за мира и свободата*". Източният въпрос е разглеждан още в първите негови конгреси в 1869 (Лозана) 1876, 1877 и 1886 г. (Женева). В последния си конгрес Съюза се е изказал най-категорично в полза на федерацията".

А в заключителната глава на доклада е казано:

„Като едно от главните условия за по-нататъшното политическо, икономическо и културно развитие на балканските народи, това обединение ще се постигне по един съвършено лек и лишен от всякаква катастрофалност начин. Общите интереси на федерираните нации напълно ще съвпадат с отделните на всяка една от тях, а това ще бъде едно щастливо обстоятелство за разрешаване на висящите национални въпроси.

С премахването на политическите и икономически граници, границите на културните различия ще достигнат до своите естествени предели, за да може по такъв начин да се гарантират необходимите условия за мирното културно взаимодействие. Българинът, турчинът, гъркът или който и да бил друг член от семейството на федерираните народи ще се чувствува обединен със своя брат по кръв и език и при свободно координиране на своите национални усилия ще участвува в общото културно шествие на съюзените народи. И Македония, дългогодишният Елзас на националните конфликти, ще изиграе в това отношение една велика роля: тя ще послужи за главен възел на балканското съюзяване. От ябълка на раздора, тя ще стане примирител на враждуващите досега нации.

Мечтата за „велика" България, Сърбия, Гърция, в името на която се извършиха толкова велики престъпления към националните интереси на балканските народи, ще трябва да се погребе и вместо нея да се издигне знамето на великата източна федеративна република, в която ще има място и въздух за всички.

Балканският пролетариат, който заедно с другите обществени слоеве е носил досега всички незгоди на вулканическия Балкан, ще бъде в първите редове на борбата за балканско съюзяване, независимо от туй, дали тя ще бъде мирно реформаторска или резко революционна.

И в тази велика борба той няма да бъде сам: до него и след него ще вървят всички, които милеят за бъдещето на своята нация."

След дългите и изчерпателни разисквания по доклада, Конгресът единодушно възприе федеративната идея за политическа програма на двата революционни окръзи с пожелание тя да стане знаме на цялата революционна организация, освободена от опекунството на монархическите клики и великобългарските миражи.

Доколкото правилно и доброволно е била възприета федеративната идея от серчени и струмчени показва фактът, че само след един-два месеца от нелегалния Пирински конгрес легално в Солун бе организирана *Македонската федеративна партия*, на чело с *Яне Сандански*, *Христо Чернопеев* и *Димитър Влахов*, а ние социалистите, в съгласие с федеративната партия, пристъпихме към организиране на Социалистическата федерация в Македония, също със седалище гр. Солун.

И патриотарите не останаха назад: те, с материалната подкрепа на българския дворец, основаха Конституционните клубове начело с българския легационен секретар Тома Карайовев. Клубовете бяха ятаците на великобългарска пропаганда, а федеративните организации — разсадници на идеята за балканското споразумение.

Озадачен от голямото влияние на федеративното движение в Македония, цар Фердинанд, със съдействието на видни ръководители на Конституционните клубове, организира първи, после втори атентат срещу непоколебимия революционен водач Яне Сандански. За първото покушение дворцовата каса брои на атентаторите 50,000 златни лева; размерът на отплатата за втория „патриотически подвиг“ не ни е известен.

Пак по внушение на двореца бе убит наскоро след закриване на Пиринския конгрес Неврокопския войвода *Петър Милев* и бе поставена засада край село Кърчово на нашата чета.

Друг пример. Използвайки слабата бдителност на Младотурския комитет, който се задоволяваше повече с формални реформи, а се боеше от коренно преустройство на гнилата монархия, *Адбул Хамид* извърши през пролетта на следната 1909 г. *дворцова контрареволюция*. Младотурското правителство в Цариград бе смъкнато, обаче революционна Македония се задържа от удара и скоро премина в нападение. Хамидовата контрареволюция бе пробен камък за политическите настроения в Македония. Докато всички шовинистически организации, в това число и ръководителите на Конституционните клубове, потриваха ехидно ръце и с всичката си душа съчувствуваха на кървавия султан и на неговата контрареволюция, Федеративната партия недвусмислено взе страната на младотурците и подкрепи с два големи отряда настъпателните срещу Цариград войски. Първият отряд бе под командата на *Хр. Чернопеев* и *Т. Паница*, а втория — на *Сандански*. И в Цариград не видях нито един от привържениците на Конституционните клубове.

С тази активна и смела крачка на серските и струмски революционери и на техните съмишленици от другите македонски краища, федеративната идея се наложи като по-нататъшна разработка на Гоцевите завети и в своето развитие отбеляза три основни момента: а) борбите за федерация до Балканската война; б) федерализмът след разпокъсване на Македония като обединяваще звено на разпокъсаните революционни сили и в) осъществяване на федеративното начало в Вардарска Македония и в братска Югославия. Осветляването на тези три етапа от развитието на прогресивното и революционно Македонско освободително движение ще се направи от другари, които са взели по-непосредствено участие в тях.

Христо Калайджиев

НАЦИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА НА ОТЕЧЕСТВЕНОФРОНТОВСКА БЪЛГАРИЯ

Националната политика на отечественофронтовска България и по-специално нейната политика по отношение националните малцинства, се коренно различава от тая на фашистко-шовинистична България.

Заставайки на почвата на един здрав патриотизъм, на защитата на националната независимост, Отечественият фронт отхвърля всякаква завоевателна политика, всякакъв шовинизъм всякаква расова идеология и води енергична борба за изкореняване на тяхните остатъци в обществения живот.

Националната политика на Отечествения фронт не е политика на борба против небългарските народности вътре в страната и против съседните народи за господство, политика на раздори и войни с другите народности, а политика на мир и разбирателство с съседните народи, политика на равноправие с небългарските народности в България, политика която поставя в хармония борбата за независимостта на българския народ с борбата на съседните народи за същата цел, политика, която дава пълна свобода за културно съревнувание на всички народности населяващи България и съседните народи. Ръководейки се от тия основни положения, с увереност може да се твърди, че отечественофронтовска България е един фактор на мира, културата и националната правда на Балканите и бариера против раздорите, войните и стремежите за хегемония в тях.

Прилагайки на практика тия принципни положения, отечественофронтовското правителство е изменило и продължава да изменя образователната и възпитателната система в училищата с оглед за борба против расистката идеология и създаване на едно патриотично възпитание, лишено от всякакъв шовинизъм. То даде пълни права за избиране и избираемост за всички изборни институти: парламент, община, стопански организации, професионални такива и пр., на всички народности населяващи България. Достъпът в стопанския живот и стопанските блага е еднакъв за всички в кръга на законите, еднакво валидни, също така за всички. Вратите на всички учебни заведения са отворени за всички младежи без разлика на вяра и народност. Всички народности могат да си отварят всякакъв род учебни заведения, за което не само не им се пречи, но и финансово се подпомагат от държавата. Всички религии имат пълната свобода за проява: достъпът до администрацията също така не е препречен.

След 9. IX. 944 г. премахна се закона за защита на нацията; създаде се закон за премахване последиците от тоя фашистки закон, както и закон за защита на народната власт, в който се предвиждат тежки наказания за тия които продължават да сеят расова умраза.

Наистина малцина могат да се похвалят с такъв демократичен порядък, какъвто ОФ България е създала по отношение националните малцинства.

А каква бе политиката на фашистите по тия въпроси в България? Българските фашисти, разбира се, по нищо не се различаваха от фашистите от цял свят. Както на всякъде, както в Гърция днес става по отношение на македонците там, те, българските фашисти, се стремеха чрез тормоз да принудят небългарските народности, именно турците и евреите, да се изселят, да им отнемат имотите на безценица, туряха им непроходими прегради към просветата и стопанския живот, третираха ги за по-долна категория във връзка с продоволствените дажби, стремеха се да ги обгърнат с презрение от останалите народни маси, стремеха се с една дума да създадат едно хомогенно население, пропито с див шовинизъм. А в процеса към постигането на тая цел малцинствата трябваше да стоят непросветени и като годен работен добитък за експлоатация.

С всичко туй, отечественофронтовската власт ликвидира бързо и почти без остатък още в първите месеци след 9 септември.

Да се отрича тая придобивка на демокрацията в България, значи да се служи не на националната правда и демокрацията, а на търгашеството с последните, значи да се подхранва прикрития фашизъм, да се подхранва реакцията, националните вражди и да се трасират отново пътищата към националното робство; значи да се подриват устоите на новото спечелено с толкова усилия, жертви и страдания от народните маси, в течение на тая война и от демократическите правителства на великите съюзници.

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА

Отечественофронтовското правителство живее с твърдата вяра, че то ще бъде разбрано и от тия, които не са го разбрали досега, поради интригите на разни реакционери и ще бъде подкрепяно да продължи своето демократическо дело по малцинствените и национални въпроси.

България и Македония

Една от най-характерните черти на фашизма и шовинизма е завоевателната политика. Главният обект на българските фашисти и шовинисти е бил Македония.

Македония, поради своето географско положение, заобиколена от малките и млади балкански държавици е била съблазнителна плячка за всички тях. Чрез нея те са искали да създадат условия за своето стопанско развитие, чрез нейното завладяване, всяка една от тях се е стремяла да си създаде надмощие и си осигури хегемонията на Балканите.

Българските шовинисти, както и другите такива на Балканите, твърдо и упорито са се стремели да направят от въпроса за освобождението на Македония свое собствено държавно дело. Ако Балканите с право са били третирани по-рано за вулкан, от който са изригвали раздори и опасности за войни, то действието на тоя вулкан се проявявал на македонска почва. Във връзка с македонския въпрос и на македонска почва, главно са си давали сражение завоевателните политики на балканските държавици. Със същото е в тясна свръзка и борбата между балканската реакция и балканската демокрация.

Срещу тая размирна и завоевателна политика, политика на вражди, раздори, див шовинизъм, войни и национално подтисничество се противопостави най-напред, най-енергично, македонския народ, върху чийто гръб се струпваха злощастните последствия на тая политика, изложен най-много на страдания поради нея.

Първият сигнал за въоржена борба против тая реакционна, тая фашистка политика, в последствие, първата пушка която пукна за едно демократическо разрешение на националния въпрос в тях, бе дело на македонците в Македония. Срещу тая реакционна завоевателна политика по отношение на Македония, македонският народ противопостави своята борба с искане за самостоятелно съществуване на Македония, за македонска обособеност вън от националните рамки на другите народности на Балканите. За осъществяване на тоя идеал, македонците потърсиха съюзници в лицето на всички демократични и прогресивни сили на Балканите, за обща борба против шовинизма и завоевателната политика в тях, за едно по-друго развитие.

За защита на това свое становище, македонците сплотени около своята Вътрешна македонска революционна организация, водена от Гоце Делчев, а след туй от Яне Сандански, са дали с хиляди жертви от най-достойните свои синове в многобройните въоръжени стълкновения с въоръжените отряди пращани в Македония от българските, гръцките и сръбските шовинистични и реакционни правителства.

Около тая организация бе се сплотил цялия македонски народ, без разлика на народност и бързо се превърна тя в масова народна организация, ръководителка на македонския народ против експлоатацията на турските чифликчии, на султанския абсолютизъм, на провокациите на балканските шовинисти, за свободата на Македония, за федерацията на свободните балкански народи. Чрез тая организация, македонският народ се облекчи и от експлоатацията на турските чифликчии, затвърди своето македонско съзнание, постави пред света македонския проблем за разрешение, се яви косвено в полза на балканските демокрации, парирайки външните домогвания на реакцията; трасира релсите за едно ново демократично разрешение на националния проблем, разрешение, което да обединява балканските народи.

Много са греховете на българските шовинисти и фашисти към македонския народ, към неговото дело за освобождение, към демократическото развитие на Балканите. Те почват още с почването на борбата на македонците за освобождение. Стремежът е бил да се обсеби организацията, да се разслаби, да се обезличи, да представят македонското дело като свое дело пред външния свят. Още с образуването на македонската организация в самата Македония, българските шовинисти с хора от македонската емиграция, са създали в София друг комитет, наречен Върховен, с задача той да ръководи борбата в Македония. В стремежът да се наложи тоя комитет, не се спират пред нищо. Изпращат се чети в Македония, които да делят мегдан и да водят въоръжена борба с вътрешната организация, правили са въстания, бунтове в отделни околии, с замисъл да предизвикат турските репресалии, разбирайки, че чрез последните се разклащат основите на македонската борба, а с шумът, който се е вдигал във връзка с туй, те са подчертавали пред външния свят, че македонският въпрос е тяхен въпрос. Виждайки делата на българските шовинисти, сръбските и гръцки такива не закъсняха и те чрез въоръжени отряди да се опитват да печелят почва. По силата на туй, Македония се обърна в арена на въоръжени борби между български, сръбски и гръцки въоръжени отряди и на всички в купом с македонската организация, която от своя страна трябваше да води борба и със султанските въоръжени сили.

Но в разгара на тия борби българските, сръбските и гръцките шовинистични правителства се съгласиха да водят война с Турция на базата за поделба на Македония. Българските шовинисти се нагърбиха да подготвят психологически и политически почвата за войната. С тая задача бе натоварен Тодор Александров, който извърши редица провокационни атентати из пазарищата в Македония. Войната почна и завърши с поделбата на Македония. Първата световна война утвърди тоя резултат на Балканската война.

Македонците, макар и пръснати между трите балкански държави след войните продължиха борбата. В тоя период те вече, за разлика от миналото, имаха мощни съзници в лицето на демократичните движения в България, и особено в лицето на работническите и земеделски движения. Между последните и голямата маса от емиграцията в България все повече се ковеше единството в името на едно демократическо развитие, в тясна връзка с което да се разрешава и македонския въпрос, в името на отричане на старите фактори и парализиране на тяхната раздорническа национална политика. Почна голямата борба между фашизма и демокрацията в България. В тая борба избиването на македонци из улиците на българските градове бе ежедневно явление. Избити бяха водачите х. Димов, Георче Петров, Славчо Ковачев, всички другари на Сандански и хиляди знайни и незнайни герои на Македония. Чрез парабела българските фашисти искаха да смажат всяка македонска мисъл, всяко македонско дяло, да впрегнат македонските маси в своето фашистко и завоевателно дело.

На това дяло, Отечественият фронт тури точка. Отечественият фронт отрече напълно тая престъпна национална политика и чрез народните съдилища даде заслуженото наказание на нейните проводници. За Отечествения фронт политиката в връзка с Македония е политика само на македонския народ. Той се отнесе напълно благосклонно към новосъздадената македонска държава, федерална част от Титова Югославия и помогна с своите войски за изпъждането на немците от там. Спрямо македонците в България, Отечественият фронт е на ясна и твърда позиция: свобода на македонците да се проявяват такива, каквито се чувствуват. И действително, само след 9 септември македонците в България могат да разкриват и изучават своята македонска история такава, каквато е, не фалшифицирана от великобългарските тежнения; да пропагандират и да работят за идеята за македонска самостоятелност и обособеност; да въздигнат дялото на своите стари водачи; да заприказват с езика на Делчев, Сандански и х. Димов, с една дума, Отечественият фронт възприе по македонския въпрос политиката на тия македонски дейци. които се бореха против завоевателната политика на българските фашисти,

За отечественофронтовска България и Титова Югославия Македонския въпрос е разрешен и то така, както е искал самият македонски народ. Благодарение на тия две демократични правителства, Македония от ябълка на раздорите стана обединително звено между южнославянските народи. Запълнена е пропастта между Белград и София, между Македонския и българския народи изчезна раната, която тровеше южно-славянската атмосфера, южно-славянската демокрация, разреши се един от най-сложните въпроси — националния, създаде се здрава основа за мирът и спокойствието на Балканите.

Демократическата позиция на ОФ България по Македонския въпрос е очевидна и безпорна и тя ще бъде одобрена от всеки, който действително милее за национална правда, от всеки, който иска националният въпрос да престане да бъде прикритие на завоевателната политика, от всеки който милее за мира и спокойствието на балканите и иска да види балканските народи в благоденствие.

Турското малцинство

Турците в България са към 700 хиляди души, населяващи в северна България главно Дели Ормана, Тузлука и Плевенско, а в южна България Родопския край. Те са в грамадното болшинство земеделци, в градовете занаятчии и много малко търговци. Турското малцинство е най-изостаналото в просветно, културно и стопанско отношение. Затова, разбира се, има особена вина фашистката власт в България от 20 и няколко години насам. Политиката на последната бе политика на държане в невежество на турските маси, политика на тормоз и на изгладняване, на безогледна експлоатация, ограбване и на изселване.

В училищното дело турците в България бяха останали много назад в сравнение с другите малцинства. Турските училища бяха издържани от фондовите ниви някои имоти подарени на училищното настоятелство, от такси, които се налагаха от населението според материалното им положение и някои помощи от вакъвските имоти при вероизповедните общини. Намесата на държавната власт за организиране на материалната издръжка напълно липсва. Липсва такава и с оглед на едно правилно възпитание и образование, съобразно стопанските и културни нужди на населението. Намесата се е свеждала само до запазването интересите на фашистката политика.

Назначаването на учителски персонал е ставало от училищното настоятелство с протокол, който се е утвърждавал от училищната инспекция. Училищните настоятели не се избираха от населението, а се назначаваха от областния директор, който подбираше верни слуги на фашизма.

В България няма турско средно или специално училище за подготвяне на учители, освен духовното училище „Нюввабˮ със среден и висш отдел за мюфтии, имами и учители. В това училище учението е било чисто духовно и консервативно. Преподавателите са били изгонените от Турция духовници, като шейхове и др,, на които главната задача е била да поддържат консервативния дух и чрез религията да фанатизират населението. Такива са били възпитателите в „Нюввабˮ, такива са били и възпитаниците, които са излизали от там и се пръскали като учители из турските училища в страната.

Вместо да подобрят системата за да им се даде едно модерно образование чрез което да подобрят своята духовна и материална култура и с това да се повдигне общата култура в страната, фашистките управници са си затваряли очите, или пък са прибягвали до обикновените фашистки шантажи за да се правят пречки в училищното дело на турците. Така един областен инспектор под предлог, че училищните помещения на турските училища са нехигиенични, вместо да вземе мерки за подържане на училищните здания, той затваря много турски училища.

Фашистите у нас, както и на всякъде, подражавайки на Хитлера, страдаха от увлечението да отървят страната колкото може повече от инородните елементи. Тоя свой варварски стремеж те хитро съчетаваха с други свои още по-варварски стремежи за лично забогатяване. Във връзка с това, отделни фашисти са прибегвали до методите, които днес гръцките монархофашисти масово прилагат за изселването на македонските славяни от Македония. Чрез тормоз, заплашвания и побоища под разни предлози принуждават някой богат турчин да се изсели, за да му вземат имота на безценица.

Фашистите са прибягвали и до вулгарни изстъпления, като следните: опити до съборят минаретата на джамии, да минират училищни здания, скриване на оръжие в гробищата и обвинение след това в бунтове.

Наистина, колко много си приличат фашистите в своите приьоми на действие и в своите замисли.

В режимът на купонната система турците са се третирали за друга категория граждани, дажбите им били двойно по-малки, а имало случаи да се дава 3 кгр. царевично брашно за един месец.

„Не бяха редки случаите да се види група турци одърпани, полугладни, тормозени и оскърбявани, като египетски роби да правят пътища. Грубите, неприязнените отношения към инородците са в кръвта на фашистите, всадени от едно системно шовинистично възпитание.

Но отговорността за това положение на турците в България се споделя и от турските фашисти, които са се стремели да ги държат под свое влияние, които са ги насъсквали против България, като са подсилвали умразата, като са искали да ги използуват за своите завоевателни планове. Кой повече е отговорен, дали българските или турските фашисти, мъчно е да се каже. Обаче смело може да се каже, че и едните и другите днес се прегръщат помежду си и държат еднакъв език и еднакво поведение в стремежа да уязват отечественофронтовска България.

Турските маси, обаче, все повече се привързват към последната. В отечественофронтовска България за пръв път се почувствуваха равноправни граждани; за пръв път вместо умраза, братско чувство; за пръв път виждат грижи от властта като за свои собствени синове; за пръв път виждат защитата на своя труд и насърдчение към творчество за собствено благоденствие. Няма псувни, няма ругантни, няма половин дажби а, напротив първата пратка от храни от към Добруджа при сегашната гладна година е за Родопския край, където има доста турци. Цялото учебно дяло ще бъде реформирано за изравняване на турските училища с българските. Вярно е, че все още има шовинистични остатъци, които тормозят новия живот. Но може ли за една година да се изкорени една психика, всаждана с десетилетия?

От турците отечественофронтовска България днес иска само едно: да бъдат привързани към нея така, както тя е привързана към тях и да не стават оръдия на външната и вътрешна реакция против нея и против собствените си интереси.

Гърците в България

Гърците в Бъвгария са малко и пръснати на малки групи. В миналото те са били на по-компактни маси в Тополовград, Асеновград и край Черноморието. Но те се изселиха. Изселиха се не така, както се изселват македонците от Егейска Македония, под силата на един системен терор. прилаган с една нечувана жестокост. Изселиха се, защото грцкото правителство, начело с Венизелос, искаха да се изселят.

При сключването на мирния договор с България в Ньой, г. Венизелос предложи и конференцията прие една конвенция за доброволно изселване на македонците от Гърция и на гърците от България. Конвенцията бе подписана от г. Венизелос и г. Стамболийски.

По силата на тая конвенция се изселиха 29 хиляди гърци главно от Тополовград, Асеновград и Бургаско. Те се изселиха не по силата на някакъв терор, а самите гърци водеха пропаганда за изселване с цел да заселят и погърчат Македония. Към тях трябва да се прибавят и 6 хиляди гърци емигрирали след Балканската война, значи всичко 35 хиляди души. Стойността на тяхните имоти, оценени от бежанските комисии, възлиза към два милиарда лева.

Македонци от Егейска Македония, по силата на тая конвенция се изселихи в България — 120 хиляди души. И бяха принудени да се изселят по същия начин, както сега принуждават гръцките монархо-фашисти да се изселват македонците, с побоища, заплашвания, тормоз и убийства.

Към тия 120 хиляди души трябва да се прибавят други 200 хиляди души след Балканската война. Известен е изразът на крал Константин издавайки заповед за изгаряне на Кукуш: „Изгорете това гнездо на комити". Тогава се изсели целия Кукуш заедно с околията и с хиляди от другите околии.

Имотите на тия бежанци бяха оценени от същите комисии към 3 милиарда лева.

В връзка с разликата на оценката на имотите занима се Женевското общество на народите и се сключи тъй наречената конвенция Моллов—Кафандарис с която се задължаваше гръцкото правителство към българското с един милиард лева.

Трябва да се отбележи, обаче, че много македонци, в това число и цели села не пожелаха да дадат декларации за ликвидация.

Защо бе нужно на Венизелос тая „конвенция за доброволно изселване", по силата на която стана това преселение? — Тя му бе нужна, защото той живееше с надеждата да създаде велика Гърция, простираща се на Балканите и в Мала-Азия и му бяха нуждни гърци за заселване на тия земи.

Историческите факти са ясни и в пълно противоречие с грачeнето на гръцките фашисти, на които им са се подпалили мозъците и виждат в южна България една гръцка страна. Историческите факти не подкрепват гръцката шовинистична теза, а македонската теза. Защото 35-тех хиляди гърци се доброволно изселиха, а 300-та хиляди македонци са насила изселени. И това насилие за изселване продължава и днес. Македонското правителство издига пред света искането за спиране на терора и изселването, за даване право на бежанците да се възвърнат и да им се признаят малцинствените права в Гърция.

Евреите в България

Противно на съдбата, която сполетя евреите от другите европейски страни, българските евреи се запазиха като едно цяло, те не бяха унищожени физически от германските орди, които бяха окупирали нашата страна през повече от три години. Причината за това, на първо място, е симпатията, която демократическия български народ храни към еврейското малцинство и широката подкрепа получена от работническите демократически организации в България, и на второ място, бързата помощ на героичната червена армия от южния фронт, както и бързото поражение нанесено на Германия с усилията и победите на героичните армии на обединените народи. Без тия фактори те щяха да бъдат изпратени в лагерите на смъртта в Полша и унищожени, както е случая с техните братя от новоприсъединените страни от България, Македония и Тракия.

Българските евреи през време на германското господство на Балканите станаха жертва на организирано гонение, чрез особено расово законодателство. Още през 1940 г. бе прокаран един чудовищен закон — Закон за защита на нацията, съгласно който всички политически, стопански и културни права на евреите бяха отнети. През 1942 г. бяха прокарани допълнения към този закон, съгласно които бе предприето масово изселване на евреите от София, придружено с пълното им стопанско ограбване. Бяха наложени и други ограничения, като носене на особени значки, движение само през определени часове и отказване на евреите правото на труд. Еврейските мъже бяха използувани в особени трудови групи, без заплата и при условия, които надминават тия на всеки концентрационен лагер.

Цялото това преследване предизвика негодуванието и съпротивата от страна на българския народ. Българският народ им съчувствуваше и им помагаше през тези трудни времена. Еврейските маси също се съпротивляваха на фашизма. През време на изселването на евреите от София, се състояха големи манифестации против тази мярка. Много евреи от София — мъже, жени, деца и старци бяха изпратени в еврейския концентрационен лагер при Сомовит.

През този период българското партизанско съпротивително движение се разрастваше. Най-добрите еврейски младежи се присъединиха към партизанските отреди. Те дадоха около 400 души членове на партизанското движение. 125 от тях, повечето млади хора, паднаха в борбата.

Много евреи бяха осъдени от фашистките съдилища и пратени в затворите. Така в процеса на борбата, се създаде непоклатимото единство и приятелство между евреите и демократическата част на българския народ и бе организирана обща борба против фашизма и антисемитизма.

Героичната борба, подпомогната от Червената армия, която навлезе в България за да я освободи от фашисткото варварство, се увенча с успех. На 9 септември 1944 г. стана народното антифашистко въстание, което тури край на фашистката диктатура и предаде властта в ръцете на Отечествения фронт. Промяната на 9 септември беше ден на тържество, както за българския народ, така и за българското еврейство. То бе освободено от ужасните морални политически и икономически страдания и се вдигна спонтанно с оръжие в ръка, да защити новото правителство. Евреите, които бяха изселени в провинцията, се завърнаха в София. Започна възстановяването на материалния, обществен и културен живот. Еврейските народни общини бяха възстановени чрез избори, станали на големи публични събрания. Централната консистория бе възстановена, призната и подпомогната от ОФ правителство. Възстановена бе свободата на вероизповеданието, както и Централната религиозна власт. Всички културни институти бяха възстановени. Създаден бе еврейски демократически фронт, с участието на всички еврейски демократически партии, под името Еврейски Отечествен фронт. Еврейските жени, чието политическо съзнание през дните преди фашисткото господство, беше останало назад от това на българските жени, бяха удостоени с особено внимание и им бяха дадени всички възможности за да израснат политически и дадат своя дел в обществения живот на еврейското общежитие и на страната като цяло.

Множество еврейски вестници започнаха да излизат в София: „Еврейски вести“, орган на Еврейския Отечествен фронт; „Ционистическа трибуна“ — орган на единната ционистическа организация и „Поале Цион“ — орган на ционистите социалисти.

Под ръководството на Централната консистория, законът за премахване последиците от расовите закони бе издаден и прокаран от правителството.

В голямата си част днес българското еврейство върви ръка за ръка с българския народ, като страж на демократична България и в борба с фашистките остатъци в България, както и с оная малка част от евреи реакционери, които в името на своите себични интереси флиртуват с местните фашистки и международните реакционери. Еврейската маса най-много пострада от фашизма и затуй днес е в първите редове на борбата за демокрация. А малката част от нея, която парадира с национализъм се демаскира като продажническа към собствения си народ. Тя ще слезе от обществената сцена като ортак на най-злия враг на еврейството — фашизма.

Юрдан Анастасов

ВПЕЧАТЛЕНИЯ ОТ ФЕДЕРАЛНА МАКЕДОНИЯ

Създаването на Федерална Македония в границите на Югославия бе една изненада за голяма част от македонската емиграция и от българското общество. Тази изненада бе особено подсилена от съобщенията, че в своята федерална държава македонците въвеждат за официален македонският език и че те не са нито сърби, нито българи, а са отделна южнославянска народност — македонска.

В същност, изненадата идваше от това, че малцина измежду нас в България познаваха положението във Вардарска Македония от преди 9 септември 1944 год. Тази част на Македония в продължение близо на четвърт век бе държана от великосръбските завоеватели под карантина. През време на окупацията (1941—1944 г.), поради съществуващата тогава политическа и военна обстановка, ние нямахме възможност да проследим и почувствуваме пулса на Македония. Поради тази именно причина голяма част от народните маси в България до 9 септември 1944 год. бяха в неведение по онзи процес, който се е развивал там и който завърши с прокламацията в монастира Св. Прохор Пчински.

Но настъпилите в Македония събития не предизвикаха само изненада. Тук в България из средите на великобългарските реакционери започнаха шушукания, с които се целеше да се представят нещата така, като че Македония отново се е превърнала или ще се превърне в сръбска земя. Тези шушукания, които и днес продължават, предизвикаха и предизвикват загриженост сред почтени граждани, които са още зле осведомени за положението в Федерална Македония.

За париране на тия прояви на реакцията и за едно правилно осветляване на нашето общество, дълг е на всеки, който милее за свободата на Македония и за южнославянското и балканско братство, да изнася истината за Федерална Македония. Защото по този път ще се допринесе най-много за сразяване лъжите и интригите на реакцията и ще се услужи на македонското освободително дело. Считам, че изпълнявам такъв обществен дълг, като давам публичност на личните ми впечатления, които добих при обиколка из Федерална Македония.

По покана на правителството на Федерална Македония, една делегация от представители на македонската емиграция в България и населението в Пиринска Македония, през първата половина на м. октомври 1945 г. замина за Скопие, за да участвува на националния празник на Македония — 11 октомври, на който ден през 1941 г. в гр. Прилеп пукна първата пушка за нейното освобождение.

Обиколихме градовете Струмица, Радовиш, Щип, Скопие, Велес, Кавадарци, Прилеп, Битоля, Ресен и Охрид. В Струмица и Щип бяхме посрещнати от целото население. Във всички останали градове населението ни оказваше братски прием.

Ще предам впечатленията ми от митинга в Скопие. Още в 9 часа сутрината площада „Маршал Тито" бе изпълнен с народ. Далече зад площада, по улиците, които се отделят от него, към центъра непрекъснато се движат върволици от хора. Навред плакати и знамена, огреяни от слънцето. Очите на млади и стари изпускат пламъчета. След малко човешката маса се залюлява и избухва в бурни и нестихващи възгласи и скандирания: „Тито, Тито, Тито!" На трибуната е маршал Тито, обиколен от представители на федералните единици на Югославия и други видни лица. Тук са Димитър Влахов, Лазо Кулишевски, генерал Михаил Апостолски, тук са народният герой генерал лейтенант Александър Ралкович, министра на Черна Гора Милован Джилас, председателя на сръбската временна Скупщина д-р Синиша Станкович, тук е любимеца на македонците генерал майор Темпо и др. Започна парада на войската, в който участвуваха всички родове войска. Ръкоплесканията бяха особено бурни, когато минаваха тежките танкове. Самолети прорезваха небето над площада. След войската започнаха да се нижат ентусиазирани редици от работници, еснафи, селяни, пионери, ученици, физкултурници и др. Марширувайки в строй, тяхните погледи бяха устремени към Маршала, който, усмихнат, приемаше приветствията с махане на ръка. По посока на трибуната от страна на манифестантите непрекъснато се хвърлят цветя. Там е прострен вече огромен пъстър килим от живи цветя. След източването на манифестиращата маса, което трая няколко часа, митингът се откри от Димитър Влахов, който, от името на македонския народ, поздрави Маршала, представителите на федералните единици на Югославия, представителите на Съветския Съюз. След Влахова пред микрофона се изправи маршал Тито. Развълнуваното море от хора се прикова, за да чуе по-добре словото на вожда на Югославия. Между другото, той каза:

„Драги братя, другари и другарки! Аз ви поздравлявам и радостно ми е че днес съм между вас, когато вие празнувате своя праздник на народното възстание. Мнозина, които оспорват правото на Македония сама да решава своята съдба, би трябвало да видят духът що днес се носи по улиците на Скопие, а уверен съм, че такъв дух се носи и по всяко македонско село, по цяла Македония. Македонският народ в тази голяма освободителна борба спечели правото на онова което днес има, а то е неговата свобода и равноправие. Македонският народ правилно разбра историческият момент, когато се решаваше въпроса за югославянските народи, въобще ще оцелеят ли или не. Македонците разбраха момента и заедно с останалите народи на Югославия тръгнаха в борбата, когато ги позова югославянската комунистическа партия... Ние не сме се отрекли от правото на македонския народ да се обедини. Ние никога няма да се откажем от това право. . . Има братя македоци в Егейска Македония и тяхната съдба не ни е равнодушна. Нашите мисли са свързани с тях и ние имаме грижата за тях. Ние няма да оставим докато всички македонци не се обединят в своята земя". . .

Маршал Тито говори спокойно, плавно. Всяка негова дума се поглъща от публиката, която от време на време, като по даден знак, избухва, за да скандира някой лонзунг или да одобри думите на оратора.

На митинга, между другите, говориха председателят на македонския национален комитет в България Христо Калайджиев и представителят на Пиринска Македония Асен Чаракчиев.

След митинга, пишещият тия редове има честта, заедно с неколцина от делегатите, да се представи на Маршал Тито и да разговаря с него. Снажен и плещест, ръст среден, коса тъмна, вчесана назад на вълни, очи светло сини, които гледат проницателно, пристегнат в маршалската униформа и излъчващ мъжественост — ето фигурата на Тито, при среща с него. Забележителна е неговата усмивка — този иначе строг и често навъсен човек, придобива детски изглед. когато се умихва. Името на Маршал Тито в Федерална Македония навсякъде и от всички се произнася с благоговение. Вярата в него е абсолютна. За македонците Тито е не само вожда — той е и народен герой, той е и кумир. Защото те знаят добре, че Тито поведе борбата не само против окупаторите, но и против великосръбските шовинисти и потисници, изведе успешно тая борба и създаде великолепната държавна сграда на Федеративната Народна Република Югославия, в която Македония се обособи като самостоятелна федерална единица. Който познава живота и делата на Тито, не може да го не характеризира като велик човек, съчетаващ качествата на революционер и организатор, голям оратор и публицист, военачалник и държавник от първа величина. Щастливи са народите на Югославия, че имат Тито за вожд.

На 14 октомври в Битоля, неочаквано за нас, присъствувахме на голям предизборен митинг, в който участвуваха масово битолчани и селени от близките околии. На митинга говориха Димитър Влахов, Лазо Кулишевски, министра на земеделието Благой Фотев и представители на турското, албанско и влашко малцинства. По покана на Лазо Кулишевски, от името на нашата делегация, аз държах приветствена реч, която по-късно бе обнародвана във в-к „Нова Македония“. В своите речи ораторите изнасяха революционните борби на македонския народ, започвайки с вътрешната революционна организация на Гоце Делчев, изтъкваха единството в борбата между всички народности, населяващи Македония и нуждата от единство в настоящия момент за окончателното ликвидиране на старото и за доизграждането на Федерална Македония в границите на нова, демократична и федеративна Югославия.

*

В Скопие и Битоля можахме да влезем в контакт с първите хора на Федерална Македония и от тях да получим сведения по устройството и състоянието на държавата. Ние имахме възможност също така навсякъде, където спирахме, да разговаряме с хора от народа, от които се осведомявахме по всички въпроси, които живо интересуват македонската емиграция и българското общество. Така събраните сведения и добити впечатления ще се опитам да предам в сбита форма.

*

Преди да изложим положението в Федерална Македония, нека поясним въпросите — защо макендонците отидоха с Югославия, защо се наричат македонци и защо възприеха за официален македонският език?

По първия въпрос — *защо макндонците отидоха с Югославия*, ето как отговаря Димитър Влахов: „Ние отидохме с сърбите, хърватите, черногорците и словенците, защото те ни признават за равноправна нация, която има право свободно да се развива, да гради своя културен и стопански живот, както той желае, а не да играе по свирката на други. Отидохме с тия народи, защото те ни гарантираха и ни гарантират нашия национален суверенитет“1). Към тия обяснения на Влахов следва да се прибави още едно от особена важност, а именно общата борба, която през време на окупацията води македонския народ с другите народи на Югославия. Докато през време на окупацията великобългарските фашиски власти се държаха спрямо македонците като към завладяно племе и зарегистрираха срамни и кървави дела, Тито им подаде братска ръка и заедно с неговите отряди, македонските партизани поведоха освободителната борба. Тази именно обща борба свърза здраво македонският народ с другите възстанали в Югославия народи и тя съставлява един от факторите за решението на населението от Вардарска Македония да влезе последната като федерална единица в Федеративна Югославия.

Ние ще цитираме поясненията на Димитър Влахов и относно останалите два въпроса—*защо македонците не се наричат българи, а македонци и защо въведоха македонският език за официален.*2) Влахов казва:

„Макар и да са водили в течение на дълги и дълги години борби за духовно освобождение съвместно с българите, в последните десетилетия се извършиха в съзнанието на македонския народ резки промени относително неговата национална принадлежност.

„Македонците живееха в течение на тия десетилетия в по-други политически, културни и економически условия отколкото българите. Македонците се чувствуваха помежду си не само по-тесно свързани, като хора, които говорят един и същ език, македонски, но и като хора, които се въодушевляват от един и същ идеал — да добият своята политическа свобода.

„След катастрофалните за македнския народ войни от 1912 — 1918, през времето на които Македония беше театър на военните действия, които войни бяха също така катастрофални и за България, Сърбия и Гърция, в съзнанието на македонския народ се извършиха дълбоки изменения.

„Предателската политика на фашиска България към Македония способствува твърде много, за да изчезнат у македонците илюзиите за освободителната мисия на великобългарските шовинисти спрямо Македония.

„Преследванията, на които македонците бяха подложени, терористическите и грабителските режими в трите области на Македония през време на нейната окупация, както и редица причини от международен характер, съдействуваха за затвърдяването в съзнанието на македонския народ идеята, че той е отделен народ, самостоятелна нация, процесът на образуването на която се извършва бързо. Това съзнание прониква в най-широките кръгове на македонското население.

„Македонци е притежават всички особености, с които научно се характеризира понятието нация. Македонците имат обща територия — Македония, на която живеят; те живеят при еднакви економически условия; македонците имат еднаква психика, или това що се нарича национален характер. Те имат и общ македонски език.

„Наистина, ние имаме няколко говора Едни от тях, например, говорите в районите, находящи се по-близко до Сърбия, са изпитвали дълбокото и продължителното влияние на сръбския език. От тук и проникването в тия говори на много сръбски думи, неизвестни на македонските славяни Източно — македонските говори са изпитвали от друга страна силното влияние на българския език. Тия говори не са характерни за македонския език. Ние, македонците, сега изработваме нашия литературен език. . . Този говор е централ-

---

1) Из една сказка на Д. Влахов, държана в Скопие.

2) Статия „Свободна Македония в Федеративна Югославия“, поместена в сп. Съвременник, кн. 3, год. I.

ният македонски говор, който заема голема територия от Македония — Битоля, Гюрече, Прилеп. При изграждането на нашия литературен език, без съмнение, нашите учени ще вземат под внимание и охридският говор. Ще укажем, че тия говори имат и стара книжовна традиция".

Такова е схващането на Димитър Влахов по въпросите за македонската нация, за македонският език и за това, защо Вардарска Македония поиска да влезе в границите на Федеративна Югославия. Това схващане не е отвлечено и теоретическо, а такова, което изхожда от самата действителност. Негов най-ярък изразител се явява македонската младеж, която през време на великосръбския режим като скала отстояваше своята националност срещу кървавия терор и асимилаторски методи на този режим.

*

Стопанското положение в Федерална Македония не е добро. Това се дължи на няколко причини. Главната причина за това са грабежа и разрушенията, които извършиха окупаторите. Когато немците напускали територията на Македония те ограбвали всичко каквото могли да вземат с себе си, вдигали са в въздуха мостове и са резали с машини релсите на железопътните линии. Много градове са полуразрушени от бомбардировките. Пътните съобщения далече още не са нормални. Ние видяхме огромното разпокъсано туловище на ж. п мост над Велес, надвиснало над Вардара. Дълго време ще мине, докато този мост се възстанови. Ние видяхме някогашната красива и голяма гара на Градско, сривата с земята. За тия разрушения Маршал Тито каза в своята реч в Скопие: „Югославия я ограбиха четири фашистки сили. Грабиха я четири години. Когато фашистките сили в нашата земя грабеха и от нея влачеха на всички страни, когато в нашата земя гореха села и градове, когато окупатора рушеше и палеше, когато ние имахме такива последици от тази борба тогава ясно е, че властта не ще може всичкото разрушено да го възобнови за няколко месеци." Друга една причина за стопанските несгоди съставляват разходите, които се правеха по народната армия, която, след освобождението, трябваше да продължи борбата срещу немците. Тия разходи бяха огромни, защото армията тогава беше боса, окъсана и гладна. Трета причина е сушата, която през лятото на 1945 г. унищожи посевите и, ако не бе царевицата, която изпрати Войводина, населението щеше да бъде изложено на формен глад. Промената на левовете с динари даде също така отражение върху стопанството. Индустрията, доколкото я има, още не може да се съвземе. Занаятите са доста позападнали. Трябва да се каже, обаче, че македонското правителство взима енергични мерки, за да изведе страната от това затруднено стопанско положение и в това отношение вече известни резултати са налице.

Просветното дело се движи под пълна пара. В Федерална Македония има над 800 основни училища с по седем отделения (с прогимназии), в които преподават около 2000 учители на 92000 ученици. Наред с тях има технически училища, акушерско училище, художествена и музикална академии и др. специални учебни заведения. Чувствува се голяма липса от учителски персонал. Ако имаше достатъчен такъв, в училищата можеха да се запишат още 50000 ученици. За да се отговори на тази нужда, в Скопие и Битоля са открити учителски курсове. Голяма част от населението на Македония е неграмотно. За намаляване на неграмотността открити са 390 аналфабетски курсове, които се посещават от 12400 курсисти. Аналфабетски курсове се откриват и за инородците. Такъв курс има открит и за циганите, в който се преподава на цигански език. В училищата се преподава на македонски език. Само в прогимназиалните класове се преподава сърбо-хърватски по два часа седмично. От чуждите езици най-застъпен е руският. Албанците имат 50 учалища, в които се преподава на албански. Турците имат 31 училища, в които се преподава на турски език. В Скопие правят се приготовления за откриването на македонски университет. Почти в всички градове видни македонски общественици четат лекции в народни университети.

В Скопие има *радио, дом на изкуствата, музеи, народен театър.* Една вечер гледахме даваната тогава в народния театър пиеса „Чорбаджи Теодос“ от македонски автор. За нас бе и радост и гордост да видим големите постижения на самородния македонски театър и да слушаме прекрасния македонски език, на който говориха артистите.

В Скопие излизат *вестници* „Нова Македония“, „Млад борец“, „Народен войник“, „Остен“, в последно време — седмичника „Единство“ и др. В Битоля и Щип излизат по един седмичник. В Скопие се издават две спретнати списание—„Македонка“ и „Нов ден“. Тия вестници и списания се списват на македонски език. Последният не е прочистен от чуждици. Автори, които са следвали сръбски училища, още не могат да се освободят от влиянието на сръбски език. Същото може да се каже и за ония, които са завършили български училища по отношение влиянието на български език. И в едните и в другите, обаче се забелязва стремеж към употребата на чист македонски език. В Скопие на турски език излиза в. „Бирлик“ (Единство). Излиза и вестник на албански за албанското малцинство (в. Флака).

Църквата в Федерална Македония се ръководи от временен духовен съвет, избран от македонския църковен събор. В черквите се чете на славянски, а се проповедва на македонски език. Македонската църква няма никакви отношения с бившия скопски сръбски владика. Пустнатият тук слух, че този владика бил дошел в Скопие и управлявал македонската църква е глупост. Верно е, че той не се отказал от желанието да управлява последната. Самата сръбска патриаршия още не е очистена от старите си великосръбски разбирания. Така, в един от броевете на своя вестник сръбската патриаршия беше писала против решението на македонския църковен събор, състоял се през първата половина на 1945 г. в Скопие да възстанови Охридската Архиепископия, изтъквайки, че това искане не било оправдано нито исторически, нито канонически. Но това са пожелания и намерения на остатъците от великосърбизъма, на които македонските свещеници и миряни гледат с насмешка. На македонската църква предстои да разреши въпросът за избор на македонски владика, който да ръкополага македонски свещеници, от каквито се чувствува нужда.

Съдебната власт в Македония е народна, изборна и колективна. Върховният съд в Македония, наречен сега Върховен съд на републиката, се избира за четири години с тайно гласоподаване от Македонското Народно Събрание. Окръжните съдилища се избират пак с тайно гласоподаване от скупщината на народните отбори на всяки окръг за три години. Околийските съдилища се избират за две години от околийските народни отбори. И околийските и окръжни съдилища се състоят от по трима съдии, единият от които е правник постоянен съдия, а останалите двама са съдебни заседатели, които при съденето са равноправни. Върховният съд за цяла Югославия, наречен сега Върховен съд на Федеративната Народна Република Югославия, се избира с тайно гласоподаване в общо заседание на двете Скупщини за четири години. Върховният съд на Ф. Н. Р. Ю. разрешава споровете, които изникват между съдилищата на отделните републики. Министър на правосъдието Федерална Македония е старият македонски революционер, автора на атентата на парахода Гвадалквавир през 1903 г. Павел Шатев. Скромен и честен, както е бил винаги, Шатев с любов и преданост ръководи правосъдното дело на Македония.

Изпълнителната власт в Македония принадлежи на македонското правителство, съставено от девет министерства. В Македония няма само министерства на войната, на външните работи и на пътищата и съобщенията, които са към централното правителство в Белград и засягат цяла Югославия. В Скопие има, обаче, Дирекция на пощите и Дирекция по железниците. Министрите се посочват от македонското Народно Събрание. Между министрите има един албанец и един турчин Органи на изпълнителната власт са народните отбори, които са изборни. Такива отбори има селски, градски, околийски и окръжни. Кметове, околийски управители и окръжни управители няма. С други думи, в Македония, както и в цяла Югославия, цялата административна власт е колективна и изборна. Тия избраници населението може да ги смени винаги, когато види, че се отклоняват от пътя на демократическото управление.

Законодателната власт е в ръцете на македонското народно събрание. Членове на последното са същите, които участвуваха в АСНОМ-а на 2 август 1944 г. в монастира св. Прохор Пчински. Към народното събрание са кооптирани няколко души стари македонски деятели, изхождащи из средата на емиграцията в България.

Говорейки за македонско училище, черкви и административни власти, трябва да кажем, че тия служби се носят от македонци. Цялата македонска интелигенция е впрегната на работа. Начело на администрацията са сложени предимно ония млади интелигентни сили, които взеха участие в партизанските борби.

За *сръбските пришълци*, дошли в Македония през време на великосръбския режим и избягали след 1941 г., тук в България се пуснаха много приказки. Вярно е, че някои от тях са се върнали. По-голямата част, обаче, е в невъзможност да се завърне, поради законните препятствия, които срещат. Такива препятствия са: да не са участвували във вражески движения, като това на Дража Михайлович, да не са били агенти на Недичевото правителство или в услуга на немците, да не са спечелили имотите си на гърба на македонското население, да не са получили в миналото земя за държавна заслуга или са получили готова обработена земя и пр.

Колонистите също така срещат пречки за своето завръщане. Те не могат да притежават земя по-вече, отколкото са в състояние сами да обработват. И понеже повечето от тях по-ран бяха добили привилегии, които сега не могат да ги имат, те нямат охота да се завръщат в Македония. Мнозина от тия, които са се завърнали, напущат Македония.

Сочейки на ограниченията, които се правят на сръбските пришълци и колонисти от миналото, нуждно е да се изтъкне, че те съвсем не означават някаква ненавист към сръбския народ. В случая се касае да се обезправят ония сърби, които, опрени на великосръбския потиснически режим в миналото са грабели земята и залъка на македонското население.

Към днешна, Федерална Сърбия, македонският народ храни само братски чувства. Старата вражда, подклаждана от великосръбските и великобългарските управници, вече е притъпена и на изчезване. Тя идваше главно от страха за посърбяване, към което бе обърната цялата великосръбска асимилаторска политика. Днес македонците разбират много добре, че при съществуващото държавно устройство на нова Югославия, сложена на демократична, федеративна и републиканска основа, където всеки народ сам се управлява и при фактическото положение, че държавният апарат в Македония е в здрави македонски ръце, дума не може да става за някакво посърбяване, за каквото шушукат някои среди от опозицията в България.

Братско е и отношението на мнозинството от сръбския народ към Македония. Демократичните и прогресивни среди в нова Сърбия разбират правилно стремежа на македонския народ за държавно обособяване и нуждата от взаимно зачитане и задружно пазене на извоюваните с обща братска кръв свободи. Израз на тия чувства даде председателят на сръбската Народна

Скупщина д-р Синиша Станкович в неговата поздравителна реч, която той произнесе на митинга в Скопие. Между другото той каза:

„В предвоенна Югославия никой народ не е търпял такива и толкова унижения, както македонският народ. Великосръбската реакция ви наричаше сърби и желаеше да бъдете сърби, докато от друга страна великобългарската реакция ви наричаше българи и желаеше да бъдете българи. Нито едната, нито другата искаше да признае, че вие сте отделен народ, който също така има право на свобода и независимост, както и всеки друг народ в Югославия. Великосръбската реакция по този начин тровеше отношенията между сръбският и македонският народи. А сръбският народ не беше зад тази реакция и че тя не изразяваше неговото чувство и неговото мнение, доказателство е освободителната борба, в която сръбският народ с голи ръце възстана против окупатора, против великосръбската реакция и задружно с македонския народ и другите народи на Югославия, извоюва общата свобода и общата независимост.

„Това отношение на сръбския народ не е от вчера, не е и само от днес То ще остане и занапред, за туй защото и сръбският народ, както и отделните народи на Югославия, през времето на голямата освободителна борба, дойде до съзнанието, че независимостта и щастието на който и да е от югославските народи, е в зависима връзка от независимостта и щастието на всички останали народи, и че единствено само в една равноправна общност на пълно свободни народи, е възможна щастлива и прекрасна бъднина, както за македонския народ, така и за сръбския и за всички останали народи на Югославия“.

В *политическия живот* на Федерална Македония първенствующо место заема Народния фронт. В Федерална Македония няма политически партии нито пък Н. Ф. е съставен от такива. Той е част от народния фронт на цела Югославия. Но докато в Н. Ф. в Югославия участвуват и отделни партийни политически групировки, в Македония такива групировки няма. В миналото в Македония политич. партии бяха изкуствено пренасяни от Белград. Гроловци и сега се опитаха да създадат партии но не успяха. Н. Ф. наречен през времето на Окупацията НОФ (народно-освободителен фронт) бе създаден в процеса на освободителната борба против окупаторите. Той ръководеше и обединяваше борческите усилия на македонския народ и беше живата връзка с общата борба на останалите народи на Югославия. Днес Н. Ф. работи за демократическото укрепване на Федерална Македония, контролира властта и дава препоръки, без обаче, да има функции на изпълнителна или друга власт.

Отношението на Федерална Македония към Югославия е такова на една свободна самостойна федерална единица към общата федеративна държава. Днешна Югославия представлява свободен съюз на равноправни народи. Този съюз се нарича Федеративна Народна Република Югославия. Той е съставен от народни републики, които имат суверенни права, ограничени само в ония права, които тези републики доброволно са ги прехвърлили на централните съюзни органи. Федерална Македония е една от тия републики*).

Между *по-видните политически личности*, които видяхме в Македония са: от старата генерация — Панко Брашнаров, председателят на първото заседание на антифашисткото събрание за народно освобождение на Македония

---

*) Съюзното (централно) правителство се състои от общите за цяла Югославия Министерства, а именно; на войната, на външните работи, на пътищата и съобщенията и на външната търговия. Всички останали министерства са предоставени изключително на федералните републики. За тия федерални министерста в Белград при съюзното правителство са учредени само комисии по една за всяко министерство. Функцията на тия комисии, в които участвуват представители на всички федерални републики се състои в това да координират работата на федерелните министерства, без да се месят в разпорежданията на последните.

(АСНОМ), бивш стар учител в Велес, не прекъсвал никога своята революционна дейност за освобождението на Македония, лежал години подред по турските и сръбски затвори и в последно време взел активно участие в партизанските борби; Алекси Мартулков, другар на Панко Брашнаров и също като него неуморим борец за македонската свобода, осъждан през сръбския режим на 20 години затвор, осъждан и интернирван в България през фашистките режими: Кръстю Шакир, стар войвода и другар на Димо Хаджи Димов, всички народни представители в македонския парламент и др. За Павел Шатев споменахме, когато говорихме за правосъдното дело в Македония. Измежду младите видяхме Страхил Гигов, Никола Минчев, Благой Фотев, Бано Андреев водачи през време на партизанските борби, днес първите трима министри в Македония, а четвъртият министър на мините в централното правителство в Белград; известният македонски поет Венко Марковски, старият партизанин поп Йован (Шакйо) от с. Дреново и др.

Но измежду всички първи хора на Македония, като ръководни фактори се очертават Димитър Влахов, Лазо Кулишевски и Методи Андонов Ченто. В България Димитър Влахов е добре известен като македонски деятел и общественик в балкански масщаб. Той е един от основателите на старата ВМРО, участник е в Илинденското възстание от 1903 г. игра важна рол през време на хуриета като депутат в турския парламент в Цариград, а по-късно, след 1924 г., заемаше първо място в ръководството на ВМРО (Обединена). Влахов е човек с европейска култура. Сега е председател на НФ в Македония и подпредседател в председателството на Федеративна Народна Република Югославия, което председателство изпълнява функциите на държавен глава. Лазо Кулишевски, министър-председател на Федерална Македония, е млад, енергичен и волеви човек. Той изхожда от средата на македонските комунисти. В партизанското движение игра ръководна рол. През време на окупацията на Македения, Кулишевски бе в затвора в Плевен в продължение на три години. Той е любимеца на македонската младеж, особено на оная, която изнесе на плещите си партизанските борби. Методи Андонов — Ченто, прилепчанин, е председател на македонското Народно Събрание, а преди да стане такъв, бе министър-председател. Той взе активно участие в партизанските борби. Ченто е човек излязъл от народа. Умен, умерен и тактичен, той е типичен самороден македонски общественик. Своите речи, пропити с дълбок практицизъм, Ченто произнася на чист македонски език. Представители на три поколения(Ченто е между младите и старите) и на три различни култури и заемащи трите първи места в Федерална Македония, Влахов, Кулишевски и Ченто се взаимно допълват и се явяват като една от предпоставките за успеха на македонското дело, с чието ръководство ги е натоварил македонският народ.

Доверието на народа в управлението на страната е пълно. Това доверие се изрази най-добре в изборите за представители на Народно-освободителния фронт, както и в тия, станали на 11 ноември 1945 г. за учредителната Скупщина и за Скупщината на Народите, в които процентно Македония надмина всички останали федерални единици.

В тези избори, същевременно, Федерална Македония погреба надеждите на останките от великосръбския и великобългарския шовинизъм отново да я превърнат в ябълка на раздора между южнославянските и другите балкански народи, затвърди завинаги правото на македонския народ сам да кове своята съдба и подчерта своето дълбоко разбиране, че залога за мира и благоденствието на балканските народи лежи в братството, равенството и единството между тях.

Д. Темчев

БОРБАТА НА МАКЕДОНИЯ И 11 ОКТОМВРИ 1941 ГОДИНА

Едва ли има в света друга страна, която да е понесла толкова много страдания и да е дала толкова много народни жертви в борба срещу робството, колкото Македония. Вековният обаче, духовен, политически и икономически гнет не сломи борческата воля на македонския народ. Тежките удари на робството не засегнаха душата му. Тя остана крепка. Копнежът му за свобода никога не загасна. Националното му чувство и съзнание се запазиха винаги живи и бодри. Това съзнание се изля в организирана и всенародна борба срещу всички потисници и поробители, борба за родна просвета и култура, за роден език и родна книжнина. Закипява и конспиративна революционна дейност. Почувствували благотворното влияние на спасителните идеи и лозунги на Френската революция, на руския революционен демократизъм и на революционните борби на братския български народ, безстрашни и предани синове на Македония създават на 23 октомврий 1893 година в град Солун В. М. Р. О. През 1894 год. в град Ресен на праздника на всеславянската просвета и култура — Св. Кирил и Методия, бе свикано първото заседание на В. М. Р. О., гдето се изработи обширен план за бъдеща революционна дейност. Скромни работници, апостоли и проповедници на македонската революция, обикалят градове, паланки и села, сеят семена на бунт за свобода, с огнени слова увличат младите в революционния кипеж, организират борческите народни сили и ги готвят за въоръжено въстание, чрез което се домогват да строшат веригите на робството и да извоюват свободата на своята родина. В продължение на няколко години цяла Македония бе осеяна гъсто с революционни комитети, и македонското население, без разлика на вяра, народност и пол се свърза в една мощна революционна организация. Тая организация израстна, издигна се и се наложи като важен фактор в турската империя. Тя стана държава в държавата. Нейното влияние се чувствуваше навсякъде. Народът я обичаше и преданно ѝ служеше. Защото тя беше надеждата му и вярата в светлото бъдеще на родината. Тя имаше своя политика, свои финансии и свои съдилища. Творците и идеолозите на македонското революционно движение, истинските народни водачи: Г. Делчев, Д. Груев, Пере Тошев, Яне Сандански, Д. х. Димов, Георче Петров и други живееха постоянно и неизменно с народните болки, страдания и въжделения и упорито бранеха жизнените народни интереси. Те издигнаха и осветиха с кръвта си големия национален и общо човешки идеал — свобода и правда. Те са убедени, че Македония ще извоюва свободата си само чрез организирано, всенародно, въоръжено въстание. Македонският народ трябва да разчита, преди всичко, на собствените си сили, на своята борба, постоянна и безпощадна срещу всички потисници, грабители и тирани. За пълното осъществяване на националния идеал той трябва да потърси подкрепата на балканските народи, преди всичко, активната намеса на ония политически и социални течения, които водят организирана борба за свобода, правда, братство, за социално и икономическо равенство. Безстрашните водачи на македонската революция са носители на нов дух, на ново съзнание в отношенията между балканските народи. Истински родолюбци и демократи, те са убедени, че династиите на балканските народи и техните противонародни правителства, жалки оръдия и проводници на балканския милитаризъм и монархизъм, носят само раздори, съперничества и войни. Те вярват, че балканската проблема и всички спорни въпроси между съседните народи могат да бъдат разрешени само чрез братско споразумение. Прозорливи и зрели политически мъже, те виждат и чувствуват опасността за родината от външна намеса, извършена дори под благовиден претекс. Затова бранят упорито, енергично и безстрашно чистотата и независимостта на македонското революционно движение от вътрешни и външни домогвания и посегателства и за нищо не изменят на народния идеал. Обладани от идеализъм и истинско родолюбие пропити от органическа омраза към всички поробители и тирани, те водиха продължителни епически борби срещу насилията и зверствата на местните турски бейове и паши, срещу феодализма и кървавия режим на турските султани, срещу върховизма, шовинизма и империализма.

След десет годишна упорита и славна революционна дейност на 2 август 1903 година избухна Илинденското въстание, макар и не добре подготвено и предизвикано не по волята на В. М. Р. О. И екна волна хайдушка и бунтовна песен над Смилево, Крушево, Невеска, Клисура, над Пелистер, Бабуна, Нидже, Шар, Вич, Бигла, Осогово и Пирин. Огънът на революцията запали сърдцата на поробените от югозападните покрайнини на Македония, разрастна и обхвана цялата почти страна, за да се излее като буря в Одринско — областта на Странджа планина. Въоръжени с моралното право на защитници да бранят честта, имота и живота на своите братя, обладани от революционен идеализъм и готови на саможертва, въстанниците поведоха кървава и неравна борба срещу петвековните поробители и тирани за свобода и национална независимост. Борбата продължи три месеца. И в тая борба македонският народ прояви най-ценните, най-трайните и благородни качества на своята душа — борчески дух, упорита воля, неизтощима енергия, идеализъм и готовност за саможертва. Величието на тоя кървав двубой изпъква още по-ясно от факта, че около 30,000 въстанници и четници се бориха с нечуван героизъм и себеотрицание с повече от 300,000 редовна турска войска и башибозук и дадоха 250 сражения. В тая неравна борба загинаха около 1000 народни борци, а тираните дадоха около 5500 убити.

Въстанието бе потушено с нечувани жестокости и страшни зверства. Озлобени и озверени поробителите избиха около 5000 души невинни жени, деца и старци, опожариха 12000 къщи, обезчестиха повече от 3000 жени и моми и оставиха без подслон 71,000 души. Насилията, зверствата и безчестията на турските пълчища и бандити пробудиха обществената съвест в Европа и Америка. Издигнаха се гласове на защита и протест. Предприеха се известни мерки за подобрение участта на поробените. Пъдарските реформи и всички други обещания за подобрение положението на „раята“ бяха залъгалка и не можеха да задоволят македонския народ, който даде толкова много скъпи жертви за свободата на своята родина.

Българският народ, по природа благороден и демократичен, с трепет и вълнение слушаше за страданията на своите поробени братия македонци и със симпатия следеше техните епически борби. Той ги подкрепяше винаги материално и морално. Какво беше обаче, становището на официалната българска власт? Българските правителства, оръдия на личния режим и проводници на великобългарския шовинизъм, на идеята за господство на Балканския полуостров, спънаха естественото развитие на македонското революционно движение и извършиха предателство спрямо жизнените интереси на поробеното македонско население. Те сключиха съюз с реакционните империалистически правителства на Сърбия, Черна гора и Гърция и обявиха война на Турция. Войната се водеше под знамето на освобождението на потиснатите и поробените. Под това лъжливо знаме се криеха престъпните домогвания на господствуващите реакционни и шовинистични клики, на завоевателната политика на балканските държави. Войната бе спечелена от съюзниците. Но какво спечели Македония? Македония бе завладяна, разпокъсана и поробена. Настъпиха години на нечувано духовно, политическо робство и подтисничество. Села и градове македонски палени и разорявани. Народните богатства и народния труд ограбвани. Родната реч, родната просвета и книга и всяка проява на македонското национално чувство и съзнание жестоко се преследваха и унищожаваха. Голяма част от населението, по силата на спогодбата Моллов—Кафандарис, бе прокудено. Новите поробители и потисници — великосръбските и великогръцките шовинисти, се домогваха чрез средствата на измамата и насилието, на моралния и физически терор да обезличат и претопят народностно македонските славяни. Тираните обаче, забравиха непобедимата историческа истина, че не така лесно може да бъде унищожен един народ, чийто дух се е калил в борбите и страданията. Сплотен в своята неволя и жадуващ да види свободна и обединена своята татковина, македонският народ продължи борбата с чудна упоритост, търпение, постоянство и себеотрицание срещу престъпните асимилаторски стремежи на експанзивния империализъм на балканските господствуващи шовинистически клики, жалки оръдия на германския нацизъм и фашизъм. Знак за тая борба даде югославянската комунистическа партия. Тя издигна спасителния лозунг — масова всенародна, организирана и въоръжена борба срещу германските окупатори и техните слуги в името на свободата и братството, на равноправието и демократическото развитие на югославянските народи. Тя, както изтъкна Л Кулишевски, министър председател на Македонското правителство, в своята реч, произнесена в град Скопие на 11 окт. т. г.; — големия македонски национален праздник, беше единствената политическа партия, която осветли с обилна светлина пътя на всички потиснати народи в реакционна и шовинистична Югославия и организира в единна борба народните прогресивни сили за пълното унищожение на великосръбския шовинизъм и хегемонизъм. Душата на угнетените и поробените се изпълни с вяра в тържеството на победата, на свободата и правдата. Вдъхновени от героичните подвизи и завети на илинденци, от пламенния революционен идеализъм и борчески зов на ЮКП, смели юнаци — синове и дъщери на измъчения, но борчески македонски народ, забродиха из китните родни балкани и със шмайзери и бомба в ръка браниха правото и свободата на своята родина.

Самоотвержените борци не притежаваха техническите съоръжения, средства и възможности на окупатора, обаче те имаха нравствената сила и обаянието на герои и защитници на народната чест и достойнство, на имота, живота и свободата на своя поробен, бит и ограбван народ. За пръв път борбата пламна в гр. Прилеп и Куманово. На 11 октомври 1941 г. безстрашни юнаци влизат в гр. Прилеп, повреждат електрическата централа, скъсват телефонните жици, нападат полицейския участък и хвърлят бомби, като убиват няколцина полицаи. В същият ден встъпват в борба въоръжени и кумановските партизани срещу фашистките окупатори. За провеждане на организирана единна и съгласувана революционна дейност, създава се военен комитет, начело с Лазар Колишевски, министър председател на федералното македонско правителство. Така, на 11 октомври 1941 г. се поставят основите на партизанското освободително движение в Македония. Това е славна дата в политическата история на македонския народ. Партизанските отряди почват да никнат из цялата страна. Сред народа се носи славата на безстрашните герои и подвизите на партизанските отряди: „Карадаг“, „Войвода Карпош“, „Козачки отряд“, „Пито Гули“, Битолски „Даме Груев“, Велешкия, Тиквешкия и др., стъпили в кървава, безпощадна и неравна борба срещу многочислен, силен и модерно въоръжен противник.

За развитието на партизанството, изобщо на народно-освободителното движение в Македония имат голямо значение решенията, взети от Главния щаб в Преспанско на 2—4 август 1941 г. По силата на тия решения се наложи: 1) да се мине от малките партизански отреди към големи бойни единици; 2) създадените вече народно-освободителни отбори (НОО) да се свържат с централно ръководство за цяла Македония, чиято политическа опора и политически израз трябва да бъде народно-освободителния фронт (НОФ) — единствена политическа организация македонска, която обединява всички прогресивно-демократически сили, без разлика на вяра, народност и пол. За изпълнението на тия решения бяха изпратени: в Преспанско-Тиквешката област: Цветко Узуновски и Борко Темелковски — Лилякот; в Дебърско-Кичевската — Страхил Гигов, а в Скопско-Кумановската — Борко Иосифовски — Пито. На тях бе възложена голяма, трудна и пълна с отговорности задача — да обединят и сплотят в едно цяло НОО и да подготвят условия, благоприятни за изграждането и организирането на НОФ и за свиккане на АСНОМ на заседание.

Дейността на смелите борци и организатори на македонското освободително движение даде обилен плод. Създават се големи бойни единици. Възникват баталиони в Дебърско-Кичевската област, в Тиквешко, Преспанско и Кумановско. Образуват се бригади, дивизии и корпуси. Така, след мощната армия на Самуила, се създаде първата македонска войска, с главен щаб на НОФ и ПО. Тя вля своите сили и средства в общата борба на Югославянската освободителна армия, водена в люта бран от маршал Тито и с пролятата си кръв спои в ненарушимо братско единство югославянските народи. Националният герой на Югославия, маршал Тито, тоя мъдър и прозорлив мъж, има благородния почин и нравствения кураж да наложи със силата на оръжието принципа за национално самоопределение на югославските народи и да признае националната индивидуалност и независимост на македонския народ.

Тежка, неравна и кървава беше борбата на младата, но храбра македонска войска. Срещу нея воюваха „около 114,000 войници, полицаи и жандарми. От тоя брой на българските фашистки окупатори се падат 45,000 войници и 4,500 полицай и агенти; около 12000 италиянци и 24,000 германски войници и 3,500 военна и цивилна полиция“. (Из речта на Лазар Кулишевски в. „Нова македония“ бр. 237 от 11 окт. 1945 г.).

Трябва да подчертаем факта, че партизанско-освободителното движение възникна през 1941 г. и в Пиринска и в Егейска Македония. Създават се Рилско-Пирински отреди, като „Яни Сандански“, „Антон Попов“ и др., които дадоха скъпи жертви в неравна въоръжена борба срещу насилията и жестокостите на българския фашизъм.

Възникват партизански отреди и в Воденско, Леринско, Костурско, Енижевардарско и Солунско. Народът помни техните смели акции, подвизи и героизъм. Те ще възпламеняват сърцата на поробените и подтиснатите за нови борби и жертви срещу реакцията и шовинизма, срещу кървавия терор на гръцките монархо-фашистки банди в името на свободата и правдата, на братското споразумение на мирното културно и демократично развитие на балканските народи.

Партизанското движение и народно-освободителният фронт в Македония изиграха важна роля за превъзпитанието на народа. Те подържаха борческите традиции на миналото, бодростта и вярата му в светлото бъдеще на родината. Те му вляха ново съзнание и нов дух. Не дух на омраза и раздори, на шовинизъм и национален антагонизъм. Не. Дух на братско споразумение, съгласие и взаимодействие, дух на славянско братство и бойно славянско другарство.

В процеса на борбата срещу завоевателната политика на балканските държави, проводници на агресивния германизъм и фашизъм, срещу техните насилия, жестокости и зверства, през последните две — три десетилетия назря и се затвърди съзнанието, че македонският народ е отделен славянски народ, със свое славно минало, със свои идеали, отделна територия, специфична стопанска и социална структура, особен народностен облик и характер, със свой македонски език. Това съзнание заля и обхвана широките народни слоеве. Родено в огъня на страданието и жертвите, то определя правото на народа да се развива свободно, политически и духовно, да твори своя родна просвята и култура, въз основа на ония национални и нравствени ценности, на които той е носител.

Пропит от това съзнание и окрилен от подвига и революционния идеализъм на великата Илинденска епопея, македонският народ в задружна борба със сърби, хървати и словенци срещу германските окупатори и техните слуги, срещу народните изменници и предатели, прояви дивна храброст, даде хиляди народни жертви и по тоя начин доказа на света, че има право на свободно национално съществуване, развитие, обособяване и обединение.

Във вихъра на тая страхотна война, във чиито пламъци изгоряха милиони човешки същества и безчислени материални и духовни ценности, изпъква едно голямо и значително събитие с благотворни последици в политическата история на Югославия. На 29 ноември 1943 год. се свика на заседания АВНОЮ. На това събрание взе активно участие и македонския народ със свои представители: Д. Влахов, идеолог на левицата в македонското революционно движение, Михаил Апостолски, комендант на главния щаб на НОФ и ПО, Методи Антонов Ченто, член на главния щаб. Тук бяха взети важни исторически решения Унищожена бе, реакционна, шовинистична и империалистична Югославия. Създаде се нова демократична и федеративна Титова Югославия, съставена от шест равноправни национални единици: Сърбия, Хърватско, Словения, Македония, Черна Гора и Босна и Херцеговина. Това голямо историческо събитие има грамадно значение за изграждането на свободна, демократична, федер. и мощна Югославия — гаранция за свободата и националната независимост на Македония и на другите Югославски народи. Защото за пръв път македонслият народ е признат за отделен славянски народ, за отделна национална и политическа единица с право да създаде своя свободна държава и да твори на свой роден език материална и духовна култура.

Ръководени от историческите решения на АВНОЮ и вдъхновени от стремителния поход и героичните подвизи на славната и непобедима червена армия, македонските борци, подкрепени от братските Югославянски народи, промъквайки се пред огнените позиции, свикват на втори агуст 1944 г. в старинния манастир св. Прохор Пчински (Кумановско) първото антифашистко събрание за освобождението на Македония. На това историческо събрание присъствуваха 125 народни представители от цяла почти Македония, представители на съюзните военни мисии: на (Великия съветски съюз и на великите демокрации: Англия и Америка, и представител на Върховния щаб на маршал Тито. Тук бяха взети следните решения: Македония се провъзгласява за свободна и демократична държава в свободна федеративна и демократична Югославия. 2) Народното събрание (АСНОМ) се конституира във върховно законодателно и изпълнително представителство на македонската федерална държава. 3) Гарантира се свободата и равноправието на всички граждани и гражданки, без разлика на вяра, народност и политически убеждения, стига да нямат противомакедонски или фашистки прояви. 4) Образува се президиум на АСНОМ с функции на временно народно правителство на демократична и федерална Македония.

Най-сетне след тригодишна задружна борба на югославските народи, под водачеството на маршал Тито македонският народ извоюва свободата си. От безправен роб, потискан и ограбван с векове, той става свободен народ, със своя свободна демократична държава.

Не би могло да се мисли дори, че Македония ще получи свободата си без славните героични подвизи на всепобедната червена армия и на армиите на великите съюзници: Англия и Америка, които сразиха нацистка Гертания и извоюваха победата. За освобождението на Македония, безспорно, даде гра-

мадни материални и човешки жертви и храбрата войска на антифашистка О.ф. България

Трябва да припомном обаче, факта, че македонският народ дължи свободата си, преди всичко, на собствените си сили, на хилядите народни жертви, дадени в упорита и въоръжена борба срещу всички поробители и тирани, в която борба увлече и сплоти и прогресивно-демократическите сили на останалите националности в Македония: албанци власи, турци.

В тая упорита и въоръжена борба 11 октомври 1941 г. се разкрива с блясъка на величието и славата на подвига, героизма и саможертвата и сочи единствения и най-сигурен път, по който македонският народ ще постигне и осъществи вековния си народен идеал — свободна и обединена в своите географско-стопански граници Македония — равноправна национално-политнческа единица в семейството на южнославянските народи.

Методи Кецкаров

ЗА ИЗГРАДВЕЈНЕТО НА МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРА[1]

Денешната голема световна борба, мегју решението на големи световни проблеми ни носит и историко-политичката разврска на македонскиот вопрос Македонија добива политичка независност, кое ке дајт возможност на народот за еден свестранен напредок. Во овај важен момент, ние требит да си дајме чесна и јасна сметка за то што сме дале до сега и за то што можиме да дајме натака во полето на материјалната и духовна култура. Ние ке требит да се запознајме со онај комплекс от елементи от кои е била изградвена и от кои ке требит да бидит градена нашата народна физиономија.

Како секој народ, така и нашиот имат нешчо първично, оригинално и неповторимо, кое го отличвит от другите народи и кое ке требит да послужит како основа во неговото изградвејне.

Ако сакаме да се оформиме со наша самобитна, родна, материална и духовна култура ние требит да се вслушаме во повелите на народната душа, која секога ни кажвит нај-правиот пат за нашиот напредок.

Со добивајнето на политичка независимост, ние ке зафатиме и еден самостојателен културен живот. Над камејната што биле кладени през векојте во темелите на нашата зграда, ние ке требит да приклайваме нови камејна. Секој камен требит да бидит изваден от суровата народна целина, ако сакаме нашата култура да бидит органически единна. Изнајждвејнето и приготвејнето на градивниот материјал е многу тешка работа. Ке се случит некога, барајки материјали за зградата, да не можиме воеднуж да ги најдиме во народниот рудник, ама то не требит никога де не отчајват, а напротив со уште по големо желание да се впуштиме во барајне дури да ги најдиме. Во народната целина имат све що е потребно, за да се кренит нејзината културна зграда. Ако случајно некој материјал, што сакаме да го клајме, не се најждвит, то значит оти тој не требит да бидит употребен. Ако некога строителот се измамит да земит материјали от некоја чужда народна целина, нека бидит сигурен оти тие ке му расипет и здравината и хармонијата на зградата. Таков строител би напрајл нај-голем грех за правилното изградвејне на националната култура. Култура која е напраена от парчина, земена от разни народи, остаивит чужда на народната душа, неможит да бидит подхранвена от народните природни и полни со животни секој сили и е осудена на погинвејне, на смрът. Ако таква култура најдит патишта, да проникнит сред народот, та ке го труег. Со такво разбирајне требит да живет творците на духовни ценности, во нашата млада държава. Народ без своја самобитна култура, неможит да дајт ништо на човечеството. Ево зашто, тие што верват оту историскиот пат на секој народ, не е случајно соштествуване, а е сознателна подготовка за идното човечество, требит нај-много да работет за културната самобитност на својот народ. Братството мегју народите имат за цел да го изкоренит егоизмот, но не и творческите особености на отделните народи. Во мегјународната задруга, секој член ке дајт нај-убајте дарој на својата материјална и духовна природа. А за то е потребна творческа работа.

---

[1] Сказка, четена в Охрид.

Македонските творци не требит да се отчајвет кога гледат колку другите народи се напред, а нивниот назад во културно отношение. Такво отчајвејне можит да ги натерат да вземат чужди готови форми, за да скърпат што по бъргу своја култура подобна на по напредналите народи. Таква култура ке бидит само една илјузија за нас и една карикатура за тие, што гледат отстрани.

Да се пазиме от културно обезличвејне, зашто потем него идат отслабвејне на националното сознание и политичка смърт на народот.

Творци на македонската славјанска култура, вие носите голема историјска отговорност, от вас зависит да бидит или да не бидит Македонија!

От казанато до тука, јас не сакам да речам оти ние ке требит да останиме чужди, да не се интересуваме от културите на другите народи, напротив, ние ке требит со голема сериозност да ги изучаваме и то не само со цел да ги познаваме, а со главната задача да схватиме патот на нивното развитие. От културите на по напредналите народи, ние ке се учиме *како* се градит култура, за да можиме со нашите народни духовни возможности да изградиме своја култура.

Еден архитект, кој можит да напрајт план за една кукја и му е познато строителното искуство, можит да кренит кукја сегде, но на секое место кукјата ке бидит различна, во зависимост от структурата на земјата, от градивниот материјал кој се најждвит во местото, от климатот, економските условија, битот и пр. Така исто и македонецот, за изградвејнето на својата народна култура, можит да заемат от по напредналите народи *методи*, но самото градиво требит да си бидит негово, а планот съобразен со неговите традициј, возможности, нужди и идејали.

Можит некој кој што имат лјубов кон пишејне художествени творби, да изнашол многу убав сјужет и интересно градиво за една драма, например, но ако не знајт како се пишит драма и на какви условија требит да отговорјат една творба от овај вид, усилијата му ке бидат безплодни, дури и ако имат некаков дар. Исто така македонецот ке требит да викнит во конструктивната тајна на напредналите култури, за да конструира своја култура со сите потребни елементи и то во едно хармонично саотношение мегју ними.

Изучвајки чуждите култури ние ке ги издигниме нашиот вкус и нашите разбиранија на една по-голема висина, заедно со кое ке придобиеме една просветена критичност и мерка за оценјавајне. После *начините*, *методите*, *принципите*, кои ке ги научиме от чуждите култури идет *мерката*. Кога ке оценјаваме нашите постиженја от културното поле, ние ке требит да си служиме со мегјународната културна мерка и да се пазиме многу от относителни преценки. Така например, една песма, расказ, роман, драма, картина, скулптура, архитектура и пр. дело на наш човек, не требит да го сметаме за убо, само зашто е направено от наш чоек и зашто до сега кај нас по убо не е направено.

Вoружени со опитот на по напредналите народи, ние македонските славјани ке можиме во кратко време да се снајдиме со нафрлјаните во нас духовни богатства, да ги прецениме правилно, да ги пречистиме от непотребното и да се зафатиме сериозно за нивното длбоко смислено обогатвеjне. Jас мислјам оту вака требит да бидат използувани интелектуалните сили на еден млад народ.

А културниот кружок во Охрид, требит да си клајт за задача да изнајдат сите културни ценности во округот и градит нови такви во народен дух, като се поучват секогаш от оние народи, што веке го имат поминато нашиот пат. А за да ги најдет и разберет богатствата на својот народ, членојте на кружокот требит да се откажет от своите салонски разговори и да одет по селата, каде ги чекат еден богат суров материјал за изучвејне и обработвејне. После, секој еден от нас ке можит да зборвит во средината на кружокот не сухи теориј и платонични пожеланија, а живи вистински факти и нужди от животот.

Сега ние требит да се фатиме за работа:

1. Да собериме народното творчество през векојте изразено во песми, приказми, резби, везби, хора, народни мадрости, поговорки, пословици и практически опитности на народот во нашиот окръг во полината на материјалната и духовната култура.

2. Да собериме во нашата библиотека творбите на даровити лјуди от нашиот крај от миналото и денеска,

3. Све ова да го систематизираме, изучиме и поднесиме во духовиот центр на Македонија, како принос за целостното изградвејне на македонската култура.

4. Проникнати глобоко от всичко родно и залјубени во него, то да станит наша крв и плт, та све що мислиме. све що прајме да носит печатот на земјата и народот от кој и ние сме една прашинка.

Само со такво сознание и къртовска работа, во XX век, ние ке можиме да се затвърдиме како нација со своја национална физиономија, да живим свој личен живот и да можиме да учвствуваме во концертот на југословенското братство и меѓународното општество.

Анг. Томов

КАКВО ДОПРИНЕСЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА МИСЪЛ В МАКЕДОНСКОТО РЕВОЛЮЦИОННО ДВИЖЕНИЕ

Ни най-малко няма да бъде преувеличено, ако се каже, че прогресивната левица в македонското рев. движение се оформява и насочва по спасителния за това движение път благодарение на силното и възраствацо въздействие на социалистическата мисъл, както и на все по-широкото участие в тая левица на хора със социалистически разбирания или пък силно повлияни от марксизма.

В македонското рев. движение си дават едно продължително, често пъти много кърваво и отчаяно сражение, водено при най-различна обществена обстановка, две голями течения, които в процеса на самата междуособица и борба все повече се оформяват и разграничават — обединистическото, хегемонистическото или великобългарското, от една страна, и федералистическото, от друга.

Решително преобладание и надмощие има в началото първото от тия течения. Само един къс интервал от време отделяше началото на рев. движение в Македония от онова голямо общобългарско възрожденско движение, в което македонците първи бяха „повели танеца“ и което бе завършено с голям успех — извоюването на черковно-училищна автономност, учредяването на Екзархията. Борбата с патриаршията и нейните крепители бе водена най-упорито и разгорещено тъкмо от македонците и във връзка с границите на екзархията в Македония и нейното влияние в големите македонски културни центрове. Екзархията олицетворяваше общите национални стремежи и интереси на българския народ. Македония не участвува с масови възстания в революционното движение през 70-те години поради това главно, че бе твърде много откъсната от голямата база на това движение — Ромъния; голямо е числото обаче на отделните македонци, участвуващи в революционните чети и в опълчението през руско-турската война. Сан-Стефанска България означаваше за тогавашното съзнание на македонците желаното и пълно разрешение на общобългарския и македонския въпрос. Нейното проваляне на Берлинския конгрес бе изживяно като най-голямо нещастие, а нейното осъществяване изново бе станало един всенароден копнеж и идеал.

Когато се зароди македонското рев. движение, македонското славянско население в своето подавляюще болшинство имаше едно живо българско съзнание, пропито бе с българско родолюбие, у него идеалът за Сан Стефанска България намираше много по-голяма отзивчивост отколкото в самото бълг. княжество. А понеже тоя идеал беше с помощта на руското оръжие почти осъществен, сред народните маси остана дълбоко впечатление, че той лесно може да бъде изново и напълно осъществен, още повече, че сега за неговото осъществяване имаше без друго да каже своята решителна дума младата и жизнеспособна българска държава и нейната армия. За съзнанието на тия народни маси идеалът за Сан-Стефанска България означаваше не само освобождаване от умразната турска тирания, не само осъществяване на националното единство, но и отхвърляне на економическото робство, премахване на чокойството, ограничаване на експлоатацията, подигане на поминъците и благосъстоянието. Идеята за Сан-Стефанска България намираше добра почва и затуй, че тя отговаряше на чувството за справедливост, за национална правда и право на самоопределение.

Явно е прочее, какви благоприятни психологически условия съществуваха за използуване на масите от страна на великобългаризма. Това определяше на първо време неговото решително преобладание в рев. движение. Все пак, политиката на великобългаризма трябваше да срещне на пътя си съвършенно непреодолими препятствия; тя трябваше неминуемо да се сблъска с решителното противодействие от страна на инородните маси и фактори в самата Македония, където населението, чувствуващо се като българско, съставляваше само относително болшинство; тая политика трябваше да се сблъска с решителното вето на всички останали балкански народи и държави; тя трябваше да се сблъска и с домогванията на заинтересованите в балканските работи големи империалистически държави.

Великобългарската политика трябваше да бъде провеждана при условията на изострените империалистически апетити по отношение на Балканите, в едно време, характеризиращо се с трескавата подготовка и провеждането на най-кървави и отчаяни световни войни, при които се касаеше на Балканите не вече да се създават от страна на големите претенденти за турското наследство временни малки държавици, предназначени да им послужат в понататъшните им империалистически планове, а се касаеше вече за окончателното ликвидиране с „източния въпрос“ и с „болния човек“.

За голямо нещастие на великобългаризма, отношението на силите на Балканите и в Европа бе такова, че той фатално трябваше да стане жертва на примамките и лукавствата на австро-унгарския и германския империализъм, на фашистката брутална агресия, която въоръжи срещу себе си цялата световна демокрация, цялото прогресивно човечество.

Явно е, какви можеха да бъдат резултатите от политиката на великобългаризма — тъкмо такива, каквито на дело ги виждаме: безплодни революционни усилия и междуособици, разорителни и кървави войни, носещи само катастрофи и всенародни бедствия, мизерия, тиранически режими. Грозна и печална трябваше да бъде най-вече съдбата на Македония: разпокъсване, опустошавания и обезлюдявания, мизерия и нова страшна тирания. Заслепявани от своя политически мираж, който им позволяваше успешно да работят за своите експлоататорски и подтиснически интереси, реакционните сили в България начело с царския двор фатално водеха съдбините на българския народ и на Македония към катастрофи и опропастяване. Резултатите на великобългарската политика не биха били по-други, даже и ако бихме допустнали един такъв невероятен край на световната война, при който фашизма би си осигурил една временна победа. Българският народ не би могал да не изпита напълно острието на антиславянската фашистка политика и то в жалката роля на безпомощно оръдие на тая политика.

Но не по-малко трудности в своето оформяване и в своя победен ход трябваше да срещне и другото течение в македонското революционно движение — федералистическото. Неговите наченки ние откриваме още от самото начало на революционна дейност в Македония. То почва да се оформява в процеса на една постепенно разгаряща се борба със стихията на великобългаризма и всички мощни фактори за неговото провеждане и то в момент на обществено развитие, когато липсваха на обществената арена организирани и от значение прогресивни и демократични сили. Работническата класа, която днес със своите професионални и политически организации е здравия гръбнак на отечествени фронт в България и на народия фронт в Югославия и Македония, беше още в своите „пелени“. Въпреки съществуването на II интернационал, в международния живот имаха решително думата факторите на империализма; мястото на СССР дълго време се заемаше от руската монархия — най-солидната опора на световната реакция на времето.

Тая обществена действителност и главно неразвития още обществен живот в България и на Балканите определяше в най-голяма степен размера на влиянието на социалистическата мисъл и социалистическите деятели върху македонското революционно движение.

Едно важно обстоятелство трябва обаче да се подчертае в случая; то е, че социалистическата мисъл в България твърде много изпревари самото работническо движение. Това бе възможно благодарение на силното външно влияние. Макар че България бе изостанала в общественото развитие, социалистическите идеи намериха тук една твърде благоприятна почва. Старите революционни традиции и връзки с големите революционни огнища — в Русия и Франция, са още живи. В България виждаме да се проявява една прогресивна и будна народна интелигенция, която живее в най-тесни връзки с изостаналите и недоволни народни маси, която е жадна за знания, за напредък, за истинска демокрация. Тая интелигенция жадно възприема прогресивните идеи на Запада, проявява голяма склонност към идеалистически увлечения и интернационализъм. Тъй се заражда тук едно социалистическо движение не като плод на назряло вече работническо движение, а като негов предтеча и организатор. Липсата на организирани кадри на работническата класа, които със своята класова борба и класова насока можеха да бъдат регулираща сила за политическата дейност и разбиранията на социалистическите дейци, удря своя печат върху младото социалистическо движение, явява се като пречка за правилното развитие на социалистическата мисъл, създава вътрешни кризи. Едва основана, социал-демократическата партия се разцепва през 1903 год. на „широки“ и „тесни“ социалисти, първите намиращи се под силното влияние на опортюнистическия марксизъм на запад, вторите — под влиянието на ортодоксалния тогава марксизъм на Плеханова, Каутски, Бебеля, Жул Гед и др. Докато широките социалисти проповядваха и вършеха „общо дяло“ с буржуазните котерии, „тесните“, пред голямия страх от „дребнобуржуазната стихия“, заставаха твърдо на гледището за самостойната и непримиримата класова пролетарска борба. Борейки се против компромисната тактика, тесните социалисти създадоха една партия, която отпосле само с голями усилия можа да придобие постепенно оная болшевишка гъвкавост, която можеше да ѝ позволи да се яви като организаторка на масови работнически и обществени движения.

Важен фактор в развитието на социалистическата мисъл в България представлява голямото движение на основното учителство през 90-те години, съвпадащо с първото силно раздвижване на недоволната селска и еснафска маса. Учителското движение е професионално, но същевременно то е народническо с преобладающа социалистическа идеология; в него най-важна роля играят широките социалисти. Всички социалистически фракции обаче намират в него широка подръжка, пламенни привърженици; то дава живот на тия фракции, явява се като важен проводник на тяхните идеи, прави възможно голямото развитие на тяхната пропагандна книжнина. Но това учителско движение далеч не можеше да замести липсващите кадри на работническата класа. Неговите усилия се разбиват в изостаналата и невъзприемчива селска и еснафска среда: то самото се разяждаше от безплодните книжни спорове и остри междуфракционни ежби, които за дълго време изпълнят със съдържание живота на социалистическите партии.

*

Социалистическата мисъл въздействуваше косвено върху македонското революционно движение, като повдигаше изобщо нивото на политическото и обществено съзнание. Голяма част от ръководната интелигенция на буржуазните партии бе минала през социалистическите партии или бе преживяла силното влияние на марксизма.

Социалистическата мисъл действуваше върху македонското революционно движение и прямо чрез развиваната социалистическа пропаганда от страна на социалистическите партии и то главно посредством извънредно развитата социалистическа книжнина, предимно преводна, която през 90-те години просто заливаше книжния пазар. Не само партийните социалистически издателства, но и частни издатели и издателства се надпреварват да използуват растящето търсене на такава книжнина. Първо място тук държи *Георги Бакалов*, пламенен популяризатор на идеите на Плеханова, Кауцки, Бебеля, Вандервелда, Лафарга и преди всичко на Маркса и Енгелса. На него само се дължи превода и издаването на около 400 съчинения, повече социалистически, както и публикуването на около 100 оригинални трудове.

Партията на тесните социалисти, застанала твърдо на позицията на съвършено самостойната класова борба, макар да избегва отначало всеки допир с македонското рев движение, смятано от нея като дяло чисто буржоазно, все пак косвено подпомагаше оформяването на левицата в това движение. Тя особено много се грижеше да се изпраща по възможност повече социалистическа книжнина в Македония, а и често правеше опити за отпочване самостойно организиране на работническото движение в големите македонски градове, като изпращаше там свои надеждни хора, като Александър Антонов, писателя Тихомир Павлов, а по-после Васил Главинов. В 1910 год. м декември бе направен опит чрез балканската социалистическа конференция в Белград за създаване връзки между отделните социалистически организации на Балканите.

Истински проводници на социалистическата мисъл обаче в македонското революционно движение бяха ония марксисти, които виждаха грамадното значение на оформяващата се левица в македонското рев. движение за политическия живот на Балканите и диреха да намерят в македонското революционно движение едно по-задоволяващо ги приложение на своите борчески сили. Това бяха най-вече дейни и разочаровани от фракционите дрязги и безплодни спорове социалисти, освободили се от партийните ограничения. Един от тия дейци беше и *Димо х. Димов*, който бе се проявил като теоретик на учителското движение, преди да стане такъв на македонската прогресивна левица. Тука трябва да споменем още *Н. Харлаков*, *С. Стойнов*, *Алекс. Антонов*, *Павел Делирадев*, *Ч. Кантарджиев*, *Н. Стойнов*, *А. Томов*, *Д. Миразчиев*, *Д. Влахов*, *Хр. Янков*; всички те участвуваха непосредствено в идейното ръководство и оформяването на революционната левица като редактори или сътрудници на разни вестници на тая левица или като организатори и участници в самото движение.

*

Българската буржоазия и нейните управляющи партии намериха в националния въпрос и националните тежнения на масите най-важното средство за засилване на своите класови позиции, за широкото ограбване на същите народни маси и за борба срещу истинските прогресивни сили. Първостепенна задача беше прочее за социалистически мислящата интелигенция и социалистическите партии да хвърлят по възможност по-голяма светлина върху националния въпрос, върху силите, които бяха ангажирани в неговото разрешение, върху условията и трудностите, при които той трябваше да се разрешава и вероятните изгледи за бъдещето; те трябваше да посочат грозните перспективи, които се разкриваха за агресивния, хегемонистичния български национализъм или великобългаризъм, като му противопоставят пътя на федерализма като единствено спасителен и водящ към истинско тържество на демокрацията и мирното развитие на Балканите. В тая своя важна работа социалистическата мисъл трябваше да разбива дълбоко залегнали в общественото съзнание наивни разбирания, каквито представляваха преувеличената сляпа вяра в руския монархизъм, вярата в „хуманна Европа“, голямата вяра в българското оръжие, а даже и в четническите набеги, и липсата изобщо на истинска представа за огромните препятствия, които неизбежно щяха да се изпречат на пътя на великобългаризма.

От марксическо гледище идеята за Балканската федерация бе идея на близкото бъдеще, колкото и условията на Балканите в дадения момент да ѝ неблагоприятствуваха. Марксистите вярваха в тържеството на тая идея както и доколкото вярваха в приближаващата се социална революция в Европа и в тържеството на демокрацията и на работническата класа на Балканите. Тая идея ставаше основно искане на социалистическите партии и на всички социалистически мислящи хора на Балканите. Тя се явяваше като основна идея и за социалистически мислящите дейци в макед. революционно движение, която трябваше да играе направляваща роля при определяне на тяхното становище относно близките цели, средствата, методите на борба и отношението към разните фактори, вътрешни и външни, в това движение. Ето защо, основателно е да се смята, че началото на оформяването на федералистическото движение в България и Македония започва с издигането на идеята за Балканска федерация и противопоставянето ѝ срещу идеала на агресивния хегемонистичен национализъм — български, сръбски, гръцки.

В редовете на тъй наречената Вътрешна Македонска революционна организация разграничаването на обединистичното движение от федералистичното трябваше да проличи преди всичко в различия по отношение автономията на Македония. Всички фактори в македонското революционно движение, в това число и българския дворец, бяха възприели искането за автономията. За великобългарите, обаче автономията значеше движение по линията на най-малкото съпротивление към истинския национален идеал — Сан-Стефанска България; за федералистите автономията трябваше да означава етап към балканската федерация. В тая федерация Македония, единна и неделима, трябваше да влезе като равноправна единица. От тука и разбирането, че автономията не е нещо временно, тя трябва да бъде разширена в посока на пълната независимост.

В своята брошура от 1900 год. „Македонското освободително дяло" *Димо х. Димов* като намира, че „хубавата идея за Балканска федерация едва ли ще намери в едно незряло време като настоящето всички потребни условия за своето реализиране, макар да бъде тя най-жизнеспособната, най-разумната", вижда спасението в дадения момент в това да се издигне искането за „свободна Македония, в отделна, независима и напълно самостоятелна държава", с оглед, разбира се, на бъдещата Балканска федерация.

Следваха различия и в разбиранията относно средствата и методите както и в отношенията към разните фактори в македонското революционно движение. Федерацията можеше да бъде дяло само на най-прогресивните сили на Балканите изобщо, а не на монархическите клики и тяхните оръдия в революционното движение. Самото революционно движение в Македония трябваше да подири трайна и надеждна опора в истинските революционни сили на цялото по възможност население в Македония без разлика на народност и вяра. Трябваше да се обърне внимание върху политическото възпитание на масите и върху тяхното организиране; трябваше да се действува за намаляване економическата експлоатация и за притъпяване по възможност на междунационалните търкания. Трябваше да се щадят и най-разумно използуват революционните сили на народа с оглед на една продължителна революционна борба, а не да се пилеят в лекомислени бунтарски акции и неподготвени възстанически действия.

От това гледище именно могат да ни станат ясни усилията на Гоце Делчев и на Яне Сандански и тяхните близки да предотвратят или поне отложат Илинденското възстание, като възстание неподготвено достатъчно и застрашаващо да донесе само едно безразсъдно разпиляване на революционните сили на организацията. От това гледище трябва да ни стане ясно още, защо Яне Сандански и неговите другари не се съгласиха да дигат масово възстание през 1903 год., а предпочетоха да подпомогнат Илинденското възстание само със засилена четническа дейност.

Разграничаването между обединистическото великобългарско крило и федералистическото в ВМРО изпъква особено рязко след Илинденското възстание; на лице е едно голямо поражение на великобългаризма: възстанието е показало на дело безсилието и пакостната роля на великобългарската политика; Македония е арена на опустошителни и най-жестоки четнически борби; организацията е в отчаяна отбрана; гръцки, сръбски, турски, български чети изтрябват най-будната част от населението; междунационалните вражди са взели невиждан в миналото размер. Безсилно вече да отстоява със собствени сили отбраната на организацията, обединистическото великобългарско крило се осланя главно на подкрепата от страна на бълг. държава и бълг. монархизъм. Водачите на това крило — Гарвановци и Сарафовци, Матовци и Татарчевци, са заели вече мястото на бившите върховисти, те разполагат с фондове за въоръжаване на чети, чието предназначение е да спасяват ВМРО не само от сръбските, гръцки и турски чети, но и да подчинят надигащата се левица и главно санданистите и техния серски революционен окръг под ярема на върховизма. Между двете крила на ВМРО бе издигната голяма пропаст, междуособицата взе остър и кървав характер. Всичко това бе съпроводено естествено с оживена идейна борба. Важна роля в тая последната изигра сп „Революционен лист". Особено важна роля в идейното оформяване на прогресивната левица и в дадения момент се падна на марксистите в тая левица, Това особено проличава от редицата статии, поместени в това списание от *Авиценус*, зад който псевдоним се скрива *Димо х. Димов.* В тия статии се говори на първо място за независима и цялостна федеративна Македония и за Балканска федерация.

Друг важен етап в оформяването на прогресивната федералистическа левица в македонското рев. движение представлява изграждането на Народната федеративна партия в Македония през времето на младотурския режим. Това бе сериозен опит за организиране на прогресивните сили в Турция и насочването им към истинска демокрация, към международно сътрудничество в духа на тая демокрация, към правилното и трайно разрешение на националния въпрос на Балканите и в Македония. Касаеше се за един начален опит, при недостатъчно назрели още условия, свързан с голями трудности и който неизбежно трябваше да срещне най-силната съпротива от силите на реакцията и на хегемонистичния национализъм. Тоя опит, това организиране на Народната федер партия бе предшествано от една подготвителна работа, извършена чрез в. „Одрински глас" и чрез造 станалия конгрес на серските и струмишки революционери в предвечерието на младотурския преврат. Както в подготвителната работа, така и в организирането на Нар. федеративна партия и нейната политическа дейност идеолозите бяха почти изключително марксисти. Такива бяха хората около *„Одрински глас" (Анг. Томов, Павел Делирадев, Ангел п. Киров, Н. Стойнов)*; конгресът, за който е дума по-горе, бе станал при най-активното участие на *Павел Делирадев.* Програмата на Нар. федеративна партия бе изработена от *Н. Харлаков* и разисквана и удобрена при участието на *Димо х. Димов, Павел Делирадев, Анг. Томов, С. Стойнов, Д. Влахов, Д. Миразчиев.* Вестник „Единство" на групата Чернопеев—Кантарджиев се редактираше от *П. Делирадев,* и *Анг. Томов,* „Конституционна заря" — органа на санданистите — от *Д. Миразчиев,* а „Народна воля" — органа на партията — от *Анг. Томов* при най-активното сътрудничество на *Д. Влахов.* Последният бе избран за народен представител в младотурския парламент като кандидат на Нар. федер. партия и влизаше в нейния управителен съвет. Секретар на партията бе *Хр. Янков,* тоже марксист; в управ. съвет на партията влизаше и бившия тесен социалист *Чудомир Кантарджиев* — районен войвода и бивш член на Окръжния рев. комитет в серско.

Младотурският режим създаде условия и за самостойното организиране на работническата класа в Турция и частно в Македония. Тук, особено в големите тютюнджийски центрове, като Солун, Кавала, Сер, Драма, Ксанти, съществуваше вече масово работническо движение. Появяването на *Социалистическата федерация* в Солун бе едно важно начало в тая посока. Това бе политическа социалистическа организация, поставена на федеративни начала. Тя имаше от начало две секции — еврейска и българска, с преобладающ работнически елемент. Тая организация можа в най-скоро време да се яви като ръководителка на възникващите бързо работнически синдикати. Тя се почувствува в скоро време като важен обществен фактор. За това хубаво начало най-голяма заслуга има дошлия от България *Аврам Бенароя*. За изграждането на Социалистическата федерация съдействуваха също така *Анг. Томов* и *Павел Делирадев*.

Друг важен етап в еволюцията на македонското рев. движение представлява борбата на ВМРО (обединена) срещу великобългарската реакция и Михаиловистите в името на идеите и лозунгите на виенския манифест от 1924 г. Достатъчно е да хвърлим бегъл поглед върху последния, за да се убедим, че федералистичното течение е направило нова стъпка напред в своето оформяване. Ще разберем още, че това е станало главно под влиянието на социалистическата мисъл. И наистина, манифестът бе дяло на *Н. Харлаков*, основател на сп. *„Балканска федерация“* във Виена и на *Д. Влахов*, който след това редактира същото списание до 1932 г. при дейното участие на *Вл. Поптомов* и др. марксисти.

След първата световна война, на Балканите и частно в България, започна изобщо да се чувствува силно и бързо нарастващото влияние на работническата класа; особено силно почва да се чувствува и растящото влияние в междурародния живот на СССР, в границите на който националният въпрос бива разрешен блескаво в духа на пълното самоопределение и федерализма. Работническите партии на Балканите, са вече важни фактори в обществения живот. Около тях почват да се групират всички истински прогресивни сили. Те все по-смело поемат в ръцете си дялото на балканската демокрация, делото на сближението между балканските народи и Балканската федерация. Ние отиваме вече към сигурното проваляне на хегемонистичния национализъм — най-важната опора на балканската реакция и фашизма, и към пълното тържество на федерализма и истинската демокрация. Това е и тържество на социалистическите разбирания в македонското революционно движение.

Н. Алексиев

ОСНОВОПОЛОЖИТЕЛИ НА СЛАВЯНСКАТА КУЛТУРА

Без съмнение, светите братя Кирил и Методи са най-ярките представители на славянския гений в началната културна епоха на славяните. А те са синове на македонските славяни. Да се създаде писменост на половината Европа, да се преведат десетки евангелски, поетични, философски и исторически творби, каквито са книгите на Библията, както и всички литургически книги на православната църква, — всичко това би било достатъчно да отбележи начало на нова историческа епоха и да постави двамата славянски просветители наред с най-великите светила на човечеството. Но Кирил и Методи са нещо повече от даровити изобретатели на азбука и добри преводачи на религиозни книги. Те са първите проповедници на нови по-широки и по-свободолюбиви идеи в средновековна Европа. Правото на народите за самоопределение, за създаване на своя национална култура, със своя писменост, със своя литература и своя църква, са начала, които пръв Константин философ, наречен Кирил е прогласил още през 9 век в средна Европа. И тъкмо това дава по-особен блясък на тяхните изключителни исторически заслуги.

Но можем ли с пълно право и основание да говорим днес за тях като представители на южните славяни? Те славяни ли са, наистина?

Както е известно, за дълго време историческата наука е смятала двамата солунски братя за гърци. Това са подържали дори някои от видните слависти. Поради простия факт, че Кирил и Методи са живели в пределите на Византия, получили са гръцко образование, изпращани са били от византийския император с разни мисии, те са минавали за гърци. Но Византия, макар погърчена културно е била космополитична по своя племенен състав и славяните са били една от най-важните ѝ съставки. В житията на двамата братя никъде изрично не е отбелязана тяхната народност. Това е напълно естествено. Племенната принадлежност, особено в християнското житиепиство, винаги остава в сянка. Във Византия народностните различия не се изтъкват и поради политически съображения. И понятието народ най-често се изразява с думата език. В свещените писания на много места срещаме „езици“ вместо „народи“; „Разумейте езици (вм. народи), яко с нами Бог“. Езикът е бил главният белег на народностна принадлежност. И затова, когато византийският император Василий повикал братята, за да ги изпрати в Моравия, той им казал: „Вие сте солунци, а солунци всички говорят чисто по славянски“. (Вы бо нєста селоунѧнина, да селоунѧне вьси чисто словѣньскꙑ бесѣдоуютъ). В случая императорът съвсем естествено по тогавашния официален византийски начин отбягнал да каже: „Вие сте славяни“, а само припомнил, че те са солунци, които в болшинството си били славяни, говорят „чисто по славянски“. Тоя израз „чисто по славянски“ е равнозначен по мисъл, че те говорят на него като на майчин език.

Все пак тия думи на императора са само едно указание за племенната принадлежност на Кирила и Методи. Те се нуждаят от други доказателства. Писменни данни, макар от извори, които не се смятат за напълно достоверни, се намериха. В Лъвовския университет се пази едно кратко житие на Кирила под име: „Успение Кирилово“, според което славянският първоучител е кръщавал свои сънародници в областта на р. Брегалница, в Македония. Там четем: „Тоя преподобен наш отец Кирил имаше отечество трисдавния и велик град Солун, в който се роди, родом българин“, („Сего преподобнаго оце Кирїла ѿчьство имѣше трьславныи и великыи град Сѡлоунь, въ немже и родом сый бѫлгаринь“). А един документ, наречен „Солунска легенда“, обнародвана от проф. Иорд. Иванов („Северна Македония“), носи следното указателно заглавие: „Слово Кирила словенца солунскаго философа бугарскаго“. И в това слово, което, както и по-първото, сочи към по-стари извори, се говори за дейност на Кирила между славяните около Солун и по р. Брегалница. В него Кирил казва: „Ѧз написахъ имъ лк (32) словѣ. Ѧзъ ихъ мало ѹчахъ, а юни сами много прѣковрѣтахѹ“.

Тая дейност на Кирила, в която все трябва да се съдържа някаква историческа истина, вероятно се отнася към времето преди двамата братя да заминат за Моравия, или по-точно, около времето, когато е била изнамерена азбуката и са били направени първите преводи на славянски език. От тия, колкото и несигурни исторически извори, извличаме убеждението, че преданието, а може би и някои по-стари достоверни писмени паметници, недвусмислено наричат Кирила славенин или българин.

Но писмените данни за народността на Кирила и Методия се потвърждават от ред други напълно основателни умозаключения, изтъквани неведнаж от историци и слависти. Знае се, че Кирил, като син на византийски военачалник, е бил даден още от ранна възраст в гръцко училище в Солун. В житието му, писано от Методий се казва, че той много бързо успявал в учението и скоро се отдал да чете съчиненията на Григорий Богослов, части от които изучил на науст. Поради проявените му изключителни дарби за наука, той обърнал вниманието на царския настойник (логотет) в Солун, който го изпратил да се учи в Магнаурската школа в Цариград. Тогава Константин (наречен е Кирил малко преди смъртта си) е бил 14 годишен. В училището станал съученик на бъдащия император Михаил III. Скоро той изпъкнал и в тая школа. Изучил всички тогавашни науки: филосовия, словестност, риторика, диалектика, Хомир, геометрия, астрономия и др. Завършил школата и бил назначен за библиотекар при църквата Св. София в Цариград. За известно време той се оттеглил в усамотение край Босфора, а след това станал преподавател по философия. На 24 годишна възраст той бил вече признат за най-способния философ, диалектик и защитник на християнството, затова бил изтъкнат да води тежката борба срещу иконобореца патриарх Иоан Граматик. След това бил изпращан на остров и др.. И навсякъде той изпъкнал със своята начетност, с голямата си духовна сила и с високо красноречие.

При тая историческа картина на детството и юношеството на Константина: учене в гръцко училище в Солун, а на 14 годишна възраст в Цариград на служба, с мисии, може с основание да се постави въпросът как е могъл той да познава славянски език така съвършено в неговата фонетична тънкост, че да може за всеки славянски звук да даде съответен буквен белег и да преведе тъй добре свещените книги на Новия завет и поезията на Давида? Ние не можем смислено да допуснем, без да изпаднем в историческа неправдоподобност, че едно дете на гръцки аристократ, високопоставен византийски военачалник, ще се отдаде да изучава езикът на едно подвластно варварско племе (от гледището на гръцкия аристократ), което не е имало нито писменост, нито някаква друга култура, каквито са били тогава славяните във Византия. Не можем нито пък да допустнем, че едно гърче, син на византийски висш сановник, ще дружи с презрените славянчета и то до толкова, че да научи езикът им до съвършенство и да може с поразителна точност да предава всички звукови особености на славянски език. Един чистокръвен грък по рождение и образование никога не може да различи и изговори правилно славянските щипящи звукове Ж, Ч, Ш, а ги смесва с З, Ц, С. Дори самите славянчета, които попадат в гръцки училища, почват да смесват тия звукове. С право В. Е. Априлов, който е имал гръцко образование и се движел между гърци, казва, че не е срещал грък, който да може да произнесе и схване правилно тия славянски звукове. Руският професор Погорелов в своите изследвания открива дори, че в преводите си Кирил и Методий издават несъвършено познаване на някои отсенки на гръци език, а владеят добре тънкостите на славянски език. А това е указание, че гръцкият език за тях е бил вторичен, изучаван в училище, а славянският е бил техен майчин език.

Единственият смислен задоволителен отговор е, че славянския език Константин и Методия са засукали заедно с майчиното си мляко.

Изправени пред тия факти, мнозина приемат, че майката на Константина е била славянка, а бащата грък. Това твърдение изхожда от мисълта, че Лев, бащата на Кирил и методия, бидейки византийски военачалник, трябва да е бил грък. Знае се обаче, че византийските императори се стремели да привлекат славянските князе и главатари към себе си, като им давали високи служби (предимно като помощници). Това те правили най-вече с цел да подържат по-лесно в подчинение славянските племена, особено пред притегателната сила на надигащата се тогава самостоятелна славянска държава, България. Напълно естествено е, следователно, да се допусне, че и Лев е бил от славянски произход. Ако беше грък, не би било вероятно той да допусне, щото говоримият език да бъде славянски, и децата му по този начин да бъдат възпитавани в славянски дух. Много по-естествено и правдоподобно е да се смята, че и бащата на двамата солунски братя е бил славянин, и следователно децата са говорили славянски език като свой майчин и бащин.

Но и друго едно твърде важно съображение иде да потвърди убеждението ни, че Кирил и Методий са славяни. Необикновената ревност, която те проявили при разпространяване на славянската писменост и славянското богослужение, и изобщо самоотвержената им борба за утвърждаване на славянската култура, ни подсказват ясно, че в гърдите им е туптяло славянско сърце. Тяхното смяло отстояване правата на славянските народи не може да се обясни само с по-широките идеи, които са били насаждани в Цариград в сравнение с Рим. Добре известно е, с каква ревност гръцките духовници са насаждали гръцки език през всички времена в славянските земи. И те, подобно на немско-латинските епископи и попове, са смятали само три езика за свещени и приети от Бога: гръцки, латински и еврейски. Това ние виждаме от енергичната защита на славянския език и писменост, която Черноризец Храбър прави към края на 9 век, и която е насочена изцяло против гръцките „триезичници“. Само славяни, с широко славянско сърце, можеха така неотстъпно и последователно да бранят правото на славянските народи и да са готови да страдат до смърт за разпространението на славянски език и писменост.

Самоотвержената борба на двамата славянски първоучители направила огромно впечатление на тяхните славянски последователи. Имената им, особено това на Кирила, са били произнасяни с възторг и благоговение. Св. Климент Охридски е бил до толкова очарован от светлия му образ, че не намира думи да изрази възторга си от него. С особено умиление той го нарича „наш“ отец, новия апостол и учител на „нашия“ народ. И когато той нарича Кирила „наш“, сигурно влага в това понятие и чувство на известна народностна гордост, че Кирил е славянин и че е „окичил с венец многородния славянски народ“. Отец Паисий причислява Кирила и Методия между първите светци „просияли от славянски род“.

Но като първи културни представители на славянския свят, за нас днес е от особена важност да установим, какви чувства са вълнували и от какви нови идеи са се вдъхновявали Кирил и Методий в своята борба против немско-латинската заплаха над славянските народи.

Колкото и оскъдни да са данните, които двете панонски жития дават за тяхната дейност, ние все пак намираме още тогава, във втората половина на 9 век, да се сблъскват два свята, два мирогледа. Появата на двамата славянски апостоли в Панония с мисия да ширят славянската писменост и богослужение между славяните, изненадала неприятно немско-латинското духовенство. И то веднага турнало в действие всички доводи и клевети на една непримирима реакция. То отричало правото на славянските народи да се учат и просвещават на свой език и да създават книги на славянски език. „Бог е избрал само три езика: „еврейски, гръцки и латински“. Славянската писменост не била „угодна“ Богу. Но в лицето на Кирила те срещнали не само един проповедник на християнството и просветител на нов език, но и един идеолог на нови разбирания за отношенията между народите. Той оборил тяхните тесногърди учения, нарекъл ги триезични еретици и пилатовци, понеже се водили по надписа, който Пилат поставил на гръцки, еврейски и латински на Христовия кръст. На път за Рим срещнал също отпор. „Когато философът беше в Венеция“ — пише житиеписецът му, — „епископи, попове и черноризци налетяха на него като врани на сокол и повдигнаха триезичната ерес, говорейки: „Човече, кажи ни, защо си създал книги на славяните и ги поучаваш, щом като те (книгите) не са открити, нито от апостолите, нито от римския папа, нито от Григория Богослов, нито от Иеронима, нито от Августина?“ . . .

Философът им отговори:

„Бог не изпраща ли дъжд еднакво за всички. Също тъй и слънцето не свети ли на всички. И не дишаме ли еднакво всички въздух? И как вие не се срамувате като признавате само три езика и като повелявате, щото всички други народи и племена да бъдат слепи и глухи? Пояснете ми, Бога ли смятате за безсилен, та не може да направи (и другите да се просветят), или го смятате за завистник, та не желае това?“ . . .

Отговорите на Кирила, преценени под историческа светлина, съдържат широка напредничава мисъл и високо разбиране за равноправието и равноценността на всички народи и езици, в противовест на тесногърдието и религиозна назадничавост на немско-латинското духовенство. Зад реакциоаността на немското духовенство се крият и расово-политически замисли. Това е първото сблъскване на славянския свят с немската агресия на идейна почва. Още тогава се очертават двата мирогледа, които са се борили през вековете и които се сблъскаха и в наши дни: идеята за по-висши раси и богоизбрани народи и култури, призвани да владеят над другите, и идеята за равенството и равноценността на всички народи и езици по света. И Кирил се оказа факленосецът на свободата, братството и равенството още в 9 век.

Интересно е, че в житието на Кирила се изтъкват и други негови просветителни заслуги. Той се е борил и срещу много суеверия и заблуди, които се ширели тогава в средна Европа: че под земята живеят хора с големи глави, че ако човек убие змия, прощават му се девет гряха и много други подобни. „Всички тия заблуди той изсече като тръне и ги подпали с огъня на словото си“, се казва в житието му. Така славянският апостол се очертава като високо просветен и прогресивен просветител, който носи духовна светлина и внася нови по-широки идеи в сърцето на тогавашната Европа, скована от средновековния мрак.

С каква любов е извършвал Кирил своята апостолска мисия между славяните, се вижда и от неговия завет, който оставил при смъртта си в 867 година на Методия:

„Брате, ние двамата бяхме впрегнати заедно да орем една бразда. След като завърших своя живот, аз падам на нивата. Ти много обичаш планината (отшелничеството), но заради планината, недей оставя ученето си, защото повече чрез него ти ще можеш да спасиш.“

И в предсмъртния си час той мисли за славянските народи и отправя заветна молитва към Бога: „Запази вярното си стадо, при което ме беше поставил да служа. . . Погуби триезичната ерес. . . Обедини ни всички в единодушие и създай изредни люде, които да мислят еднакво“. Това е последният завет на Кирила към славянските народи — да бъдат обединени в единодушие и да издигнат измежду себе си изредни люде. Тоя завет стои и днес като жив идеал пред всички славяни.

Как е бил възприет заветът на Кирила, се вижда от упоритата борба, която Методий продължил в Моравия и Панония до края на живота си (885 г.). Хулен и клеветен, измъчван и държан две и половина години в затвор, той твърдо и неуморно отстоявал позициите на славянската просвета. Вдъхновяван от примера на своя достоен брат, той не отстъпил пред никакви заплахи и се борил енергично против замислите на немците да подчинят духовно северо-западните славяни. Той организирал славянски църкви, подготвил достойни ученици, превел останалите книги от Библията и неуклонно вървял към целта — създаване на самостойна славянска църква и национална славянска култура. Макар Методий да бил ръкоположен за моравски епископ от папата и да имал неговото съгласие да служи, пише и превежда на славянски език, немските духовници не престанали да го преследват. Но едва след неговата смърт, при Светополка, който се подал на прогерманска политика, немските му противници, в съгласие с папа Стефан V, турили кръст на славянската просвета в Моравия. Едни от учениците на Методия били изгонени, други затворени, трети принудени да се подчинят и да заменят славянското богослужение с немски и латински.

Какво въздействие е оказал апостолският подвиг на двамата братя върху съвремениците им, се вижда от благоговейната почит, която славянските народи, особено южните славяни, са запазили към тях. Св. Климент Охридски, най-великият от учениците им, основоположителят на славянската просвета в Македония, говори, както казахме по-горе, с рядко възхищение и благоговение за Кирила:

> „Блажен е градът (Рим), който прие третия строител на Божието домостроителство" (Другите двама са първите християнски апостоли Петър и Павел). „Този блажен учител се яви да завърши недовършеното дяло на двете върховни светила". . . „Защото, макар и по-късно да възсия, надмина всички. Както деницата, по-късно изгряла, със своя блясък осветлява (озарява) целия звезден лик, като пръска светлина чрез слънчевите зари, така и този преблажен отец и учител на нашия народ, светейки със своите троични зари повече от слънцето, просвети безброен род, който тънеше в мрака на незнанието."

Цялото похвално слово на Климента диша от възторг пред гениалния му учител.

Черноризец Храбър, който води смела борба против гръцките триезичници, върви по стъпките на Кирила и Методия и брани славянската писменост с тяхните доводи и с тяхния пламък. Името на двамата братя е било широко известно в България. Дори децата са знаяли техните велики заслуги. "Ако попиташ славянските звукарчета (децата), казвайки: кой ви е създал буквите, или книгите превел", пише Черноризец Храбър, — „те всички — знаят и в отговор ще кажат: св. Константин Философ, наречен Кирил. Той ни буквите създаде и книгите преведе. и Методий, неговия брат".

Епископ Константин Преславски, първият славянски поет, като зове българските славяни да се просвещават на свой славянски език, казва смирено, че върви по стъпките на двамата си учители.

През време на Възраждането в Македония, както и в България и другите славянски страни св. Кирил и Методий са били знаме на народностното осъзнаване. Самото възраждане по дух и характер е било възкресяване на Кирил и Методиевската традиция. Славянското слово и славянската книга отново излизат на борба за културна и национална независимост. Празникът на двамата братя (11 май) е бил манефестация на славянското съзнание и воля за национална просвета и културен възход. Техните образи са красили първите народни училища в Македония. Двете англичанки Макензи и Ърби, които обиколили по-важните Македонски градове прз 1862-63г., пишат, че образите на св. Кирил и Методий са „обикновената" украса в училищата. „Намерихме," — казват те, — „че децата са добре запознати с историята на своите национални апостоли".

Св. Кирил и Методий са били винаги изтъквани и като покровители и вдъхновители на общо славянското сближение и единство. Най големият Български революционер и поет, Хр. Ботев пише в в. Знаме (1875) г.:

> „Кирил и Методий са гениите, които са записали знаменитото събитие в в нашата бурна история, и те са представителите пред Бога на славянския братски. равноправен и свободен съюз".

Македонският поет, велешанинът Райко Жинзифов, на славянския събор в Москва в 1867 г.,се обърнали с следните думи към делегатите:

> „ Тука над нашите глави се издига и развява светата хоругова, това е свещеното знаме, върху което са изобрзени ликовете на светите Кирил и Методий, равноапостоли и просветители на всички славяни, без изключение. Никой не може да откаже, че това свещено знаме е общославянско. Това е тъй. Все пак да не забравяме, че тия наши славянски просветители изнамервачи на славянската писменост, св. Кирил и Методий, са се родили в българска, или което е все едно, в славянска Македония."

Дялото на св. Кирил и Методй е първият и най-крупният принос на славянството в общочовешката духовна съкровищница. И това дяло с право представлява най-голямата гордост на македонските славяни, чиито синове са двамата велики пъро учители. Чрез тях македонският говор стана класическия език на славянската култура и най-могъщият щит срещу чуждата духовна и политическа агресия от запад и от юг в продължение на повече от хиляда година. А идеите на гениалния Константин Филосов за равноправие и равноценост на всички народи, са преминали през вековете като свещен завет и са дали началния тласък на свободолюбивите стремежи на славянските народи чак до наши дни.

Хр. Вакарелски

СВАТБЕНИ ОБИЧАИ В с. РАМНЕ — ОХРИДСКО

Битът на македонското население е един от най-добре опазените в неговите старинни традиционни форми. Този край, останал под политическия гнет на турците чак до 1912 г. не е имал възможност да прояви собствена инициатива, свободно да устройва собствения си живот в политическо, стопанско и просветно отношение. През всичкото време, когато околните на македонците народи са живяли свободно и са крачили в полетата на модерната цивилизация бързо, македонецът се е заравял още повече в своя бит, дето е намирал подкрепа за запазване на своята народностна същност: езикът, обичаите, нравите, дори материалнокултурната простота са били главните барикади зад които славянинът е намирал известна сигурност да не попадне в течението на чужди народностни политически ламтежи, особено на турци и гърци. Заради тази запазеност на битовия лик македонецът и македонските краища са представлявали отвлечен интерес за културноисторици, езиковедци, фолклористи и пр, които са търсели там ключа на много проблеми от цялостна важност за съответните науки. Една пълна картина на движението на славянската наука към Македония би била невъзможна в размерите на един малък увод. Може дори смело да се каже, че един подобен преглед ще съставлява най-главната част от славистиката за Балканите изобщо. На това място е достатъчно да споменем само интересите и писанията на учени като Виктор Григорович, Hahn, В. Ягич, Иречек, Ватрослав Облак, Л. Нидерле, Й. Поливка, А. Мазон, Малецки, и мн. други, мнозина от които направиха от македонската действителност своята жизнена научна кариера. В това отношение уводът към науката за бъдеща цялостна Македония сам ще представлява наука и по широта и по проблематика.

До днешно време Македония не притежаваше възможността да изнася сама за полза на науката материалите, които се крият в недрата на народа там. Доколкото това ставаше от синове на македонските краища, то бе изнасяно главно в българските издания в София и други български градове, а много по-малка част в белградски и скопски — но сръбски издателства. Сега, когато това ще може вече да става, економическите условия усилено пречат. Но и тия условия ще се подобрят и тогава македонската наука ще има изключителната възможност да предлага източници и материали от първостепенно значение за славянската наука.

В желанието си да бъда полезен за този успех на македонската наука и аз предлагам тука едно описание на сватбен обичай от Охридско, наблюдаван в с. Рамне през 1943 год. Това е само един малък къс от многото материали, които в битността си директор на Народния музей в Скопие от 1914 до 1944 год. можах и имах възможност лично да събера и които при по-благоприятно време ще издам пак за полза на бъдещето проучване sine ira et studio на този мил и свещен за мене край и многострадален македонски народ. Към списанието бях направил и множество фотографски снимки, но те останаха в фотоархива на Народния музей в Скопие, гдето вярвам да се пазят. Те обаче няма да бъдат излишни в бъдеще на други, които ще представят по-цялостно македонският бит и ще имат на разположение и това мое списание.

Ето как стана сватбата в с. Рамне на 20 юлий 1943 год.

Едно време сватбата правели с много веселия и гостувания: от събота до вторник—сряда. Сега захващат в събота вечер и свършват в понеделник вечерта.

През деня в събота и момините родители и момковите родители изпращат по отделно мъже-калесвачи за сватбата, а надвечер роднински момичета — възрастни девойки — се събират и у момкови и у момини *„да мѐсат свайкя"*. „Свайките" са голями кръгли краваи от по-бяло брашно, тънко измесени и без квас, намазани отгоре с яйце и нашарени простичко кръстовидно с набучване на вилица. Някои ги нашарват с пръст и с вилица. Когато девойките месят свайкята, пеят нарочни за този случай песни. Тези краваи се пазят за следния ден, т. е. за неделята, за когато те имат особено назначение. Месачките приготвят и друга пита, също така голяма, чиста и нашарена пак тъй с незначителна разлика, колкото да се познава коя е свайкята. Трябва да се отбележи, че тази втора пита приготвят само у дома на момчето. Песента при месенето на свайкята започва:

„Сва̀йкя се сѐит, ей мѝла мале, свайкя се сéит!
А̀ко се сéит, ей мѝла мале, кой ке а мéсит?
Кой ке а мѐсит, ей мила мале, кой ке а пѐчит?
— Сéит я, сéит, ей мила мале, девóйкина дру̀шка,
Мѐсит я мéсит, ей мѝла мале, девòйкина дру̀шка,
Пѐчит я пѐчит, ей мила мале, девòйкина дру̀шка!"

Тази песен се пее сега както у дома на девойката, така и у дома на момчето.

„Байрак" за сватбата не приготвят обредно, но в миналото си служели с хоругвата от черквата. Днес не употребяват никакъв байрак, дори когато невестата е от друго село.

Момчето-младоженец през всичкото време на сватбата се нарича *„зѐт"*; сватбарите откъм неговата страна — *„сва̀тои"*, *„сва̀тоите"*, *„о̀ткай зѐтот"*, *„сватòите откай зѐтот"*.

Невестата през всичкото време след замесването на свайкята, до свършването на сватбата се нарича *„нéеста"* или съкратено *„нéста"*. А сватбарите откъм нейна страна — *„нѐстини"*, *о̀ткай нѐстата"*.

Важни сватбени лица откъм зетя са: 1) *„свéкорот"* (неопр. *„свéкор"*) и 2) *„свéкръвата"* — бащата и майката на младоженеца; 3) *„бра̀тими"*, т. е. девери, които са двама: *„пòстар братим"* и *„ма̀л бра̀тим"*; 4) *„ку̀мот"* (неопр. *„ку̀м"* — едно от най-важните лица, без което в много моменти никак не може. Кум бива обикновено кръстникът на младоженеца.

Всички сватби в миналото ставали на Илинден, на който ден е и храмът на черквата и има събор в селото. Сватбата става непременно с музика: свирят обикновено по два кларинета, за да е силна музиката, да се чува на далеко, и по един тъпан. И на трите сватби, които на този ден тази година ставаха в Рамне, съставът на музикантите бе такъв. При невъзмост да има двама кларинетисти, задоволяват се и с един, но не особено охотно и чувствуват нужда да се извиняват и обясняват пред гостите Музикантите са си от същото село, тъй като често мъжете тук знаят да свирят на този инструмент. Поне днес за младите това нящо е като мода. В няколко къщи ми се похвалиха, че младите момчета се учат да свирят „на кла́рне“.

В неделя още сутринта рано писват музиките в домовете на „зето̀ите“, гдето има пристигнали гости от други села, обикновено роднини. и от Охрид. Там са вече и по-близките роднини от селото. Свирят се обикновено трапезарски или революционни мелодии, а така също и мелодии за хоро. Тия последните привличат младежта от съседи и несъседи: и когато започнат такива мелодии, играят на „*ча̀рдакот*“ или долу на дворчето (на „гу̀мното“) или „под ча̀рдакот“, где как мястото позволява.

У момини, т. е. „кай не́стата“ музика няма. Там още от сутринта се събират роднините на невестата, за да подредят чеиза „ко̀вчегот“ и самата невеста. Там идват и другарките на невестата, които под ръководството на една от снахите или друга близка жена я „*справлят*“. Справянето се състои преди всичко в обличане на новите ѝ невестински дрехи: съвсем нова „*ко̀шуля*“, след това долен „*за̀бун*“ — нов, памучен, неукрасен, па горен „*за́бун*“ — украсен и по-дълъг; на гърдите ѝ слагат нагръдник, съшит от оранжева коприна, украсен с две пресичащи се червени панделки и извезани или пришити цветчета. Забунът се препасва с „*по̀яс*“ от черни вълнени оплетени въжета, дълъг до двадесет аршина. Върху пояса, широка и дълга платнена „*ску̀тина*“, тъкана на ситни ивички; тя е двуплатна с хоризонтален шев. Върху престилката опасват колан с чапрази. На ръцете ѝ слагат непременно бели ръкавици.

Всичко туй е и обикновеното празднично облекло. На невестата обаче, върху всичко това обличат и „*джу̀бе*“, подплатено с кожи, чиито поли отпред са малко възпретнати навън, та да се вижда кожената подплата.

На главата на невестата, освен забрадката върху косите, слагат множество „*тѐлйове*“ (опр. „*те́лйот*“ — ед. ч.) Главата накичват с градински цветя, каквито има по това време. Между тях „*бо̀силйок*“ непременно: „ва̀ка а̀рно йе“.

През време на справянето девойките пеят най-различни песни, но между тях непременно и такива, в които питат невестата, как ще остави родителите си и ще отиде при чужди родители:

За ка̀й ми се спра̀вляш, на̀ша дру̀гачко?
За во чужда ку̀кя, за во чу̀жди лу̀йге,
Чу̀ждиму татко тате ке му рѐчеш,
Тате ке му ре́чеш, кѐрко не́ ти велит,
Тук ке ти рѐчит, моя мѝла сна̀о!
Аку му си мѝла, мѝлна ке ти ре́чит,
Ко не му си мѝла, сна́о ке ти рѐчит!
Чу̀ждата ма́йка, ма̀мо ке ѝ ре́чиш,
Кѐрко не́ ти велит, сна́о ке ти речит.
Аку си ѝ мѝла, мѝлна ке ти ре́чит
Ко не си ѝ мѝла, сна́о ке ти рѐчит!
Чуждиму бра̀та, бра̀тец ке му рѐчиш…

и т. н. за чуждата сестра „сѐстрице ке рѐчиш“. В песента могат стереотипно да се споменават всички близки роднини. Споменаването им и продължаването на песента зависи от необходимостта да се пее по-продължително време при обличането и накичването. При тази песен е възможно и творчество, съобразно с определените действителни условия — роднините на младоженеца.

След като приготвят по такъв начин невестата и я обуят в нови чорапи и обуща обикновено „*ко̀ндури*“, невестата бива изправяна в ъгъла на „вода̀йчето“ — „*в кйо̀шета*“, — „*да го́веит*“. Говенето се състои в това, че невестата стои права, хванала с ръце съответните предници на горната си дреха, оборила поглед в краката си, нито гледа в людете и другарките си, нито приказва нещо (пази пълно мълчание), нито се усмихва. Изразът на лицето ѝ е замрял, по-скоро дълбоко тъжен. В това положение, когато пристигнах дома „кай нѐстата“, я сварих и аз. Бе минало от началото на говенето около пет часа — от девет часа пр. пладне, до два часа след пладне. Тя не бе изменила положението си. От сутринта тя дори не бе се и хранила. Изгледът ѝ навяваше истинско учудване и дори жалост, не, разбира се, у местните присъствуващи.

През време на говенето невестата не бива да бъде оставяна нито за момент сама — „не е а̀рно“, казват жените. Затова, когато всички други си намерят работа да излязат, при нея остава да седи млада жена. И двете мълчат, дори и когато са сами и няма опасност да бъдат чути от никого.

Когато наближи да тръгнат „сва̀тоите откай зѐтот“, у дома на невестата се събраха повече роднини. При невестата навлязоха — една от снахите ѝ, която застана от една страна на невестата, а от другата — постоянната ѝ асистентка. Пристигнаха пак шест-седем нейни другарки и започнаха пак ония песни, които са пели при стъкмяването ѝ. Всяка жена, роднина на невестата считаше за нуждно да влезе в „вода̀йчето“ да отиде при невестата; разглеждаше я внимателно и се отдръпваше настрана да гледа и да слуша песните. По-старите жени насядаха върху „ко̀фчега с дрехите и чеиза на невестата, който бе сложен в ъгъла на стаята. Така, в „вода̀йчето“ наставаше все по-голямо оживление от влизащи и излизащи жени: песни, разговори, докато се разнесе новината, че идат „свато̀ите“.

— „Идат, ѝдат!“

При тази новина снахата-асистентка разтика присътствуващите и посегна към единственото украшение на „водайчето“ — едно *сито*, окачено на една от стените. Занесе го при невестата и даде нареждане да излезат другите жени и децата вън „на ча̀рдакот“. Същевременно взе един пръстен и го подаде на невестата, като ѝ каза, да се старае да види „зетот“ през пръстена и през ситото, което ще бъде изпречено пред нея на вратата. След това тя отведе невестата до вратата, сложи ситото на вратата, на височина на невестиното лице и доведе невестата до самото сито, па я нареди да погледне през пръстена и ситото и да чака, щом се появи младоженецът отвън, да го зърне веднага. След малко пристигнаха сватбарите с музиката и най-напред на чардака се качиха свекърът, кумът, и след тях — зетът, воден от двамата „бра̀тими“ отстрани. Тия трима се спряха пред вратата на „водайчето“ и се изправиха така, че да бъдат видени от невестата. Тя действително гледаше през ония предмети и, щом зърна зетя, отдръпна се пак в своето „кйоше“, за да продължи да говее. Както невестата, така и младоженецът се старают да се зърнат един друг по-напред; в такъв смисъл тя получи наставления от снахата. Виждането по-напред значи: по-дълго ще живее този, който зърне по-напред другия.

Младоженецът след това беше отведен в другата стая, а един от „братимите“ влезе при невестата, та ѝ даде нови „ку̀ндури“. Тия кундури бяха обути веднага на невестата, която сложи краката си в тях след като деверът пустна в тях по неколко монети „бо̀гата дайе“.

И след това гостите продължиха да идват и да гледат невестата, както и по-рано, а девойките-дружки да пеят песни, между които и съответни за този момент: „Не ли ти е жа̀лба, мо̀ме ле, за дево̀ячко одѐйне . . . Жал ме е, мо̀ми, жал ми е, другшки“ . . . или „Шчо̀ ти се тебе чѝнеше, ѐ моме?“

В това време на чардака се разигра друга сцена: на постланото са сложени маса и високи пейки (по-рано — софра и възглавници). На тях са насядали мъжете „свато̀йте о̀ткай зѐтот“. Начело са „свѐкорот“ и бащата на невестата. Те вдигат голям шум. Свекърът е донесъл *„погача“*, *„свекрова погача“* — хубаво, чисто измесена заедно с *„сва̀йката“*. Гюрултията е около нея. Бащата на невестата иска да получи тази пита:

— Е, сва́те, ко си до̀шол, шо си донел? само нѐке зѐмаш, сàка и да дàваш! Вàа нѐста сум я рàнил ѝ!“

— „Ко сме до̀шли, нѝа сме до̀нели, ко си рàнил, и нѝа сме рàнили и лебот ке ти врàтиме! Ево ти го лѐбот!“

И изважда той голямата погача от торбата. Присътствуващите наоколо настояват всякой по своему да даде погачата, да я разчупят и да я опитат всички, да видят дали е добре измесена, добре ли е изпечена; някои изказват съмнение, че е добре приготвена, други твърдят, че не е от чисто брашно, трети — че е от трици, колкото да бъде излъган бащата на невестата. Тогава сватът (свекърът) предлага да я разчупят и да я поделят:

— „Ке а крѐшиме, ке а дѐлиме, па нѐка пу̀лит, кой сàкат!

При общо съгласие и одобрение двамата сватове залавят погачата с по двете си ръце. Всякой гледа да залови по-голямата част от нея: в това надхитрюване се създава един също тъй весел момент. Пречупването започва с прекръстване и с благословия:

— „Аде да се кѐрдосат, живи и здрави да сет, да по̀можит свети Илиа!“

При отчупването все пак гледат по големият къс от погачата да остане в ръцете на свекъра. Всички тогава, заедно с бащата на невестата, извикват ликуващи:

— „Ерлиа да е! Вѐчно да е! Да се кѐрдосат!“

Не липсваха и някои шеги по адрес на невестиния баща, че бил хубаво измамен: донесли му погача, подали му я и пак му я взимали. . . На въпроса ми защо се гледа по-големият къс да остане в ръцете на свекъра, отговориха:

— „Кàсметот откай мо̀мчето да бидет, демѐк во ку̀кята на зѐтот да е кàсметот! Кàсметот от ку̀кява е зѐмен!“

Като свърши това, присъствуващите надават глас свекърът да плати щото трябва.

— „Зѐдофте ми а мо̀мата, трѐбит и да плàтите“! — казва тъстът.

— „Трѐбит! Трѐбит! Айде, свѐкоре! давай го по̀рстенот! Плàкяй!“

— „Нѐ можит вàка, о̀ва со кръчма ке се сто̀рит, кàмо ви вѝното, чàшата?“

Донасят една чаша вино. Свекърът изважда из пояса си една кърпа, в която грижливо е завил един сребърен пръстен и една столевова сребърна монета; пуска ги в виното и пръв бащата на невестата, после свекърът и пак невестиният баща отпиват от виното. Парите и пръстена взима бащата на невестата. Пръстена после дава на невестата.

Докато тази сцена се развива, до масата се изправят девойките—дружки на невестата, и искат след това от свекъра да плати тем за дружката им. „Сва́йкята, свàйкята, да ни се дайт!“ — Присъствуващите настояват да изпеят песента за това и те пеят:

„Добре дошла честна свайкя,
„Шо е свайкя малечкова,
„Малечкова, искрѝвена . . .

Следват и други подобни окачествявания на „свайката“. Присътствуващите поканват свекъра да я покаже дали е такава или не е. Той я подава на девойките, па им дава и няколко монети. След това девойките се обръщат към кума, който също седи до свекъра, и му пеят:

„Добре дошъл, чесни куме,
„Добре дошъл со сватои!“...

а той ги награждава за песента с пари. Девойките си отиват. „Напред пееа и друга песен за свайкята, че била убаво умесена, голяма и шарена“. Тази благодарствена песен обаче сега е изоставена. Девойките не я знаят, както не знаят до края на първата.

Младоженецът, придружаван от двамата „братими“, след като видя невестата през ситото и след като бе виден, бързо бе отведен в отделението при огнището и там стоя, докато ставаха ония церемонии. След това от към страната на невестата се явиха при него жени и мъже, които искаха и той да плати за невестата. Сам той не влезе в пазарлък, а неговите „братими“. Едните искат наполеони, стотици левове, а другите не дават нищо. Едните основаваха искането си с това, че дават жив човек, отгледан, отхранен, работник, а другите кореха невестата и повече изтъкваха, че тя сама иска да дойде, че те не я желаят, но тя сама настоява. В тия пазарлъци най-после се дойде до някакво съгласие, получиха се известни обещания или малки някакви подаръци — шамии, кърпи и др.

След това присътстват родителите на невестата и всички нейни по-близки и по-далечни роднини, та *даруват младоженеца*: кой с кърпа, кой с шамия, кой с чорапи, с риза, с басма, покривка и др. Приближавайки го, всяки го целува „по образот“ и метва подаръкът на врата му, след което младоженецът целува ръка на дарителя. По такъв начин вратот на „зета“ се отрупва с платове или със съшити и плетени дрехи и потреби. Мятайки подаръка на врата му, дарителят благославя:

— „Аирлйа дае, да се кѐрдосат!“

На подаръка зетът отвръща с по „ѐдно яболко“, което взема от кошница, държана за тази цел на близо от някоя негова роднина. Някога зетят набучвал на даваната явълка и по една монета.

— „Айде, ей, сва̀тове до̀ко̀га ке сто̀им ва̀ка, а̀й да о̀им, че о̀ниа от Велѐсто ке прѝфтасат, ке ни изпрѐварат!“

— Айде! а̀йде! — се обаждат повече души.

Всички настояват, свирците, които до това време бяха замлъкнали, започнаха една постоянна мелодия на турски марш. Сватбарите слязоха от чардака и зачакаха невестата. Придружаващите невестата я поведоха полека, като за същински водач и дадоха едно малко — 3 годишно момченце, което водеше хванало края на една кърпа, другия край държеше невестата. Изведоха я из „вода̀йчето“, но я въведоха „во ку̀кята“, от дето бяха излезли зетят и деверите му. Там сега на един дълъг стол са наседали редом бащата, майката, братята, сестрите, снахите, вуйчовците, тетките и др. близки роднини на невестата. В това отделение след туй навлизат и близките другарки на невестата. Наистина необикновено трогателен миг; невестата се приближи до татко си, извади от едно носено от снаха й сито с подаръци, една кърпа за лице и я наметна около врата му, целуна му ръка, па се приближи, та го целуна два пъти и по двете му страни. В това време, силно развълнувана, тя сподавено заплака; сподавеният плач приличаше на покъртителни хълцания или скимтения на некое кученце. Всички присъствуващи се разплакаха и мълчаливо забърсаха очите си. Това настроение се още повече усили, когато невестата пристъпи към майка си, с която се запрощава по същия начин, като я дарува с една хубава кърпа. Майка си тя целуна от двете страни на устата, както и всички жени и девойки. Докато привърши с всички присътствуващи, зетйовата дружина започва да настоява за по-скорошно излизане.

През време на прощаването не се пееха никакви песни: били ги забравили, или по-скоро, не ги знаели „девойчѝнята“. Най-напред се пеели в този случай песните:

„Ела се вѝе прѐвива,
„Мо̀ма се с ро̀да про̀щава. . .
„Ка̀кто се дѐли жѝто от сла̀ма,
„Та̀ка се дѐли чѐдо от ма̀ма. . .
и
„Глѐдай ме глѐдай, ой мѝла ма̀мо, уш дѐнеска,
„Нѐска сум ту̀ка, ой мѝла ма̀мо. ютре нѐ сум тук. . „

При настояването на сватовете, особено лично на свекъра и то някак сърдито: „До ко̀га о̀во прощѐвайне, ка̀сно ке се сто̀рит, о̀ние от Велѐсто ке до̀втасат и ке ни прѐдварат“, плачът стана по-общ, но невестата бе поведена пак от своите дружки и от онова малко момченце, хванало за кърпата.

Така водена, след свирците и роднините на зетя, с които бе и той с деверите и пред останалите свои роднини, невестата стигна до черковни двор. Заедно с излизането ѝ от къщи изнесоха и нейния „кофчег“ с дрехите ѝ и с чеиза. Този „кофчег“ бе качен на един кон и откаран направо у дома на младоженеца. При взимането на ковчега стана пак един малък макар и по-скоро символичен пазарлък с дружките и снахата на невестата.

Пред черквата дружките спряха невестата и не искаха да я предадат на деверите. Започна един от най-оживените пазарлъци между жените около невестата и деверите, към които се присъедини и кумът. В пазарлъка, в който не липсваха и сравнително язвителни духовитости, че невестините защитници нямат основание да искат нищо, защото самата невеста не иде за откун, а сама иде, или че тя не струва искания откуп и т. н. Най-сетне пазарлъкът се пресече, когато се разбра, че е достатъчно и че претенциите от страна на невестата не са много големи, именно един овен.

— „Овен са̀каме, о̀вен са̀каме, за о̀вен я да̀йме!“

— „Арно бе, джа̀нам, ми ка̀ков го са̀кате о̀венот? За̀що ѝмаме са́мо нѐвиен о̀вен.

— „Е, нѐвиен, невиен и ние го са̀каме, за̀що ке ни бѝдет вѝен! Нѐ ни трѐбит!“

На тази дадена дума невестата биде предадена на момковите девери, които заедно с всички други роднини от момкова страна, започват да се подиграват с момините роднини.

— „Ви я зѐдофме невѐстата, а̀й‿о̀йте си в па̀тот! Ви изма́мифме!“
— „Не сте ни изма̀мили, ние са̀ми си са̀кафме!“
— „Ойте си сѐга, нѐма шчо да збо̀рвите, ви изма̀мифме! . . .“
— „Ойте си кла̀йте сѐга ко̀мпреси! . . .“

И т. н. и няколко грубички подигравки, при които не бива пощадена дори и самата невеста.

По пътя до черквата едно момче от кумова страна носи на главата си панерка с венчалните венци, един плат за рокля или за друго нещо, а така също и венчалните свещи. По целия път някой от невестините или от зетйовите роднини хвърля *върху невестата жито — (пшеница) — да е богата и родовита.* Венците — сребърни се заемат от Охрид.

Пред черквата, като я поемат деверите, поставят и младоженеца до нея от десната ѝ страна. След това свекървата изважда из една торбичка *два хляба* и ги слага *под двете мишници на невестата,* та влиза с тях в черквата. Въвежда я пак малкото момче за кърпата.

— „Защо и слагат хляба под мишниците?

— „Вака на̀йдено от на̀преш, на берекѐт да е!“

Тия хлебове невестата държи през всичкото време и на обручението и на венчанието. Когато започна обручването и започне „Исая ликуй“ — и ги отнемат.

При обручаването, след като кумът размени пръстените на младоженците, потърсва из присътствуващите малко *момченце,* което току да е проходило и го научава *да мине между младоженеца и невестата.* На желанието да узная влагания смисъл, получих само това „ва́ка на̀йдено“.

Преди да започне същинското венчаване свекървата и една друга жена се приближиха до невестата и я заопипваха, та развързаха всичко, което намериха вързано по нея; връзки на обуща, на престилка, пояс, други неща. И за да не паднат някои от дрехите ѝ, те забучиха крайщата им. Така постъпиха и с младоженеца.

Интересен бе моментът на изпитването на младоженците от страна на свещеника, дали се взаимно желаят. Обърна се той най-напред към младождинеца:

— „Я са̀каш ва̀я що е до̀ тебе?“
— „Я са̀кам! — отговори младоженеца.
— „Да нѐ си таксал на друга?“
— ‚Не сум таксал!‘
— „Со до́бра воля се жениш за̀ нея?“
— „Со до́бра воля“

Когато се обърна със същите въпроси към невестата, свещеникът не получи никакъв отговор. Получи се впечатление, че невестата е взета на сила въпреки волята ѝ, и всеки миг ще избухне в протест да каже, че не желае да се омъжи за тогова.

— „Го сакаш, моме, овой що е до тебе?“

Мълчание. Въпросът бе зададен три-четири пъти. Свещеникът допре ухото си до устата ѝ, и може би чу най-сетне положителен отговор, защото и всички наоколо започнаха да викат:

— „Го сакат, го сакат!“

По подобен начин се получиха отговорите и на другите въпроси: забелязах едва доловимо поклащане на глава.

Казват, че „е страмота да речиш от еднаж го сакам и со глас!“

При венчаването кумът разгъна донесен за тази цел плат и покри с него раменете на младоженците. Така покрити с този общ плат, младоженците отидоха до дома си, гдето им го отнеха като влязоха в къщи. Затова пък при венчаването не държаха заедно една кърпа, както бива по други краища.

Когато започна „Исая ликуй“, свекърът захвърли усилено, главно върху невестата, пшеница и леблебии. За тази цел той бе напълнил няколко свои джоба с тия семена. Деца-момчета и момичета — залазиха, наврели като агнета глави чак между краката на младоженците, деверите и кума, за да събират леблебиите. Много любопитна картина. Някога заедно с тия семена хвърляли „шекерчиня и пари“, ама сега бонбони няма, па и парите се пестят.

На излизане от черквата вземаха хлябовете от невестата, защото било неудобно да ги носи по пътя. По целия път върху невестата хвърляха от страна на невестата жито. Сега младоженците един до друг, както бяха в черквата, биват придружавани от двамата „братими“ от страни и следвани от кума, кумовите близки, свекровите и други младоженйови роднини. Младоженците държат в ръце запалени венчалните си свещи, които скоро след туй изгаснаха духнати от вятъра.

Трябва да се забележи, че родителите и роднините на невестата не присъствуваха на венчалния обред. След като предадоха невестата пред черквата те се върнаха всички по домовете си.

Като стигнаха пред къщи, музикантите се отстраниха на дворчето, младоженците спряха, излезе напред свекървата и като се качи по стълбичката, застана на входната към чардака врата. Даде нареждане да и донесат мед. Една от жените в къщи ѝ занесе кафена чашка с мед и ѝ го подаде. Тогава тя нареди да се качват и младожонците, като дойдоха до вратата, спряха. Тя запали отново свещите им, извади из торбата същите два хлеба, които невестата държеше в черквата и ги пъхна пак под мищниците им. След това тя сне ръкавицата от десната ѝ ръка, *хвана двата ѝ пръста, потопи ги в чашата и мацна с тех два пъти по горния праг на вратата, след това веднага с една кърпичка изтри намазаното. Пак топна пръстите и в меда* *и мацна два пъти по левия праг на вратата, пак изтри с кърпичката.* Повече не продължи тази церемония.

Тя сложи пак ръкавицата на ръката и се отдръпна към чардака, та влязоха младоженците. Преди това, обаче, нареди *да пристъпят прага с десните си крака* и внимаваше да се изпълни това без грешка.

Докато се извършваше мазането на мед по вратата, донесоха един меден гюм пълен с вода и го сложиха при прага на чардака, та като прескочиха младоженците, невестата — при стъпването си на чардака — бутна гюма и разля водата по пода:

— „Айрлѝа да е! Ко по во̀да да бѝдет! — се обадиха някои.

Свекървата даде нареждане да влязат младоженците „во ку̀кята“, гдето е огнището. Там те заминаха огнището и се доближиха до стената зад него. Кумът се доближи до тях, хвана най-напред *главата на невестата и я чукна три пъти до стената до „кука̀лъките“*, като казва: — „Ва̀ка да сѐдиш во ку̀кява, да не о̀йш по чу̀жди куки, да си го пу̀лиш ма̀жов, да си пу̀лиш ку̀кява и рабо̀тата“. След това хвана главата на младоженеца, направи и с нея същото и произнесе съответните речи: — „Да си пу̀лиш жѐнава, да не ойш по чу̀жди ку̀ки и рабо̀тава да си я тѐраш!“

След това отведоха младоженците „в´ вода̀йчето“, което се съобщава с „ку̀кята“ с междинна врата. Там по нареждане на свекървата изправиха младоженците до една от стените с лице към стаята. Зад невестата сложиха един висок стол. Свекървата се приближи до невестата отпред, извади из пояса си една нова жълта кърпа, разгъна я и я закрепи на челото ѝ, спусната пред лицето. Това се наричало *„дулак“*. Преди години невестите носели пред лицето си не „тѐйове“, а „ду̀лак“ от дебело бело платно, така че *нищо не виждала пред себе си от стъкмяването, до отвеждането ѝ до дома на младоженеца*. Но сега се задоволяват с забулването в този случай. Като направи това, свекървата отиде зад невестата, застана зад нея и седна на стола, след това ѝ поднесоха пет-шест *шапки от момченца* — някои бяха фуражки от малки ученици. Тя *ги сложи на скута си, па прегърна през талията изодзад невестата, и я принуди да седне върху шапките на скута ѝ*. Невестата послушно стори това и след десетина секунди свекървата се обади:

— „Дайте нѐкое дѐте! Дайте дѐтено!“

Донесоха *малко момченце* — близо едногодишно. *Подадоха го на невестата*, тя го прегърна и сложи на скута си, па го целуна „по о̀бразот“ и извади из джоба си един чифт детски чорапи, та го дари. След това майката на детето си го взе и пак по знак на свекървата, невестата стана. Свекървата след туй взе шапките, прехвърли с тях невестата и те се пръснаха върху наблюдаващите свадбари, а децата чиито бяха, си ги взеха. Значението на тия обичаи е: „да рагя пойке деца нестата и машки да сет“.

Като свърши това, кумът се приближи и свали „дулака“ на невестата. Именно, подадоха му точилка — *„сука̀ло“*, и той нави от долу кърпата до горе и я метна зад главата ѝ заедно с точилката. Този обичай се нарича *„скинувайне дулакот“*.

Следва обичаят *захранване на невестата* или *„топѐйница“*. Кумът, като сне дулака, даде нареждане да донесат „топейницата“. След малко едни роднини пристигнаха с една тепсия качамак, направен на топченца и залят с препържено масло. Подадоха тепсията на кума, и той взе една топчица с ръка и я поднесе към устата на младоженеца с думите:

— „Да ви ѐ на здра̀вйе, да се кердо̀сате за мно̀го годин! Ла̀пай по̀йке ю̀вак си!“

Околните се смеят и подмятат разни шеги, за устата му и за многояшността му. След това той взе друго късче по-малко и го подаде на невестата. Тя не отваря устата си, нито, пък се брани.

— „Яди, не срàми се!“ — ѝ казва кумът.

Тя пак не дава да се види, че желае. Той пак настоява и насилва късчето пред устата ѝ. Тя едвам, едвам отваря устата си, но види се, че ѝ е неприятно, че кумът повлича към устата ѝ един от висещите отпред телове.

— „Яди, не срами се! Телйот нèке се голтне! Ай да се кèрдосаш! Яди!“

И тя хапна повечето с устните, отколкото с зъби, малко от късчето, и с мимика отказа повече. Кумът покани след това с големи късчета и деверите, а след това повтори и потрети, и всеки път невестата скромничеше по същия начин.

Към края кумът бе притиснат силно от присъствуващите моми и ергени, които заграбиха кой как може от „топейницата“. Обичай било всяка мома или ергенин „да си òткраднет“, и да си „грàбнет“ от „топейницата“ за да се „òмажит“, респективно „òженит“. Това се нарича *„грàбейне топèиница“*.

През всичкото време свещите горят в ръцете на младоженците и отнемаха свещта на невестата само когато прегърна момченцето.

След захранването свекървата си излезе. Кумът и другите започнаха да я викат да се яви. Тя се забави. Младоженците стоят все така с запалени свещи и не знаят, що да чинат. Най-сетне свекърввта влезе в къщи, забрадена с една скъсана вехта шамия. Всички започнаха да се смеят.

— „Новата, новата шамия! Фетвата ке а горим!

— „Шамия нали сакате, ево ви шамия! — каза свекървата.

Тогава кумът посегна, сне ѝ шамията и невестата, на която бе поднесена шамията от него, я подпали, та изгоре. Кумът завърте горящата шамия над насъбраните с весело възклицание „Хайдеее!“ И всички други радостно завикаха.

След това на невестата подадоха нова хубава забрадка и тя я метна в дар върху главата на свекървата.

— „Вака фетвото да се изгорит!“ — се обади некоя стара жена.

При този обичай, след като взеха свещите на младоженците, та ги отнесоха в съседното отделение и ги сложиха под огнището, напуснах сватбата за да отида у съседите, гдето току-що извеждаха друга невеста за към черквата. Отивайки, изпълняваше се същия ред. Пред черквата трябваше да се почака малко докато излезе друга сватба, младоженците от която бяха вътре на венчаване. Като заизлизаха, жените отдръпнаха тази невеста зад черквата и се изпречиха като преграда пред нея. Не било добре да се видят две невести:

— „Защо така? Какво ще им стане, ако се видят?

— „Ке умрет коя по напред бидет видена!“

В черквата при запитване от страна на свещеника, пак същото въздържане или свенуване от невестата.

Тази невеста бе също така облечена, само като по-богата, бе покрита с вал от бел тюл.

Връщането до дома — по същия начин с непрекъснато хвърляне на пшеница над младоженците.

Пред къщи, тука вече пред вратата на отделението с огнището невестата също така маза праговете с мед, с един пръст, движен от свекървата; тука обаче, свекървата не счете за нужно да снеме ръкавицата на невестата; мацнаха се всички четири прага, като се спазваше кръстовидна последователност.

В къщи — пак чукане на главите на младоженците о огнищената стена с подобни наричания, като свещите още тогава им ги вземат и ги остават да горят на огнището. „Да нé шеташ от кукява навънка!“ След това веднага снеха венците от младоженците и ги сложиха над комина, взеха и хлябовете от мишниците на невестата, забучиха в тях свещите и ги оставиха също тъй а горят над огнището.

Захранване и „грàбайне топéйница“ — също както и при първата само че бутаницата бе много по-невъздържана от страна на момците и девойките, така че кумът изпустна тепсията и почти всичкият качамак се изсипа на пода и бе стъпкан и размазан с крака. Смехът бе с пълна сила.

Тука още преди да се покачи невестата по стълбите към чардака свекървата закри лицето ѝ с жълта кърпа, та невестата *влезе в къщи с закрито лице*. Когато кумът ѝ снемаше този вид „дулак“ той до три пъти го навива и развива с суканото, и най-после го хвърли зад нея с благословия:

— „Да сте вèчни и со деца да се кердòсате!“

Свекървата също така прихващá на скута си снахата, като сложи под нея няколко детски шапчици. Тука това се направи три пъти, след което свекървата нареди да се донесе едно „дéте“ (момченце)“. Нареди след това невестата да го прегърне и подрусне.

— „Бàци го, бàци по óбразот!“ — заповядва тя на невестата, а след това — „Дàруй му чорàпчиня, ако ѝмаш!“ — Тогава невестата бръкна в джоба си измъкна един чифт нови черни чорапки, приготвени навярно за тази цел още от дома ѝ, и ги даде на детето.

— „Бàци го, пàк го бàцай!“ — каза свекървата, и това бе изпълнено.

След това свекървата прехвърли още седещата невеста с детските шапчици. Изгарянето на свекървината забрадка стана по същия начин. Свадбата продължавà до вечерта. Младоженците по правило нощуват три нощи по ред в *„кèралот“ при воловете* и след това старите излизат да нощуват на чардака, а младите влизат в „водайчето“. Това сега, обясняват, че нямало где да нощуват другаде като изпускат из предвид, че комбинацията след третата вечер е възможна и в първите три вечери.

Сутринта старойката и свекървата *„гледат на кошулята“*. Ако „нèстата е ỳбава“, т. е. ако има кръв на ризата, сватбата продължава весело и в понеделник вечерта отнасят *„блàга рàкия“* на невестените родители. Ако „нèстата нè е убаа“ връщат я на баща ѝ и сватбата престава веднага. Работата може да се оправи само с някакво придаване от страна на нейните родители. Това много рядко се случвало; такива случаи в селото почти не се помнели.

Бръсненето на младоженеца в последни години е изоставено; в миналото то ставало сутринта преди да тръгнат за невестата; девойките пеели през всичкото време, а роднинска девойка държала кърпа под брадата. Обръснатите косми хвърляли някъде на скрито място.

Когато невестата е от същото село, отвеждането ѝ става пешком, а когато е от друго село — с кон. Такъв бе един от случаите на този ден в село Рамне. Невестата беше от Велестово. Сватбарите след дълги справяния се накачиха на коне с самари. Самарите бяха покрити с пъстри черги наричани „кѝлими“. Юздите и изобщо главите им окичени с градински цветя, или с цветя от хартии. При отиване с коне се изпраща напред един *„мостолджиа“*, обилно обкичен — той и конят, с обкичена бъклица с вино. Той известява най-напред в дома на невестата, съобщава им, че зетйовите сватбари идат:

— Какво ще кажеш, питам мостолджията, като пристигнеш в дома на невестата?

— „Ногу здрàвйе ви прати зетот, òти ѝдат, да се притàкмите“.

Той дава на всички домашни да се почерпят от бъклицата. След това там напълнят бъклицата с друго вино и той се връща, та среща сватбарите и им собщава, че у невестини всичко е готово.

Когато невестата е от селото, само *„сàндъкот“* ѝ откарват с кон.

Свекървата до тръгването на невестата не е пременена, а шъта по къщи. Щом заминат за невестата, тя се пременя, та, като поведат невестата за черква, присъединява се към шествието.

Във Велестово на излизане от дома, на невестата дават едно малко колаченце; тогава тя го разделя на две и хвърля половината през главата си, та пада в едно сито, което другите държат зад нея, а другата половина слага в пазвата си.

За сватбата се готвят гостби в голями черни медници — вън от къщи и се внасят вътре в котела. Хлябове също така се донасят с десетки: „Яй се ко на сва̀тба", казват.

На 1. Август присъствувах на венчавката на брата на асистента Д. Коцев, Охрид. Невестата бе от Скопие. Венчавката стана в черквата св. Климент. При тази градска венчавка не се спазваха почти никакви обичаи. Дори невестата освен бялата ѝ рокля, която бе модерно къса, немаше никакви други невестенски знакове. Но отиването до дома на младоженеца стана по *друг път*, не по онзи, по който бе доведена в черква. При това, пред пътната врата едно девойче ѝ подаде две хлебчета, увити в чисти бели кърпички, та ги сложи под мишниците си и с тях влезе до вкъщи. В къщи младоженците бяха отведени в кухнята и там кумът чукна *по три пъти главите им о коминя* с благословията:

— „Да сте живи и здрави, до̀м да завъртите!"

Според рамненци във Велестово имало следният обичай, който в Рамне не се изпълнява: когато младожениите се върнат от венчавка, в къщи на младоженеца над вратата „двоица държат *„яремот от во̀ло̀йте"*, *та под него минават младоженците*. След тях който мине, околните го бият с юмруци: *„Гупа̀ница* праат".

Д. Чавдаров

РОДОЛЮБИЕТО НА СВ. КЛИМЕНТА ОХРИДСКИ

След смъртта на Методия настъпват най-неблагоприятни условия за славянската писменост и богослужба в Моравия. Латино-немското духовество, проводник на агресивния германизъм, подкрепено от Светополка, заместник на Ростислава, прогонва Методиевите ученици.

Климент Охридски, един от преданите ученици и сътрудници на Св. Кирила и Методия връща се в своята родина. По съветите на Цар Бориса и по свое желание той отива в Кутлинчевица — югозападна Македония, от гдето наверно и произхожда.

Скъпо пазейки заветите и идеалите на своите учители, Климент работи неуморно за културното развитие на своя народ. Убеден, че само чрез просвета на роден език широките народни слоеве ще познаят истината и ще бранят своите национални права, той основава училище — първото славянско училище на родна земя. Тук Климент учи малките на четмо и писмо, а възрастните готви за служители на църквата и родната просвета.

Това културно огнище, което ревниво пази традициите на Кирило-Методиевата писменост и език, откърми плеада народни будители, учители и книжовници, които продължиха Климентовото културно-национално дело. Крайно скромни, тия безименни културни дейци пръсват се по целия Балкански полуостров, за да сеят семена на родна славянска просвета и култура.

Те превеждат книги от гръцки език и пишат оригинални произведения. Литературата разраства. Дава обилен плод. По своята книжовна продуктивност тя съперничи на византийската литература. За създаването на тази бележита епоха на културен възход и пълен разцвет на духовните национални сили голяма роля изигра Охридската школа, създадена от Св. Климента.

Тук ние долавяме неоценимите заслуги на тоя голям родолюбец, просветител, книжовник и обществен деец, който се домогва да създаде от непросветения езичник-славянин просветен гражданин и истински християнин.

Приобщавайки своя народ чрез просвета на роден език към културните блага на тогавашните цивилизовани народи, Климент извършва едно патриотично дело — обединява духовно-народните сили и ги предпазва от пагубното влияние на византийското духовенство — оръдие и проводник на източноримския монархизъм и хегемонизъм.

Ако широката народна просвета е здрава и несъкрушима опора за защита и запазване на славянската национална индивидуалност от посегателства на чужди народи, нравственото съвършенство трябва да бъде идеал за всяко лице и всеки народ.

Схващайки така своите задачи на народен учител, просветител и педагог, Климент държи проповеди в църква, проявявайки качествата на даровит оратор, и пише поучителни и похвални слова. Практичен деец, познаващ духовните нужди на своето паство и неговия умствен уровен, той се стреми да насади в народната душа на разбран народен език. в достъпна форма великата добродетел — *любов към ближния*. От тая върховна евангелска ценност произтичат социалните добродетели: „братолюбие“ и „странолюбие“, които, според Климента трябва да станат ръководни начала в живота на народите.

Особено интересни и ценни са ония поучителни слова, които рисуват картината на духовно-нравствения живот на тогавашното общество. Ревностен защитник на православието, възпитан в духа на християнссите и общочовешки нравствени истини, Климент разкрива отрицателните прояви на народния бит бичувайки лъжата, завистта, гордостта, блудството, пиянството и идолопоклонството. Тия нравствени недъзи трябва да бъдат изкоренени чрез светлината на чистото Христово учение. Иначе те ще попречат на духовно-нравственото развитие на народа.

С особен патос вдъхновения Климент проявява своето родолюбие в „Похвалното слово за св. Кирила“. Създаването на славянската азбука и писменост радва славянските народи, най-много Климента Охридски, предания ученик и последовател на всеславянските просветители — св. Кирил и Методи.

Споменът за личността и делото на Константина Философа, наречен Кирил, създателят на славянската писменост, будят чувства на национална гордост в душата на св. Климента. Той е поразен от величавия подвиг на „Новия апостол и учител“ на славянството.

Въображението му полита стремително и в редица конкретни образи, епитети, метафори, антитези и хибербони авторът излива своя патриотичен възторг. В изблика на това чувство развълнуваният писател нарича Кирила Лъв, който затвори устата на триезичните еретици, които помрачени от завист и с злобата си станали съучастници на Пилата, твърдяха че не подобава на други езици да се слави Бог, освен на еврейски, латински и гръцки; и той разпален от силата на Светия Дух, опровергна тяхните лъжи с ясните си доводи. „Както денница, изгряла по-късно, осветява с своя блясък целия звезден лик, като пръска светлина чрез слънчевите зари, така и този преблажени Отец и учител на нашия народ, светейки с своите троични зари, просвети безброен народ, който тънеше в мрака на невежеството“.

Затова Климент ублажава устните на Св. Кирила, езика светлото му лице, златозарните му очи, ангелските зеници, пречистите му пръсти ръце, чрез които „Бог окичи многоплодния славянски народ с богоизтъкан венец“.

Климент работи усърдно не само за нравственото възраждане на своя народ, но и за украсяването и оплодяването на родната земя.

Той я обича, много и желае да я види окичена не с „бодли и глогини" а с плодни дръвчета, за тая цел доставя фиданки от Гърция и чрез личен пример насърдчава народа да облагороди своята земя. Тая обширна просветителна книжовна и стопанска дейност на Климента е достойно оценена от неговите съвременници.

Името на св. Климент се произнася с почит и благоговение не само от славяните — македонци, българи и сърби, но и от гръцките писатели. Теофилак и Хоматиян, които описват живота на св. Климента, с възторжени слова възхваляват неговата просветителна дейност.

„Климент не даде сън на очите си", пише Теофилак, гръцки архиепископ на Охридската архиепископия, „и дрямка на клепачите си, но намираше хрома и наслада своите грижи за народа, всясого поучаваше, всякого напътствуваше като разсейваше невежеството и уреждаше безредието".

Повече от десет века отлетяха в царството на забравата след смъртта на Св. Климента, ала името и делото му не заглъхнаха.

И днес той живее в съзнанието на македонския и българския народ с ореола на народен светец и просветител. Особено е популярно името му в Македония — Охридско.

Ликът му краси домовете на тамошното население. Той е негов покровител и спасител. В дни на тежки изпитания и бедствия народът отправя топли молитви към Св. Климент, нарича го „Златниот", очаквайки спасение от него.

В светлината на днешните събития всеславянската просветна и културна дейност на Св Климента, епископ Словенски, от края на IX век и началото на X век, е символ на истинско родолюбие, трудолюбие и постоянен стремеж към правда, светлина и напредък. Той е знаме на борба, упорита и вековна, срещу най-опасни врагове на славянството — византизма и пангерманизма, която водеха, и водят славянските народи за свобода, правда, национална независимост и братско споразумение.

И Македония, която роди Климента Охридски, тоя белязан и велик нейн син, чието дело принадлежи на цялото славянство, с право се нарежда в културното семейство на славянските народи.

РЕЗБАРСКИ РОД НА ФИЛИПОВЦИ ОТ С. ОСОЙ

Всекиму е известен крупния факт, че Македония в продължение на цели векове, лишена от самостоен политически живот е излъчвала културни прояви, заляла е земята си с едни от най-хубавите народни песни, създадени са най-китните шевици, рисувани са били стенописи и икони по множество оригинални църкви, изрязани са били и безценни резбарски иконостаси, тавани и др. Редица просветители от своя страна са пръскали наука и просвета между македонския народ. И ако днес Македония има име в културната история на човечеството, то тя това дължи на току що казаното по-горе.

Към края на XVIII и началото на XIX век в Дебърската област се формира така наречената Дебърска живописна и резбарска школа, в лицето на мияците, населяващи областта северо-източно от гр. Дебър. Майсторите, които са излезли от мияшката област, са толкоз много, че сигурно никога не ще могат да бъдат обхванати от историческия преглед.

Между голямото число мияшки майстори строители, резбари и иконописци, едно от предните места в историята на мияшкото изкуство ще заема известния род на Филиповците — прочути творци в областта на резбарството. Произхода на това семейство е от с. Осой, в областта на Мала-Река, разположено на левия бряг на едноименната река.

Както за всички останали мияшки родове, така и за Филиповците, мъчно би могло да се установи родоначалието, т. е. никой от днешните тяхни потомци не може с положителност да твърди кой техен предходник е започнал пръв да се занимава с резбарство за да го завещае по-късно на своите наследници. Говорейки за своите деди, съвременните представители на рода казват по този въпрос че „старите са се занимавали с резбарство още от памти века". В семейните спомени на Филиповци като далечен мираж се мерка образа на някой си Дичо, за когото те знаят, че е бил резбар и който предал това изкуство на синовете си. И нищо повече. Те не посочват нито едно негово произведение. Също така те не могат да дадат по-определени сведения и за неговия син Аврам, който е роден към 80-тех години на XVIII век и който усвоил резбарството от баща си. Изминалите век и половина от неговия живот и дейност и липсата на каквито и да било писмени документации, замъгляват неговия образ. И той, както и баща му Дичо, остава личност — спомен. Работил е из църквите и манастирите на Македония; с Петре Гарка са работили заедно в Бигорския манастир, а с зет му Димитър са правили иконостаса на „Св. Богородица" в Скопие. Вероятността не изключва това твърдение на днешните Филиповци като вземем предвид годините, през които тези два паметника са били сътворени, но и тази вероятност остава недоказуема. Прочутият иконостас в Бигорския манастир и балдахина — „въздуха", над престолната маса, са резани до към 1812 година, когато Аврам е бил около тридесет годишен; иконостаса на църквата на „Св. Богородица"[1] е направен много наскоро след 1835 година, а това не изключва участието на Аврама в неговото изрезване. Казаните резбарски творения носят напълно стилните особености на изкуството на Петър Гарка и са напълно близки по изпълнение иконостаса на Скопската църква „Св. Спас". Това е необходимо да се подчертае, защото по-долу като посочим друг един иконостас — този на църквата „Св. Благовещение" в Прилеп и за който Филиповци безусловно твърдят, че е дело на синовете на Аврама, даже че и той е работил там, ще видим голямата стилна разлика между изкуството на Петър Гарка и това на Филиповците.

От началото на XIX век въпроса за представителите на рода е по-добре уяснен, образите са по-плътни и делата по-изяснени. Ние тук на образ. 1 даваме родословното дърво на майсторите от този род. Стария майстор Аврам е имал двама сина, които са доживели до началото на настоящия век—Васил Аврамов (1812—1903) и Филип Аврамов (1814—1900). Последния от тях дава по-голямо потомство и налага името си на целия род (баба Зуна, жена на Филипа е имала 18 деца). Много по-лесно би могло да се говори за майсторите на това семейство, ако на времето — към 1900 година, бяха събрани сведения от тези двама значителни представители на рода. Те щяха да хвърлят обилна светлина за дейността на своите предходници..

Към края на XIX, едно крупно събитие — освобождението на България е причина за решителна промяна в тяхния живот — родината им Македония остава под турско робство и те са били принудени да се прехвърлят в освободена България. Това „преселване“ е станало през 1880 година. От с. Осой се вдигат мъжете, като гурбетчии, на първо време без да вземат със себе си жените и децата. Но преди да кажем тяхната дейност в България, нека да предадем спомените на Филиповци за живота им в Македония. Под главатарството на братята Васил и Филип, под тяхния надзор и като тяхни

---

[1] Един случаен пожар на 5 срещу 6 IV 1944 год. унищожи цялата църква.

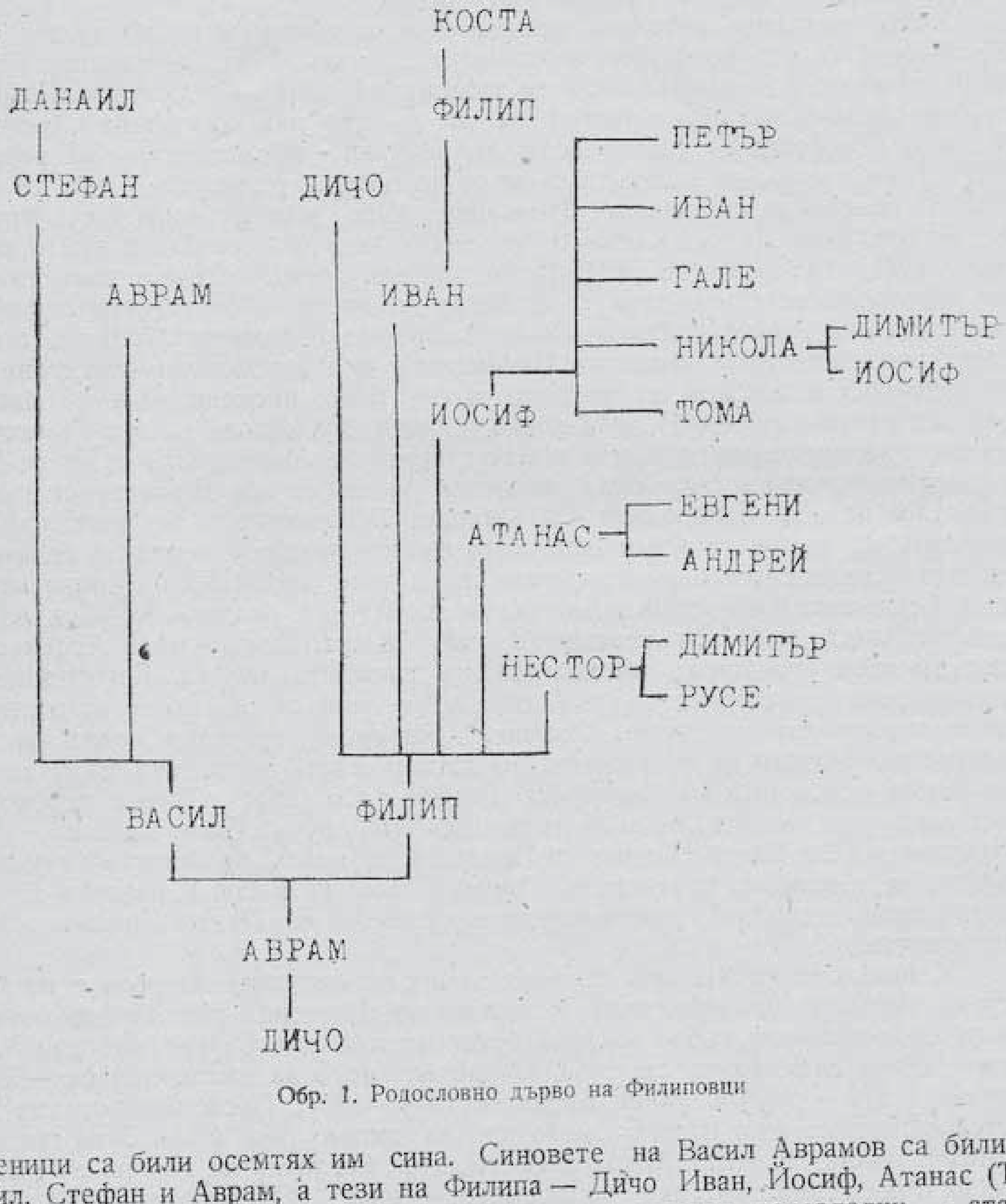
КОСТА
ФИЛИП
ДАНАИЛ
СТЕФАН
ДИЧО
ПЕТЪР
ИВАН
ГАЛЕ
АВРАМ
ИВАН
НИКОЛА
ДИМИТЪР
ИОСИФ
ИОСИФ
ТОМА
ЕВГЕНИ
АТАНАС
АНДРЕЙ
ДИМИТЪР
НЕСТОР
РУСЕ
ВАСИЛ
ФИЛИП
АВРАМ
ДИЧО

Обр. 1. Родословно дърво на Филиповци

ученици са били осемтях им сина. Синовете на Васил Аврамов са били Данаил, Стефан и Аврам, а тези на Филипа — Дичо Иван, Йосиф, Атанас (Тане) и Нестор. Тази група от бащи и синове са останали неразделни — старите са наемали работа, давали са проектите, а изпълнението е било общо. Пътували са наедно, делили са печалбите между всички. Ние имахме възможност често пъти да се срещаме и да приказваме с някои от членовете на това семейство, с Филип Иванов, син на втория от синовете на Филип Аврамов, с Петър Йосифов и Коста Филипов. Филип Иванов, този крайно даровит и сериозен резбар, споделяше с мене спомените си за своя дядо Филип и за неговия брат Васил. Според него Васил Аврамов бил извънредно добър и опитен моделиер. Той имал голямо въображение, познавал отлично формите и владеял неподражаемо длетото. Нямал обичай да прави предварително чертежи, не рисувал и върху дъските или върху колоните, а направо започвал с длетото и чука. Предвиждал необходимите комбинации между отделните елементи, имайки винаги предвид общата композиция. Това естествено, не се е дължало само на дългогодишната му практика, но и на онзи дар на художника, благодарение на който той е създал истински творби на изкуството.

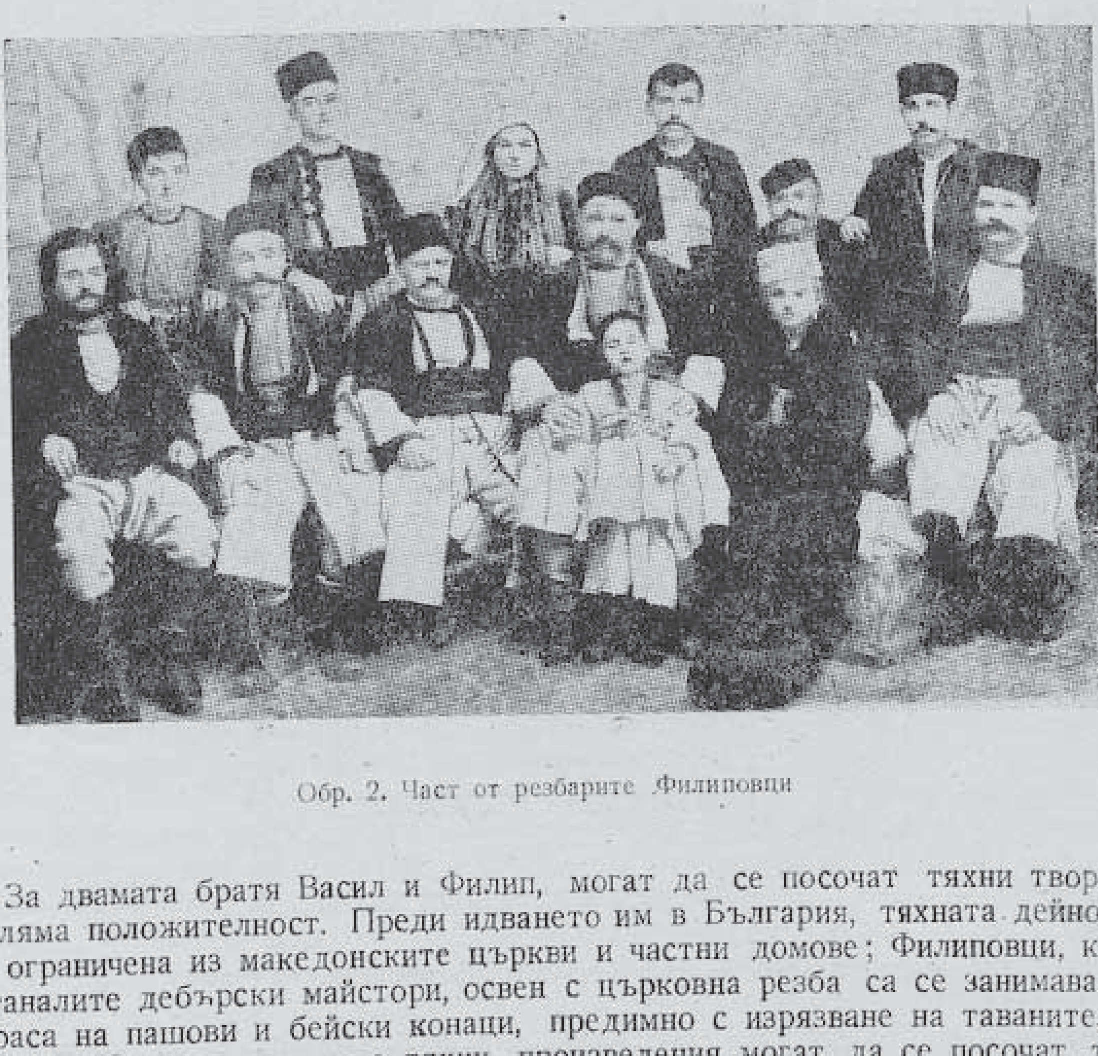

Обр. 2. Част от резбарите Филиповци

За двамата братя Васил и Филип, могат да се посочат тяхни творби с по-голяма положителност. Преди идването им в България, тяхната дейност е била ограничена из македонските църкви и частни домове; Филиповци, както и останалите дебърски майстори, освен с църковна резба са се занимавали и с украса на пашови и бейски конаци, предимно с изрязване на таваните, долапи и др. От този вид като тяхни произведения могат да се посочат таваните в конака на Исмаил Сарач в гр. Дебър и таваните на Осман бег в Охрид. Освен тези тавани, без да могат да се посочат имената на собствениците на къщите, те са резали тавани в Скопие, Призрен, Прищина и Дяково, както и таваните в жилищните помещения на Бигорския манастир. През този период на тяхната дейност те са изрязали иконостасите на една църква в Тетово, в с. Ефловец — Кичевско, в гр. Мелник, из Солунско и из Серско. Филиповци особено подчертават изрязването на иконостаса на голямата църква в гр. Елбасан, но като най-зряло и съвършенно тяхно дело ще остане величествения иконостас на църквата „Св. Благовещение“ в Прилеп, изрязан към 1838 година, когато е завършена и църквата. Филиповци помнят, че този иконостас е бил заплатен от стария прилепчанец Бумболов. По-късно, когато аз посетих този град и църквата „Св. Благовещение“, срещнах се и с един от представителите на Бумболовци, но стария прилепчанец, макар че потвърди участието на дядо си при създаване на църквата, не знаеше кои са авторите на иконостаса, освен че са били дебърци. Когато по-долу разгледаме по-подробно този иконостас, ние ще се върнем наново на въпроса за авторството му.

* * *

Както казахме, през 1880 година Филиповци са вече из пределите на свободното княжество. С идването си в България те се отзовават в град Варна. Те се насочили натам, защото по тоза време била завършена катедралната църква „Св. Богородица“, градена под ръководството на прочутия майстор Уста-Генчо. Филиповци се наемат с изрязването на иконостаса ѝ и завършват работата си с голям успех, въпреки че неработили по свой проект, а по проект изработен в Русия и им наложен от архитект Лазаров. Този е един от първите случаи у нас когато се нарушава нашата късна резбарска традиция, в строежа на която вземаха участие предимно растителни и други елементи, а спомена за стила на резбарските произведения от далечното минало, когато в старите резби съществуваше плетеницата, бе отдавна забравен от нашите късни резбари. Въвеждане на плетеницата в нашите съвременни иконостаси води началото си именно от иконостаса на казаната църква. След сполучливото завършване на този иконостас на Филиповци се отварят широки врати за по-нататъшна дейност. Под патронажа на Васила и Филипа те остават известно време из Варненско и са изрезали иконостасите на църквите в Каварна и Балчик, както и в селата Шабла и Суюджик. Доверието към изкуството на Филиповци нараства и името им става достояние на българската общественост.[1]

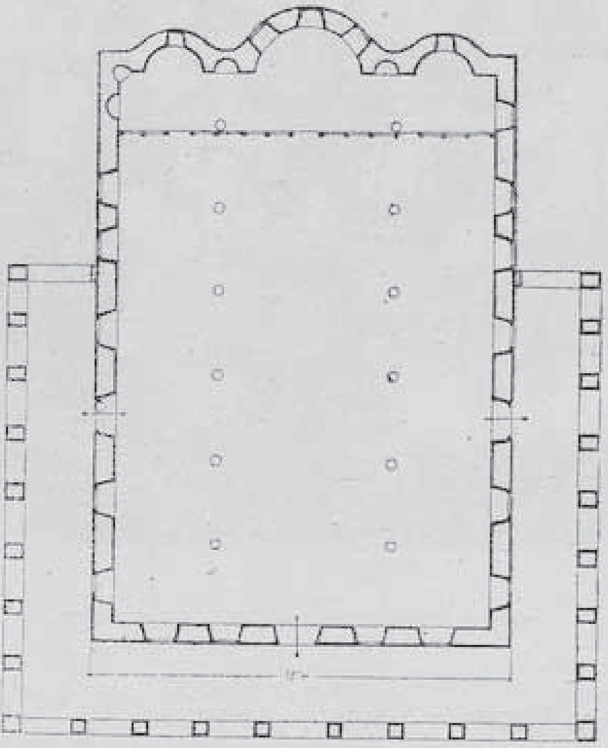

Обр. 3. План на църквата „Св. Благовещение“ в Прилеп

Остарялите вече братя Васил и Филип отстъпват ръководството на синовете на Филипа — Иван Филипов (1834—1919) и Йосиф Филипов (1848 —

---

[1] Д. Уста-Генчовъ „Нѣколко думи за народното ни ваяние“ П. сп. кн. LI, Срѣдецъ, 1895.

23. IV. 1913). От групата не се отделят и останалите братя, а продължават да работят всички вкупом. Иосиф Филипов ръководи работата по изрязване на иконостаса в Ст.-Загорската църква „Св. Димитър“, който е бил завършен през 1888 година и за който е било заплатено 200 златни лева. Следва изработване на иконостасите в църква „Св. Ив. Богослов“ в Карнобат (заплатен 15,000 лева), в Казанлък — в църквата „Св. Богородица“, в Карлово, в Копривщица, в с. Черганово и Мъглиш, Казанлъшко, в с. Горно-Ботйово — Ст.-Загорско.

Под ръководството на Иван Филипов и с дейното участие на неговия син Филип Иванов (1875—1941) е бил изработен иконостаса на Ямболската църква „Св. Георги“ през 1897 година. Още младия тогава майстор Филип Иванов изработва и подарява на църквата и един дървен кръст (45 на 85 см.) с крайно финна резба от сложни съчетания от растителни елементи. Той се е подписал на кръста: “Изъдѣла Филип Иовановъ отъ с. Осои, Деба, Маке — 1897“. Иван Филипов ръководи изрязване на иконостаса за Царибродската църква и за с. Луковица (Царибродско).

Филиповци се установили вече в София, името им е добило заслужена слава и те са търсени от всички краища на страната. Твърде трудно е да се изброят тяхните произведения повременно, както да се посочи отделно авторство на членовете на рода. Колективната дейност им е спомогнала бързо да се справят с многобройните поръчки. Тяхните иконостаси, владишки тронове, амвони и други, изработвани в голямата им резбарска работилница в София, са били разпращани из цяла България. В София тяхни произведения могат да се видят: иконостаса, владишкия трон и амвона в църквата „Св. Георги“, иконостаса в църквата „Св. Иван Рилски“ при Семинарията, трите иконостаса в църквата „Св. Спас“ (изгоряли на 30. III. 1944 год.), тези на параклисите в Двореца и затвора, в църквата на Военното училище, в църквата „Св. Седмочисленици“ (Царските двери и кръста с Разпятието са рязани през 1902 година от Аврам Ф. Аврамов и Петър Йосифов), всички резбарски работи в Синодалната палата — в параклиса, салоните и вратите (по проекти на архитект П. Койчев), които изгоряха през 1944 година, в църквите „Св. Петка Самарджийска“, „Св. Параскева“, „Св. Възнесение“ и „Св. Петър и Павел“. Една от найстарите резбарски работи на Филиповци в София е и иконостаса на гробищната църква, който е пренесен там по-късно, а е бил направен за разрушената през 1891 год. софийска църква „Пречиста“. Този иконостас е бил направен от Иван Филипов. Филиповци са изрязали и резбарските тавани в двореца Враня.

Ще изброим и една част от иконостасите на тези майстори пръснати из Софийско — в селата: Чибаувци, Долни Богров, Горна-баня, части от иконостаса в Бояна, в селската църква на Драгалевци, Кремиковския монастир (новата църква), с. Пролеша, Костинброд, Градец, Кострушовци, Росоман, Гълъбовци, Пожарево, Обеля, Славовци, Кумарица, Мърчаево, Мошино, Челопечене, Ботунец, в манастира „Св. Архангел“ при с. Бухово, Годеч, Чурек, Бусманци, Горна-Малина, Караполци, Драгошец, Балша, Иваняне.

Из останалите краища на страната могат да се посочат още следните тяхни произведения: иконостасите в селата Лъжене, Звъничево (Пазарджишко), Брацигово, с. Чуково, метоха на Зографския манастир в Пловдив, в Дупница — катедралата „Св. Георги“, град Елена — иконостаса на църквата „Св. Богородица“ (към 1898 год.) в с. Беброво, Еленско, в гр. Преслав - новата църква, царския трон в двореца Евксиноград иконостаса на Ботевградската църква, в селата Козлодуй, Тлачене, Елисейна, Лъжене (Ботевградско), Скравена, Врачеш, Криводол, Липница, Сухатче (Белослатинско), Горни Дъбник и Крушовица (Плевенско), мавзолея в с. Гривица, град Червен-бряг, Угърчин, Микре, манастира Зелениковец — Троянско. В Кюстендил иконостаса на църквата „Св. Мина“. В гр. Видин Филиповци извършват цялата резбарска работа в църквата „Св. Димитър", в църквата при Митрополията, в гр. Лом, в селата Василовци, Росово, Негованци, Ракитница, Метковец, Грумши, Люта, Клисурския манастир и др.

След 1910 година първенството се поема от Филип Иванов при когото работи вече и неговия син Коста (1894 — продължава да работи резбарство и до днес), както и неговите братовчеди — Петър Йосифов и др.

С течение на времето, с „нововъведенията" в резбарството, главно с разработването на всевъзможни съчетания от плетеници, Филиповци напоследък отстъпиха от своите стари родови традиции. Резбата с плетениците е по-лесна, изпълнява се твърде бързо. За да се приспособят към този род резба, не малко спомогна и бедността на църквите, за които трябваше да се правят евтини иконостаси.

* * *

Филиповци са едни от ярките олицетворители на мияшкото изкуство. Налага се обаче веднага да кажем, че представителите на този род проявяват подчертано изключение от останалите мияшки майстори. Казвайки това, ние имаме предвид тяхното изкуство преди повече от един век, а също така и покъсните традиции в дървореза на представителите на рода. Тяхното умение се развива в общия дух на мияшкото изкуство и макар, че майсторите следват възприетите разбирания за конструирането и изпълнението на един иконостас, макар че запазват неговите съществени части и че прилагат общи начини за свързването им, те се отделят от своите събратя главно по техническото изпълнение на самото изрязване на резбите и второ, че те напълно изолират от резбите си толкова типичното за последните мияшки резби вмъкване на човеш-

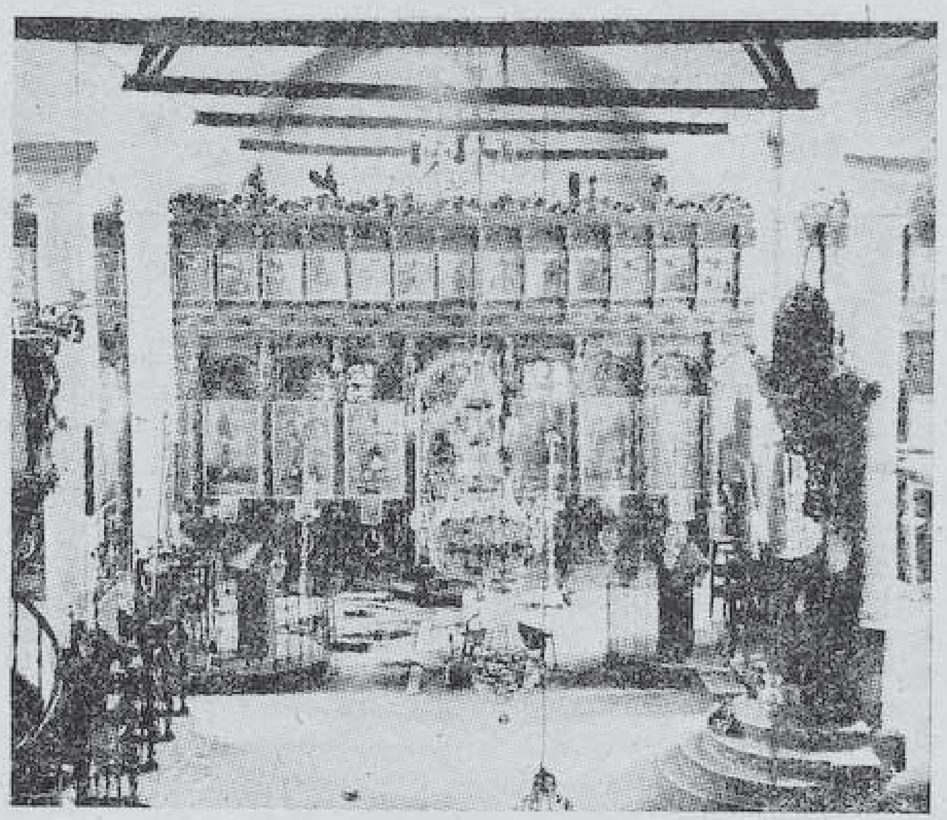

Обр. 4. Изглед от вътрешността на църквата „Св. Благовещение"

ката фигура между растителните композиции на резбите. Филиповци нямат вкус към смесицата от растителния свят и човека. На тях това им се е струвало неестествено и те не са могли да си представят, макар и алегорично „съжителството“ в една композиция, в която човека може да бъде толкова умален по отношение на цветя листа и клончета. И затова те са предпочели в композициите си да избегнат това съпоставяне. По този начин Филиповци са съсредоточили своето внимание изключително към наредбата на растителни мотиви и към тяхната съвършенна обработка. Те обаче не са се отказали от възможността да използуват някои животински фигури и ние виждаме, че птицата и змията, макар и твърде рядко са влезли в тяхните композиции, но в тези случаи Филиповци са се постарали да спазят известно мащабно съотношение между големината на една птица или змия към растителните форми.

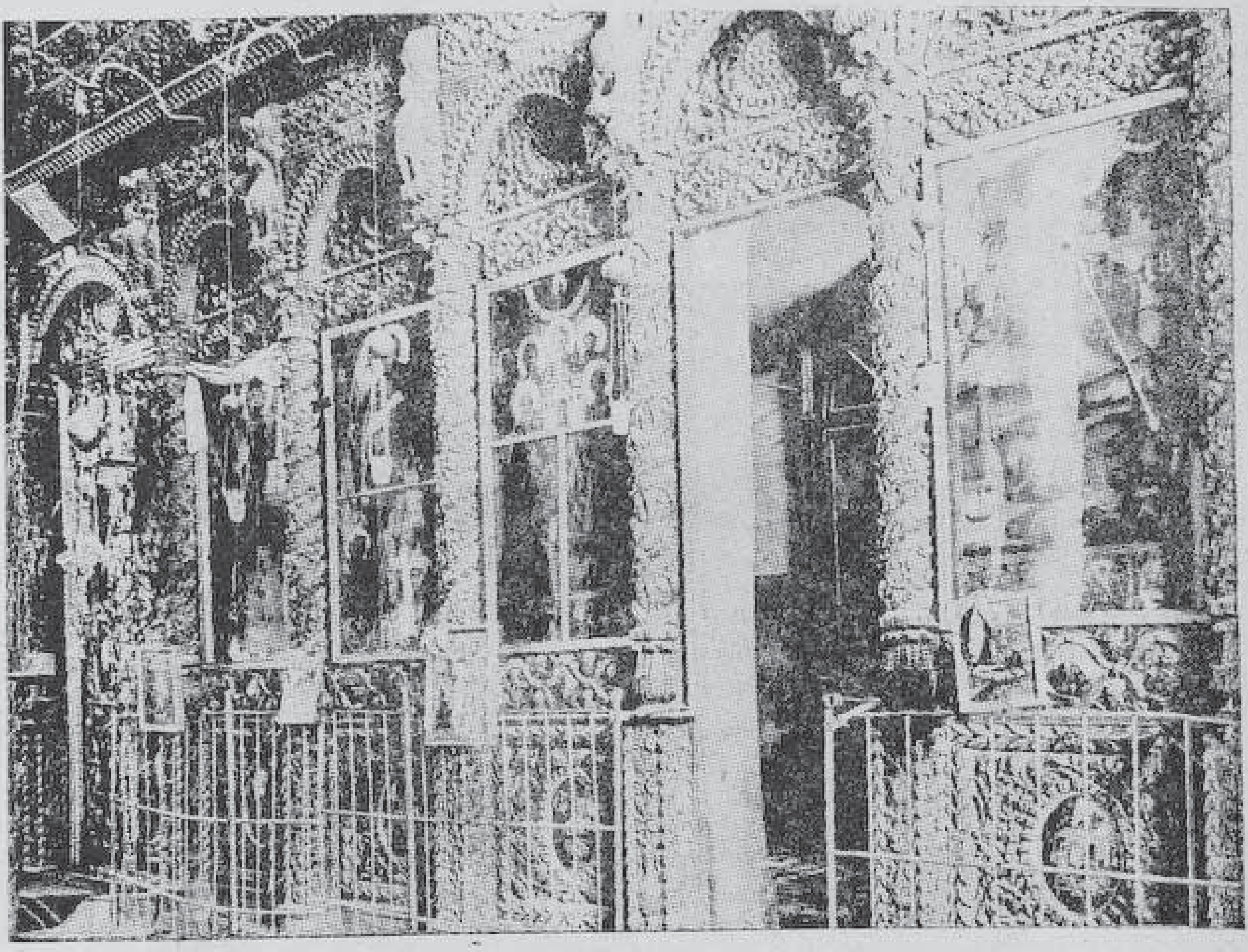

Обр. 5. Част от иконостаса на църквата

Това тяхно гледище стои в разрез с общоизвестното схващане на майсторите от школата на Петър Гарка, с неговите общоизвестни класически резбарски творби — Бигорския иконостас, този от „Св. Спас“ в Скопие и иконостаса в Лесновския манастир. Петър Гарка както и други негови сподвижници широко прилагат човешката фигура в своите творби. Освен това тяхните произведения носят белега и на известната барокова мекота на линиите и закръгленост на формите, изразено главно чрез омекотеното изрязване на резбите. Точно по това се различават иконостасите на Филиповци. Те тълкуват формите остро и рязко, смело и крайно твърдо, всяка форма е с прецизно геометрически изрязани ръбове, липсва всякаква двусмисленост. Дълбокият рез на длетото е сигурно ударен както в никои други случаи. Тази геометризация най-съвършенно и убедително, и с най-голяма художественост е дадена в иконостаса на Прилепската църква „Св. Благовещение“ (обр. 4). Вниквайки в особеностите на стила на Филиповци и стила на Пстър Гарка, явната разлика между тях ни навежда на мисълта, че стария предходник на Филиповците, Аврам Дичов,

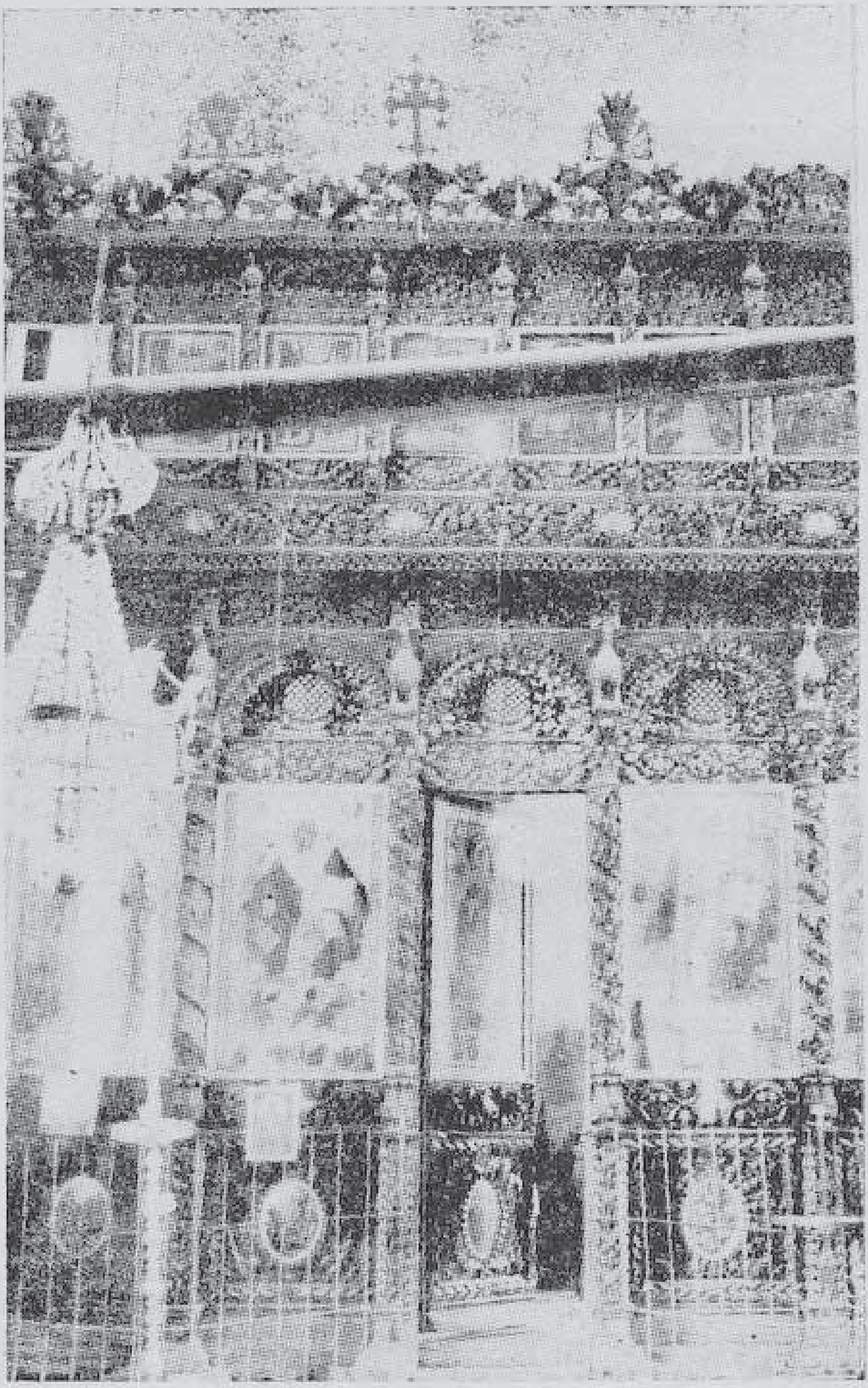

Обр. 6. Северната част на иконостаса

едвали е работил и усвоил нящо от Петър Гарка. По-скоро, както той, така и синовете му, които са и главните изпълнители на Прилепския иконостас, ще са учили независимо от Петър Гарка. Тяхното резбарско изпълнение, което замайва погледа с художественото съвършенство, е крайно различно от това което е характерно за Бигорския и Скопския иконостаси. Те се отличават не само по начина на рязането, тяхните разбирания са несъвместими и по отношение на композицията и по употребата на отделни елементи, както и по начина на стилизирането им. Обаянието от Петър Гарка, обаче е било толкова голямо, че по-късните резбари приемат за чест да говорят какво тяхните предшественици са се учили от него. Ние обаче мислим, че авторите на Прилепския иконостас с нищо не отстъпват на тези от Бигор и Скопие.

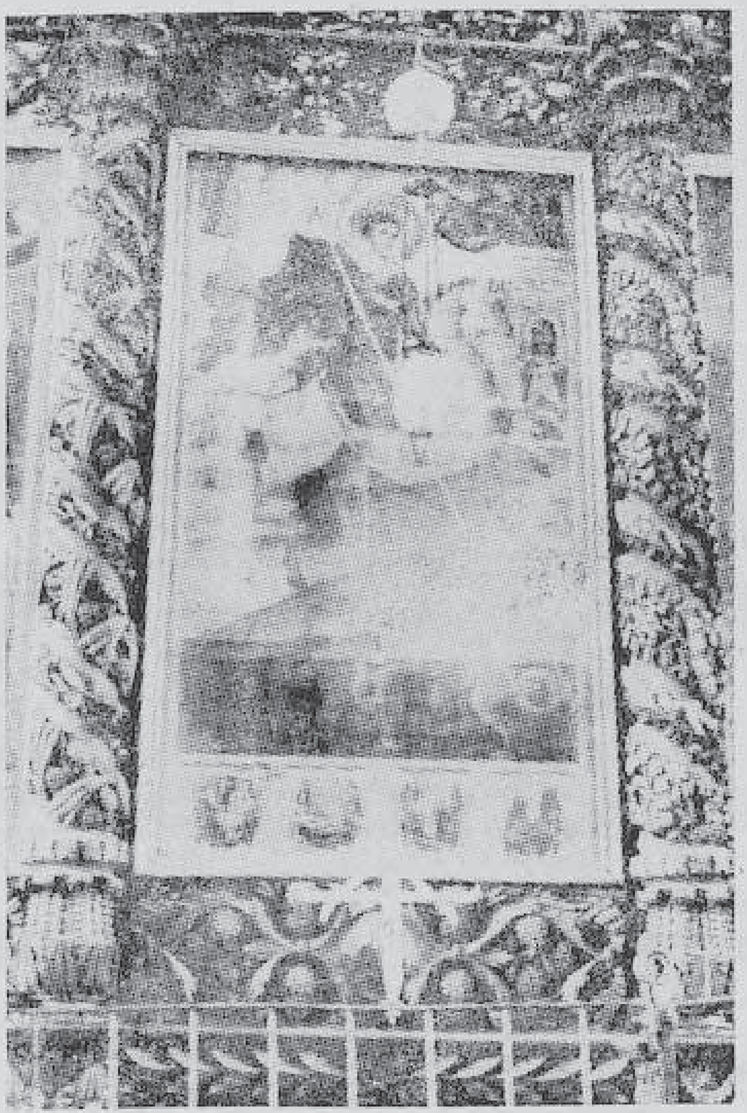

Обр. 7 Две от колоните на иконостаса

Църквата „Св. Благовещение“ в Прилеп е завършена през 1838 година. Размерите ѝ са 26·70 м. на 19 м. Тя е от типа на трикорабните триолтарни базилики (обр. 3). От южната, северната и западната ѝ страна тя е опасана с нартика-колонада, която подържа втори етаж, където се помещава женското отделение. Трите ѝ кораба вътре са отделени от два реда по шест колони. Средният кораб е засводен, а страничните са с плоски тавани.

Иконостасът прегражда олтарното пространство срещу трите кораба и неговата широчина е тази на църквата — 17 метра (обр. 4). Височината на иконостаса е около пет метра. В средната си част той не е довършен — липсва общоприетия фронтон, който запълва пространството под свода на средния кораб. Ние обаче незнаем дали неговия сегашен вид не е бил така замислен първоначално. Останалата конструкция на иконостаса наподобява изцяло общоприетия вид на всички иконостаси, с тази разлика, че средната му част не е вдадена навътре в олтарното пространства, а е запазена цялостна плоскост. В отвестното си сечение, архитрава, по който са наредени апостолските и празднични икони и който започва с лозницата, е издаден напред — както е прието. Долната част на иконостаса е разделен на отделни пространстна с 16 колони, между които са трите врати и местата за 12 голями икони. Двете странични врати носят по една икона, та иконите стават всичко 14.

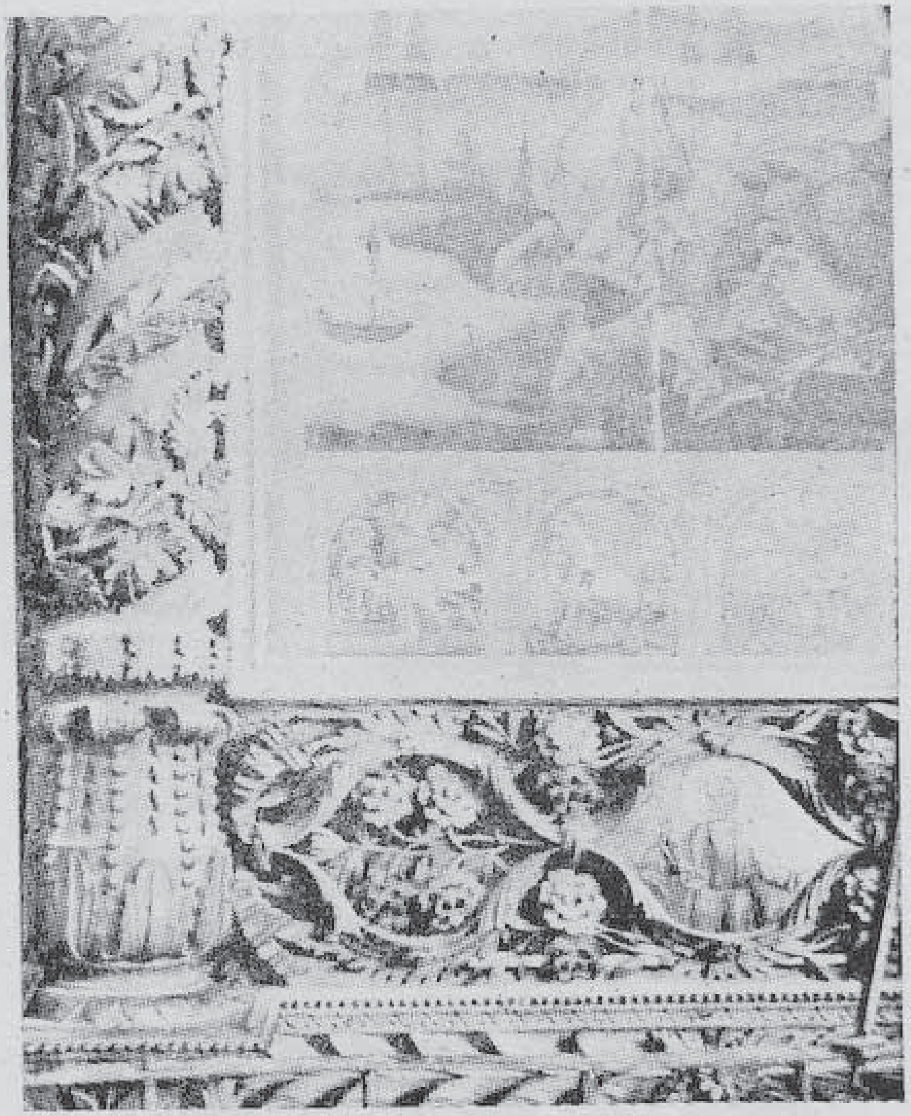

Обр. 8. Част от една колона и „малкото Китабине“

Всички части на иконостаса са украсени с резби (Обр. 5). Най-долу, между базите на колоните са големите табли („големите китабиня“), в средите на които е оставен по един елипсовиден медалион, а всичко наоколо е изпълнено с цветя, листя и клончета. В медалионите, по-късно са нарисувани различни сцени. Над големите табли, непосредствено под иконите, следват „малките китабиня“. Според обичая на мияшките майстори, тук е било прието да бъдат изрязани най-сложните композиции с човешки фигури, представящи различни сцени от свещеното писание. В разглеждания иконостас няма подобно изпълнение. В средата на тези табли също така е оставено по едно малко медалионче за да се рисува в него, а останалото пространство е богато запълнено с резби. Над иконите, в така наречените „тачлиня“ една част е отделена за фриз, а в останалата е изрязана „алафрангата“ — медалион с афурна резба. Над тях в полукръг се извива „кемера“, който е опрян в капителите на колоните, а над него следва втори фриз. Едни от най-съществените части в иконостаса са колоните. На тях всички резбари са обръщали особено внимание и са се старали да излеят цялото си изкуство. И тук е направено същото. Колоните са поставени на високи призмовидни бази (обр. 9). Върху тях е изразена една форма, твърде прилична на голяма ваза съчетана от акантови листя и от която нагоре се издига самата колона (обр. 8). В горния си край колоната завършва с кичест капител от два реда акантови листя (обр. 7). На всеки капител е кацнал по един орел с широко разперени криле, които образуват полукръг над иконите и в същото време подържат широк фриз с резби. С това завършва долната част на иконостаса. Оттук се издава напред един

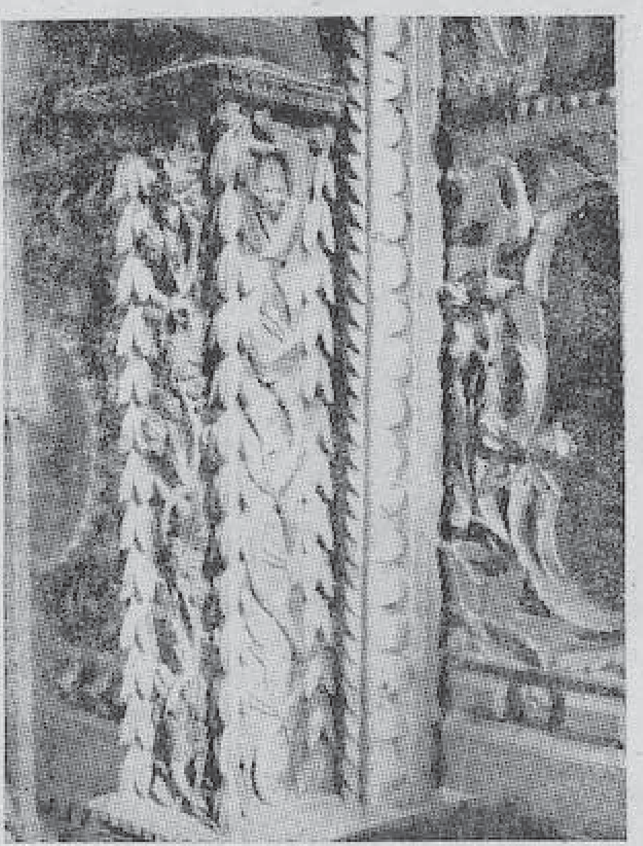

Обр. 9. База на една колона

корниз, който подържа втората (горната) част на иконостаса. Тя започва с „лозницата“, съществена и неизбежна част в всеки иконостас. Това е един непрекъснат фриз, винаги изрезван с внимание, който се простира по цялото протежение на иконостаса и който без друго е съставен от лозови вейки, листа и гроздове. Над лозницата следва редът от апостолски и празднични икони, разделени с малки колонки. И тук на капителите им са поставени малки фигури на орли или гълъби. Върху тях е поставен последния корниз който подържа сложна ажурно изрязан фриз и с който завършва иконостаса (обр. 6). Вместо фронтона над средището на иконостаса е поставен само кръста с Разпятието.

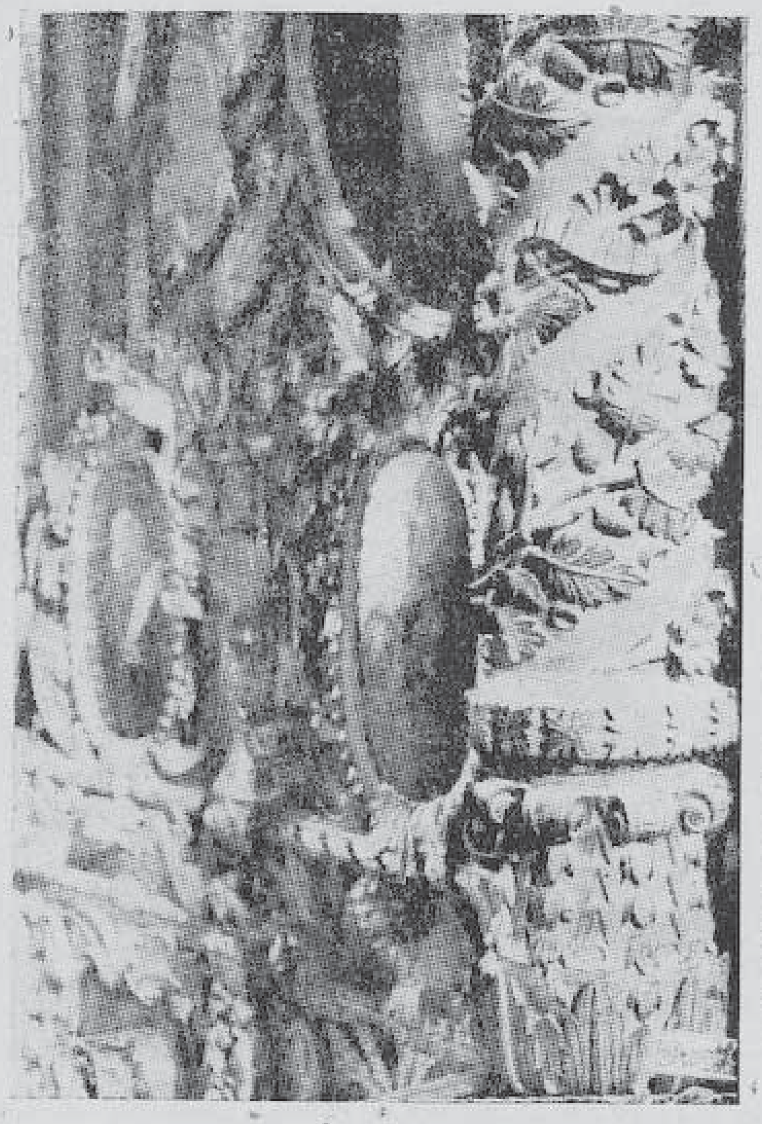

Обр. 10. Колона украсена с дъбови клончета

Украсителния материал за всички резбарски композиции е предимно от растителното царство. Използувани са листята, цветове и плодове на голям брой растения — лоза, лавра, роза, гиргина, дъб, нарциси, крем, акант, калинки, ружи, плодове от фурми, палмети и др. Това ботаническо разнообразие на форми е дало неограничена възможност на майсторите да създадат изумителни композиции. Тяхната фантазия да стилизират отделните елементи и да съумеят да ги комбинират им е помогнала да създадат невиждани и неподражаеми образци, да създадат един друг свят, който вечно ще цъвти, вечно свеж, благоухаещ и нетленен. Зрителя, който стои захласнат пред иконостаса не е в състояние да проумее как тези „прости“ майстори са достигнали до това съвършенство, как тяхните очи можаха да видят този изключителен мир. Това са били възможности на художник с неограничен дар.

Но за да се получи това впечатление не е само иреалната същина на изобразените мотиви. То се получава преди всичко от неподражаемото изпълнение. Един от най-простите материали — дървото — да бъде така одухотворено, да бъде подчинено и превърнато в съвършен художествен облик нуждна е била сръчността на гениална ръка, ръка която не се е спирала пред никаква пречка, ръка на която всичко се е подчинявало.

Към безкрайното растетелно богатство, майсторите на иконостаса са вмъкнали тук-таме и стилизирани фигури на някои животни, предимно птици, лъвове, дракони и змии. Човешки глави са изрезани като изключение в вид на малки ангелчета върху царските двери.

От някои общоприети сюжети тук са застъпени Богородичното цвете, кошници или вази с цветя и плодове. Един от любимите елементи на резбарите е била панделката, която е употребена да придържа гирландите от цветя върху архитектурните форми на иконостаса или да служи като обрамчване на различни полета. В голямия фриз на лозницата панделката върви змиевидно като в междините на зигзазите ѝ са поставени растителни композиции и медалиончета, а в малките китабиня под главните икони, зигзазите на две панделки се преплитат и празнините между тях са попълнени със сложни кичури цветя.

При общото композиране на резбите майсторите не са могли да избегнат навеите на чужди стилове и ние лесно можем да видим, макар и своеобразно пресъздадени някои барокови форми или такива от класицизма. Това обаче не може да бъде недостатък. В разглеждания иконостас майсторите са взели само повод от някои известни елементи, но общата композиция, както и обработването на отделните съставки са лично дело.

Творческия отзвук от иконостаса в Прилеп по-късно се чувствува в други от творбите на Филиповци, макар че те не са могли да го надминат. Иван Филипов до известна степен догонва изкуството на баща си в Ямболския иконостас на църквата „Св. Георги“, който е един от най-сложните иконостаси на Филиповци в България. С чудно умение при стилизацията на мотивите, които и в този случай са почти изключително растителни и завидна сръчност при изразяването им, този иконостас отразява замайващо впечатление. Един зрител на иконостаса каза пред мен: „Този резбар, който е създал това творение или е бил луд, или е стигнал до лудост за да може да издържи това напрежение при работата“. Иван Филипов е бил само голям художник.

Резбарството, за което става дума по-горе постепенно отминава от наше време. Творбите от миналото ще останат неповторими. Днешните потомци на Филиповци, освен един — Коста Филипов, са престанали да се занимават с това изкуство.

Асен Василиев

Христо Стойков

КУЛТУРНИЯТ ЖИВОТ ВЪВ ФЕДЕРАЛНА МАКЕДОНИЯ

Свободата на македонския народ разкри възможностите за разгръщането на неговите духовни и морални сили. Нейното благотворно влияние днес е един безспорен факт. Нищо, че от разрушителните дни на войната, която с водената жестокост от страна на окупатора опустоши цяла Македония, ни дели малко повече от една година време. Нашият народ през този кратък период на свобода и национална независимост, можа да се изправи в цялия си жизнен ръст и да покаже пред останалите народи своето духовно величие.

Тази своя духовна красота и мощ, този удивляващ традиционен македонски идеализъм, днес са на лице в големите му културни постижения, каквито при друг исторически момент не биха били възможни.

Културните творци на македонския народ възползувани днес от свободата и благата, които им осигурява тяхната федерална държава, продължават да изграждат и обогатяват самобитната македонска култура, чието развитие беше прекъснато през тежката дълговековна робска нощ.

Това нечовешко политическо и економическо робство обедни нашия народ духовно и материално, спъна неговото правилно развитие, ала не можа да унищожи неговите духовни залежи, неговите потенциални сили, които събирани като сокове през дълга спяща зима, сега през неговата пролет избуяват почти стихийно.

Ала тази култура, която носи особеностите на македонската душа и македонския бит, държи за духовните връзки с миналото. Тя е естествено продължение на традициите на македонските възрожденци. Тяхното народно дело е знаме на цяло едно революционно поколение от поети, белетристи, драматурзи, художници, артисти, музиканти, публицисти и други, почти всички взели дейно участие в борбата за свободата на Македония, с пушка в ръка.

И тъй днес македонската целина се разорява. Една след друга златни бразди се диплят над нея.

Те са залога за едно богато бъдаще, което безсъмнено македонският народ ще внесе в общото духовно хранилище на народите.

Впрочем, една системна културна проява във федералната народна република Македония биде проведена едвам през миналата есен. До тогава, поради все още тежките последици на войната и военновременната обстановка, те до голяма степен имаха случаен характер.

Сега вече и народната власт взима под своите майчини грижи културният живот в младата държава. В развитието на македонската култура, тя дава своята широка подкрепа и напътствие.

За да не бъдем голословни ние ще дадем нагледно какво е постигнато за този кратък период от време в целостния културен живот на федерална Македония.

Ще почнем със Скопския народен театър.

Последният откри новия театрален сезон 1945/46 г. с битовата македонска пиеса *„Хаджи Теодос“* от Васил Илиевски. Един твърде надежден и насърдчителен опит за младото македонско драматично изкуство, играна с голяма любов от млади артистични дарования на свободната сцена на Скопския театър. Тя е била посрещната и от страна на публиката с голяма любов и е пожънала грамадни успехи. Безсъмнено, нейните успехи се дължат извън многото ѝ положителни качества на драма, които ѝ достойнства не отрича и критиката, най-много на онзи македонски свят, който е разкрила тя пред зрителя, този все още примитивен македонски бит, без сложна душевност у героите, и с вълнуващия звучен македонски език. Народа е чувствувал гордост и радост, че има възможност да се наслаждава в свой свободен театър на своя пиеса, написана на майчиния му език, което нещо не можеше да се случи през робството.

Голям успех са пожънали, като втора премиера на Скопския театър и представените наведнаж духовити комедии от Бранислав Нушич — „Съмнително лице“ и „Власт“.

Възобновени са били също пиесите — „Бащин дом“ от Валентин Катаев и „Платон Кречет“ от Александър Корнейчук.

Културно събитие за театралния живот в Македония, обаче, си остава изнасянето на премиерата — комедията Тартюф от Молиер.

Нейното представяне за македонския театър въобще, ще остане една светла дата. Преди нялолко дни Скопският нар. театър е пожънал нов успех. На сцената му е играна втора пиеса от Александър Корнейчук, „Мисията на мистер Перкинс в страната на болшевиките“, с която е постигнато голям успех в постановка, декор и игра на артистите.

На 31 октомври миналата година в Скопския народен театър биде изнесен от оркестъра при Радио Скопие и първият голям симфоничен концерт от освобождението на главният град на федералната македонска република. Мимо големите трудности от технически характер, ръководителите на оркестъра Тодор Скаловски и Трайко Прокопиев, са могли да поставят симфоничния радио-оркестър на завидна художествена висота. В програмата са били застъпени: Моцарт, Бетовен, Чайковски, Дворжак, Росини и съвремените композитори: Жан Режистер и Чемберджe. Концертмайстор — Лука Ритер.

Голям концерт посветен на славянската музика е изнесен на 25 януари т. г. от оркестъра на Дома на армията, подсилен от радио-оркестъра. Изпълнени са творби от следните славянски композитори: Чайковски, Дворжак, Падаревски, Глиер Марно и Зайц.

Свободата на Македония и големите грижи на народната власт към изкуството развърза ръцете и на македонските художници. Някои от тях днес реставрират ценни художествени реликвии унищожени или ограбени от немците.

На 13 ноември миналата година послучай годишнината от освобождението на гр. Скопие в салона на народното училище „Гоце Делчев“ тържествено е открита от министра на просветата на народната власт — Н. Минчев и в присътствието на много официални лица, писатели, артисти, журналисти, интелектуалци и граждани, първата свободна изложба на македонските художници. Тя продължи повече от един месец време и резултати от нея са удивителни.

Изложбата на нашите художници и склуптори е наистина една манифестация на новото македонско изкуство, което е синтезирало в своите творби чувствата и стремленията на македонския народ и участието му в народно-освободителната борба. То е обхванало и отразило още и новият бит създаващ се при новите обективни условия на младата македонска държава.

В нея са взели участие 15 души художници и двама склуптори, между които се налагат имената на Никола Мартински, Цицо Поповик — карикатурист, Лазар Личеновски, Тома Владимирски, Вангел Коджаман и Димче Тодоровски.

Във федерална Македония днес се наблюдава и един интензивен литературен живот. Млади даровити поети, белетристи и критици, приемници на основоположниците на новата македонска литература — Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Райко Жензифов, Братя Миладинови, Гр. Пърличев и др., създават едно творчество близко до широките народни маси.

Най-непосредствен изразител на новата македонска действителност си остава художественото творчество. То негли е вдъхновението на македонския народ в борбата му за свобода и добруване.

Младата македонска художествена литература днес изгражда богатството и блясъка и на македонския литературен език. Неговото бъдеще развитие ще му даде възможност да се освободи от много чуждици, което е естествено нещо при създаването на един литературен език.

Литературните сили в Македония са групирани около голямото списание „*Нов ден*", което почна да излиза в Скопие през октомври м. г. Излязла е вече и третата му декемврийска книжка. То ни запознава напълно с характера, направлението и състоянието на днешната македонска литература и с нейните подрастващи сили.

Македонските писатели през миналата есен са изнесли и своето първо литературно четене, което е било масово посетено.

Македонската литература днес има и своите знамена, корифея на нашата поезия, големият и всеизвестен поет Венко Марковски, чиито борчески песни са прехвърлили границите на малка Македония.

Македонският читател по настоящем расте и живее духовно и с художествените образи на други наши млади поети и белетристи, чийто творби са със сюжети типизиращи македонеца вчера като пламенен и безстрашен борец, а днес—вдъхновен строител на своята държава. Ето имената на някои от тези безсъмнени дарования: Ацо Шопов, Славко Яневски, Лазо Каровски, Блаже Конески, Ванчо Николевски, Благоя Корубин — поети, белетристи: Владо Малески — Тале, Иван Точко, Коле Чашуле, Йован Бошковски, критици: — Киро х. Василев, Блаже Конески и др.

Ала всичко това не изчерпва духовната проява и културен живот в Македония. Днес в Скопие излизат и няколко вестници и списания: ежедневника „*Нова Македония*", списание „*Нов ден*", хумористичния вестник „*Остен*", голямото списание „*Македонка*", орган на антифашиския фронт на жените от Македония, което ще изиграе огромна роля в духовния живот и възпитанието на македонската жена, вестник „*Единство*" — орган на народния фронт и др., а за малките — детското списание „*Титовче*", на местото на излизащия до сега в. „*Пионер*", който пък занапред ще излиза под името „*Пионерски вестник*".

Грижите на народната власт днес са насочени за широкото просвещение на народните маси. За тази цел през последно време държавното книгоиздателство предприе издаването на две книги с народни творби, първата с народните приказки „*Силян Щъркелът*" и втората с най-дългата народна песен „*Кузман капитан*".

И двете творби са бисери от нашето народно творчество. Последната е послужила на *Гр. Пърличев* да напише своята поема „*Сердаринът*".

Тези безсмъртни народни творения, безсъмнено ще влеят в нашата млада литература здрави животворни сокове, па ще обогатят и македонския литературен език.

Напоследък държавното книгоиздателство е пустнало от печат, сборник „*Македонски народни песни*", в който са събрани и подредени в една художествена цялост най-хубавите лирично-епични народни песни. Една част от тях са събрани сега, а друга част събрани от *Братя Миладинови, П. Славейков, Н. Шапкаров* и др.

Същото преди известно време издаде и пустна на пазаря два тома художествена литература — „*Климе*", роман в стихове от *Венко Марковски* и лирическата поема „*Кървава низа*" на младия и даровит поет *Славко Яневски*.

Обаче, голямо историческо събитие ще остане току що излязлия от печат първи македонски буквар, който ще даде възможност на младите македончета да се учат от рано и опознаят прелестите на своя хубав майчин език. Каква благородна любов той ще посее в тяхните сърца към свободната им татковина Македония!

Този първи македонски буквар, при това е едно голямо художествено и педагогическо постижение, в което е вложено много труд, умение и вкус. С тези си качества букваря ще постигне по-добре гонимите цели — възпитанието на малките македончета и подхранването у тях отрано обич към родината, към общото отечество *Югославия* и към мъдрия и любим баща—*Тито*.

Този първи буквар е като последица на грижите на народната федерална власт, след преминалата стихия на войната, да запази самобитността на македонската култура и най-главно да създаде чист македонски литературен език.

Тежката и отговорна задача за съставянето на македонски буквар е била поверена на известния в България македонски общественик и деятел *Димитър п Евтимов*, с която задача той при подкрепата на своите помощници, *Спасе Чучук*, *Йонче Иосифовски*, *Васил Куновски*, *Йордан Киранджийски* и *Гьорге Ристик*, се е справил отлично.

Кориците и рисунките към текста са работа на нашия високо талантлив художник — Цицо Поповик.

Като говорим за културен живот във федерална Македония, ще бъде истинско опущение, ако не се спрем и на Скопската народна библиотека, която с огромното си количество художествена и научна литература, пръска широка просвета сред народните слоеве. Тя разполага близо към 200,000 тома книги от различен характер и на различни езици и за сега е една от най-богатите библиотеки не само в *Югославия*, но и на *Балканите*.

А тя всеки ден се обогатява с нови книги, особено със съветска литература.

Голяма придобивка ще бъде за македонската култура и за културния живот на главния федерален град, възобновяването на Скопския народен музей, който през време на войната е пострадал много от окупатора. Пострадал е особено много етнографското отделение, когато при евакуацията му в гр. Кочани, е бил ограбен и запален от германците. Предвижда се сега да бъде възобновен в срок от две години. Ограбено и унищожено е също и средновековното отделение с възстановяването на което са натоварени художниците *Мих. Шойлев* и *Здравко Блажич*, които от миналата година още изработват копия на френски от македонски монастири имащи много голяма художествена стойност.

Онова, с което сега разполага Скопския народен музей — една част се помещава в Куршумли хан, а втората — в помещението на Търговската индустриална камара.

Ето по съществените духовни прояви, които днес дават облика на културния живот във федерална Македония.

Те са прояви на един скромен народ, който безшумно твори своята национална култура, основният елемент не която си остава нейният прогресивен демократичен дух.

С това македонския народ, ведно с останалите югославски народи, влага своя принос в укрепването на южнославянската демокрация и в изграждането на братското единение между балканските народи.

Димитър П. Евтимов
(шеф на основ. образование в Македония)

ПЪРВИЯТ МАКЕДОНСКИ БУКВАР

Да се състави буквар е изобщо една много трудна и крайно деликатна работа. Букварът представлява от себе си алфата и омегата на целата педагогическа мъдрост. Разтворете, който и да е един буквар, и вие още от първите му страници ще познаете педагогическите насоки и идейната принадлежност на автора или на авторите им. От друга страна, никъде и в никоя друга педагогическа област не е нуждно познаването на детската душа в нейната всестранна динамичност както при съставянето на един буквар. Букварят —

това е ахилесовата пета на всеки един педагог. Тук проличава най-добре неговата способност да разбира детето и да приспособява дидактическите премъдрости към интересите, желанията и към активната въобще негова природа.

Всички ние знаем, че детето преди всичко и повече от всичко е едно par exellence активно същество. Следователно, букваросъставителите ще трябва да имат предвид тая важна особеност на детската природа и чрез своя буквар те да отделят важно место на детската активност, като дадат възможност на детето активно да участвува в обученията, и използувайки всички свои сили, всички свои сетива. Пасивният характер при обучението в началния четмопис говори ясно и недвусмислено за една лоша училищна практика и за една още по лоша педагогическа теория.

Ако е трудно да се състави буквар за училища с дълга, многостранна и добре поставена букварна традиция, с богата педагогическа литература и добре подготвен учителски кадър, то колко много по-трудно ще бъде тази работа за училища без каквато и да е педагогическа традиция, без установен напълно книжовен език, без каквато и да е педагогоческа литература, при един крайно ограничен учителски кадър и нищожен педагогически елит каквито са нашите мак. училища. По тия причини новият, собствено първият македонски буквар, при всичките му недостатъци, който като всека несъвършена работа, може да притежава, е едно явление уникум в съвременната педагогическа литература. Защото в случая ние имахме *сътворено едно нещо почти от нищо.*

Министерството на народната просвета в федерална Македония и по специално Министърът на просветата г. Никола Минчев, се вдъхновяваше от благородната амбиция, щото нашият първ мак. буквар да е не само едно *нещо*, а да е повече от нещо, въпреки всички пречки, които натоварената за тая цел комисия можеше да срещне по своя труден и трънлив път.

Първата и най-трудната задача с която авторите на букваря трябваше да се справят беше да се изработят принципите, върху които требваше да бъде изграден букваря. Другото беше въпрос повече на техника, на интуиция, на хрумвание.

Комисията знаеше, че всеко едно обучение за да бъде съобразено с живата детска природа, требва да носи в подчертана доза белезите на следните три важни дидактични принципи: *конкретност, активност и самодейност* изразени в формата на това, което Клапаред нарича *функционалност.*

Изхождайки от горните принципи, комисията не искаше да даде в ръцете на македонското дете един само буквар т. е. една книга, където се откриват буквите на писаната човешка реч. Буквата т. е. звукът, който тя замества, сама по-себе си е една абстракция, а един от важните принципи на нашия буквар, както видехме по-горе, беше *принципът на конкретността.* Старите буквари, на които се учеше мак. дете до 1941 години. беха именно *само буквари* и като такива изхождаха от най-абстрактните елементи на чов. реч, от звуковете и техните белези — буквите.

Нашият буквар в същност не е буквар, а една любима книга с най-приятни четива — читанка. И е изграден не на мъртви абстракции, а на живи конкретни факти, предварително дълбоко преживени от самите деца. Още първата страница, например, е залета от радостта, която детето изисква виждайки, че неговата скъпа и дългоочаквана Мама се връща от пазаря или от близкия *бакалин* и му носи нещо. Тука вещо са изобразени два източника на радост — връщането на скъпата мама и „*нещото*“, която тя носи. И детето в изблика на своята двойна радост и изненадано извиква: „А! А!“ с което иска да каже: „А, мама, мама си иде! А, какво ли ми носи?“

Учениците, т. е. малките първулачета заразени от тая радост, изобразена в първата страница на букваря с удоволствие повтарят т. е. четат първата приказка, изобразена в картинка и изразена само с радостния вик „А!“ който глас в същност е първата буква от новата македонска азбука.

Втория учебен час, който ще бъде непременно час по писане, децата с най-голямо удоволствие пишат вече гласът на бебча, т. е. нашата буква „А“ Но тая буква не е мъртвата буква „А“ на синтетиците. Тя в същност е цела приказка изразена в един само белег, в една буква, в един символ.

Неколко дни децата ще се упражняват до като свикнат правилно и красиво да пишат радостния вик на бебча т. е. буквата *А* — ръкописна и печатна, малка и голема (главна). И разбира се ще стане нужда да се извърши анализ на буквата т. е. да се разчлени тя на съставните й части (елементи), но тая анализа ще се извърши не за самата анализа, а за да се напише от децата добре т. е. по правилно и по красиво самата буква. Тука имено ще се упражняват децата да пишат луличка, бастунче и „геврече“ и в тая работа, в тия упражнения ще има и разум, и смисъл, и цел и желание.

Едни от големите проблеми на новото образование, на новата педагогия, е проблемът за така наречения *целен акт* при обучението, който изисква нищо да се не учат децата и да не се преподава до като децата не могат да разберат *целта му*; не само да я разберат, а и да я почувствуват.

Некои нарекоха — методът на който е изграден нашия буквар. *анилитико-синтетичен*. От гледище на съществуващите до сега методи в България или в Югославия, верно — тъй може да се нарече аналитико-синтетичен. Но за оня, който е вникнал в нашия буквар или който ще прочете ръководството или букваря ни, за него ще стане ясно, че нашият метод принципиално се различава от досега практикуваните *аналитико-синтетични методи*. Нашият метод можем да го наречем: *природосъобразен метод*; можем да го наречем още *целостен метод*, а можем да го наречем с право и *естествен метод*. *Природосъобразен* е, защото той напълно е съобразен с вечно подвижната активна и жива природа на детето от тая възраст. *Целостен е*, защото оперира с целостни образи — фонетични, графични, предметни и граматични; *Естествен е*, защото по един най-естествен за детето път последното се въвежда в усвояване тежкия процес на нашия четмо-пис.

Деление на нашия буквар

Най-големите обвинения, които се хвърлят върху буквари, какъвто е нашия, изработени върху *смесената четмо-писна метода* т. е. върху метода да се откриват или по-право — да се работи едновременно с печатни и ръкописни букви и плюс това да се откриват едновременно малките и големите печатни и ръкописни букви е, че тоя начин на работа не бил по силите на децата. Второто обвинение е, че се се изхвърлят *подготвителните упражнения* и още първите дни децата се карат да пишат и четат, за което не са подготвени.

В нашето ръководство е даден обстоен отговор на тия обвинения. Тук ще се задоволим със следните кратки пояснения.

Нашите противници още не могат да правят разлика между четенето и писането в *предбукварният период* и това в самия буквар.

В нашето ръководство тъкмо по тая причина ние сме разделили букваря на три части. 1) *Предбукварна част*; 2) *буквар* и 3) *читанка*. В същност, обаче, изхождайки от принципите на *целостното образование* за нас нема части т. е. нема предбукварна част, буквар и читанка, а има един *целостен процес*, който се състои във всестранната и постепенна подготовка на детето да научи да чете и да пише, спазвайки природосъобразния принцип на естественото обучение, в основата на което лежи самодейноста на детето, изразени в упражнения на ръката, окото, ухото, езикоматериални центрове и пр. към постигане една ясно съзната, конкретна и желана цел.

Нашият най-главен принцип е: всеко едно действие на детето да бъде вътрешно добре мотивирано, осъзнато и извършено с радост от самото дете, т. е. *по възможност напълно самостоятелно.*

Желанието ни беше предбукварната част да представлява неразделна част от самия „буквар". Това щеше да даде пълна възможност на нашия учител да се справи много по-лесно със своята задача. Това щеше значително да улесни и самите ученици, които щеха да имат предостатъчен материал за извън училищна самостоятелна работа. А предбукварната част дава хиляди поводи за една такъва напълно самостоятелна работа и много потици за учители или по-големо разнообразие и творчество във всекидневната му училищна работа. Но по технически и други причини това наше желание неможахме да осъществим.

Как е организирана предбукварната част.

В предбукварната част се работи с печатни букви. Никакви отделни, изолирани гласове и белези на гласови букви, или елементи на букви не се откриват изолирано. С предбукварната част ние сме си поставили същите цели, каквито старата педагогия си е поставяла с така наречените *подготвителни упражнения по четене и писане,* а именно: да се подпомогне психологическата страна на истинското четене и писане. А това може да стане, когато децата се упражнат добре да сливат и разлагат: със сливането се подпомага психологическата страна на четенето, а с разлагането — тая по писането. И понеже в сега и до сега практикувания в България и Югославия метод се работи с звука, който се смета като основен елемент и на човешкия говор, то звукът съставлява обект на *подготвителните упражнения*. Такива упражнения в България се предвиждат и при синтетичния и при аналитико-синтетичния, и при умозрителния, и при чисто-аналитичния (американския) и при идеозрителния методи.

Нашият метод отхвърля подготвителните упражнения *в тоя им вид, в който те се практикуват в* горесказаните методи в България, като такива от чисто механичен характер, които парализират и убиват творческите сили на детето, стресват неговите радостни импулси, заприщват крановете на неговата енергия, превръщайки го от едно живо, жизнерадостно, игриво и весело дете, в бездушен и мъртав автомат, действуващ не по своя воля, а по чужда такава.

Месеци под ред първачето се принуждава да пише „елементи" значението и смисъла на които не разбира. Образуват се комбинации от тия елементи и така един по един се изреждат всички възможни елементи и всички допустими комбинации с тях. Вземат се даже издути черти по буквата „Х", която буква ще се открива некога към Коледа и кривата извивка на „я", която се учеше до сега към Бабин ден. Напълва се цела торба даже цел човал с елементи, за да ги имаме готови, когато ще откриваме след месец, два или след три ръкописни букви.

Така цели месеци децата се измъчват да пишат съвършено безсмислени за тех чингелчета, бастунчета, камшичета, гевречета и пр. и с това се убива техния интерес за каквато и да е училищна работа. По тая причина те даже намразват училището. Ръчичката му свикнала на волни и творчески движения задоволяващи и най-необузданото му въображение, откъснато от светлите хоризонти на волния живот, който твори нови светове, прекроява или руши стари такива, тая ръка на която човечеството дължи всичко, що то днес притежава и цивилизацията — най-скъпите си дарове, най-великите си постижения, тая имено ръка се откъсва и отчасти, защото се откъсва от живота на детето най-съкровения му копнеж, с които и за който то идва на училището — да се научи час по-скоро да чете и да пише, а не да чертае разни безмислени драскулки, жалки заместители на всека разумна работа.

В предбукварната част на нашата букварна работа ние още първите дни се нагаждаме към особеностите на детската природа и към желанието на детето — да почне вече да чете и пише. Учебното градиво е така организирано около *центрове на интереси, теми и подтеми*, близко до непосредствените интереси на детето, че последното най-непринудено и естествено се въвежда в процесът на четенето и писането още в първите дни, както казахме вече, на училищния живот. Тук писането се предхожда от моделирането, ръчната работа, рисуването.

Още третия учебен ден учителят завежда беседа с учениците за семейството. Децата, всяко по отделно и всяко за себе си, с охота и нескривана радост разказва за своето семейство и за своята „мила мама“, за своя „татко благ“, за кака си и бате си, за дядо, баба и пр. Разбира се, в центъра на тоя социален комплекс скоро застава майката с своите непрестанни грижи към децата си. Учителят отдалече подхвърля на децата идеята да си напишат думата *„мама“* и това е достатъчно, за се изпълни класната стая с радостни възклицания и стихийно изказани одобрителни желания. Под натискът на тия желания учителят просто е заставен да открие първата дума „мама“, която той бавно, тържествено и с едри печатни букви я написва на таблата. Радостта всред децата достига своята кулминационна точка, когато учителят ги подканя да прочетат написаната на таблата дума „мама“. Тука няма вече слаби ученици: всички знаят да четат и всички искат да четат.

Но децата горят от желание вече да напишат думата. Мило става на учителя, когато вижда как просто той бива тласкан напред от самите ученици, вместо той да ги тласка. Тук инициативата минава от учителя към ученика. Написването на думата също така се извършва с радост и при едно силно повишено чувство за работа. Печатната дума „мама“ първо се построява с клечици. За тая цел първо се извършва анализ на всяка буква на съставните ѝ части. В същност там ние имаме не четири, а само две букви — буквите М и А. Първата буква „М“ се построява от учителя с металически метър, направен от подвижни дециметри. Децата построяват първата буква М, която бърже схващат, че е направена от 4 клечици — две изправени и две наведени — една на ляво, другата на дясно. Втората буква „А“ се оприличва на стълба (триножна) и е направена от три клечки; още една „М“ и още една „А“ думата „мама“ е готова. Разбира се, пред децата не се оперира още с букви; последните минават и се обясняват, като части на думата „мама“.

След като децата построят думата „мама“ с клечки, ще я моделират с пластелин, глина; могат да я изработят с ивици от картонена хартия и най-сетне ще си я напишат в тетрадките си. За домашно упражнение на децата се дава да си я напишат на четвъртита мукавена (по-дебела хартия) коричка. Ако времето позволи, написването на коричките може да стане в клас, а по-късно за домашно упражнение се дава да си образуват ново изречение от научените и написани на корички нови думи.

Каква голяма радост изпитват малките първаци при мисълта, че те вече знаят да четат и да пишат скъпата дума „мама“. Те с нетърпение очакват свършването на часа за да хвъркнат в къщи и се похвалят, че те вече са истински ученици: знаят да четат и пишат.

Втората дума, която ще се открие ще бъде още по-лесна — тя е думата „има“, която в същност е половината (едната сричка), от изучената вече дума „мама“ плюс буквата „и“. А буквата „и“ се построява най-лесно: две изправени клечки и една наведена на дясно между тях.

С думите „мама“ и „има“ децата свободно навлизат в строежа на македонската реч: построяват, четат и пишат цяли вече изречения. От двете познати думи се образува изречението „*мама има*“, а какво може да няма мама? Тя има всичко. Например: „Мама има бебе“. Това изречение лесно се построява, щом се доближат коричките на думите „мама“ и „има“ и до тях се нарисува едно бебе; „*Мама има шапка*“, „*мама има чадър*“, „мама има рокля“ и пр. Разбира се, всички тия неща, които „има мама“ се рисуват или се моделират.

Трета дума е „тате“, където буквата Т се уподобява на чук, а Е-то — на гребло без дръжка.

От същия смесен комплекс се извлича и думата „бате“, която в същност представлява думата „тате“, където първата буква „т“ е заменена с буквата „б“. Открива се и думата „*баба*“.

В връзка с ролята на таткото в семейството се предава думата *Тито* който е като истински баща на Македония и на всички, които живеят в простора на югославската земя. След „Тито“ се открива думата „*бебето*“. За по-голямо разнообразие при построяване на изреченията се открива (предава) глагола „*носи*“. Сега какво може да напишат: *мама, тате, бате, Тито?* Така много лесно от самите ученици се построяват с коричките на откритите думи: *мама, тате, баба, Тито, бебето изречението:*

„МАМА НОСИ бебето“
„И ТАТЕ НОСИ бебето“ и пр. пр.

От едно само преместване коричката на думата „бебето“ ще се получат нови интересни комбинаци от изречения. Ако, например, турим коричката на думата „бебето“ пред думата „Мама“ в изречението: „Мама носи бебето“, ще се получи изречението: „*Бебето носи мама*“, което ще създаде най-весело настроение всред децата.

Така учителят отправя 10-на, а може и повече 15—20 думи, през което време децата по един неусетен и непринуден начин ще се запознаят със строежа на макед. реч: изречение, дума, срички, букви (гласове), а едновременно с това ръката на детето се упражнява за същинското писане с ръкописен шрифт и към едно истинско, логично, смислено четене на цели думи и изречения без да има нужда да букуваш, да сричаш, както това става при обучението на старите писочетни методи. Тук на децата се дава целостния образ на думата и постепенно се въвеждат в строежа на думата като разделно цело, съставено от части (букви, гласове). С това се спазва един голем дидактически принцип, който гласи „*да се върви от познатото към непознатото*“, а позната е думата мама, а не частите й: срички, букви и гласове. „Психологически факт е, че в процесът на познанието индивидуалното се схваща, се познава чрез пренамиране на общото върху индивидуалното. Познанието на индивидуалното предпоставя наличността на общото, а не обратното. Това на прост учителски език значи, че детето не може да се убогати с писмени словени образи и представи *до като гледа отделни само букви, че то не може да чете целостните думи, до като му даваме само букви*“.

Ние приучваме детето да схваща и да възпроизвежда образите на думите т. е. да чете *целостно*. За него отделните части на думата — сричките, буквите, немат отделно собствено съществуване и са немислими и безсмислени без целото, без думата. Отделната буква и отделните елементи на буквите имат за детето до толкова значиние, до колкото подпомагат детето правилно, верно и звукоточно да прочете или напише думата. По тия причини нашият метод не познава букуването, сричането, което е тъй характерно при старите или неправилно проведени нови писочетни методи.

В продължение на 1—2 месеца, което време до сега при стария метод се прахосваше в най-мъчителни и безмислени писвания на разни драскулки, наречени елементи „на буквите“, последните пък като части на думите, ние вършим една стопроцентова творческа работа, в която главният герой не е учителя, а децата; учителят е само един *активен ръководител*, един организатор на образователната работа. И през това кратко време не само ръката на детето е вече достатъчно упражнена за една по-сериозна писмена работа, каквато е тая пишене на думи и букви с ръкописен шрифт, а се извършва едно идеално запознаване с вътрешния и външен строеж на родната реч, при което понятията: изречение, дума, сричка, буква и глас представат да са неразбираеми абстракции, а най-чисти, най-конкретни реалности. Каква благодатна творческа, препълнена с най-приятни емоции, работа представляват водените по нашия метод *подготвителни упражнения за четенето и писането* знае само оня учител, който е работел по този метод. Влизането в букварната част се извършва с такава леснота, че децата просто придобиват криле и учителят със сила може да ги накара да намалят темпото на техната работа, която едновременно радва и плаши учители и родители.

Същинският буквар

В същност нашият метод унищожава границата между предварителните упражнения по четене и писане т. е. между *предбукварната част и самия буквар*. Мъчно може да се разбере къде собствено свършва предбукварната част и от къде почва букварът. Целата тая работа в същност представлява един непрекъснат целостен процес на самообразование, където активния принцип е намерил своето най-широко, своето идеално, приложение; нещо повече: където всичко е активност, самодейност, функциналност и пълна индивидуализация.

Преходът от предбукварната част към букваря е не само лесен и естествен, но той е желан и от дълго очакван от децата. Децата се чувствуват вече достатъчно възмъжели и желаят да се изравнят с големите — искат да пишат и с ръкописни букви. Мнозина от тех вече владеят това изкуство, но това е още неофициално, контрабадно, така да се каже. Те чакат с нетърпение кога официално ще почнат да четат в букварите.

Първите уроци от букваря минават кажи-речи в един радостен дъх, светкавично. Известна мъчнотия чувствуват по-слабите деца при писването на главната ръкописна буква „А“, но преодолена тая мъчнотия, децата навлизат в букваря стихийно. Тук всичко е познато, всичко почти е учено. Независимо от това децата бърже преодоляват всека срещната мъчнотия, защото са обхванати и от горещото желание да побеждават и най-големите пречки. В основата на всеки успех лежи *волното желание* на детето. Пожелае ли страстно самото дете да постигне нещо, то ще го постигне и то с цената на всички нерви. Ето защо тук изкуството на учителя се състои тъкмо в това — да създаде предпоставките, условията които ще предизвикат у детето това именно *волно желание*. Веднаж създадено това желание, „мъчнотиите“ идват на второ место. Те вместо да отчайват детето, го каляват, уякчават неговата съпротивителна сила, а с това формират у него бъдещата личност, характерът му, което е една от най-големите задачи на всеко едно образование. Нещастно е училището и дваж по нещастно е обучението в него, при един учител задоволяващ се с формалната, параграфната страна на своята училищна работа. Така постъпваше старото пасивно училище. Новото училище е активно училище и в центъра му стои *личноста на детето*. Знанията идат на второ место. Те не са цел, а средство към една много по-велика цел — изграждането личността на детето, създават бъдещия гражданин на новата свободна македонска република, бъдещия гражданин на общата ни Родина — Титовата свободна народна федеративна република.

Нашият буквар, както казахме на друго место, не е буквар в тесната смисъл на тая дума. Буквите в него стоят на втори план. На пръв план стои животът, който заобикаля детето, изразен в хубави картини и дълбоки лични преживявания. Отворете, която и да е страница на букваря от първата до последната и вие сами ще видите, че буквите просто се губят в кипящия живот от най-интересни за детето емоции.

На страница 16-та вие четете не, а чувствувате преди още да прочетете, радостта на детето, което грабейки с малките си ръчички сочни плодове, вика: „Мама! Мама!“, което ще рече: „Ах, моята мила мама! Какви сладки работи ми носи!“

Ученикът, виждайки хубавата картинка, иска да знае какво казва бебето, какво пише в букваря под картинката за него. Буквите не го интересуват. Към тех то ще се обърне когато срещне мъчнотия при прочитане на текста под картинката.

Значи тук буквата не се явява като една абстрактна или далечна самоцел, а като средство за една близка и конкретна цел — прочитане, отгатване на интересния за него текст, като средство за четене и пишене.

Да се разбереме. Ние тука немаме за цел да хвалиме букваря. Аз съм един от членовете на комисията, която го състави, ще бъде много не скромно от моя страна да фаля себе си. Тук ние не хвалим букваря, а само разясняваме и защищаваме принципите, на които той е изграден, които принципи *пред букварната част* на букваря са чисто наши, македонски, и са в духа на принципите, на които е изграден самия буквар. В България и в бивша Югославия предбукварната част наречена *подготвителни упражнения по четене и писане* се води в духът на най-старата звучна метода където *всичко е звукът*. За него се подбират думите, сричките, принциците; за него се вършат всички видове анализии; за него (за неговия белег — буквата) се върши всичката таз безмислена „писмена“ работа — пишене на ченгелчета, бастунчета, гевречета и пр. с които цели месеци се пълнят главите и тетрадките на децата. Целият тоя механичен баласт в писание *„подготвителни упражнения“* е изхвърлен и заменен с подходящ за децата дидактически материал, който радва децата и ги подтиква към истинска самодейност и творчество.

Едно от най-главните условия, които трябва да притежава един хубав буквар е да представлява от себе си една приятна, една любима за детето книга. Така да е майсторски изработен, че чисто дидактическата му цел — да се научат децата да четат и пишат, добре познавайки буквите да се загуби в интереса и приемността, които предизвикват у децата самите картинки и четива в него. Детето да бъде подмамено, така да се каже от съдържанието на буквара — от картинките и текстовете под тех, че само и без да знае буквите да се мъчи да ги отгатне, да ги прочете.

Ние не си правим илюзията, че нашият буквар е съвършен. Напротив, ние имаме ясна представа за всичките му недостатъци и за всичките му слаби страни, които при второто му издание ще бъдат непременно отстранени. В това направление нашата амбиция отива до там, че ние желаем, щото бъдещият наш македонски буквар да импонира във всеко едно отношение на всички други буквари и далеч да го превъзхожда. Ние не желаем да изпуснем, да отстъпим, културните позиции, завещани ни от нашите велики предци от нашето славно историческо минало.

Една Македония, която е дала на славянството първите му просветители — *Кирила и Методия*, която е дала на човечеството *богомилството* с неговия вдъхновен Проповедник *маг-поп Богомил*, която е дала на България патриархът на нейното възраждане Приснопаметния *Отец Паисий*; която е дала на същата тая България: Първоучителят на първите български училища, големият педагог *Неофит Рилски*; бащата на българския марксизъм

и основател на славната българска комунистическа партия великият *дядо Благоев* с неговия достоен ученик, борецът с всесветска известност героят на Лайпцик *Георги Димитров* и с не по-малко известния мъдрец, философът *Тодор Павлов* настоящ регент на България и пр., такава една Македония не може и не бива да даде на педагогическия свет най-лошия буквар.

Това, което се върши днес в Федерална Македония, което може да се сравни само с това, което стала в страната на Великия Съветски съюз представлява пълна гаранция, че и за в бъдеще Македония ще бъде това, което е била в миналото: *начело, а не на опашката на общественото развитие на славянските народи, могъщ фактор в общочовешкато съревнуване* в *борбата за повече свобода и човечност, за по-голема национална и социална правда за всички и всичко.*

Македония — *винаги първа и никога последна* — това и днес е нашия идеал, нашият свещен лозунг, който вдъхновява всички нас, от най-малкия до най-големият син на свободната наша Родина, Македонска народна федерална република, неразделен и равноправен член на общата ни Родина — Великата Титова народна федеративна Югославянска Република во главе с гениалния ѝ вожд маршалът на свободните югославянски народи любимият ни *Йосип Брос Тито* най-добрата гаранция за свободата, самостойността и *целостта* на днешна и утрешна Македония.

Блаже Конески

ОДЖИВЕНИТЕ РЕЧНИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ ОД НАШИОТ ЈАЗИК

Македонскиот језик преживуе денеска револуција во својот развиток. Само како вистински револуционарен скок ние можеме да го определиме формирањето на литературен наш језик, кој што во еден повисок облик ги обединуе елементите од народните говори и во исто време создава нови свои, својствени само за него, карактеристики.

Диалектичкото учење за јазикот, кое што во јазичниот развој гледа многострук и сложен одраз од историско-економските промени во друштвената структура, тоа учење, разработено првен от советскиот лингвист Мар, наоѓа своја најдобра потврда на материалот од оние современи јазици што допрва денеска успеваат да се кренат на степен од еден литературен јазик А македонскиот е имено таков јязик.

Тој се разви низ националноослободителната борба на македонскиот народ, која што од својот почеток беше борба против турскиот феудален строй и против империалистическиот гнет во Македонија. Историческите промени што настанаа отанде удрија свој печат на обликот од македонскиот литературен јазик, како на основното и најмошно средство за израз на нашата национална мисла. И во она кршенье што настануе денеска, кога низ сударот на различни јазични форми се изоструе сочивото на нашата литературна реч, — се отфрлаат многу елементи што не можат веќе да изразуат една жива содржина, што немаат понатамошен развиток туку и припаѓаат на минатоста.

Тоа се однесуе во прв ред до речникот. Во областа на апстрактното лежи тежиштето од револуционерниот подем на нашиот литературен јазик, кој што изнаоѓуе средства за предавање на апстрактната мисла, избирајки, земајки на заем, создавајки одново и отфрлајки ги оние зборои и изрази што веќе се оджывеле. Така множество зборои ја наоѓаат својата умирачка со исправањето на живата снага од нашиот литературен јазик, тоа се во прв ред и во најголем број турските елементи во нашиот речник, особено тие со апстрактна содржина.

Нас не наведуе да говориме за судбината на тие зборои главно тоа што денеска кај нас уште, и не ретко, поради немисленье кога се пишуе или поради други причини, се срек'аваат такви зборои и изрази, осудени на изчезнуене.

Така само пред неколку дена можевме да прочетеме во „Нова Македонија“ вакva реченица: „Треба да се има многу долну мнение за македонскиот народ, за да поверуат дека тој к'е *кандиса* да стане објект на колективен посед“ итн. Или: „*Башка* од тоа Министерството на просветата доделии како прва помош 20,000 динари“ итн. Често се мернуе изразот „комшиските држави“ или нешто како „добрите комшиски отношенија мег'у балканските народи“. Си споменуеме дека еднашка се пиша за голема „загајленост“ (од *гајле*) во Англија поради немирите во Индонезија.

Ние зедовме мал број примери, а такви би се присобрале доста, — но и на нив можеме да си ја изјасниме мислата. Психолошки употребата на горните турски зборои може лесно да се разбере како еден стремеж да се најде посебен збор во однос на другите јужнословенски јазици, опирајки се при тоа на погрешната предпоставка дека најдениот збор е чисто народен македонски. Така е конкретно со горниот пример, кај што преводачот го предава „ште се съгласи“ од бугарскиот текст со „ке кандиса“, веруејке дека нашол добра замена. Дека по овој пат може да стигне до куриоз, мене лично ме увери следното: „мекамлиската чалгија на милиони распеани хорои.“ Тоа би требало да биди имено точниот македонски превод на „пријатната сладостната музика“ т. е. во случај ако немаше сепак видна разлика мег'у чалгија и музика.

Но доста со примерите. Прашањето што се поставуе тука е да се знае која е основната причина што турските апстрактни зборои, па и воопште најголемиот број од турските зборои. не може да најдат место во нашиот литературен јазик. Основната причина за тоа нешто лежи во фактот што тие припаг'аат со својата смисловна содржина кон една епоха поминатa, победена во развојниот пат на нашиот народ — кон турскиот феудализам. Тоа е еден јасен пример за зависноста на јазичниот процес од развојот на друштвениот строј, што е основна мисла на Маровата теорија за јазикот. Националната побуда на нашиот народ и културното раздвижуење во него, започнато во 19 век, значеше рушење на темелите на беговскиот феудализам, негирање на неговиот бит и идеалогија, во кој што историчeски процес, заедно со политическата ориентација на нашиот народ накај славјанскиот свет, начело со Русија, идеше на литературното поле до се посилен израз славјанската јазиковна стихија. Нашиот литературен јазик се развиваше од својот почеток под тој знак, а на прво место, директно и преку бугарскиот, под влијанието на рускиот јазик. По таков начин, турските елементи, негирани од слвјанските, кои што носеа нова животна содржина, се осетија како архаизми и се ограничија да живеат само уште во простонародниот говор. Денеска. кога нашиот јазик добива во сите правци поизјаснета и постегната форма, чистењето од тие олживени турски елементи, оставени во наследство од турското наследство во Македонија, произлегуе само по себе си од оној правилен стремеж да се разгрнат вистински животворните изразни средства, заложени во структурата на нашиот јазик, и понатаму да дојдат до полн израз славјанските и интернационалните апстрактни зборои, така како што тоа стана во другите јужнославјански јазици.

Денеска дури и во секидневниот говор, многу турски зборои ја носат јасно таа своја поврзаност со еснафскиот бит и не е редок случај да се употребуат со нианса на насмешливост. Така напр. тежко да би го употребил *кандиса* и тој што ја превел цитираната погоре реченица, во еден ваков, каков да е, случај: „Черчил не кандиса да го потпише тој договор“. Комичноста на таков израз лесно се секјава од секого.

Овдека к'е изнесеме и една друга карактеристика на турските зборои во нашиот јазик, која што исто така допринесуе за нивното отфрлање — тоа е нивната изолираност. Обично се примал од туг'иот јазик еден збор изолирано од сите други што стоат во коренска врска со него. И затоа, кога денеска литературниот јазик бара оживена продуктивност за образуење на повеќе изведени збори до еден корен, така примените турски збори остануат како отсечени и јалови. Од *кандисам* веќе тешко да ќе се реши некој да образуе именка што ќе означуе исто што и *согласие* или *согласност*.

Примерот „комшиските држави“ јасно ке ни го илустрира тоа што го кажавме за поврзаноста на турските збори во нашиот јазик со феудалниот бит. Мене никако не ме зачуди кога ќе го сретнел во весникот, претстава за двор, каде щто двајца нашинци, добри комшии, се муабетат преку плот. До толку е тој збор заситен во нашата свест со една тесно ограничена битова еснафска содржина што навистина треба да се полага непотребен напор, за да се развие во него апстрактно значење, дури тоа лесно се постигнуе во нашата свест во однос на зборот *соседен* — „соседните држави“ (во Галичкиот говор-сосед). Истиот ќе го поткрепат следниве примери. Зборот „сефалак“ не може да се земе место зборот „уживање“, бидејки тој буди претстава за една сосем подруга опстановка, за турски теферич, а не за онаа содржина што буржоазниот бит ја влеал во конкретното значење на зборот „уживање“. Нашето љубовно чувство не можеме да го наречеме денеска „севда“ без нианса на хумор, бидејки тој збор им припаѓа по своето значење на оние времиња кога ергените ги сучеле мустаките оддалеку, давајки им по таков начин на своите љубими да разберат за нивните внатрешни чувства. Исто така зборот „кадро“ (примен преку турскиот), покрај интернационалното „фотографија“ (фотограф би се рекло сигурно „кадраџија“), непремено не пренесуе во атмосферата на оние старински одаи, каде што на фотографиите од турско време ќе видиме баблаци застанати во импозантна поза, со пискули и ќостек на мевот. До толку е уште понесполучлив опитот да се развие од „кадро“ апстрактно значење на *образ* или *лик* во уметноста А пак дека чалгија не се вели за музика ниту во денешниот литературен турски јазик, можам со сигурност да претпоставам, и ако не знам турски.

Доста се приведените примери да ни изјаснат како во развитокот на речникот од нашиот јазик турските елементи, сукобени со славјанските и интернационалните елементи, останале обележени како производ на една одмината епоха и не се прилагодиле со своето значење кон новите форми на животот. Затоа ним не им е местото во нашиот литературен јазик. Тие можат да дојдат во литературата само тогаш, кога се дава картина на патриархалниот бит, за појарко обележуење на оноа восприемање на животот, карактеристично за тој бит. Таков е случајот во оние работи на нашите поети што се по форма произлезени од народната поезија и што поради тоа се неминовно сврзани со нејзиниот речник. И кога Венко Марковски вели:

Излези калеш Калино,
излези пиле шарено,
севда ме мори голема —

тогаш на вистина тука *севда* не може да биде заменета со *љубов*. Исто така лесно се разбира дека ќе биде силно прошарѐн со такви елементи јазикот во битовата пиеса на Васил Иљоски — „Чорбаџи Теодос“.

Но штом такво нешто стане во „Тартиф“, во македонскиот превод тоа веќе не е работа како што треба А нажалост стана, и тоа беше директниот повод за оваа статија. Тој случај покажа дека опасноста за застрануење во однос на оджнвените речнички елементи во нашиот јазик сеуште не е мала, и дека треба да се фрли повеке јасност на работата.

Ние сите разбираме што значеше поставуењето на „Тартиф“ на наша сцена и каков сигурен чекор се направи со тоа по патот на завоеванијата на нашиот млад театар. Но толку потешко му паѓа на човека, кога треба на доста места во јазикот на преводот да чуе турски зборои имено от категоријата на разгледаните погоре. Тоа значи ни помалку ни повек'е туку да го снижиш на тие места истанчениот поетичен јазик на Молиера; јазикот на фрацускиот двор от 17 век, до нивото на нашето балканско, касабско, чаршиско муабетенье. Тоа значи да не го разбереш нито приближно стилот на Молиера, грациозен, приповдигнат и на места помпезен, и да го вулгаризираш до немај каде.

И само по себе се разбира дека така се стигнуе до смешното. Ние нема да бидеме исцрпни во примерите, но и овие к'е бидат доста за showказ:

Ете овие муабети Ве бендисуат снао.

И од целата таа бркотија и најумниот човек к'е се саштиса.

Вистина, му дадов на Валер збор за Вас, ама слушам оти бил мераклија на комар.

Да му речете оти срцето никогаш не може да сака за атер.

Навистина примери од „висок стил“ за кои што нема потреба од објаснения! Треба само да чуе човек како звучи во устата на трогнатиот Оргон, кога тој расправа за срек'аваньето со својот обожаван пријател Тартиф, оваа несрек'на македонска варианта: „Секогаш идеше в црква смирен и секогаш клечеше *каршија* со мене“. А пак навистина класичен пример за проникнуеньето на две стихии, ориенталната и аристократската западно-европејска, претставуат збороите на резонерот Клеант, кој што вели: „Слушајте, драги зете, таа си игра мајтап со Вас“. Ова аристократско обрак'анье на Вие мег'у близки роднини, некако чуено се зглобуе со нашето „си игра мајтап“, кое што не признава никаква пресилена учтивост.

Но нај-лошото е што во сите тие и такви случаи се пренебрегнати убави наши зборои и место нив се замени турски. Што бара во „Тартиф“ *сабајле* место *утро*, *белья* место *несрек'а*, *бадијала* место *напразно, попусто*, *ич* место *никако*, *демек* место *значи*, *каршија* место *спротив*, *мајтап* место *подбив* и т. н.? Тоа говори за едно вистинско немисленье, што допринесе од своја страна многу да се намали општиот успех и впечаток од пиесата. Јазикот на „Тартиф“ требаше да биде уште едно завојуенье на нашиот театрален јазик, но тој означи не напредок, ами врак'анье назад. Ние го немаме Молиер таков каков што денеска навистина може да го имаме на македонски јазик, доволно век'е развиен, за да биде дрскост преводеньето на класичните работи на него.

Но констатираньето на самиот лош факт к'е остане бесплодно, ако не им обрне внимание на луг'ето што треба во прв ред да бдеат над чистотата од нашиот јазик. Нашите писатели се немаат досега замислено што значат убавите преводи за нашата литература и јазик, а тие имено би требале преводуеньето да го земат за еден важен сектор од својата работа. Само така к'е се избегне можноста, неодговорни преводи да си најдат пат дури до нашата сцена, која што треба да биде храм на чистиот македонски збор.

КНИЖОВЕН ПРЕГЛЕД

ГРЪЦКИ КНИГИ ЗА ВЕЛИКОГРЪЦКИТЕ ПРЕТЕНЦИИ

В кн. III и IV на списанието ни, в статията „За гръцките претенции", са разгледани две гръцки книги за претенциите на великогърците. Тук ще изнесем общо съдържанието на други две такива книги.

Генерал-лейтенант **Д. Вакас** издаде преди няколко месеца в Атина книга под заглавие, „Териториалните ревандикации на Гърция". Книгата му започва с „малко история", в която се разправя в същност само за гръцко-българските отношения, като се казва на края, че на 1944 г. България, за да избегне наказанието, което заслужавала, се хванала за третия интернационал. На стр. 13—18 са разгледани гръцките ревандикации по отношение на българските земи. Изпърво генералът повтаря историята, която разказва в предговора, след това дава чужди свидетелства за гърцизма в „Източня Румелия", като се позовава дори и на Иширков, който в книгата си Bulgarien, от 1910 г., изброявал островите от гръцко население в Южна България; дава и писмо на Франше д'Епере от 23 октомври 1919 г., в което се казва, че на юг от Родопите няма нито един българин. Господин генерал Вакас е пропустнал, обаче, да съобщи на читателите си, че тъкмо по нареждането на Франше д'Епере в началото на следната година в тогавашната Междусъюзническа Тракия бе извършено преброяване на населението по народност, при много неблагоприятни за българите обстоятелства [много от тях бяха избягали, понеже Ксантийско беше вече окупирано от гръцки войски, в Ксанти бяха дошли гърци от Кавала и т. н.]. И въпреки това преброяването, при което са участвували и чиновници гърци и турци, устинови, че там е имало около три пъти повече българи, отколкото гърци!

И така, на юг от Родопите нямало българи, а на север от Родопите живеели някога гърци, поради което Гърция имала правото да претендира за следните територии, които се намират понастоящем под българска власт:

I. Петричката околност.

II. Околностите на Мелник—Неврокоп.

III. Околностите на Пловдив, Асеновград, Рупчос, Ахъчелеби (покрайнини в средните и източни Родопи), Кърджали, Златоград, Султан-йери (покрайнина в източните Родопи), Крумовград и Свиленград.

IV. Ахтополската околност и северната част на Лозенградската кааза (в случай, че на Гърция се отстъпи източна Тракия).

След това са разгледани исканията по отношение на Албания, Додеканеза и на стр. 20 — „Ревандикациите по отношение на територии на съюзниците".

„На 1913 год. Гърция не повдигна никакъв въпрос спрямо своя съюзник Сърбия и доброволно се съгласи тя да вземе чисто гръцката област на Битоля, а на 1919 год. и областта на Струмица. Днес нашата съюзница Югославия става по-богата с присъеданяването на земи на север (Унгарски Банат, околностите на Триест—Фиуме) и, като се вземе предвид голямата нужда от земя, която има Гърция след втората световна война, справедливо би било да включи в своите предели околностите на Битоля—Струмица, в които до преди малко години цъвтеше гърцизмът. Това са само някакви си 5,500 кв. клм."

Ние бихме очаквали в книга с подобно заглавие, написана от един известен гръцки генерал, да намерим някакви аргументи за „стратегическата граница", с която се занимават дилетантствуващи в стратегията гръцки шовинистични автори. Вместо това генерал Вакас приповтаря онова, което четем от една година вече из десничарските гръцки вестници.

*

Евангелос Г. Савопулос издаде в Атина през 1945 година книгата „Македония". Тя е по-обемиста (100 стр. и много карти и таблици) и по-обстойно „аргументирана".

В предговора (стр. а—б) Савопулос бърза да подчертае, че Македония е неразривно свързана с Гърция и че целта му била да осветли ония гърци, чийто поглед върху гръцките национални права е помътен от „сатанинската пропаганда", както и да отговори на твърденията на чуждите пропагандисти. В същност спокойно можем да кажем, че е чест за гръцкия народ, че между него има и люде — и това е сигурно голямата, здравомисляща част на гръцкия народ — погледът на които е „помътен", сиреч незаразен от шовинистичния бяс на една шепа авантюристи.

Савопулос започва съчинението си с „географски бележки" (стр. 1—7): „След Балканските войни, пише Савопулос, Македония бе разпокъсана и разделена въпреки всякакви логически, исторически, географически и геоикономически съображения. По-голямата част от тая гръцка страна бе откъсната от своята естествена егейска област и бе присъединена към страни, които са чужди в географическо и историческо отношение От кръгло 90,000 кв. клм. само 34,602·5 кв. клм. остават в Гърция". Напълно вярно е, че Македония е едно неделимо цяло, разпокъсано произволно след Балканските войни. Но кое дава право на Савопулос да пише, че това цяло е гръцко? Аргументите си той дава в следващите страници.

Македония е, пише Савопулос, егейска земя, нейният климат се намира под влиянието на Бяло море, нейното стопанство прилича на стопанството на средиземноморските страни, целият живот в тая страна е под знака на юга, и следователно, тя е гръцка земя. Че Македония е егейска страна е абсолютно вярно. Тоя факт е аргументиран дори много по-обширно и убедително в току що излязлата книга върху „Македония като природно и стопанско цяло", издадена от Македонския научен институт в София като превод на книга, която предстои да излезне в Скопйе. Но следва ли, че щом Македония е егейска земя в своята цялост (а тая част от нея, която се намира по-близу до Бяло море, се налага да наричаме дори направо Егейска Македония), следва ли от това, че тя е гръцка страна? Са ли всички егейски земи гръцки? Спокойно можем да отговорим: не. Та тогава ние трябва да признаем за гръцка земя и Тракия до билото на Стара-планина, защото и тя е толкова егейска земя, колкото и Македония Впрочем ние знаем вече, че божем сериозни гръцки университетски професори твърдят точно това: че и Тракия до билото на Стара-планина била гръцка земя. С тия свои твърдения Савопулос и подобните нему шовинизирани гръцки учени по нищо не се отличават от фашистите на Мусолини, които обявиха Адриатическо море за „mare nostro" (наше море), а неговите брегове — за италиански, като под тоя предлог заграбиха Албания и Далмация, като преди това бяха заграбили Словенското Приморие и Истрия, все земи, в които не живеят никакви италианци, нито пък са жизнено необходими за Италия. Италианските фашисти забравиха, а гръцките шовинизирани монархисти забравят и днес, че южните славяни, както всички славянски народи, са народи жизнени, които като порой заляха Балканския полуостров чак до Пелопонез; и ако те се оставиха, благодарение на своята политическа разпокъсаност, да бъдат изтикани от тук и от Средна Гърция, те няма да оставят да бъдат изтикани и от Македония и от Тракия; и тъй както си върнаха вече Далмация с Задар и са на път да си върнат Истрия и Словенското Приморие, така те са с надежда да си върнат цяла Македония, като знаят, че след тая невиждана по своето кръвопролитие война ще се гледа да се отстранят всякакви възможности за бъдещи недоразумения между народите

Не са обаче само географските доводи, които Савопулос привежда, за да докаже, че Македония била гръцка. Тя била гръцка и исторически и етнографски. Но защо днес в Македония живеели по-малко гърци? Защото те били изкоренени с огън и меч от българските комитаджии преди 1912 г. (само в гръцкия град Крушево били избити с хиляди гърци!), а по време на двете световни войни — и от редовните български войски. За да бъде по-убедителен Савопулос не се е посвенил да фалшифицира официални английски документи, напечатани в известните английски „сини книги". Савопулос се надява на доверието на своите читатели, както и на невъзможността на повечето от тях да проверят цитатите. Ние обаче мислим, че сериозните въпроси ще се решават от люде, които ще имат възможност лесно да проверят едно или друго твърдение и затова със сигурност можем да предскажем неуспях на опита на Савопулос да сее заблуждения. Възможно е, обаче, той да има всичко това пред вид, но да се ръководи от друго едно правило: „клевети, клевети, все нящо ще остане от клеветата". Да изопачиш по такъв подъл начин едно от най-великите събития в новата история на Балкански полуостров: Крушовската република, гдето за първи път от дълги векове се прегърнаха в истинска братска целувка люде, които преди това по национални причини не можеха да се понасят; та това не е ли дело сатаниинско, не е ли това най-мръсната клевета, която може да бъде измислена само от един заслепен шовинист?

И Савопулос не е можал да се сдържи да не излее гнева си срещу тия гърци, които са достатъчно благоразумни и настояват за опомняне. На стр. 47 той се провиква: „В София се свикват славянски конгреси и в резолюциите се възпява общият славянски произход, докато гръцките комунисти продължават да пропагандират, че теорията за расата е феодална и фашистка система за подтискане на чужди народи".

Авторът на разглежданото съчинение е написал на стр. 53—69 „Икономически бележки". Македония била, според него, една от най-богатите страни на Балканите това се дължало на гърците, които я населяват. Фактът, обаче, че гърците в Македония, доколкото ги има, са почти изключително градско население, което се занимава с непроизводителни занятия, показва добре на кого се дължи богатството на Македония.

Савопулос завършва своите аргументации, като разглежда „Македония като жизнено пространство за Югославия, България и Гърция" (стр. 69—84). И Югославия и България имали достатъчно земи на север, да вървят там. Какво значело за Югославия да загуби 36,000 кв. км.? В тоя ред на мисли ние пък ще добавим: гърците са признати за добри моряци пред тях е цялото море, нека вървят по широкия свят и оставят македонската земя за нейното коренно население, за македонците

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ
ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ
УРЕЖДА РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ
Главен и отговорен редактор: ЮРДАН АНАСТАСОВ
Год. I. май—юни 1946 Кн. 9-10

Юрдан Анастасов

Основи на Федеративна Народна Република Югославия.

Строежът на федеративната народна република Югославия започна и се извършваше в течение на народо-освободителната борба, която югославските народи водеха против окупаторите и техните местни агенти. Още тогава бяха сложени ония демократични основи, върху които се изгради новата държава на освободените югославски народи. Гласуваната на 31 януари 1946 година от Учредителната скупщина Конституция дойде само да облече в конституционна форма и да доразвие историческите придобивки, извоювани с обилна кръв през време на тази борба.

Кои са основните стълбове, върху които е изградена новата югославянска държава?

На първо място това е народната власт. Днешната власт не се явява приемница на старата, кралска власт и не се носи от стария и прогнил държавен апарат. Цялата стара държавна сграда, на която се крепяха всички насилнически режими, включително и този на генерал Недич в Сърбия и на Павелич в Хърватско, е разрушена из основи. Революцията създаде нова власт в лицето на избраните от народа народни комитети и скупщини. Стопи се безвъзвратно властта на реакционните, потиснически, противонародни и експлоататорски клики и се роди новата, народна власт.

Строго демократичният характер на властта се определя в чл. 6 от Конституцията, който гласи: „В федеративната народна република Югославия цялата власт изхожда от народа и принадлежи на народа. Народът осъществява своята власт чрез свободно избраните представителни органи на държавната власт — народните комитети, които са се появили и развили от местните народни комитети до скупщините на народните републики и Народната скупщина на федеративната народна република Югославия в народноосвободителните борби против фашизма и реакцията и които се явяват основни завоевания в тази борба".

На това основание и в Македония властта премина от ръцете на завоеватели и окупатори, в ръцете на македонския народ.

Минала в ръцете на народа, властта, в чието разположение е въоръжената сила, вече представлява пълна гаранция за защита на народните маси, както от стопанска експлоатация, така също и от евентуални попълзновения на реакционни и фашистки сили.

Второто основно начало, на което е изградена днешна Югославия, е отразено в разрешаването на националния въпрос. Югославия е многонационална държава. В стара Югославия националното потисничество бе класическо. Великосръбските клики, чрез кървав терор, се стараеха да държатъ в подчинение хървати, словенци, черногорци, а македонския народ подлагаха на денационализиране и на физическо изтребление. Тази система, прилагана от великосръбските хегемонисти рухна и на нейно място се издигна принципът на самоопределението на народите. Този принцип се изгради в процеса на единната борба, която водиха македонци, хървати, сърби, черногорци и др. срещу окупаторите и куизлинговците. Той бе написан с потоци от народна кръв и се проведе на практика с изграждането на народните федерални републики и на общата федеративна република Югославия. Последната се състои от народните републики: Сърбия, Хърватско, Словения, Босна, и Херцеговина, Македония и Черна-Гора. Пак с оглед приложението на принципа за самоопределението, в състава на народната република Сърбия са оформени автономна Покрайнина Войводина и автономна Косово-Метохийска област.

В самите федерални единици на националните малцинства са признати всички права за защита на тяхното културно развитие и свободната употреба на техния език. Така, в Македония, покрай македонския език и македоно-славянската ктлтура, се развиват свободно езикът и културата на македонските турци, албанци, власи и др.

По този начин принципът за самоопределение на националностите, който в миналото съставляваше революционния лозунг на всички потиснати в кралска Югославия народи, днес е доведен до своето крайно приложение. Едновременно с това се изживеха и насажданите по-рано от великосръбския Белград национални разпри и недоверие между отделните народи и народности. В средата на последните вече е издигнат култа за братство и равенство.

Третото основно начало, на което почива нова Югославия, се състои в дълбоките промени, които се извършиха в нейната социално-економическа структура. В България, когато се говори за федеративна Югославия, обикновено се подчертават демократическият характер на властта и радикалното разрешение на националния въпрос. Малко се говори за настъпилото стопанско преустройство, което в същност представлява дълбока социална реформа и е една от най-солидните гаранции за запазване жизнените интереси на широките народни маси за повдигане на тяхното благосъстояние.

Економическата основа на обществения ред в нова Югославия се определя в самата Конституция, която признава три форми за владеене на средствата за производство:- държаваната, кооперативна и частна. В чл. 14 на Конституцията се казва: „Средствата за производство в Федеративна Народна Република Югославия се явяват или общонародна собственост, т. е. собственост, намираща се в ръцете на държавата, или собственост на народните кооперативни организации, или собственост на частни физически или юридически лица. Всички минни и други подземни богатства, води, включително минералните и лечебните, естествените източници за енергия, средствата за железопътни и въздушни съобщения, пощата, телеграфа, телефона и радиото се явяват общонародна собственост. Средствата за производство, които се намират в ръцете на държавата, се използуват само от държавата или ги предоставя за използуване от други. Външната търговия се намира под контрола на държавата".

Частната собственост, значи, се запазва. Гарантирана е и частната инициатива. Но се забранява образуването на частни монополистични организации, като картели, тръстове и др. подобни, които имат за задача да диктуват цените на пазаря и да увреждат на народните интереси.

Кооперативното дело добива особено покровителство. То скъса със старата практика да се опира на финансовия капитал и на разни капиталистически и едрособственически групи. В нова Югославия кооперациите се осланят на държавата и затова се развиват бързо и с голям успех. Изникнаха многобройни кредитни, потребителни, производителни, земеделски кооперации, които обслужват всестранно народните маси. От освобождението на Югославия се създадоха около 7400 кооперации, с членове над един милион и двеста души.

Най-важна роля, обаче, в стопанството играе държавния сектор. Още в Президиума на Антифашисткото Вече на Народното Освобождение на Югославия (АВНОЮ), в заседанието му от 21 ноември 1944 год., се взе решение да се конфискуват неприятелските имущества и да минат в собственост на държавата. По силата на това решение се иззеха: имуществата на хитлеристка Германия и на нейните граждани, намиращи се на югославска територия; всички имущества на лица от немска националност (с изключение на тия, които са били поданици на неутрални държави и през време на войната не са се отнасяли враждебно към освободителното движение, както и тия, които са се борили на страната на освободителната армия); всички имущества на военнопрестъпници и най-после всички имущества, които се конфискуват по решение на съда.

С това историческо решение, което бе санкционирано от Временната Скупщина и от Учредителното Събрание, в ръцете на държавата мина 82% от целата промишленост на страната. В три от най-важните клонове на индустрията този процент е следния: 87% в металообработвателната, 92% в химическата и 95% в електрическата. С изтръгването на индустрията от ръцете на едрите капиталисти, които бяха опората на реакцията и на фашизъма и с предаването ѝ на народната държава, бидоха пресушени економическите и политически корени на югославския фашизъм. От друга страна, с засилването на държавния стопански сектор, се дава възможност за упражняването на един ефикасен контрол на цялото югославско стопанство и отваря вратите за създаването на общ държавен план за успешното развитие на това стопанство.

Четвъртото основно начало, което в същност се включва в това на новата социал економическа структура на страната, е това, което се отнася до земеделската реформа. С закона за земеделската реформа, гласуван през време на третата сесия на Временната народна Скупщина през м. август 1945 г., се прие началото земята да принадлежи на тия, които я обработват. По-късно, Конституцията, в чл. 19, постанови: „Земята принадлежи на тези, които я обработват".

В довоенна Югославия 337,429 бедни селски стопанства притежаваха само 540,36) хектара земя, а 208 едри земеделски собственици притежаваха 389,826 хектари земя. От тия едри земеделски собственици три четвърти бяха немци, унгарци и италиянци. Между най-крупните земеделски собственици бе и католическата църква.[1]) В Македония едрите земеделски собственици бяха сръбски пришълци, заслужили на великосръбската кауза или видни управници. Кралят също имаше огромни имения. По силата на Закона за земеделската реформа, имотите на всички тия крупни земевладелци се конфискуват безвъзмездно и се предават на безимотните и малоимотни селяни. В резултат на тази реформа 95% от цялата работна земя остава в ръцете на селяните.

---

[1]) Земеделската реформа засегна дълбоко князете на католическата църква, които и през време на освободителното движение и след освобождението се явиха ревностни крепители на вътрешната и международна реакция. Те и днес не престават да водят ожесточена кампания против народната власт. Но изгубили материалната почва, те все по-вече губят и политическото влияние сред масите.

Ето това са четирите основни стълбове, върху които е изградена нова Югославия: народна власт; народностно самоопределение; национализиране на индустрията; земята на тия които я обработват. Това са основните придобивки на югославските народи, които те задружно извоюваха със собствената си кръв. От тези четири основни придобивки произхождат и другите не по-малко важни придобивки: прогресивния характер на правата и длъжностите на югославските граждани; крайно демократичната организация на държавата и общината; равноправието на жените и защитата на брака и семейството; даване особено място на защитата на работническия труд и т. н.

Опряна на тези здрави основи, федеративната народна република Югославия, водена от нейния мъдър вожд Маршал Тито, ще крачи напред към все по-голямо повдигане на нейното благосъстояние и към все по-голямото социално равноправие на нейните граждани.

Хр. Калайджиев

За нацията и националния въпрос

Идеологическата крепост на реакцията е националния въпрос. Тя не жали никакви усилия, за да има под свой патент тоя въпрос. Не случайно в живота крайната реакция се съвпада винаги с крайния национализъм. В резултат на дълга и систематична работа чрез възпитанието в училищата, в казармите и в най-различните прояви на обществения живот, тя е успяла по тая линия да проникне дълбоко в масите и често да се изпречваме пред парадоксалното явление, прогресивни иначе хора, по тоя въпрос да плуват напълно в водите на реакцията. В най-критичните моменти на общественото развитие, каквито са предизвиканите от нея воини, тя разчита единствено на всаденото от нея погрешно отношение към националните въпроси.

В борбата против реакцията демократическите сили имат една важна задача: да разбият тая нейна идеологическа крепост. Срещу огромния апарат, турен в действие, срещу огромната апаратура, пусната от реакцията, срещу дълбокото заблуждение, насаждано в течение на дълги времена, от страна на демократическите сили е малко направено. Най-голяма дан е дадена в това отношение от болшевиките. Те са главно, които разработиха теоретически и практически основите на прогресивния, на народния патриотизъм в противовес на търгашкия такъв на реакцията. Те са които смъкнаха въпроса за нацията от метофизичните облаци, смъкнаха от тоя въпрос всякакъв фетишизъм и го поставиха на научна основа. Те са, начело с своите гениални водачи Ленин и Сталин, които поставиха в хармония патриотичните чувства на масите с техните економичнски и политически интереси и разрушиха оная основа на реакцията, чрез която тя забулваше своето економическо ограбване на масите и своето политическо потисничество.

Болшевишкото прогресивно отношение към националния въпрос се проведе по един отличен начин в Лайпцигския процес от водача на българската работническа класа и създателя на Отечествения фронт — Георги Димитров. Там по един блестящ начин пролича, че интернационалистът, комунистът Георги Димитров защити честта и правата на своята нация с твърдост и гордост, без да накърни чувствата и правата, на която и да е друга нация, тогаз когато неговите обвинители, минаващи за върли националисти, изпъкнаха като хора, надъхани с животинска умраза към другите народи и специално балканските и застрашаващи техната свобода. В резултат се получи, че всеки честен български и балкански патриот бе възхитен от Димитров, видя в неговото лице истинския, народния патриотизъм и се демонстрира очевидно, за всеки естествената връзка между националното и интернационалното чувство.

Как поставят реакционните среди въпроса за нацията? Те се старают да представят нацията като дадена за веки – веков от боговете. С това те целят защитата на чисто класови интереси. Идентифицирайки себе си с нацията, те се стремят да увековечат нацията и с туй да увековечат своето господство, да го представят за неизменно.

Буржоазната революция против феодализма сплоти народните маси селяните, работниците, дребните занаятчи — под ръководството на буржоазията. С това се установи хегемонията на последната и се тури знак на равенство между народните маси и буржоазията. Това е медения месец за нея, за него тя бълнува, него иска да увековечи, заставайки на позицията: нацията е вечна, а нацията, това съм аз.

Един от аргументите на буржоазните учени за обуславяне на реакционната теза за нацията е обстоятелството, че в вековете на историята се приказва за българи, гърци, германци и пр. и за техни държави. И те бързат да дадат на тия понятия съвременно съдържание. А един бегъл поглед върху историческото развитие показва, че историческата картина не се съвпада с националната картина.

Да вземем за пример средните векове, когато напълно господствува феодализмът. Един от най-добрите историци — Гизо — ни дава ярка картина за общественото състояние през тия векове, в която картина отличителният белег е пълната разпокъсаност. Всеки феодал, малък или голям, е пълен господар на себе си и вън от своите граници, той вижда само плячка за грабеж или опасност от грабеж. На базата на грабежа създавали са се разни отношения между феодалите, по тия отношения, а феодалната единица стои в основата на обществения живот. Стремежът на папите да създадат на базата на вярата голяма стабилна държавна общност са ударили на камък.

Тая форма на общежитие, очевидно няма нищо общо с сегашната, национална, форма на общежитие. За подчертаване на тая мисъл, същия Гизо, ни дава един фрапантен пример. Той казва: „Ако един французин от XII в. се събуди и чуе речите из парижките площади, в които се гърми за френска нация, за френски патриотизъм, той би стоял като замаян, нищо не би разбрал, защото се приказват неща, напълно непознати за него“.

Картината за античните времена не стои много далеч от тая през средните векове. Какво са представлявали гърците, например, най-изпъкналите с своята култура през ония времена? Имало ли е това чувство на общност между тях: доколкото се е създавала тая общност, била ли е тя така стабилна, каквато представлява днешната нация? Такова нещо няма. Не съвременното гръцко чувство е господствувало тогава. Атинянинът, спартянинът, лакедемонянът и пр. и пр. се чувствували само като такива и зад това не виждали нищо друго. Те не само не чувствували и не виждам нищо общо помежду си, но са били в непрекъснати борби. Същите и федеративните отношения в някои случаи, не изменят по същество картината. И в тоя случай би могло да се каже: ако един атинянин би могъл да чуе, как днешният грък го рисува, той не би могъл да се познае.

За славянството на Балканите би могло да се каже същото. Те са живели затворени в своите племена и вън от тая черупка, не са виждали никаква национална общност. И днес още в Македония има архаични остатъци от това състояние. И днес още са запазени там мияците и бърсаците и днес те не се женят помежду си и днес очудено се провикват, че в мияшко село дошел бърсак или обратното.

Всеки по-възрастен от нас, който е израстнал в турско, ще си спомни че в нашите детски години там все още господствуваше религиозният принчип и религиозно деление и пред очите ни това положение се изменяше в полза на националния принцип.

Обаче и в античните и в средните векове създавали са се големи държави като тая на цар Крум, на Александър Македонски, Карл велики и пр. и пр. в връзка с това явление Сталин казва:

„Великите държави на Кир или Александър не можеше да бъдат наречени нации. Това са били не нации, а случайно и малко свързани конгломерати на групи, които се разпадали и обединявали в зависимост от успехите или пораженията на един или друг завоевател."

В връзка с погрешността на линията да се търси нацията в дълбоките древности, мисля за неизлишно да се цитира една мисъл на Сталина, изказана в връзка с тезата, че нацията няма племенен и расов произход. Той казва:

„Сегашната италианска нация се е образувала от римляни, германци, етруси, гърци, араби и пр. Френската нация се е създала от гали, римляни, брити, германци и пр. Същото може да се каже за англичани, германци и т. н.

Моята задача в случая, разбира се, не е да напиша изчерпателен и основен исторически анализ. Но от тия няколко факти, мисля, че изтъкнах ясно сериозността на твърдението на тия, които подържат, че нацията не е вечна и дадена от боговете, е продукт на историческото развитие и най-новата форма на човешкото общежитие.

Процесът за формирането на нацията безспорно, е дълъг процес, особено що се отоася до някои от елементите, които я съставляват, като езика и психическата общност. Но оформяването и раждането на нацията е въпрос на новите времена.

Ленин казва, че люлката на нацията е западна Европа, където найрано се оформяват нацията и националните държави, който той счита за неизменно свързани. Най-високият пункт и тласък на това развитие е френската революция, която в своето съдържание е една буржуазна революция против феодализма. Това значи разглеждането разввитието и раждането на нацията е тясно свързано с развитието и установяването господството на капитализма.

Откриването на колониите и напредъка на техниката даде възможност за натрупване на грамадни капитали в западна Европа, а това даде грамаден тласък за нейното индустриално развитие, Економическата мощ и развитие все повече минаваше в ръцете на буржуазията. Економическите интереси на тая възходяща класа бяха в пълно противоречие с феодалния порядък, с неговата разпокъсаност, тесни граници и митничееки бариери. За буржуазията бяха нуждни централизация, широк пазар, единен език за по-лесно общуване. Ето економическите предпоставки, които направиха оформяването на нацията като неизбежна необходимост. За тая цел се използуваха близостта в говора, в бита и общата теория.

Разбира се, тоя процес не е вървял идеално и гладко и в еднакъв тип на всякъде. В много случаи економически, политически и стратегически съображения са влияели в хода при формирането на нациите. И все пак основното за онова време си остава хартата за правата на нациите, провъзгласена от френската революция, под знака на която се развиват нещата до настъпването на империалистическата епоха. Под тласъка на капиталистическото развитие и на френската революция, феодалната разпокъсаност все повече отстъпва мястото си на националното оформяване. Поради неравномерното развитие тоя процес продължавал дълго, продължава и ще продължава, но не вече под знака на буржуазната френска революция, а под знака на пролетарската руска революция.

В своя разцвят буржуазията се явява основен прогресивен фактор за пораждането на нацията и за националното оформяване на обществото. В процеса на по-нататъшното развитие, обаче, тя все повече се обръща в отрицание на нацията и става реакционен фактор по отношение нея. По тоя въпрос ще се върнем след малко. Нека сега се изясним по въпроса, какво е нация, кои са нейните отличителни белези

*

В връзка с въпроса, що е нация, тук, на Балканите, буржоазните учени са направили господствуващ възгледа, че нацията се изразява в еднаквоста на езика, на бита и историческото минало. Преплитайки науката с политиката и туряйки в услуга първата на последната, те рисуват картината на миналото, изгодно за себе си, търсят признаци в говорите и бита, близки до себе си, често пъти да оправдаят претенции, съвсем несъответствуващи на националната истина. За това те са подпомогнати от сложното преплитане на говорите и бита.

Но, да се заинтересуваме от политическите спекулации с нацията. От научно гледище тия елементи, които сочат балканските буржоазни учени, дават ли правилна оценка на нацията? — Базирайки се на Сталина, на чийто разбирания ще се спрем сега и който е най-големия капацитет по тоя въпрос, отговорът е отрицателен.

Сталин, разглеждайки тоя въпрос, спира се на гледището на Бауер, водач преди войните на австрийската соц. демокрация. Според последния „нацията — това е цялата съвокупност от хора, свързани с общността на характера върху почвата на общноста на съдбата“. Бауер за да дойде до тая дефиниция имал предвид евреите. В връзка с тая дефиниция Сталин казва: „За каква национална общност може да става дума у хора, които економически са разединени един от друг, живеят на разни територии и от поколение на поколение говорят на разни езици?“ и по нататък: В действителност не съществува никакъв единствено отличителен признак на нацията. Съществува само сбор от признаци, от които при съпоставянето на нациите изпъква по релефно ту един, ту друг, ту трети признак. Нацията, обаче, представлява всички признаци, взети заедно.“

Какво е нация, според Сталина и кои са признаците, които я съставят? — Според него: „нацията — това е исторически създала се устойчива общност на езика, територията, икономическия живот и психичеекия облик, проявяващ се в общността на културата.“ За Сталина нито един от тия признаци, взет отделно не характеризира нацията. Последната се очертава само при техната съвокупност и само един от тях ако липсва няма на лице нация. Не може да има нация без общ език. Но може да има различни нации, макар да говорят на един и същ език. А такива случаи са многобройни в живота. За едни това е резултат на на различните територии, в които живеят, като Англия напр. и С.А.Щ. Различните територии, в които живеят хората, обуславят друга економическа и културна общност, изработени в течение на поколенията, а това обстоятелство създава дълбоко разграничение в национално отношение между говорящите еднакъв език и от тук се обуславят две различни нации.

Други случаи има, в които това разделяне между говорящите еднакъв език се явява не в резултата на различни територии, а в резултат на различно развитие в течение на няколко поколения, като напр. шведи и норвежци, австрийци и немци, хървати и сърби и пр.

Струва ми се, че най-важното, върху което требва да се обърне внимание, разглеждайки въпроса за нацията и нейните елементи, е въпроса за економическата общност на наша почва. Тя главно не се взима предвид или пък се подценява. Ето защо по тоя пункт аз ще цитирам изцяло Сталина. Той казва: „Нуждна е, за да имаме на лице нация, вътрешна економическа връзка, спояваща отделните части на нацията в едно цяло. Между Англия и С.А.Щ. няма такава връзка и затова те съставят две различни нации. Но и самите северо-американци не биха заслужили названието нация, ако отделните кътове в Сев. Америка не бяха свързани помежду си ви кономическо цяло, блегодарение на разделението на труда между тях, на развитието на пътищата за съобщение и т. н.

Грузинците от дореформените времена са живели на обща територия и са говорили на един и същ език и при все това те не са съставлявали, в същност, една нация, защото те, разделени на цяла редица откъснати едно от друго княжества, не са могли да живеят общ економически живот, в течение на векове са водили помежду си войни и разорявали един друг. Кратковременното и случайното обединение на княжествата, което понякога сполучвал да прокара някой щастлив цар, в най-щастливия случай обхващало само повърхностно административната сфера, бързо разбивайки се от капризите на князете и равнодушието на селяните. Та иначе и не могло да бъде при икономич. разпокъсаност на Грузия. Грузия като нация се появи едва в втората половина на XIX век, когато падàнето на крепостничеството и усилване на икономическия живот в страната, развитието на пътищата за съобщение и възникването на капитализма установиха разделението на труда между областите на Грузия, в края на краищата разклатиха стопанската затвореност на княжествата и ги свързаха в едно цяло.“

*

До тук, макар и на кратко, разгледахме въпросите за нораждането на нацията и, базирайки се на Сталина, помъчихме се да дадем отговор ца въпроса, що е нация. Остава ни един трети въпрос.

По силата на какво тоя обществен фактор— буржуазията — който породи нацията, който тържествено провъзгласи декларацията за правата на нациите, който държеше разпалени патриотични речи някога на парижките улици и с туй тласкаше напред националното развитие, се обърна в главна спънка на това развитие, се обърна от прогресивен фактор в реакционен такъв. По силата на какво потомците на горещите защитници на нацията днес са предатели по отношение нацията и националните интереси, а тия, които нападаха като безотечественици, като интернационалисти, днес са най-добрите патриоти и защитници на нацията.

Последната война най-блестяще потвърди тая констатация. Цели народи бяха подложени на физическо изтребление, а тия, които искаха да минат за представители на нацията, се съюзиха с врага против собствения си народ. Тая черна картина изпъкна в историята на всеки европейски народ, като се почне от Дража Михайловиг в Югославия и се свърши с Петен и Лавал в Франция.

Основната причина е, че буржуазията тесно свърза националната политика с завоевателната политика навън и с безогледната експлоатация на своя народ вътре в страната. И не можеше друго-яче.

Националното развитие на запад под ръководството на буржуазията бе свързано с няколко крупни факти. Те са естествено последствие на самото капиталистическо развитие. Последното неминуемо водеше към овладяване на колонии, към разрастването, оформяването и борбите на работническата класа, към все по-голямо капиталистическо развитие на назадничавите страни в източна Европа и колониите.

Резултатът е: стремеж на напредналите западни страни да възпрат капиталистическото и националното развитие на изостаналите страни и все по-голямо изостряне на борбите между двете категории — напреднали и изостанали — и между капиталистите, като ръководяща класа и работниците, като възходяща класа.

Картината, която ни дава тоя процес по отношение на националния въпрос е: към 90-та година, според Ленина, всяко кътче от земното кълбо е овладяно като колонии, а малките народи в Европа обърнати в полу-независими страни. Във всички тия страни систематически се поддържаше курс да останат като феодални и земеделски страни и да се пречи на тяхното индустриално развитие и национално обособяване в своя национална държава.

Затуй именно Ленин каза: национално потиснатите народи в своята борба за освобождение се явяват естествени съюзници на работническата класа в нейната борба за освобождение.

А работническата класа в своите борби все повече растеше, осъзнаваше своята сила и все по-сериозно се домогваше до властта.

Върховната точка в сблъсъка на тия противоречия бе първата световна война.

Тоя исторически момент работническата класа в лицето на руските болшевики го посрещна напълно готово, боево и идеологически.

При изграждането на своята национална политика болшевиките са изхождали главно от мисълта на Маркса: „не е свободен тоя народ, който потиска друг народ“ и мисълта на Маркса, че за победата над врага, с неговата експлоататорска и завоевателна политика, е нужен съюзът между работническата класа и национално потиснатите, за които са на лице всички обективни условия.

Тия постановки получиха своето изражение в практическата политика чрез лозунга, издигнат от Ленина: право за самоопределение на народите до пълно отделяне.

Чрез тоя лозунг масите се възпитаваха в взаимно зачитане на свободата, растеше между тях взаимното доверие, гаснеше в душата им шовинизма, всаждан от националните буржуазии във взаимната им конкуренция.

В резултат на тая постановка и това правилно възпитание се получи една практическа национална политика, лишена изобщо от всякакви завоевателни стремежи, се получи победата чрез Октомврийската революция, като плод от усилията на всички социално и национално потиснати, затуй след победата никой не тръгна по пътя на отделянето, за което имаха пълната свобода, а по пътя на федерирането, в резултат на което се получи мощния С. С. С. Р.

Първите стъпки на съветската власт бяха потвърждаване правата на нациите чрез една декларация; издаване закон за преследване шовинистическите прояви и най-важно: не концентрирането на индустрията в Русия и прибиране суровите материали от областите на другите националности, а издигане на индустрията там, където са суровите материали и пълно подпомагане от централната власт за издигане на тая индустрия.

В резултат се получи културното и икономическо въздигане на всяка националност по-отделно и на съюза въобще; затуй през време на войната всички националности се биха с чувство, че защищават собственото си отечество, затуй се кристализира един нов народен патриотизъм за смятка на шовинистичния такъв; затуй бе пълен със съдържание лозунгът: „В името на Ленин и Сталин — за родината".

За смятка на тая картина в капиталистическите страни след първата световна война, националната криза се изостри и задълбочи. Това коренно различие между две картини доказа нагледно, че ръководството за разрешаването на националната проблема минава в ръцете на работническата класа и че делото на Френската революция продължава Октомврийската революция.

В първия период на базата на анархичността на капиталистическото стопанство, на който основният стимул е печалбата, националният въпрос се е развивал под знака на раздорите, враждите, войните и доведе $^4/_5$ от човечеството до национално робство. Във втория период под ръководството на работническата класа и нейното планово стопанство с оглед нуждите на обществото, а не на печалбата доведе и ще води до самоопределение, равноправие, взаимно доверие, братско съжителство, национална свобода и федеративни отношения.

⁂

Как се очертава националният въпрос при днешното международно положение, след свършването на втората световна война.

Последната война бе за втори път и то в още по-грандиозен масщаб, сблъсък между три противоречиви сили — напредналите капиталистически сили и останалите назад такива и между капиталистическата и работническата класа.

Изостаналите назад в своето развитие капиталистически страни си поставиха двойна задача, да убият с един куршум два заяка: да смажат работническото движение и да си издействуват място под слънцето за смятка на тия капиталистически страни, които са овладели света за себе си.

За разрешението на тая задача те прибягнаха до фашизма, което значи, под ръководството на най-злостните слоеве от капиталистическата класа провеждането на една вътрешна политика на див шовинизъм и на една външна политика на необуздан империализъм. Това доведе до заличаването на елементарните свободи за народните маси, придобити от френската революция насам и до една безогледна война, която стремежът за овладяване на територии свърза с физическото изтребление на цели народи, както беше случая от германските фашисти към славянските народи.

Тая двойна задача на фашистите даде основата за споразумението между трите велики сили — СССР, САЩ и Англия. Споразумението бе изградено на базата на принципа за правото на потиснатите народи за самоопределение и за създаване във всяка страна вътрешно управление, каквото народът сам си избере.

За смазването на фашизма народите във всички страни се сплотиха и взеха масово участие. Почти навсякъде начело на тая борба застанаха работническите партии, а в международен масщаб главната тяжест на борбата падна върху СССР.

Фашизма бе сразен от народните маси, въодушевени от идеала за свободата, демокрацията и трайния мир. Указва се обаче, все по-ясно и по-ясно, че капиталистическите страни — които владеят света, както в миналата война, искат да използуват победата за укрепване и задълбочаване на своето господство в света и тия, които дадоха най-голям дял за победата, да си останат с пръста в устата. Те все повече застават с лице към фашистките остатъци за препречване пътя за свободното развитие на народните маси и работническата класа. Това е указанието от събитията в Гърция, Испания, Германия и всички точки по света. А като се вземе предвид, че основният белег на фашизма е животинската умраза и борба против работническата класа, ясно е, че става едно прераждане на фашизма в нова маска.

Къде е гаранцията за свободата на народите, за тяхното демократическо развитие, за жадувания от тях траен мир?

За Чърчил гаранцията за мира е в доброволното подчинение на света пред англо-саксонското господство.

За реакционерите — вътрешни и външни — в съгласието на комунистите да играят ролята на пето колело на катраник на тяхната противонародна и реакционна колесница.

В репликата с Чърчила, Сталин посочи друг изход и каза: „народите не се биха да сменят хитлеристкото господство с англо-саксонското такъво. Дребните хора с малките къщурки си имат своите разбирания и правят своята политика. Те стоят на стража за свободата и мира“.

Те са, които, в съюз с всички демократични сили ще обърнат и националния въпрос от извор на раздори и робство, в извор на равноправие и братство. Те са които ще наденат ризници на разгорещените глави, които подпалват нови войни за укрепване на робството в света.

Т. Делииванов

Спомени за Гоце Делчев — учителствуване в Щип

През лятото на 1894 година реших да напусна Кукуш: 6—7 годишното ми учителствуване все там беше ми дотегнало вече, па и едно скарване с училищното настоятелство ме заставиха да подам оставка и към края на м. август бях в София.

По поръка на майката на Гоце потърсих във военното училище, за да му предам поздравите на домашните му и някои приготвени за него лакомства и везани работи. Оказа се, че Гоце е под арест и съд и че не само не мога да го видя, но не поискаха да приемат и нещата. След дълги молби най сетне склониха да оставя нещата там, за да му ги предадат, ако позволи началството.

Понеже нямах определена цел за дохождането ми в София, па нямах и познати, разхождах се из града, който тогава изглеждаше пуст, особено в работните часове: широки улици, по които рядко се мяркаше някой минувач.

След десетина дни от дохождането ми дойде да ме потърси Гоце, който ми разказа патилата си: заловили го, като чете социалистически книги, претърсили чекмеджетата му, намерили доста още такива книжки, разпитали и ученици и се дошло до обвинението, че не само той е социалист, но че и върши такава пропаганда в училището. Съдили го и получил наказание: дават му свидетелство, че е завършил курсът на училището, но без право на производство. Той е много доволен от тоя край на делото и намира, че надали би могъл да очаква решение, което толкос да подхожда на неговите планове. Определихме си среща за другия ден в Борисовата градина, като наблегна, че не желае да се движи из града, тъй като не е още уволнен и е в форма, която го задължава да си отваря очите, за да не изпустне да поздрави някое началство. Страх го беше да не направи някоя такава грешка(опущение), та ако се случи някое заядливо началствующе лице да го изпратят за наказание в казармата.

Какво ще правим — това беше най-близката тема на определената среща. За него пътят на живота му е ясен: той е доволен, че случаят помогнал да се заведе делото срещу него и че решението на съда го изпълва с радост, понеже той едва ли би постигнал тая свобода, ако не беше последваната от делото присъда и скоро ще бъде свободен и господар на своя живот и своята деятелност. А каква ще бъде тая деятелност? — Робското ни положение в Македония определя ясно, какво требва да правя: това, което са предприемали всички потиснати, това което предприе и Левски и др. при много по-несгодни условия за борба, отколкото сега ни се представят в Македония, като имаме на лице и едно формално задължение от страна на великите сили, което задължение ще се помъчим да ги накараме да се приложи. Непростимо е за нас, издигнати по-високо духовно, да търпим и теглим и да чакаме други да ни освобождават. Да остане тук и да се отдаде на любов или пиянствуване, когато знае в какво бедствено и унизително положение са поставени братята ни. Не, това той не може да си позволи. Той ще отиде в Македония и ще се отдаде на революционна дейност, като организира населението за борба срещу угнетителите. Тук нищо положително не е научил за такъва деятелност в Македония, нито е попаднал на някого, който да го упъти, но не стига ли примерът от революционното движение в България, за да може човек да се залови за работа? Той се бил решил вече на това и е изпратил заявления за учителско място на 3—4 места, очаква отговор и вярва, че ще получи откъдето и да е някое назначение.

Всичко това реши и мене да последвам него и на другия ден подадох заявление в Екзархията за място. Всекидневните ни срещи минаваха все в разговори в тоя дух и очакване. Той се срещаше често и с Русев, социалист, който по това време издаде няколко броя от някакъв революционен лист, предназначен за Македония.

След десетина дни получихме почти едновременно назначения: аз от Екзархията, а той от Щипското училищно настоятелство. Мене ме назначаваха за главен учител в Шип, при уговорката, ако такъв не е назначил владиката, при който случай ще остана там за учител; а него назначаваха за учител в Щипско Ново-село (махала от града, която се отделяше от него ср. Отиня).

След 4—5 дни потеглихме за местоназначението ни и към края на м. октомври бяхме там. Не бяхме още слезли от конете, когато при нас довтаса Даме, когото аз познавах от Солун, когато служеше при книжаря Самарджиев. Той ни предложи да отидем в къщата, дето живее той, ако предварително не сме уговорили нещо по това. Къщата, дето живееше Даме, беше близу до училището, много неудобна, но имаме свободни две стаи. Предложи ни да се настаним ние с Гоце в голямата, а той да се премести в другата-малката, която почти се запълваше с едно легло. Така и стана. Останахме да живеем там тримата; ще ни готви, чисти, оправя, пере хазайката (жена на Мите Теранцелиев, стар учител по селата).

На вечерята, когато се отвориха разговорите, при поставения от Даме въпрос защо не сме останали в България, Гоце разгъна своите планове надълго и широко. Даме само слушаше, и след като Гоце свърши, той с радост извика „Добре сте ми дошли“ и извади и ни подаде един устав на „В. М. Р. О“.

На другия ден Гоце отиде в Ново-село и постъпи на работа още сутринта, а аз трябваше да дочакам да се представя на владиката Максим, който, поради разправии с Скопското му паство, които бяха се изострили опасно, бе намерил за благоразумно да се отдалечи от Скопие и пребиваваше временно в Щип. С нашето дохождане се разреши и един спор между владиката и училищното настоятелство: последното настоявало да бъде назначен Даме за главен учител, на което владиката се противопоставял. Когато подир обед отидохме да му се представим и целунем ръка, аз му предадох назначението ми и той веднага се обърна към Даме и го запита, дали ще продължават още да поддържат исакето да бъде той главен учител, на което Даме отговори, че се отказва. Спорът беше разрешен и на другия ден всички поехме редовно работата си.

Същата вечер, след дълги и изчерпателни тълкувания и пояснения и след като Даме заяви, че в устава е предвидена единствената възможна цел на организацията и че отклонението от нея се е сметнало не само за нежелателно, но и за опасно и невъзможно, той положи клетва, като член на организацията, Аз не направих това, поради някои особености на характера ми и защото не одобрявах някои императивни постановления на устава за наказване провинили се членове, а клетвата обвързва. Заявих им, обаче, че съм готов да им помагам и ако имам доверие, могат да се ползуват когато и колкото намерят за нужно от моята помощ. На това мое заявление те не отдадоха никакво внимание и ме приеха като другар. Още същата вечер си разделихме районите за работа: Даме и аз взехме града със селата откъм неговатв страна, а Гоце — Ново-село със селата, припадащи към тая страна.

Почна се тиха и полезна работа. В скоро време преценихме резултатите от едномесечната ни работа и намерихме, че се е напреднало повече отколкото можехме да очакваме и че главните сили, на които можехме да възлагаме и дейност революционна и на които можем да се осланяме във всеко отношение, са здраво в редовете на организацията. Към Коледа вече целият град и Ново-село бяха обхванати от революционната треска. Макар и не всички да бяха в редовете на организацията, всички обаче бяха заразени от тоя дух и трябваше да се препоръчва на излъчените водачи на дружинките предпазливост.

В същото време Гоце се зае и с организирането на селата и главно с уреждане на канали за съобщение с България и нататък от Щип. Всяка събота вечер той изчезваше от Щип, кога преоблечен, кога не, и се връщаше в неделя вечерта или рано в понеделник. За два месеца той завърши това и към водици една вечер самодоволно и усмихвайки се каза, че можем вече кервани да отправяме за България и от България чак до Радовиш и Струмица. Селата, спадащи към нашия с Даме район, минаха и те незабелязано под негово ръководство, все под прикритата цел за уреждане каналите, а главно, защото беше толкос деятелен, че не можеше да не уреди и види всичко. Така що, всички села бяха под негово ръководство и грижи.

Един случай за търпението, с което Гоце се въоръжаваше, за да завърши нещо. Един щипянин, Спиро Килиманов, обущар, усетил какво става в града, почна по едно време да дохожда често в къщи, като с плач се молеше да го приемат за член на организацията. Спънката беше в това, че той беше голям пияница. Понеже Даме категорично отказа да го приеме, Гоце се нагърби да го оправи от пиянството и да го направи полезен. За тая цел той няколко дни минаваше надвечер покрай дюкяна му и или оставаше при него или го вземаше със себе си да се поразходят и късно го изпровождаше до дома му, като поръчваше на домашните му да гледат да не излезе или да се опита да пие в къщи. След десетина дни сам Спиро почна да отива при него и да се прибира в къщи, както се бе научил вече и след един месец такъв живот Спиро бе приет за член на организацията, освободи се напълно от страстта към пиенето и стана най-ловкият и безстрашен терорист.

Една голяма неприятност, която го измъчи много, си докара Гоце с брата си Мицо. Той не беше се записал в Солун и като научи това, поиска да го изпратят при него, та да се подготви и издържи изпит за IV клас. Дойде Мицо, почна да се учи под ръководството на брат си и върве редовно и добре две седмици, след което не можеше да учи и никой не можеше го накара. Той беше усетил какво се върши тука и целият беше обхванат от такива, макар и смътно мисли и желания. Мъчи се Гоце много да го вразуми: че той е още малък, че не му забранява да мисли по това, но за да бъде полезен трябва да се учи, да довърши учението си: че има време и той да се отдаде на революционна деятелност и пр. и пр. Помъчихме се и ние с Даме да му повлияем, но всичко отиде напразно и след едномесечно престояване в Щип, върна го обратно в Кукуш. Тоя случай го много огорчи. Мицо — нещо след една година, падна убит като четник — той е първата жертва от Делчевци в освободителната борба.

През време на всичката тая работа никой от нас не занемари и учителската си работа. Всеки си изпълняваше добросъвестно и учителската си длъжност Пазарният ден беше определен за срещи с селяните, които срещи ставаха в канцеларията на общината, която беше в двора на училището. Там срещите ставаха свободно, защото можеше да се измислят хиляди причини за дохождането им там: за вули, за разводи, за оплакване от учители, за свещи и др. След свършване на ўроците ние с Даме, ако нямахме някоя особена работа, отивахме в магазина на Арсо Лазаров при брата му Тодор, когото Даме бе привлякъл още при дохаждането си и който бе излъчен като ръководител на организацията; а същевременно бе и председател на училищното настоятелство. След коледните празници се откри и неделното училище. В разните уроци и сказки вземаха участие всички учители. Най-добре от всички ни говореше Даме. Когато той говореше повечето от гражданите напускаха другите уроци или сказки и се трупаха да слушат него. След уроците или сказките не се разотиваха, а се натрупваха в салона на училището и се подемаше някоя песен. Тия песни обикновено се подбират от Ботевите (х. Димитър, Тежко-тежко, Тили си мале, Не плачи и др.) На тия уроци идваше и един сляп мъж на около 40 г. Скоро той бе кръстен от гражданите „Колчо“ от под игото. Той завършваше обикновено деня, като изпеваше, подпомаган от всички ученици — граждани, песента „Зеленей се и тревица, слива се белее“. Неделните уроци бяха посещавани масово и учението в него продължи до към Великден.

В агитациите не се докосвахме никога до парични въпроси: увещавахме ги само да си събират пари за оръжие, та да може да се закупи или достави, когато се удаде сгода. А пък пари бяха много нужни. Централният комитет не можа да развие никаква дейност, защото и нямали никакви средства, нито даже един грош, за да изпрати някое писмо. Попитан в връзка с това един вид оплакване от Центр. комитет, Даме се някак ядоса и ни обрисува положението така: Центр. Ккмитет като че не се занимава с организиране и агитация; той сам наистина, е покръстил сам-там по един-двама, но че деятелност някаква няма на лице; а пък трябва да се намерят малко средства и трябва, изглежда, ний да се заемем и направим това. Решихме да опитаме късмета си при по-заможните щипяни, дано ни огрее нещо. Гоце отказа да вземе участие в това начинание, като казваше, че напразно ще отиде тоя труд и, главно, това унижение. Ний с Даме тръгнахме да направим тоя опит: отидохме при 4—5 души, но от никъде не ни огрея нищо. Само един чифликчия се отсрами, като даде една лира. Като се научи за това, Гоце не може да се въздържи да не плюне и много се ядоса, за дето не сме му хвърлили назад даденото. Отказахме се от по-нататъшни постъпки за събиране пари. Приказвайки пак една вечер по тоя въпрос, аз им предложих да отидем с Гоце на Великден в Кукуш, като ги уверявах, че от там ще можем да вземем поне стотина лири. Възприе се тови предложение и на Велики четвъртък потеглихме за Кукуш, като с коне взехме пътя през Овче поле за Велес. Преди да слезнем в Овче-поле на височината един стар турчин беше построил някáква колибка от пръти и слама за да подава вода на изморените и ожъднели пътници, а ако поискат, черпеше ги и с кафе, срещу което получаваме по 10—20 пари. При началото на Овче-поле минахме край едно турско село, което направи впечатление с своята мизерия: одърпано население, мръсни дворове, къщи — колиби от пръти и слама. „А са господари“ забележи Гоце и си издекламира: „Кажи ми, кажи бедни народе, който в тая робска люлка люлее.“ Мислим ли, каза той, че тия бедняци са в по-добро положение от нас, при все че са турци? Напротив. Все има при тях някоя пиявица, която ги смуче, а те все мислят, че Бог им изпраща за наказание тия тегла.

Минахме Овче-поле, пълни с безброй стада и се надвесихме над Велес. Тъй като пътят тук е много стръмен, слязохме от конете, а като стигнахме долу, настанаха заптиетата, които пазят входа и причакват пътниците. Разтовариха конете, претърсиха всичко, като не забрабиха и самарите. Имаше в багажа и два чифта чорапи нови — домашни, обвити в книга изпъстрена с бледо-сини чърти. Тия книги бяха писма, написани с химическо мастило, предназначени за Прилеп едното, а другото за Ботоля, които изпращаше Даме, с поръка да се предадат на комисионера в Градско за препращане. Погледаха, погледаха и тях, па като им казахме, че са армаган от млада булка за мъжови роднини, оставиха ги. След това претърсване надявахме се да ни осводят, но чаушинът заповяда на две заптиета да ни заведат в конака заедно с конете и багажа. В конака главният полицай, след кратък разпит отгде сме, отде идем, къде отиваме, с какво се занимаваме и пр., заповяда да ни заведат в заптийския кауш. Чакахме деста време. Най-сетне се решихме и запитахме, защо ни задържат още. Казаха ни, че чакат да дойде преводача, за да прегледа книгите, що бяхме взели с себе си. Най-сетне надвечер пристигна и той. Приятна изненанада беше тая среща и за Гоце, и за терджумана. Последният беше Исмаил, син на Едхем-ходжа, с когото Гоце се познавал много добре от Солунската гимназия. Той надали и погледна книгите и скоро-скоро докладва на главния полицай, който веднага ни освободи.

Мръкваше се вече, когато отидохме в хана, и останахме там. Когато да си легаме, ханджията, турчин в напреднала вече възраст, с прошарена брада, дойде при нас, за да покаже, че обръща особено внимание на такива гости, седна коленичил на една рогозка и започна мохабетя. От дума на дума най-сетне разговорът се съсредоточи върху темата „Инсанлък", за която той беше добре подготвен, като си служеше с безброй примери, пословици и поговорки, каквито у тях обикновено са много и умни и добре изразени. Беседата продължи и чак след полунощ.

На другия ден, до минаването на трена, около обед, срещнахме се с Петър п. Арсов, който изрази голямата си вяра, че и в Велес организацията ще се засили, ще се развие и закрепне, но се оплакваше, че интелигенцията в тоя град мъчно се превива: безброй деления на социалисти, анархисти и пр., макар че всички са добри момчета.

Към обед потеглихме с трена за Солун, като на минаване през Градско предадохме на комисионера изпратените чорапи с обвивката им за препращане в Прилеп и Битоля. В Солун се срещнахме с Д-р Татарчев и на първи ден на Великден сутриньта бяхме вече в Кукуш.

Тук работата ни тръгна гладко и резултатно: подведохме под клетва петнадесетина души от дружината: 1) Кольо Бучков, Хр. х. Дельов, Ицо Вълчов и др. 2) Хр. Влахов, Гоце Икономов и др. 3) Гоце Бояджиев, Туше Гугешев, Дино Ральов и др., а събирането на пари продължи до Томина неделя, като даде сумата триста и тридесет и няколко лири, които се отнесоха в Солун и предадоха на Д-р Хр. Татарчев. На третия ден на Великден Гоце отпътува за Щип през Дойран, Струмица и Радовиш, все с цел да положи основа на организацията и в тия градове, а евентуално и в някои села. След изтичането на ваканцията прибрахме се в Щип—аз с два дни закъснение, а Гоце с четири.

Времето бе вече напреднало, ставаше топло и се отваряше полска работа, вследствие на което след две недели съвсем слабо посетени събрания в неделното училище последното само по себе се закри.

Десетина дена преди приключването на учебната година решихме да съберем началствуващите лица (ръководното тяло и десетниците) на прощално събрание. За място на събранието определихме една поляна между пътя за банята „Керевица" и река Брегалница, на 200—300 кр. вляво от пътя, затулена от него с един висок гребен. Някои отидоха направо на сборното място, а други отидохме предварително на банята. На това събрание се дадоха последни упътвания за държането и поведението особено на началствуващите лица, за дисциплината, за начина на агитация и др. и др. На връщане отбихме се в Ново-село и по поканата на един от участвуващите на събранието новоселци всички отидоха в къщата му, за да завършим тая последна среща с обичайната черпня. Аз не бях в настроение, та се отделих и продължих пътя си за дома. Щом минах Отиня и влязох в района на училището и църквата, кучетата (които денем се държаха вързани, а понякога и нощем), отвързани тая вечер лавнаха така настървено, че лаят им се чуваше далече. Щом чул лаят, Гоце се сетил за деврието (патрул нощен), което обикновено почиваше през нощта на един малък площад по-горе от нашата къща, усъмнил се дали ще мога да се справя с тях и хукнал след мене, и тъкмо при завоя откъм училището за улицата, на която живеехме ние, ме настигна, а и деврието вече беше до нас. След кратък разпит от полицая, кой сме, къде сме били, защо сме без фенер и др. оставиха ни да си вървим, а Гоце, след като престоя в къщи 3—4 минути, додето се отдалечи деврието, отиде пак на черпнята по друг път.

Три—четири дена преди приключването на учебната година (Петровден) Гоце и Даме напуснаха Щип, а аз останах за годишният акт и за подреждане и изпращане в митрополията разните книжа и отчети за изтеклата година и десетина дни след тяхното заминаване и аз се прибрах в Кукуш.

Така завърши тая година, която се смята за *първа организационна*, защото сам Даме не даваше значение в смисъл на организационна работа на отделните случаи, при които е привлякъл тук—там по някой член, защото нито един от тях или не е можал, или не е посмел, или не е бил подготвен да предприеме такава деятелност. Вън от града и Ново-село, където се наброяваха около 400 души заклети членове, всички села в околията, а по някои и в съседните околии, бяха посветени в делото и в всяко от тях се числеха в организацията по 4—5 до 20 души заклети, и каналите за връзка и пренасяне на материалите уредени. Организирането на селата и уреждането на каналите бяха изключително Гоцево дело и ние с Даме почти не вземахме никакво участие. Но всички се бяхме отдали на делото с жар. През зимните нощи рядко да остане некой в къщи: обикновено вечеряхме рано и всеки отиваше след вечеря или при набелязан някой гражданин, или на някое събрание на членове, а Гоце често прехвърляше и до някое село. Когато се случваше да останем в къщи, предавахме си един на друг разни впечатления, добити при съприкосновението ни с хората, обяснявахме си някои случки, а понякога се решавахме и да си попеем. Даме пееше хубаво и повече обичахме да слушаме няколкото сръбски епически песни, които той пееше майсторски. Гоце обикновено си изкарваше песента „Години, години усилни размирни“.

Когато в последните дни на съвместната ни дейност и живот си давахме отчет за извършеното и двамата намираха, че са получени неочаквано добри резултати.

Така благополучно и щастливо мина тая година, без никакви за отбелязване събития или случки, но година, през която се положи здрава основа на организацията, очертаха се пътищата на практичната дейност, а се доби и увереността, че делото ще успее.

Дим. п. Ефтимов

За македонската църква

Ако по внимателно разгледаме миналото и битот на нашийот народ през време на ней-важните етапи на неговото историйско развитие, ние ке констатираме со голема радост и со нескриена гордост како македонци, оти тойа бит и това минало носи подцртан широконароден и глобоко демократски характер. От ова радостна констатация следува заключението, дека сите институци у нас, во тойа брой, разбира се, и македонската църква, ако сакат да останат верни на славните традици на нашийот народ, треба да носат широко народен характер, казано ова во найдобрата и во най-благородната смисал на таа дума.

Македонската църква уще во първите стапки на свойот живот при венцеславнийот всеславянски първоучител Св. Климент Охридски, за разлика от сите други християнски църкви, получи широко народен и прогресивен не, а революционен характер. Во разрез на сите останали

христови църкви, кои беят прогласиле старите мъртви язици за свещени чрез ниф и со нимн „разнасюваа“ и талкуваа христовите истини, македонската църкъа наопаку издигна како божествен язик народнийот говор, простонародната славянска реч, който во скоро време се претвори во прекрасен книжовен язик, способен да предаде во чудни и изящни говорни созвучия най-нежните нуанси на човешката мисла, най-сладките трепети на човешкото сърдце како и най горчливите волнения на човешката душа. А тая „проста реформа“ беше во сащност истинска револющия, непростена ерес спремо свещените традици, срещу неприкосновената църковна догма на триезичието. Ето защо, кога станува дума за прогресивниот или реакционниот характер на различните христови църкви, ние пак ке треба да забележиме, дека нашата македонска православна църква во най важните моменти от нейзинето развитие е била винаги прогресивна, секога слободолюбива, стопроцентово народна и никога реакционна и противонародна.

Но за големо наше сожаление, земено изобщо, христовите църкви во миналото, пък и до наши дни, са били во полен плен и во полна услуга на найцърната реакция, и от ова гледище тие са били стопроцентово противонародни, реакционни и противочовешки. Како такви тие са представували найстрашната опасност, най безчовечната инквизиция срещу сека една слободолюбива мисал, гробница за човешкийот прогрес, зандан за вожделенията на найвазторжените умове и светли души, Во това отношение римокатолическата църква на „светиiот престол“ държи палмата. Доволно е да си спомниме за хилядите херой на човешкото добруване, за стотинието маченици на науката како: *Галилей, Хус, Джордано, Бруно, Саванарола,* за страшната Вартоломоева нощ, за избиените само во една нощ по заповед на „светийто“ папа над 30,000 невинни маже, жени и деца во Испания, за страшните гонения през време на царскийот режим во Русия срещух евреите и срещу руските революционери, кои гонения станува со благословията на „Христовата“ православн- църква во тая страна, доволно да си спомниме за гоненията и кръстаните маки срещу богомилите, вършени от цариградското патриарх во името на „Вселенската христова православна църква за изгорвейнето жив во Цариград на богомилот Василия за да разбериме какви са били църквите во миналото и на кого тие са служеле.

Говорейки за реакционната и противочовешка политика на цариградската патриаршия, ние тука немаме намерение да уговориме за паклениот единен фронт, сключен мегю тая патриаршия и визнтиските императори, за унищвайнето на славянските народи на Полуостровот, нито да престапниот конкубинат мегю истата таа патриаршия и кървавите султани, нито за срамната заповед на еден от цариградските патриарси да се изгорат и наполно унищат сите славянски книги и сите надписи славански во разните църкви и манастири во славенските земи, нито пак за подвизите на владици како Каравагелис и др. кои заедно со султанскийот аскер горея селата во Егейска Македония, убиваа и колея децата, страмея момите и невестите, за да се види найясно от секого до каква степен ка страмотия беят урнати идеалите на тоя, що даде името на тая църква и що увисна на кръстот на Голгота, за да покажи како треба да се служи на тие идеали. . .

През последните годейе македонската църква сама почувсва метод и жилото на представителите на разните „христови“ православни църкви во държавита кои беят заграбили македонската земя и беят поробиле македонскиот народ. Она виде како представителите на гръцката православна христова църква учеа великогърцките евзони да дупчат язиците на малките македончина во Костурско само затова, що они на свойот сладок майчин язик се смея, пея или плачея. Таа, македонската църква, сама виде како представителите на православната христова църква на бивша „Югославия“ во лицето аа македономразецот Варнава, заедно со великосърбските пандури бея образували люти хайки срещу секой еден македонец, кой си позволуваше да издигне глас против страшната сатрапия, глас за слобода и самоопределюване за свои църкви и училища. Таа, македонската църква, ке си спомни кървавите вахканали над найсвидните чеда на Македония во Богария, бея избиени над 3,500 найдостойни македонски борци, мегю кои великийот *Сандански. Гойорче Петров, Димо х. Димов, Славчо Ковачев, Аресени Йовков, Ангел поп Василев, Скрижовски, Таската* и цела една плеада мъченици и герои на „христова православна църква“ както и над 50.000 невиннн пред Бога и народа болгарски селяни и работници, без българската „христова православна църква“, да обели заб.

Ясно станува от горните страхотни факти защо денес косата се крева на много честномислящи и слободолюбиви люге само кога си споменат думите: църква, владици, попой.

За чест на македонскийот народ и на Македония срамотот, кои покрива разните „христови“ църкви, що са извършиле такви едни варварски злодейства, плод на фашистко озлобление и паталогиски обскурантизм, не таков срам не конкрав по кровел страми македонската црква. Тая секога е била со онеправданите, винаги во първите фаланги на борбата за повеке слобода, за повеке светлина и народно добрувайне. Она е била винаги со народът во найстрекйните, како и во най-тежките минути от неговийот живот. Тежкотиите на нашийот народ, неговите болки и страдания, са били тежкоти, болки и страдания на нашата църква; радостите и убавите дни за народот ни са били радости и убави дни и за църквата.

Така е било во времето на *Св. Климента*, кога църква и народ са представувале едно цело — еден ум, една душа, едно сърдце, една воля, кога народет е бил църква и църквата — народ.

Така е било во времето на *Самуила Велики* и неколко десетки години преди него, кога македонските духовници, за да спасат народот от развратното влияние на Византия, коя чрез христовата църква и лажеправосланието си, копаше гробот на Македония, афореса патриаршията, отрекоя се от лажеправославието на цариградскийот патриарх, се вслуша во гласот на свойот народ и во борбата против общийот враг — Византия, зедоа страната на богомолите. Така се создаде нова македонска църква, коя немаше нищо общо со прегрешенията и догмите на старата православна църква, коя беше станала реакционна, ултра противонародна варварска. Во редовете на новата македонска църква застана *Самуил Велики*, кой скоро я крена на подобаваща висина, наполно автокефална, начело со патриарха.

Таква беше и таква си остана — прогресивна, бунтарска, революционна македонската църква и през епохата на нашето возраждайне, кога се претвори во непоткупен страж, во безстрашен знаменосец на борбата за църковно-училищна слобода и равноправие.

Таква беше и таква си остана македонската църква и през време на епохалните революциони борби на македонскийот народ, начело со титаните на македонската революция. *Гоце Делчев, Яне Сандански, Гйорче Петров, Димо х. Димов, Даме Груев, Пере Тошев и др.* и кога со кървта си написаха най славните страници на македонската революция. При овие борби македонскийот свещеник, во едната си рака со кърстот господен,

со камата и ревловерот—во другата, кърстосваше села градови заедно со найвидните апостоли на нашата слобода, проповедвайки новата революциона религя, кърщавайки во името на новата революционна вера и заклевайки во безверие во сите други вери, кои бея во разрез со догмите на новата, верата во неизбежната кървава, но славна революция.

Но кулминацията на върховното сознание на нашиот свещеник, неговата всеодайност и готовност на бегранични жертви во името на общонародниот национал-ослбодителен идеал, во името на кой идеал той даде несакрушуми докази, ние го видофме през последните револциони борби на Македония, през време на борбите на нашате славни партизани, кога македонскиот свещеник не се подвуми да сложи до кърстот Господен и сияйната петолача дзвезда, кое полажува радосниот факт, дека македонскиот свещеник е способен на уще по големи жертви, стига тие жертви да донесат една уще по добра иднина на народот ни. . .

Ето каква е била во миналото македонската църква — наполно народна, слободолюбива, прогресивна, малка во териториална смисъл, но велика во своето опщо славянско и опщо човешко значение, коя първа даде на славянските народи писмените знакой и со това ги запази от явно загинванйе, а на човечеството, през епохата на най страшната религиозна нощ на средните векове, епоха на безчовечие, доховно и физическо мракобесие, пръва им донесе понятието за равноправие, за истинска слобода и економическа еманципация.

Такава е била македонската църква, такава треба да си остане и занапред — самостоятелна, со свои свещеници и иерарси македонци каква е била през течението на много векове.

Федор Олешчук

Съветската многонационална държава стана още по-сплотена

В плановете си за вероломно нападение над Съветския Съюз немските фашисти залагаха и на националните разногласия всред народите на СССР. Те се надяваха, че при първият още натиск на войските им ще избухне вражда между народите на СССР, и Съветския Съюз ще се разпадне на съставните си части. Оказа се, обаче, че тези надежди на хитлеристите са били построени на пясък. В хода на войната пролича, че Съветският Съюз представлява от себе си здрава многонационална държава, че дружбата между неговите народи укрепна още повече пред лицето на смъртната опасност.

В тясната нерушима дружба между народите на СССР се крие един от източниците на силата и мощта на Съветския Съюз.

Как се създаде съветската многонационална държава? Как възникна и как укрепна дружбата между неговите народи?

В царска Русия господствуващите класи разпалваха изкуствено враждата между народите на страната. Царизмът потискаше нерускиге народи, лишаваше ги от елементарни права и свободи, задържаше тяхното икономическо и културно развитие.

Основателите и ръководителите на съветската държава — Ленин и Сталин, разрешиха националната проблема в страната на истински демократични начала.

Съветската държава, наброяваща над 60 нации и народности, твърде често различаващи се рязко една от друга по език и бит, по историческо минало, е многонационална държава. Това е Съюза на Съветските Социалистически Републики. Работническата класа, класата на селяните и трудещата се интелегенция станаха в Съветския Съюз съвършено нови социални групи. Те са труженици на социалистическото общество, живеещи в дружба и сътрудничещи си помежду си.

В 1922 г. бе създаден Съюзът на Съветските Социалистически Републики. В началото в този съюз влизаха 4 републики. Сега в него се наброяват 16 такива. Сред тях са: Руската, Украинската, Белоруската, Азербейджанската, Грузинската, Арменскита, Туркменската, Узбегската, Таджикската, Казахската, Киргизката, Карелофинската, Молдавската, Литовската, Литвийската и Естонската.

Истинският демократизъм, лежащ в основите на Съветската държава, се състои, преди всичко, в това, че всички тези републики влязоха в Съветския Съюз доброволно, по желание на самите населяващи ги народи, а не по принуда.

Всички съюзни републики са равноправни. Всред тях няма привилигировани, няма подчинени и потиснати. Всички се ползуват с еднакви права. Всяка съюзна република има своя конституция, свои републикански закони, свои висши органи на властта и държавното управление, свой държавен герб, свой флаг и химн. Всяка съюзна република има право да влиза в непосредствени отношения с чуждите държави, да притежава свои собствени въоръжени сили и свободно да излезе от Съюза, ако пожелае това. Всяка съюзна република е напълно суверенна и самостоятелна.

Понеже в Съветския Съюз живеят много народи и всички те се отличават един от друг по степента на своето развитие, по своята култура и пр., то за да се задоволят най-пълно националните нужди на населението в СССР, съществуват, освен съюзните републики и други национални обединения; автономни републики, автономни области и национални окръзи. Те влизат в състава на по-големите териториални обединения и са съставна част на Съветския Съюз. По такъв начин в Конституцията на СССР са взети предвид всички национални особености и интереси на многобройните народи, населяващи Съветския Съюз, и се осигурява пълна възможност за тяхното демократично развитие.

Във Върховния Съвет на СССР има две равноправни палати: Съвет на Съюза и Съвет на Националностите. В Съвета на Националностите се избират депутати от национално-държавните обединения: от всяка съюзна република по 25 депутата, от автономните републики — по 11 депутата, от автономните области — по 5 депутата и от националните окръзи — по 1 депутат. Съветът на Националностите се занимава със специалните, специфични интереси на различните нации, народи и народности, населяващи Съветския Съюз, свързани с особеностите и с историческите традиции на тяхната култура, език, бит и др. такива.

Така, от долу до горе, във всички органи на съветската власт, националният въпрос намери последователно демократично разрешение.

В резултат на това, вместо враждебните отношения, които съществуваха при царизма, между нациите и народите на СССР, се създадоха отношения на дружба, братство и сътрудничество.

Дружното семейство на съветските народи се сгрупира около най-многобройния и най-напреднилия народ на СССР — руския народ. Руският народ оказа неоценима помощ на всички други народи на страaтен при завоюването на съветската власт от тяхна страна, в развитието на тяхното народно стопанство и култура, в построяването на новото социалистическо общество. Руският народ си заслужи общото признание на ръководеща сила всред всички други народи на съветската страна.

Истински демократичното разрешение на националоия въпрос в СССР има за резултат коренни промени в положението на народите на Съветския Съюз. Животът им стана свободен, радостен, пълнокръвен. В съюзните и автономни репулбики, в националните области и окръзи се създаде индустрия, появиха се училища на роден език, създадоха се местни културни кадри, местна интелигенция и местен печат.

До Октомврийската революция потиснатият народ „коми", който бе откъснат от центъра, бе лишен от култура и цивилизация и измираше. При съветската власт в Коми Автономна Съвестка Социакистическа Република се разгърна голяма творческа дейност. Построиха се дърворезни, тухларски, консервни, нишестяно-спиртни заводи. В републиката се добиват каменни въглища, петрол, прокарана е и железопътна линия, в полята работят трактори и комбайни; посевните площи се увеличиха в дореволюционното време три пъти. 97% от населението сега е грамотно. Децата се учат в училищата на роден език. В републиката има три научно-изследователски заведения, две висши учебни заведения, 19 техникума, 3 театра, 84 кина, стотици библиотеки и клубове, издават се около 20 вестника.

Такива също производствени и културни успехи постигнаха и другите национални републики, области и окръзи в Съветския Съюз.

В доклада си послучай 28-та годишнина на Октомврийската революция Заместник Председателя на Съвета на Народните Комисари на СССР В. Моллотов каза:

„В това, че съветите осигуриха на всички народи непрекъснат подем на културата, активна грижа за възпитанието на националните таланти и растяща дружба и братска взаимопомощ между равноправните съветски народи, което не съществуваше в старата Русия и което още няма в другите страни нито при режимите на монархиите, нито при републиканските ражими, в това ние виждаме всепобеждаващата сила на съветската демокрация, нейното грамадно значение за действително прогресивното развитие на народите„.

Съветският строй не разединява хората, а ги обединява. Социализмът издига задушените в економическо, политическо и национално отношение хора до нивото на свободни, културни, равноправни граждани на страната. С това Съветският Съюз опроверга на практика расистките бръщолевения на фашистите за това, че уж народите са не еднакво ценни по своята природа, че уж те, фашистите, са предназначени да господствуват, а другите — да се подчиняват.

Всички народи на Съветския Съюз се вдигнаха единодушно за защита на своята родина, считайки справедливо Отечествената война за общо дело на всички, без изключение трудещи се националности.

Затвърдилите се в Съветската страна идеология и практика на равноправие на всички раси и нации, за дружба между народите станаха извор на сили на Съветския Съюз и спечелиха в войната пълна победа над фашисткага идеология, над зверския национализъм и расова ненавист.

В резултат на войната съветската многонационална държава стана още по-сплотена и здрава.

Крум Тошев

Сегашниот период на нашиот литературен йазик и нашата интелигенцийа

Еве векйе се ближи една година откако со малата книшка „Правопис“ се дадоа основните линии на нашиот литературен йазик, векйе пред извесно време йа видовме правата граматика на нашиот литературен йазик, издаваме учебници, книги, литературни творби, весници, списанийа и т. н., но уште вака или онака гледаме на извесни работи во връска со нашиот литературен йазик. Уште голем дел от нашата интелигенцийа, вклуйчително и нашето учителство, немаат онаква представа за нашиот литературен йазик, каква што би се сакало да йа имаат.

Причини за тоа има и тие са од различен карактер. Найчесто нашиот интелектуалец гледа на културните наши проблеми со недоволна задлабоченос. Бидейки зафатен со работи од чисто материйален карактер, той ги остава „помалку“ важните културни свои нужди за „послободно“ време. Той скоро редовно си мисли дека кйе има време за се, той „йаваш-йаваш“ оди. Тоа со целата свойа тежина важи за ученйето на нашиот литературен йазик. По тоа прашанйе мнозина си мислат: „Па, йа го познавам народниот йазик. Ете на зборуам како што зборуат простите лугйе од мойот край. Што треба повекйе!“

Други одат малку подалеку и си мислат: „Е, на некого му текнало да измислуе некаков литературен йазик! Зошто па мойот народен говор да не е литературен! Нашиот говор е поубав от сите други говори и т. н.“. Затоа, тие си пишуат така като што знайат.

Има и една друга група интелектуалци што одат уште потаки. Тие йавно и тайно, во секой сгоден случай подцртуат како од нашиот народен йазик не можело да стане литературен йазик, како той бил многу сиромашен йазик, како натой йазик не можело ништо свесно да се напише; како той бил само смес од извесни йужнославйански йазици. Тие ги негират основите на кои што стои нашиот литературен йазик. Тие во свойта заслепеност и духовна простота одейа до-таму, што твърдеа дека той йазик не можел да се оформи во никаква граматика. Се разбира дека тоа се само злонамерни прикаски на оние кои што секойпат гледаа во се што е народно македонско — долно, ниско. Тие се онийе што живее паразитски на народниот организам и гледаа да остане нашиот народ во незнание.

Ние им плеснаваме доста шлаканици на сите наши сектори. Полека ама сигурно им иде и шлаканицата што им йа готви и нашиот векйе во главни линийи оформен литературен йазик.

Нашиот литературен йазик е действителност. Ние не велиме, и нема никой да кажуе дека направивме се што треба за потполното оформуенйе на той йазик. Литературниот йазик не е ништо што може да се направи за кратко време. Той е долг процес од постойана работа на сите лугйе што се занимават со литература и општо културна работа. А тоа понатаки значи дека секой литературен йазик се формирал обично од еден говор или групи говори што се избрани за основа на литературниот йазик. Той, значи не е некаква „даденост“, но исторически процес што постойано го следи и е неразделно свързан со човешкото мисленйе. Така погледнато на йазикот, той би представуел духовна сокровишница во койа што се пази идейниот израз на народнио живот и бит на народната култура. Како што и народната култура не може да биде нешто сосем одделно кай еден народ, нешто сосем аутохтно, без никакви примеси от поблиски и подалечни народи, така и йазикот како духовен израз и сокровишница на народната култура, не може да биде без тие примеси од вакви или онакви културни влийанийа. Конкретно, пренесено на йазично поле, ниеден йазик — народен или литературен не може да биде „чист“, но той е пратител на друштвено-економско-политичкиот процес по кой што врвел определениот народ. Понатаки тоа значи дека нема народи кои што во свойот историски пот живееле сосем сами, сосем затворени, без никакви економски врски со поблиските и подалечните народи. Тоа со целата свойа сериозност важи за нашиот народ и општо за балканските народи. Затоа сосем е очигледно дека требе да има известни општи црти со сите балкански йазици.

Йужнославйанските народи што се ослободийа и оформийа како народи порано, со тоа свое политичко оформуенйе почнаа и културно да се оформуат. Секой од нив, кой порано, кой подоцна, успеа да си го оформи и свойот литературен йазик. Но сметам дека никой умен човек не мислел никойпат, оти разните йужнославйански йазици претставуат нешто йазично „чисто“, слободно од тугйи влийанийа. И найгруба анализа за тийе йазици кйе не дотера до тоа да видиме дека во нив има многу тугйо, вака или онака променено.

Бугарскиот литературен йазик е класичен пример за това. Йазикот на бракйата ослободители ги пополнил големите йазични празнини на бугарскиот народен йазик што се оформуел во литературен. Дури и рускиот стил и синтак са станале образец за бугарскиот литературен йазик.

Мислам дека йе йасно за секого оти нема „чист“ йазик, како то нема сосем ни чиста раса. Од тука йасно излегуе дека и нашиот литературен йазик требе речнички да се опира од време на време на другите йазици, исто онака како што се опирале сите йужнославйански йазици на овой или оной литературен йазик од покултурен народ. Йазичната структура на нашиот йазик е блиска на структурата на славйанските йазици, а нарочно на йужнославйанските йазици. Йасно йе дека ние понекогаш, кога кйе немаме или не кйе можеме да направиме известен термин во нашиот йазик, кйе се послужиме со тугй термин, или таков термин кой што е векйе во употреба кай нас, но най близок до йазичните закони на нашиот йазик. Това, се разбира, не значи оти ние не треба да бараме чисто народни зборови и изрази и оти треба ропски да подржаме или примаме тугйи зборои.

Поради овие заемки од понекои блиски йазици, некои „доброжелатели „одвреме на време дигаат глас, грижейки се да не застрани нашиот литературен йазик. Тие найдуат во овой или оной термин вакво или онакво влийанийе, го прогласуат нашиот йазик за ваков или онаков. Се разбира дека се тоа само нивни махинации со подлабок тил. За жаленйе е само тоа што често и чесни лугйе случайно запливуат во нивните води. Мислам дека за секой разумен човек треба да биде йасно оти денешниов период во кой што се найдуе нашиот йазик е само еден дел от долгиот процес по кой што тргнал той. Той период се карактеризира со засилена здрава, политичко-економска врска мегйу йужнославянските народи и братскиот руски народ. Тоа, секако, нема да остане без свой одраз и во оформуенйето на нашиот йазик. Тоа е природен пат, историски условия. Затова сите оние „плачой“ над нашиот йазик на никого не му се нужни. Земйата се върти без да сме свесни ние за тоа.

Кога е сето тоа така, нашата интелигенцийа, а нарочно нашето учителство, треба да разбере дека ова што стануе сега е еден исторически нужен период во оформуенйето на нашиот литературен йазик, дека той ке му даде извесна форма на литературниот йазик, но дека тоя не е конечно, дека тоа во историческиот процес кйе трпи промени, кйе се коригира во смисла на попрактичното, поблиското до културните нужди на нашиот народ.

Нека не го плаши и обезкуражуе никого дека во нашиот литературен йазик сега засега немаме научни термини, зборои или изрази за искажуенйе на ова или она. Нашиот народ до сега немал нужда и затоа не ги направил во свойот народен йазик. А тоа значи дека секой народ зависно од економиката и друштвено—политичката форма койа што живее го оформуе и йазикот. Понатака секойа епоха има свой йазик, што йа представуе во извесна смисла старата основа, обновена при новите конкретни условия. Йас не знам дека можел некой да тврди оти во периодот на оформуенйето на еден йазик општо од народен во литературен ги имало сите оние йазични форми што му се нужни на еден литературен йазик. Во той период сите литературни йазици се сиромашни во овой или оной однос. Во понатакшните периоди на свойот развиток тие добиваат онаква форма каква што е нужна за дадениот период. Се разбира дека таа кай разни народи врви со различно темпо, зависно од комплексот на се она што го офортуе еден народ како таков.

Констатирав дека оваа форма на нашиот литературен йазик што йа денес имаме векйе действителност. Основните линии по кои што са движи тоя во груби црти линийата на развитокот на нашите централни говори. Тие како найпредставителни говори од нашите народни говори имаат право, земайки ги сите фактори во предвид, да ги представуат нашите народни говори преку литературниот йазик. Йасно е дека сите наши народни говори не можат да влезат во основата на литературниот йазик, но тоа не значи дека много форми и от другите наши говори не влегле или не ке влезат во нашиот литературен йазик. Поетите и културните работници од разни наши краишта и говорни целости ке внесат извесни нужни елементи од своите говори во литературниот йазик. Па и нашиот денешен литературен йазик има доста форми што излегуат од рамките на централните говори. Така основата на литературниот йазик ке биде проширена и разработена.

Природна последица од кажаното малку погоре е дека нашииот литературен йазик се малку помалку ке се одалечуе од народните говори. Оддалечуейки се од нив, той во извесна смисла нив ке ги сврзуе и соединуе. Така той ке стане културен представник на нашите народни говори и носител на нашето йазично единство. Оттука е йасно дека ниеден чието народен говор нема да биде еднаков со литературниот йазик. Дури и денешниов период и од неговиот развиток го покажуе тоа недвосмислено. Затова се наложуе да се учи днешниот литературен йазик, да се прави поредба мегйу нашиот народен говор и днешнава форма на нашиот литературен йазик. Така поредейки го свойот народен говор и литературниот йазик, кйе дойдеме до поправилно разбиранйе на литературнийот йазик. Значи, литературният йазик требе да се учи.

Учителството и нашата интелигенцийа треба први да дадат пример за тоа. Но, како што констатирав и порано, за мнозина това е споредна, дури и неприйатна работа. Во секой случай ке требе да се ослободиме од такви разбиранйа. Учителството и иначе, а и по свойата ролйа што йа има денска кай нас, треба да го схване тоа и прво да даде импулс за тоа. Тоа треба не само да го научи литературниот йазик и да го предаде своите васпитаници, но да ги убеди заблудените дека секойе друго гледанйе и немарност кои нашиот литературен йазик иде во прилог на нашите неприйатели, кои што бараат на секаде слабо место за да не атакуат. Учителството и нашата интелигенцийа треба да ги гледаат денебез никакви примеси от поблиски и подалечни народи, така и йазикот како духовен израз и сокровишница на народната култура, не може да биде без тие примеси од вакви или онакви културни влийанийа. Конкретно, пренесено на йазично поле, ниеден йазик — народен или литературен не може да биде „чист“, но той е пратител на друштвено-економско-политичкиот процес по кой што врвел определениот народ. Понатаки тоа значи дека нема народи кои што во свойот историски пот живееле сосем сами, сосем затворени, без никакви економски врски со поблиските и подалечните народи. Тоа со целата свойа сериозност важи за нашиот народ и општо за балканските народи. Затоа сосем е очигледно дека требе да има известни општи црти со сите балкански йазици.

Йужнославйанските народи што се ослободийа и оформийа како народи порано, со тоа свое политичко оформуенйе почнаа и културно да се оформуат. Секой од нив, кой порано, кой подоцна, успеа да си го оформи и свойот литературен йазик. Но сметам дека никой умен човек не мислел никойпат, оти разните йужнославйански йазици представуат нешто йазично „чисто“, слободно од тугйи влийанийа. И найгруба анализа за тийе йазици кйе не дотера до тоа да видиме дека во нив има многу тугйо, вака или онака променено.

Бугарскиот литературен йазик е класичен пример за това. Йазикот на бракйата ослободители ги пополнил големите йазични празнини на бугарскиот народен йазик што се оформуел во литературен. Дури и рускиот стил и синтак са станале образец за бугарскиот литературен йазик.

Мислам дека йе йасно за секого оти нема „чист“ йазик, како то нема сосем ни чиста раса. Од тука йасно излегуе дека и нашиот литературен йазик требе речнички да се опира од време на време на другите йазици, исто онака како што се опирале сите йужнославйански йазици на овой или оной литературен йазик од покултурен народ. Йазичната структура на нашиот йазик е блиска на структурата на славйанските йазици, а нарочно на йужнославйанските йазици. Йасно йе дека ние понекогаш, кога кйе немаме или не кйе можеме да направиме известен термин во нашиот йазик, кйе се послужиме со тугй термин, или таков термин кой што е векйе во употреба кай нас, но най близок до йазичните закони на нашиот йазик. Това, се разбира, не значи оти ние не треба да бараме чисто народни зборови и изрази и оти треба ропски да подржаме или примаме тугйи зборои.

Поради овие заемки од понекои блиски йазици, некои „доброжелатели „одвреме на време дигаат глас, грижейки се да не застрани нашиот литературен йазик. Тие найдуат во овой или оной термин вакво или онакво влийанийе, го прогласуат нашиот йазик за ваков или онаков. Се разбира дека се тоа само нивни махинации со подлабок тил. За жаленйе е само тоа што често и чесни лугйе случайно запливуат во нивните води. Мислам дека за секой разумен човек треба да биде йасно оти денешниов период во кой што се найдуе нашиот йазик е само еден дел от долгиот процес по кой што тргнал той. Той период се карактеризира со засилена здрава, политичко-економска врска мегйу йужнославянските народи и братскиот руски народ. Тоа, секако, нема да остане без свой одраз и во оформуенйето на нашиот йазик. Тоа е природен пат, историски условия. Затова сите оние „плачой“ над нашиот йазик на никого не му се нужни. Земйата се върти без да сме свесни ние за тоа.

Кога е сето тоа така, нашата интелигенцийа, а нарочно нашето учителство, треба да разбере дека ова што стануе сега е еден исторически нужен период во оформуенйето на нашиот литературен йазик, дека той ке му даде извесна форма на литературниот йазик, но дека тоя не е ко-

нечно, дека тоа во историческиот процес кйе трпи промени, кйе се ко-
регира во смисла на попрактичното, поблиското до културните нужди на
нашиот народ.

Нека не го плаши и обезкуражуе никого дека во нашиот литера-
турен йазик сега засега немаме научни термини, зборои или изрази за
искажуенйе на ова или она. Нашиот народ до сега немал нужда и затоа
не ги направил во свойот народен йазик. А тоа значи дека секой народ за-
висно од економиката и друштвено—политичката форма койа што живее
го оформуе и йазикот. Понатака секойа епоха има свой йазик, што йа
представуе во извесна смисла старата основа, обновена при новите кон-
кретни условия. Йас не знам дека можел некой да тврди оти во перио-
дот на оформуенйето на еден йазик општо од народен во литературен ги
имало сите оние йазични форми што му се нужни на еден литературен
йазик. Во той период сите литературни йазици се сиромашни во овой
или оной однос. Во понатакшните периоди на свойот развиток тие до-
биваат онаква форма каква што е нужна за дадениот период. Се раз-
бира дека таа кай разни народи врви со различно темпо, зависно од ком-
плексот на се она што го офортуе еден народ како таков.

Констатирав дека оваа форма на нашиот литературен йазик што
йа денес имаме векйе действителност. Основните линии по кои што са
движи тоя во груби црти линийата на развитокот на нашите централни
говори. Тие како найпредставителни говори од нашите народни говори
имаат право, земайки ги сите фактори во предвид, да ги представуат
нашите народни говори преку литературниот йазик. Йасно е дека сите
наши народни говори не можат да влезат во основата на литературниот
йазик, но тоа не значи дека много форми и от другите наши говори не
влегле или не ке влезат во нашиот литературен йазик. Поетите и кул-
турните работници од разни наши краишта и говорни целости ке внесат
извесни нужни елементи од своите говори во литературниот йазик. Па и
нашиот денешен литературен йазик има доста форми што излегуат од
рамките на централните говори. Така основата на литературниот йазик
ке биде проширена и разработена.

Природна последица од кажаното малку погоре е дека нашииот ли-
тературен йазик се малку помалку ке се одалечуе од народните говори.
Оддалечуейки се од нив, той во извесна смисла нив ке ги сврзуе и сое-
динуе. Така той ке стане културен представник на нашите народни го-
вори и носител на нашето йазично единство. Оттука е йасно дека ние-
ден чисто народен говор нема да биде еднаков со литературниот йазик.
Дури и денешниов период и од неговиот развиток го покажуе тоа недво-
смислено. Затова се наложуе да се учи днешниот литературен йазик, да
се прави поредба мегйу нашиот народен говор и днешнава форма на на-
шиот литературен йазик. Така поредейки го свойот народен говор и ли-
тературниот йазик, кйе дойдеме до поправилно разбиранйе на литератур-
нийот йазик. Значи, литературният йазик требе да се учи.

Учителството и нашата интелигенцийа треба први да дадат пример
за тоа. Но, како што констатирав и порано, за мнозина това е споредна,
дури и неприйатна работа. Во секой случай ке требе да се ослободиме
од такви разбиранйа. Учителството и иначе, а и по свойата ролйа што йа
има денска кай нас, треба да го схване тоа и прво да даде импулс за
тоа. Тоа треба не само да го научи литературниот йазик и да го пре-
даде своите васпитаници, но да ги убеди заблудените дека секойе друго
гледанйе и немарност кои нашиот литературен йазик иде во прилог на
нашите неприйатели, кои што бараат на секаде слабо место за да не
атакуат. Учителството и нашата интелигенцийа треба да ги гледаат дене-

шните културни наши нужди во историска перспектива, и ползуейки го знанието за минатото, да му даваат правилна насока и на денешното, при денешните конкретни услови. Така гледайки на тоа, тие ке си свршат една от своите културни должности кон свойот народ, а тоа е она што го бара од нив нашето време.

Анг. Томов

Местото и значението на „Одрински глас“ в македонското революционно движение

Бъдещият историк на революционното движение в Македония и Одринско ще трябва обезателно да отдели някоя страница и за в. „Одрински глас“, за неговите идеи и за оказаното от него въздействие върху поменатото движение сред един важен исторически момент.

Хр. Силянов в своята книга „Освободителните борби на Македония“ е почувствувал тая необходимост и се е спрял върху „Одрински глас“. Той обаче, е възпрепятстван напълно от своите великобългарски разбирания да направи една колко-годе обективна оценка на идеите на „Одрински глас“, на неговото значение за македонското революционно движение. Той представя казания в-к в една лъжлива светлина, отношението му към него е пренебрежително и отрицателно. Естествено е, че не можем да очакваме друго отнасяне от един истроик, който по принцип заема отрицателна позиция спрямо левичарските прояви и насоки в македонските революционни борби, смятайки ги като резултат на мъгляв идеализъм, на пакостно революционно сектанство и зловредни външни влияния.

Подобно отношение е имала спрямо „Одрински глас“ и голяма част от самата емигрантска тракийска интилигенция, която е сляпа и безкритична проводница на агресивния български национализъм и заедно с българските правителства споделя голямата отговорност за катастрофите и неизмеримите страдания, които поменатата политика донесе на българското население на някогашна турска Тракия.

„Одрински глас“ се яви и съществува през един критичен момент в македонското революционно движение, през който се подготви и извърши един много важен прелом. Последният се изрази главно в младотурския преврат и в смяната на хамидовската тирания с конституционния режим на младотурците. Значението на „Одрински глас“ е именно в това, че той допринесе твърде много за правилното ориентиране на федералистичното крило на македонските революционери сред изменилите се рязко и много бързо обществени условия.

⁂

Както посочихме в миналия брой на „Македонска мисъл“[1]), революционното движение и борческото македонско население в предвечерието на младотурския преврат се намираха в едно грозно положение: революционната организация агонизираше, губеше последните си сили в една отчаяна, напрегната, непосилна вече борба срещу настъплението на голяма и засилваща се вражеска коалиция. За това грозно положение говорят много красноречиво и следните документи из архивата на Централния комитет на ВМРО в Солун:

---

[1]) Революционното движение в Македония в предвечерието на младотурския преврат.

Писмо на Ц. к. до Окр. к. в Солун (13. VI. 1906 г.):

„Общото положение е близко до плачевно. Навсякъде организацията претърпява тежки удари; губят се сили, без да могат да се възстановят. От две години противобългарската коалиция действува и прави големи успехи. Правителството действува умело против организацията, дига безшумно афери, арестува последните сили; то пригоди част от войската за преследване на четите, създаде военни центрове и пръсна войски навсякъде. Гърци и сърби улесниха правителството. Няма окръг, който да не чувствува тяхните удари. От много райони не можем да ги изпъдим. Условията за сега им благоприятствуват. Гдето няма гръцки и сръбски чети, действуват турски качаци с обири и убийства. Посред село те убиват, чувствайки благосконността на войската спрямо себе си".

Протокол на Окр. к-т в Солун (25. X. 1907 г.):

„Положението в окръга може да се окачестви като най-тежка криза, то надминава всичко преживяно до сега. Само в някои околии има организация в същинска смисъл на думата. В Гевгели, Енидже-Вардар, Воден, Кукуш, може да се каже, че организация няма. В Гевгелийско и Воденско само отделни харамийски чети върлуват. Причината е в липса на легални и нелегални дейци, на хора. За някаква връзка между разните околии и дума не може да става."

За попълване на картината трябва да вземем предвид и крайно изострената кървава борба между федералистичното и обединистическото крило в македонското революционно движение, жертва на която станаха Гарванов и Сарафов.

Докато хамидовската власт в Македония продължаваше да „разрешава" македонския въпрос с присъщите ѝ методи, тоя въпрос не преставаше да занимава европейската дипломация, борбата между разните лагери по тоя въпрос продължаваше, но това бе борба не за свободите и правата на мъченическото македонско население, оставено от тази дипломация на Берлинския конгрес в ноктите на „кървавия султан", а за империалистически интереси и домогвания; извършваше се една позорна търговия със съдбата на поменатото население и с бъдещето на балканските народи. Германски военни инструктори обучаваха турската армия, учеха я как да воюва против четите, а германските капиталисти организираха експлоатацията на природните богатства и трудовата човешка сила на отоманските народи и на първо място грамадното предприятие, наречено Багдатска ж. п. линия, която трябваше да свърже Цариград с Персийския залив през Месопотамия. „Реформаторката" Австро-Унгария също не забравяше, че трябва да получи своята награда за големите услуги, които правеше на Хамида. Една ценна придобивка за нея бе концесията за санджанската железница, която трябваше да свърже Митровица със Скопие и Солун. Француските, английски и руски капиталисти искаха своя реванш, в името на принципа за равновесието.

За хората с прозорлива политическа мисъл ставаше до очевидност ясно, че каузата на великобългаризма може да се смята за сигурно проиграна, че великобългарската политика неминуемо води към пълно опропастяване на славянското население в Македония и нещо покече — излага на големи рискове съществуването на самата българска държава. Оставаше само един спасителен път — тоя на съгласуваната борба на прогресивните сили от всички националности по посока на тържествуващата трудова демокрацията. Но за това трябваше да се яви на политическата сцена в самата Турция оная прогресивна и революционна сила, която днес навсякъде изпъква като главен фактор на федерализма и истинската демокрация, трябваше да се яви работническата класа със нейните професионални, политически и културни организации.

Ролята на „Одрински глас“ в македонското революционно движение бе именно тая — да посочи, че в Отоманската империя се създава бързо модерен капитализъм, че тя неизбежно върви към индустриализиране и модернизиране, че нови обществени революционни сили се надигат и заемат своето важно място на обществената арена, че самото младотурско движение, даващо признаци на бързо засилване, представлява сигурен предвестник на едно широко революционно движение, зараждащо се вече сред мюсюлманските маси. Така, сред бушуващата буря в океана на политическия живот на Турция, сред подтискащата всички безнадеждност, „Одрински глас“ идваше да нададе пръв ободрителния вик, сочейки спасителен бряг.

* * *

„Одрински глас“ възникна като орган на тракийската емиграция в България. Съвсем не е случайност, че тъкмо в тая му роля на него именно бе съдено да сочи нови перспективи, нови пътища и методи на борба.

В турска Тракия макар да липсваха сръбски, гръцки и албански чети, положението на българското население не бе никак по-добро от това на македонското. Преображенското възстание бе довело до много тежки последици за тракийци и особено за тия от северо-източна турска Тракия. Голяма част от това население бе емигрирало в България и неможеше да се завърне в родните огнища. И тук хамидовската власт прилагаше най-систематично и брутално всички насилнически методи за „разрешение“ на националния въпрос: даден бе ход на един грозен терор, навсякъде по българските села бяха разквартирувани турски войски, раздухваха се четнически афери и широко се използуваха за смазване на самото населнние, даден бе засилен ход и на тъй наречената мухаджирска политика, като се отнемаха мерите на българските села и се заселваха мюсюлмански преселници, за които българите бяха вражеско население, подлежаще на ограбване, тормоз и прогонване; изнудванията, рушветчилъка, непосилните данъци, пълната несигурност — всичко това бяха вече „дребни“ и „обикновенни“ работи на ежедневието. Всеки българин бе смятан заподозрян и опасен враг на държавата и падишаха; всеки трябваше да живее под тормоза на дебнещо го нещастие.

И тук турските и гръцки националисти се оказаха в единен фронт срещу българския елемент. Гърците, добре организирани около своите черковно-училищни общини, около своите економически и политически сдружения, изполэваха най-широко събудилата се сред турското население и турските власти враждебност срещу бунтуващото се българско население; българските търговци и занаятчии трябваше да бъдат смазани економически; българските работници биват възпрепятствани да постъпват на работа в големите предприятия и особено в тютюновите работилници; систематическите клевети и доносничества срещу българскатта интлигенция бяха в пълен ход.

Перспективите, които се разкриваха за Одринско, бяха мрачни и съвсем нерадостни. Тук нямаше място за никакви илюзии. Одринско, въпреки дадените голями жертви, не бе удосгоено ни най-малко с какви да са реформаторски грижи, то бе изключено от реформената акция на европейските сили. Явно беше, че само една успешна война от страна на България би могла да донесе благоприятна промяна в положението.

И в тая посока обаче, големите първоначални илюзии бързо се изпаряваха. Не можеше да се пренебрегва и обстоятелството, че даже при една такава война, царската руска дипломация не би погледнала благосклонно на едно разширение на българските граница към посока на Босфора.

Оставаше прочее да се разчита на едно модернизиране и демократизиране на турската държава. Едно засилващо се сътрудничество на българския елемент с прогресивните и революционни сили в Одринско и в цялата империя за демократизирането на последната щеше да допринесе извънредно много за създаване максимум благоприятни условия за неговото съществуване и преуспяване.

В тая посока именно насочиха силите си хората около „Одрински глас". поставяки си за главна задача да създадат, преди всичко, идейните предпоставки за такова едно сътрудничество.

„Одрински глас" възникна едновременно с формирането на Съюза на тракийските емигрантски братства през есента на 1907 год. Идейното оформяване обаче, на групата около „Одр. глас" бе започнало много порано и бе се изразило в издаване на един сборник от статии във формата на „Одринско календарче за 1908 г." В тоя сборник се разглеждаха всички болни въпроси, с които трябваше да се занимае учредителният конгрес на съюза на тракийските братства. В тоя сборник бяха поместени статии на следните теми: от Анг. п. Киров: За положението в Одринско; По новите афери в Одринско; Защо реформите не се простяха в Одринско; Ролята на емиграцията. От Анг. Томов: Критически поглед върху досегашната революционна дейност в Одринско; Как ще се освободи Одринско. От Хр. Караманджуков: Четничеството в Одринско; Належаща културна дейност в Одринско. От Д. Катерински: Бележки върху революционната организация в Одринско.

Един от най болните въпроси, който бе предмет на поменатия сборник на самия конгрес, и с който твърде много трябваше да се занимава и в „Одрински глас", бе тоя за четничеството. Тоя въпрос занимаваше твърде живо и македонските революционери; и сред последните бе оформено едно силно критическо и отрицателно течение спрямо четите, които бяха станали непоносим товар за борческото население, особено чрез причиняваните от него афери.

Но докато съществуването на четите в Македония можеше да се оправдае с необходимостта да се отбраняват позициите на ВМРО срещу повсеместната съгласувана атака от страна на сръбските, гръцките, албанските, турските и върховистките чети и самата власт, по отношение на Одринско това оправдаиие неможеше да съществува. При това, тук израждането на четничеството при пълното разнищване на революционната организация бе отишло много напред- Пакостите от него, най вече поради афери, създавани често чрез предателство на предали се на властта четници, бяха така големи и очевидни, че повикът срещу четите стана всеобщ и обедини цялата тракийска емиграция в едно общо искане. което на учредителния конгрес на съюза на тракийските братства бе изразено по един най-категоричен начин.

Както в посочения сборник, така и на конгреса бе поставен на важно място и въпросът: каква дейност трябва да се развива в Одринско. В момента друг отговор не можеше да съществува, освен тоя: повъзможност усилията на всички прогресивни тракийски българи трябва да бъдат насочени към запазване и заздравяване стопанските, културните и просветни позиции на българското население в турска Тракия.

В статията обаче „Как ще се освободи Одринско?" се развиваха вече идеите, че турската държава неизбежно върви към модернизиране, към парламентаризъм, към демократазиране, че нови прогресивни и революционни сили изпъкват на обществената арена и че нови възможности и изгледи се откриват за борческото българско население в Турция.

Поради своята идейна оформеност, групата около сборника можа да заеме в конгреса на братствата, а също и в избрания от него управителен съвет, ръководно място. Тя можа да вземе в своите ръце и съюзния вестник „Одрински глас". По тоя начин вестникът дойде да доразвие идеите на сборника.

„Одрински глас" не престана от първия до последния си брой да води борба срещу отживялото и пакостно вече четничество. В тая посока той срещна силен отпор от средата на „новите върховисти" около в. „Илинден", за които Одринско представляваше сигурен периметър, който им осигуряваше обществено значение, материални средства, а освен това снабдяваше ги със заръчани пълномощия за да го представляват на разни конгреси на ВМРО. Тия хора поведоха една чисто клеветническа кампания срещу вестника, хвърляйки върху него едва ли не цялата вина за деморализацията на четничеството. Тук се отличи особено много скритият зад псевдоним Август македонски деятел върховист.

„Одрински глас" не престана да се занимава изобщо и с тежкото положение на българското население в Одринско, с новите афери, с мухаджирската политика на турското правителство, с терора на турската власт, със съдбата на затворниците и заточенците, с тракийската емиграция и нейните организационни въпроси. Тоя отдел бе застъпен главно със статиите на Анг. п Киров, секретар на съюза.

Но всичко това не беше същественото за хората от „Одрински глас", тяхното внимание трябваше да бъде отправено най вече в посока да се дирят и сочат новите обществени сили в живота на отоманската империя, новите пътища и методи на борба, както и да се привлечат около вестника хора, които да споделят основната му идейна насока.

Още с втория си брой „Одрински глас" поде въпроса за индустриализирането и демократизирането на Турция. Това бе направено главно чрез подлистниците на Адриян (А. Томов) под заглавие: „Източният въпрос в последната му фаза", следващи в 11 броя на вестника. Тук се говореше главно за навлизането на турската държава в ерата на капитализма, за големите завоевания на чуждестрания капитал в Турция, за огромното стопанско значение на „Багдатската" ж. п. линия, за откриващите се възможности за една бърза еволюция на стопанския и политически живот в страната и за непреодилимите трудности, които изпъкват вече пред всички ония, които желаят да разрешават „източния въпрос" чрез война и разпокъсване на турската държава.

Начиная от втория брой, в три статии под надслов „Опозиционното движение в Турция", П. Богданов (Павел Делирадев) изнесе ценен материал за възникващите революционни движения в Турция, както и за конгреса на „опозиционните партии" в Париж, през м. декември 1907 г.

В тоя конгрес бяха взели участие следните групировки: Дружеството „Терекки" (прогрес), Турският комитет „Иттихад ве тереки" (обединение и напредък), Арменската революционна организация „Дрошак", Отоманско-еврейско революционно дружество в Каиро, Дружеството на арабските младежи, Арменско-балканско революционно дружество в Пловдив, Арменското революционно дружество „Хайреник", Комитета „Апли-Османи" в Египет.

В статиите на П. Делирадев бе дадена и деклерацията на конгреса, в която се казваше:

„Конгресът на опозиционните партии, които работят в Турция, свикан на 27—29 декември, заявява, че приема солидарността на всички народи от турската империя, които заедно страдат от деспотичния и станал отвратителен в очите на целия свят режим с чудовищните престъпления на сегашния управник Абдул Хамид II“.

„Туй управление от 30 години насам е било съсипателно не само, както обикновено погрешно се мисли, за християнските народи, които султанът преследваше и колеше за свой собствен интерес, но и за самите турци, съсипани, обърнати в роби, заточавани, убивани, най-после несправедливо обвинявани от общественото мнение на цивилизованите народи, което ги е държало отговорни за атентатите против човещината, извършени от управника и злодейците, които го заобикалят. Един след друг, всички народи в империята са били жертва на престъпната лудост на Абдул Хамид; един след друг той ги е опълчвал един против друг, като е извиквал и подържал изкуствена религиозна и расова умраза: турци, арменци, гърци, българи, власи, араби, евреи, друзи, кюрди изпитаха преследванията, изгнанията, заточаванията и кланетата, а арменските кланета, които увенчават всичките му минали злодения, са дали на техния автор, който още продължава своето престъпно дело в Арабия, имената *велик убиец* и *червен султан*.

„Вън от тези престъпления Абдул Хамид е преследвал една политика на бавно унищожение, което разруши всичките жизнени сили на Турция, парализира всякакъв умствен, икономически, културен и обществен живот.

„Той (Абдул Хамид) се бои от образованието и културата, които формират съзнателно мислящите хора и — доколкото можеше — ограничи общото образование и отне на жадните за знание народи средствата да се учат. Той затвори училищата, хвърли в затвора учителите, прогони учениците и в заведенията, които остави да съществуват, почти унищожи учението с изтъпленията на една невиждана цензура.

„В същото време печатът е забранен. Нему е позволено да съобщава само пропустнатите от властта или измислени новини и по такъв начин турската империя, по волята на своя господар, е като оградена от стена на невежество и лъжи.

„Той се противопоставил не само на умственото развитие, най ценното от всичките, но Абдул Хамид не е искал да даде, макар и в робството, относително благосъстояние на тези народи. И в тази област царува съсипия, мизерия и глад. Несправедливите данъци, събирани в провинциите от безчестни и свирепи чиновници, съвсем не служат за постройката на пътища и канали, а за да пълнят касите на двореца, да хранят с труда си неработящата илдъзката клика, за подкупване на шпиони и в странство на раболепни вестници, които лъжат Европа за положението в Турция и славословят Абдул Хамида — най големия враг на своето отечество.

„Запрещението на свободното движение в страната и систематическото отказване на паспорти правят невъзможна всяка търговска дейност. Данъчното бреме, несигурността на собствеността, липсата на средства за съобщения разрушиха земеделието. Най надарените от природата области, които бяха житници за цял свет, днес са пустини. Минните и горски богатства стоят неразработени и раздадените концесии на международни финансисти, които са наводнили империята, не служат за общото благосъстояние на страната, а за личните интереси на шепа хищници.

НАР. К УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

„И масово, от всички части на империята, жители от най различни раси и религии, напущат земята, дето са били родени и отиват другаде, в Еврога или Америка, да търсят каква годе свобода, безопастност и средства за съществуване. Емиграцията и гладът продължават делото на изтреблението и обезлюдяват страната.

„В своите вънкашни отношения отчаяното положение на Турция е още по-плачевно. Чрез своята лична дипломация Абдул Хамид е окончателно дискредитирал империята. Той отблъсна симпатиите на великите либерални сили, които във времето на Парижкия и Берлинския трактати бяха избавили империята от едно окончателно разпокъсване в замяна на известните реформи, които, ако бяха реализирани на време, щяха да осигурят възраждането и благоденствието на страната. Напротив, чрез неприлагането на реформите, толкова пъти тържествено обещавани, днешният султан предизвика в средата на своите поданници въстаннически движения, предизвика съвършенно законни революционни движения, а от страна на европейски сили многобройни намесвания, винаги оправдавани от неговата зла воля. Тази гибелна политика докара териториалното намаление; ако тя продължи още няколко само време, и други части от империята, като Албания, Македония, Арабия, Армения в едно късо време неизбежно ще бъдат откъснати от нея, доведени до състоянието на едно пълно разсипване, от което изключително ще се възползуват силите, било за едно увеличение на своята територия, било за своите колониални владения, било пък за финансови облаги.

„До сега ревилюционните движения, предизвикани от това положение на работите, бяха строго разграничени едно от друго; днес обаче, общото действие на много места между мусулманите и християните доказа, че чашата на страданието е препълнена за всички народности в империята, които вече схващат, че султанът ги води към пропастта. Днес за всеки, който е способен да мисли, е ясно вече, че само една немедлена промяна в управлението на Турция е в състояние да попречи последната катастрофа и окончателното разнебитване на империята: трябва следователно, колкото се може по-скоро и със всички възможни средства да се свали режима, който е причинил такова бедствие на страната“.

Тази декларация на конгреса беше и една атестация за разбиранията на ония младотурски среди, които даваха тон на парижкия конгрес и на самото младотурско движение. Естествено, хората около „Одрински глас“ си даваха точна смятка, че имат насреща едно умерено опозиционно движение, но те се надяваха да видят в скоро време това движение да еволюира в ляво под въздействието на революционизиращите се маси и на по крайните национал-освободителни организации на арменци и др. В тая посока трябваше да упражни своето въздейсевие и левицата във ВМРО.

Една от важните задачи на хората около „Одр. глас“ бе да следят и отбелязват всички ония прояви в живота на Турция, които говореха за появяването на нови революционни сили и за засилване на масовите обществени движения. В колоните на вестника почнаха да се явяват съобщения за общи протестни и революционни акции на мюсулмани, арменци и др. националности; изнесени бяха подробности и за едно истинско масово възстание в Ерзерум.

По тоя последния случай ето какви интересни сведения бяха дадени из един вестник, излизащ в Баку:

„По настоящем в Ерзерум са изминали вече дните на първите сблъсквания и всичката власт от ръцете на щатските чиновници е минала в местния меджлис (съвет), съставен от изборни депутати. Представителите на „законната“ власт били прогонени от тълпата на революционерите из правителствените учреждения (пощенски чиновници, полиция), а други пък предпочели навреме да се скрият, като се страхували от народния съд и саморазправата. Меджлисът се грижи за текущите дела, за обществената безопасност и чака отговора от Цариград на изпратената „нота“. В последната на пунктове са изложени многочислените искания, които изработил меджлисът и които биха могли да усмирят възбунтувалото се население . . . Най-голямото искане на ерзерумци е да се признае за законен съществуващия вече меджлис и да му се дадат права на автономно местно учреждение, на което трябва да бъдат подчинени всички провинциални правителствени агенти“.

Не оставаха неотбелязани и всички ония признаци, които сочеха засилване на младотурското движение в Европейска Турция. За такова засилване говореха станалите арести на младотурци в Цариград, в Солун и др. градове. В началото на 1908 г. в Солун бяха арестувани около 50 д. турци — ученици от правното училище, офицери и митнически чиновници.

* * *

Една от най-важните теми, засягани често в уводни и др. статии на вестника, бе тая за налагащата се при новите условия революционна дейност в Одринско и Македония. Още в петия брой на вестника бяха заети по тоя въпрос много ясни позиции чрез една увода статия под надслов: „Как трябва да се действува в бъдеще в Одринско?“ В тая статия се казваше следното:

„Днес на всички трябва да стане ясно, че свободата на българите в Македония и Одринско не може да се достигне по пътя на откъсването на тия области от империята и тяхното автономизиране, като първа стъпка към обединяване с България, нито пък като реформиране на тия области независимо от останалата турска империя, което реформиране може да стане само с външна намеса, защото българското население в тия проивинции, борейки се самò, неможе без външна помощ нищо да достигне, освен самоунищожение. Пътят за достигане свободен живот на роба в Македония и Одринско е пътя на реформирането на цяла Турция, наложено от съгласуваните усилия на възрастващите революционни течения от всички националности, които всички се задушават от непоносимия монархически режим. Революционното движение в Македония и Одринско е поставено пред прага на едно пречупване, каквото направи арменското революционно движение, след като повече от сто хиляди арменци загинаха под ножа на султанските войски и мохамедански тълпи. Македонските и одрински революционери трябва да станат в Европейска Турция онова, което са арменците в Мала Азия — предния отряд на революционните кадри от всички националности; те трябва не да спъват, а да улесняват пробуждането на мохамеданските маси и тяхното увличане в революцията. Пътят за добиване свободата е пътя на всенародната революция в Турция“.

Колкото по-ясни се очертаваха благоприятни условия за една нова, масова революционна дейност, предимно в градовете, „Одрински глас“ преминаваше в една бойна критика срещу старите отживели средства и методи на борба. В такъв дух бяха поместени множество статии, между които: „Възкръсването на върховизма“ от П. Делирадев, бр. 4, 5, 7; „Нашите най-близки неприятели“ (А. Томов), бр. 11, „Тържеството на българската въоръжена пропаганда“ (А. Т.), бр. 12, „На кръстопът“ Н.

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА

Стойнов, бр. 10, 11, 12; „Няколко думи за „общия“ конгрес в Кюстедил“ Делирадев, бр. 11 и др.

Хората около в. „Илинден“ — теоретиците на „новия върховизъм“ не можаха да не се почувствуват пред необходимостта да отбраняват своите позиции и да обосновават своите разбирания. Така се дойде до теоретични спорове. Тоя път „илинденци“ трябваше да извадят срещу „Одрински глас“ своята „тежка“ артилерия в лицето на Данаил Крапчев и Григор Василев и да открият най-съкрушителния си огън. „Тежките“ аргументи като тоя, че турският манталитет и мюсюлманският свещен закон правят за винаги невъзможно всяко модернизиране на Турция, бяха съпроводени и с язвителна ирония срещу наивниците, които не държаха сметка нито за едното, нито за другото и правеха неверни сметки за бъдащето на Турция.

Трябва да се знае, че на времето, наистина бе нуждна не само прозорливост, но и голяма смелост, за да се отстоява, в противовес на закоравелите предубеждения, идеите за развитието и модернизирането на турската държава.

Най-важният аргумент на илинденци, обаче, бе тоя: ние не можем да чакаме несигурното възраждане на Турция и да свързваме съдбата на македонското население с тая на мюсулманските народи в империята; ние сме не за възраждането на Турция, а за автономията на Македония, към която автономия сме се доближили и която е нещо сигурно достижимо.

Животът обаче, показва, че автономията на Македония е нещо много по-неосъществима, отколкото възраждането на Турция; стигна се не до автономията, а до едно катастрофално разпокъсване на Македония, от което федералистите най-много се опасяваха.

Тия позиции на илинденци бяха най-агументирано отбивани от „Одр. глас“. В полемиката взеха участие всички почти участници във вестника, като вложиха в статиите си много жар, борческо усърдие и смелост атакувайки не само разбиранията и методите на цялата десница във ВМРО, но и политиката на българското правителство и двореца.

Но „Одрински глас“ отиде по-нататък. Той почна да развива теорията за масовите движения и революционни борби и да сочи на тракийските и македонските революционери новите средства и методи. Това стана една от най-често застъпваните теми в уводни и др., статии. Специално и основно бе разгледан въпроса в статиите на Н. Стойнов „На кръстопът“ — в три броя, и др., а също и в подлистниците под заглавие „Четничеството и революционната борба“ от Адриян — в 5 броя.

Докато десницата в ВМРО се отнесе най-неприязнено към идеите на „Одрински глас“, виждайки в последния един опасен враг, напротив, федералистическата левица, той се яви в защита на санданистите в кървавата им разпра със Сарафовци, Гарвановци, Матовци; той бе взел страната и на Чернопеев и неговите струмишки, тиквешки и солунски другари по разпрата им във срвъзка с Кюстендилския конгрес, на който струмичани бяха възпрепятствувани да вземат участие. В колоните на „Одр. глас“ се явиха публикации и коментарии по писмото на серчани в срвъзка с убийството на Гарванов и Сарафов. Тук бе напечатано и „Едно обяснение“ от Хр. Чернопеев в срвъзка със тия същи разправии.

Особено живо биде заинтересуван и увлечен от идеите на „Одр. глас“ Хр. Чернопеев, проявявайки и в тоя случай своя характер на честна, импулсивна борческа натура, възприемчива за всичко ново и прогресивно и нескована от никакви традиции и дребни съображения.

С групата на струмичани (Чернопеев, П. Самарджиев, М. Икономов, Мишо Шкартов и др.) бяха уредени редица изяснителни срещи и беседи, на които впоследствие взеха участие също така Антон Страшимиров и Гьорче Петров. Тия двамата обаче, запазиха едно резервирано отношение спрямо идеите на „Одр. глас“.

В предвечерието на младотурския преврат „Одр. глас“ се ползуваше вече с достъп във вътрешността на Македония, изпращан бе в Солун посредством австрийската поща, а също и в Серско.

В същото време групата около „Одр. глас“ бе във връзка не само с редакциите на младотърските вестници, но и с отделни арменски революционери и вече диреше пътища за установяване организационни връзки с младотурските и арменски организации в самата Турция и за отпочване изграждането на една нова рев. организация в Одринско. Младотурският вревват свари П. Делирадева при Яни Сандански и неговите другари с главната мисия да ги запознае по-основно с идеите на „Одр. глас“ и да ги насочи към една съгласувана рев. дейност с младотурските и арменски революционери.

* * *

Общата характеристика на „Одр. глас“ не би била пълна, ако не подчертая следното: за да се разбере правилно насоката на тоя вестник, трябва да се има предвид обстоятелството, че той изразяваше разбирания на отоманската, балканската и европейска действителност в светлината на марксизма; ония, които оформяваха идеите на вестника, бяха хора, проникнати от марксически разбирания; за тях националните борби на балканите и в Турция частно трябваше да бъдат съгласувани с борбите за социална правда и за осъществяване на великия социален идеал, тъй като само по тоя начин можеше да се върви към правилното и пълно разрещение на националния въпрос на Балканите, в Македония и Одринско. В сметките и предвижданията на хората около „Одр. глас“ от голяма важност бе увеличалащата се мощ на работническото движение в Европа и особено в Германия и Австро — Унгария; в тая увеличаваща се бързо мощ се виждаше приближаването на неизбежата социална революция в Европа, носеща радикални промени и в обществения и политически живот на Балканите.

Пред хората около „Одрински глас“ животът разкриваше широки перспективи за плодоносна дейност. За развиване на такава дейност обаче, беше нуждно, преди всичко, време. Младотурският преврат, който се яви като един бърз и недозрял плод вследствие на едно крайно изострено състояние на духовете сред турската интелигенция и главно турското офицерство, създаде едно съвършено ново положение и за хората около „Одрински глас“. Те бяха повикани да действуват при легални условия и при съществуващите вече групировки.

„Одрински глас“ излезе в два броя в гр. Одрин под редакцията на Анг. п. Киров. В същност обаче, той намери своето продължение във в. „Единство“ в Солун, орган на групата около Чернопеев, към която на първо време решително бе се присъединил Чудомир Кантарджиев. Редактори на тоя вестник бяхме двамата със Павел Делирадев. По-после „Одрински глас“ намери своето продължение във в. „Народна воля“ — органът на Народната федеративна партия, който излазяше под мое редакторство.

Няма да бъде ни най-малко преувеличено, ако тук подчертая, че хората от „Одрински глас“ и специално ние, двамата с П. Делирадев, съдействувахме твърде много за идейното оформяване на Народната федеративна партия, която възникна в противовес на Българските конституционни клубове и около която се групира федералистичната левица: серчани, начело с Яни Сандански, струмичани, начело с Чернопеев, тиквешани, начело с Добри Даскалов, солунчани, начело с Дим. Влахов и Хр. Янков, и др.

Явно е от тук онова влияние и въздействие, което оказа „Одрински глас“ върху македонското революционно движение при един много важен момент от неговото развитие.

Мария Д Томчева

Ударението в Воденско мъглинския говор

На юг от Кожух и Паяк планини, на изток от Дурла и Нидже планини и на север от линията Енидже Вардар — Бер се намира воденско мъгленската езикова област с селища: гр. Во́дин, села: Вла́дуву, Мисиме́р, По́т, јъво́рини, Куту̀гири, о́шлјъни, јъна́киву, Цъ̀рну—Мурѝнуву, Но́ву—се́лу, А̀рсин, Ка́миник, Пранини Рѝзуву, Урма́н—чифлик, Ба́јнъ, Въгјъ̀ни, Уриза́ри, Кулуде́и, Въртико́п, Липо́р, Тре́булиц, Св. Илијъ, Въ̀рбини, Привърте́ниц, Са́мър, Вълкуја́нуву, Те́јуву, Нѝсјъ, Ослуј, Русѝлуву, Къ̀ндриву, Дру̀шкъ, Па́тчину, Же́ръви, Чегън, Оструву, Гу̀гуву, Пискупѝјъ, Гулѝшъни, Гуле́мъ—рекъ, Курнишо́р, Мънъстѝр, Збо́рцку, Църне́шиву, Ба́'уву, Прибъ̀дищче, Стру̀пину, Пужа́рску, Пужа́рску, Тре́сину; гр. Събуцку, села: Косту̀рини, Ру̀дину, Дръгума́нци, Крунце́ливу, у̀кувиц, Джъдѝт, По́лјъни, Бѝзуву, Горно Ро́диву, Долно Ро́диву, Съръкѝнуву, По̀чип, Къ̀рла́дуву, Ца́куни, Ца́куни, Ца́куи—малъ, Бижув—ма́лъ, Турма́н—малъ, Ини—ма́лъ; град Не́гуш, села: Ве́шчицъ, Но́ву сѐлу, Житво́р, ја̀н чишчъ, Го́рну и До́лну Купа́нову, Св. Мърѝнъ, Турко́р, Лу̀кувицъ, Турума́н, Съвърнѝцъ, Урупа́н, Нио́р, Трѝслуву, Го́рнуву.

В тази езикова област се слуша особен македонски говор. Характерна особеност на този говор е редукцията на гласните звукове: а, е, о.

Гласният звук—а—независимо от произхода и мястото, което заема в думите, запазва ясния си звук само в ударени срички. Дойде ли обаче, в неударени, той се рецудира в тъмен звук — ъ.

Примери: Зъигра́лъ сува́л'кътъ; мла́дътъ же́нъ;

Също така, независимо от произхода си, и звукът—о—се чува ясно само в ударени срички; — В неударените срички о се редуцира в у.

Примери: Ка́ ти въ̀рве сѝнку ура́јниту.

При членните форми за мъжки, и среден род единствено число се явява редукция.

Съ чинѝ нѐб'ту убла́чну,

често това — у — може да се съкрати или дори съвсем да изчезне. Изобщо редукцията на неударено — а — и — о е еднакво наложена в началните средните и крайните срички. Звукът — е — в неударени срички се редуцира в — и — или в — ъ. Редуцирано — е — некъде може да се съкрати и да отпадне. Само в крайсловни срички не се редуцира.

Нивѐстъ, пилѐнътъ, ко́тъл — котълут, се смѐе, църѐши. Ка́ зна́е пра́с'ту оти вре́м'ту ки се ръсѝпе?

Отпадането на гласните звукове от средата и от края на думите, както и съкратяването на начални гласни, е често явление в воденско—мъгленската езикова област, причинено от бързия говор.

Днес в живия воденско-мългленски говор можем да срещенем думи с старинно носово произношение: тръ̀мба, ѐндро, мъ̀ндро, ѐндза, блъ̀нда, гъ̀нгъм, зънгъра́шкъ и др. В повечето случаи голямата носовка изгубила своето носово произношение. Напр. пъда́р, мъ̀къ, гъ̀скъ, пъ̀т. дъб, мъ̀ж.

Произношението на носовката ѧ се сляло с гласежа на етимологично — е — пет, рет, сѐдъм, пѐдъ, зѐт, лѐжъм, грѐдъ, чѐду и др.

Кирилометодиевият гутурал Ъ (ер) в повечето думи се е изяснил в — о: бочвъ, со́н, мо́х, то́кму, зо́лвъ, бо́злик, дом, во́шкъ и др.

В думите: во́сук, пѐсук, дрѝсук, пѐтук, кро́тук, дубѝтук, тъмният звук Ъ се изяснява в „О“, а после се редуцира в — у — Има думи където този Ъ е запазил тъмния си гласеж. Такива са думите с суфикс ЪР: о́дър, ѝтър, мо́кър, ѐндър, о́стър, вѐтър. Изключение прави само думата свекур с редуцирано о от изяснен Ъ.

Палаталният Ь (ер) в някои случаи в този го̀вор се е изравнил с Ъ лъскъм (льщ), мъскъ, (мьск), мъглъ (мьгла). В шопнъм от шъпнъм вм кирилометодиево шьпнъм, вторично Ъ се изяснява в Ъ. Когато О от вторично Ъ се намира в неударена сричка, то се редуцира в У: шупну̀въм, шуна́јте, се́дум, о́сум и др. В други случай Ь — се изяснил в—е— : те́нку, те́мну, де́н, ле́син (ле́син (ль), ле́пъм (льп).

Изяснено — е — се рецудира в — и — подобно на етимологично „е“: бле́дин, сѝлин, дне́шин, мра́чин, ле́син, до́лин, де́син. пре́син, мѝрин, и други.

В повечето думи на воденско-мъгленския говор наблюдаваме к' и г' за tj и dj: кујк'ъ, свејк'ъ вре́јкъ, пле́јки, но́јк, ке́ркъ, меіѓъ, нъ̀ојгъм, га́јки, ве́чјги и др. Ке-ки от tj сіб — χοιιѧ.

Срещат се думи и форми, в които наместо tj и dj явяват се шч жджш: мъшче́ркъ, мъшче́ъ, шчицъ, сно́шчи, гуришчѝнъ, прибъдишче дъжджилѝву, дожгна, вижджа́ркъ, къдижджен, чу̀жджу, пре̓жджъ и др.

Една морфологична особеност на този говор е членната форма. Членът на съществителнитѐ, прилагателните и местоименията според фонетиката на този говор е следният: за м. р. ед. ч. ут, ут; те, тъ.

Ва́мпирут, късме́тут, прига́чут — прига́чите дулѝшчъ, кръ̀йшчътъ; Во урачут извъдѝл една́ бра́здъ, дигна́л ра́л'ту, върна́л вуло́в'те нъ дру̀гътъ стра́нъ.

за ж. р. тъ, мн. ч. те: ку̀ікътъ — ку̀іките: кълѝнкътъ — кълѝнките; Ъ се́гъ фѐрли суфа́лкът су ле́вътъ ръ̀къ удле́ву па сте́гни ко́н'цут.

за ср. р. ед. ч. ту и мн, ч. тъ: се́луту — се́лътъ; ѝм'ту — имѝјнътъ, мите́јниту, лѝц'ту, ка стигна́л у то се́л'ту де́къ тка́лъ.

Важна и характерна фонетична особеност на воденско-мъглевския говор е ударението. На него се дължи редукцията на гласните звукове а — е — о — В общославянския език ударението е било музикално и свързано с квантитета. В руски, български и македонски езици днес ударението е експираторно. Общославянският език е имал неопределено; но постоянно ударение, т. е. ударението не падало на една определена сричка от всека дума, но си оставало там, където е било първоначално през цялата флексия на думата. Разклащането на ударението започнало с изчезване на еровете и появата на дългите ударени срички. Днес в едни славянски езици ударението пада върху един и същи слог, без да се променя след изменението на думата по форма; у други, каквито са български, руски и македонски, ударението не е определено и не пада винаги на една и съща сричка. В воденско-мъгленската говорна област, която е част от южна Македония, с главни селища: Кукуш, Дойран, Воден, Мъглен, Гевгели и североизточните солунски села, владее разносрично неопределено ударение, с стремеж да се ограничи върху последните три срички.

Чуве́кут, во̀лут, ку̀читу, маіму̀нут

и тъка́ чувѐкут ду, тридѐсе гудѝни живу̀въ чувѐчку живо̀т слубо́дну; ут триде́се гудѝни ду пе́јсът во́лску живо́т, си кла́въ јаре́мут нъ вра̀тут ръбо́тъ и с мъ̀чи, зъ дъ къзандѝсъ па́ри зъ дъ ра́ни же́нъ и де́цъ Нъ пе́јсът гудѝни, ка́ту стане, та́м ки ста́не чува̀ч. Ут пе́јсът ду сидумде́сът гудѝни живу̀въ кучѐску живо́т — цел де́н съ ка́ръ су дума̀шните си; за ма́лце не́шчу најду̀въ ма̀нъ дъ псу́е, дъ съ ка̀ръ и дъ вѝкъ. Ут сидумде́сът гудѝни нъ се́дне, ду дивиде́сът живу̀въ мъјму̀нску живот, съ̀те ву ку̀јкјътъ си ѝгрът и се сме́јът су не́гу се чѝне ка́ту ма́лку де́те или ка́ту ма́јмун.

Б. Цонев в труда си „История на българския език“ класифицира македонските говори, според ударението им в пет говорни групи, в които владеят пет акцентни системи. Във воденско мъгленската говорна област, според тази класификация владее полуопределено двусрично ударение с малки изключения. Поради оскъдния езиков материял, с които е боравел, той не е могъл да дойде до правилни изводи. Димитър Мирчев в статията си „Кукушко воденски говор“, поместена в Македонски сборник година 18 се съгласява с Б. Цонев, посочвайки само, някои изключения. Д. Иванов в книгата си Гевгелийски говор добавя само, че се срещат думи и с третосрично ударение. Най-обстойно проучва и изследва воденско мъгленското ударение Велко Думев. Той е роден в град Воден, израстнал е там и владее родния си език. След като завършва висшето си образование в Софийския университет по славянска филология, той продължително изучава особеностите на този говор. Плод на това проучване и изследване е монографията му „Воденски говор“ поместена в Македонски преглед, година 13, книга 3 и 4. В този свой научен труд Думев идва до заключение, че ударението не е второсрично-подвижно, а разносрично подвижно, тъкмо такова, каквото е и българското ударение. Проверих истиността на неговите изводи с наблюдения върху живия воденско мъгленски говор. Уверих се, че ударението не е само неподвижно, както твърдеше Б. Цонев, но е и подвижно в известна категория от думи. При едносложните съществителни от мъжки род, забелязваме две главни групи; едни с подвижно, а други с неподвижно ударение:

гра́д, гра́дут, гръдѝшчъ, гръдѝчшътъ;
у̀м, у̀мут, умѝшчъ, умѝшчътъ;
е́ж, е́жут, ежо́ви, ежо́вте, гъ̀рб, гъ̀рбут, гърбо́ви, гърбѝшчъ; зъ̀б, зъ̀бут, зъ̀би, зъ̀бите; за́јц, за́чјцут, за́јците; мъ̀ж, мъ̀жут, мъ̀же, мъ̀жите; ро́п, ро́бут, ро́би, ро́бте; пръ̀с, пръ̀стут, пръ̀сти, пръ̀ститу; Ъдно време е́жут и лисѝцътъ съ фатѝле пубра́тим и пусистрѝмъ; По́пут се напърѝл от друјсите гудѝни ут лисѝцътъ. Дру̀гуту е блѝзу ду у̀мут. Он устъна́л нъ грубѝшчътъ.

Двусричните и многосрични съществителни от мъжки род имат неподвижно ударение. Гу утипа́л и гу припушчѝл у ъдно́ буна́р. И ъ̀ зънисе́л нъ буна́рут; Мигле́ниц — мигле́ницут; вуде́ниц — вуде́ницут; пе́сук — пе́сукут — пе́съци — пе́с'ците.

Схеми на двата вида ударения: I —́ / —́ — // — —́ — / — —́ — —

II —́ / —́ — // —́ — / —́ — — /

Първичната подвижност на ударението при съществителните от женски род не е запазена в този говор.

Кръ̀ф — кръ̀втъ; мъ̀къ — мъ̀кът — мъ̀ки — мъ̀ките; мо́мъ, мо́мътъ, мо́ми, мо́мите; сѐстръ, се́стрътъ, се́стри, се́стрите, трѐвъ, трѐвътъ, трѐви, трѐв'те; ко́зъ, ко́зътъ, ко́зи, ко́зите; църѝцъ, църѝцътъ, църѝци, църѝц'те; купрѝвъ, купрѝвътъ, купрѝви, купрѝвите; ца́рут ка видѐл мо́мътъ съ пучудѝл нъ нѐјнътъ убавѝнъ. Он пучику̀въ дъ съ въ̀рнътъ сѐстрите му.

По отношение на ударението всички имена от женски род имат второсрично, а в членуваната форма третосрично — неподвиждно ударение.

При съществителното от среден род, различаваме два разреда: едни с неподвожно ударение на коренната сричка и други с ударение върху суфикасната сричка в множествено число.

Примери: пѐрце, пѐрциту, пѐрцъ, пѐрцътъ; жѝту, жѝтуту, жѝтъ, фѝтътъ; слъ̀нце, слъ̀нциту, слъ̀нцъ, слъ̀нцътъ; мѐсту, мѐстуту, мѐстъ мѐстътъ;
кло́бку, кло́бкуту, клубчѝјнъ, клубчѝјнътъ; раму, рамуту, ръмѐјнъ, ръмёјнътъ; съ̀рце, съ̀рциту, сърцѝјнъ, сърцѝјнътъ. Еј нучѝшчъ јадѐјте, шо ки ја́јте уд ме́суту нъ во́лут амъ па́рите нъ киту̀кут дъ и уставите.

Всички имена от среден род, които в множествено число не увеличават броя на сричките с повече от една сричка имат неподвижно ударение. Щом се увеличи думата с повече от една сричка, ударението, пада върху наставката.

Схемите на думите от среден род са следните:

I —́ —́ / —́ — - // —́ — / —́ — — / II —́ - / —́ — — / — —́ — / — —́ — — /

Ударението при промяна на формата на прилагателните имена се задържа там, където е било в представителната форма.

Примери: ло́ш, ло́шъ, ло́шу, ло́ши, ло́шите; а́рен, а́рнъ, а́рну, а́рните, лѐсин, лѐснъ, лѐсну, лѐсни, лѐсните; слубо́дъ, слубо́дин, слубо́днъ, слубо́дну, слубо́дните; стра́х, стра́шин, стра́шнъ, стра́шну, стра́шните нивѐстъ, нивистѝнскъ, нивистѝнску; сира́к, сира́чку, сира́чки; мајму̀н, мајму̀нски, мајму̀нскъ, мајму̀нску.

При произведените прилагателни от съществителни, ударението се мести само тогава, когато се увеличава с повече от една сричка. Всички едносрични числителни имена са ударени. А двусричните и многосрични числителни имена имат второсрично ударение, което се запазва и при членуването им, като от второсрично става третосрично.:

две́, трѝ, четѝре, се́дум, де́сти, идина́јсът, дванајсът, седумде́сът, усумде́сът, дивиде́сът, иля̀дъ, милио́н, милио́нут, милио́ните; изкл. - ъдно́, мило̀н мило́н. Амъ, не́ му и даде́ съте съл де́сит дъде́. Не́къ ти пра́вът два́јсът ка зани и усумде́сът, ве́дръ вѝну. Има́лу нѝкуе време, ъдна́ ба́бъ но́гу сирума́шкъ. Съ чинѝъ тримѝръ. Онъ му лигна́лъ нъ скўту нъ ъдна́тъ.

Всички именителни, къси винителни и дателни форми от личните местоимения са ударени. Двусричните и третосричните имат ударение на първата сричка.

ја́с, ја̀скъ, ме́, ме́не, дъ ме́никъ; тѝ, те́бе, те́бикъ, нъ те́н; о́н не́гу нъ не́гу, нъ не́ъ: нѝјъ, вѝјъ, ва́с, о́ни, нѝх, нъ, нѝх, нъ не́ъ; Во детту шо ти и̦ нъ те́бикъ. Де́къ ки о̀јш и ја́з су те́п. Цъ̀рови не јъ зевът, дъ нѝјъ ки јъ зе́в'ме.

Всички форми на притежателните местоимения, едносрични и многосрични са ударени, Многосричните членувани или не имат ударение на първата сричка.

мо́ј, тво́ј, не́јн, не́гув, не́гуви, не́гув'те, на́ги, на́ши, ва́ши, не́јните; Мо́јту кјо́ле ки, о́де дъ ъ зе́въ. Ца̀рут ка ъ виде́л и он мо́мътъ се пучудѝл нъ не́јнътъ убавѝнъ.

Показателните местоимения във воденско-мъглеския говор са: во, ва, то, та̀, вѝјъ, тѝјъ и т. н. Их ма́ри, ко́ъ е та́ъ мъјчѝчкъ, та́ъ систрѝчкъ шо ни гу нъпръвѝ во́ до́бру. Ца́рут ка и виде́л тѝъ пръо́ви и димо́ви, рекъл. . .

Ударението във всички форми на тези местоимения пада неизменно върху първата сричка.

Всички едносрични въпросителни местоимения са ударени и носят неизмено ударение на първата сричка: ко́ј, ки́јъ, ко́е, ко̀и; чѝј, чѝјъ, чѝе, чѝи.

Ударението в ка́къф, ка́ку, ка́квѝ, само в представителните форми пада на първата сричка, а при другите форми пада на крайната сричка.

Примери: ка́квъ е та́ъ же́нъ шо се ме́не тъка́. Чѝи о́фци съ зъгўбът то ѵфча́р ки пла́къ. Чѝіъ е та́іъ дуво́ікъ шо́ ми е ра́ну рънѝлъ. Зр ко́і гу крѝиш тво̀јту бе́лу лѝце?

При неопределителните местоимения се явява ударение на първия слог с изключение на местоименията тъкъ̀ф, тъква́, тъкво́, което има крайно ударение във всички форми.

се́куі, се́ку; не́куі не́куъ ѝнъкуф ѝнъквъ нѝкъкуф, не́къкуф съ̀тъ съте и т. н.

До́шлъ нѝкуъ ба́бъ дъ си бе́ре купрѝвъ. Има́лу никуе вре́ме ъдна́ же́нъ сирума́шкъ, пу не́куі де́н на́пкун лисѝцътъ пак му вѐле нъ Туран Сѐкуъ дзо̀стръ удѐле у гръдѝн'тъ.

Всички едносрични наречия носят ударение.

ту̀к та̀м ва̀к. . . др. Уд де́къ ки вѝдиш ка́дши дъ изле́въ, нъ там дъ и во́диш свъто́вите.

Повечето наречия, които се образуват от други видове думи, задържат основните си ударения. При наречия с представка, ударенията се отмятат назад. Само представките не, ни, на, над, привличат ударението. Ударението във всички наречия без представка пада на първия слог.

спо́рну, до̀бру бъ̀ргу ле́сну ма̀лце. Не́где нѝгде нѝгнум, но́пкум но́двур, удго́ре, къде, де́к се́гъ то́гаі изкл. тъка̀ диме́к. Ами са́ъ де́къ дъ те скрѝъм. Ца́рут съ пучудил удде́къ то́лку зингин чуве́к у цъ ршчѝнът му. Удрѝли там пу мо́мътъ.

Предлозите често се свързват при живия говор със следната дума и губят ударението си.

су, ду зъ при у уш пуд и др. Ду гудѝн’тъ де́ду го́спуд па́ тръгнал пу земіътъ и пра́ву нъ та́ нѝв’тъ при уро́чут Нѝкуі вуде́ниц съ жинѝл ъдно́ вре́ме зъ ъдна́ гъркѝнъ — куко́н убърна́л о́чи нъ не́б’ту

Всички прости едносрични съюзи са неударени, а двусричните имат начално ударение.

Зъпиіа́ле къту куко́шкъ ко́гъ куткудіа́къ. Съ чу̀де ко́лку ле́сну и спо́рну съ тка́е пла̀тнуту. Де́къ ки о́іш и іас су те́п.

Двусричните глаголи носят ударение да първата сричка. При сложните глаголи ударението никога не пада върху представката.

се́гъ уд ва̀с са́към дъ ми на̀іеите ушъ трѝісът и де́вит грѝмни. Си сто̀их ъдна́ш нъ дъ̀рвуту ду ъдна́ чѐшмъ; гу утипал и гу зънесъ̀л нъ буна̀рут. Он съ пугудѝл су братут.

Глаголите със суфикс—*на*—винаги отмятат ударението си. Глаголите на—*ува*,—образувани от имена, носят ударение върху *у*, а тези на—*ва* върху сричката пред *ва*. Това засяга само сегашната и минала несвършена форма.

онъ пучику̀въ дъ съ въ̀рнът се́стрите му, а них и не́мъ. {Ба́бътъ дза́стръ, ко́гъ угре́въ слъ̀нциту о́ди дъ си бе́ре купрѝвъ. Продаі си ъ се́чъ дуламѝчкътъ дъ зе́въм нѐкуі бишлъ̀к. Съ нъучѝх ту̀рцките дъ и вре́въм уба́ву. Бъргува́іте въ дъ съ нъсъ̀ркъм рибинъ чо́рбъ бис па̀ри. Виде́ли пѝнците дѐкъ плѝвът нъд мо́риту. Прас’ту ми къжу̀въ оти врѐмиту къ съ ръсѝпе. Глаголи на у̀ва: ръсуну̀въ, нъмъхну̀въ, размину̀въм, живу̀въм и др. Зъ то́ ка́ле ста́рите чуве́ци сѐкък сбуру̀вът. Іа̀с зъфътѝх дъ гу ръспиту̀въм.

И тъй, с неподвижно ударение са всички едносрични и двусрични съществителни от м. р., които при промяна на формата си за число се увеличават само с една сричка. Кужу̀х, кужу̀хут, кужу̀си, кужу̀с’те; пала́т, пала́тут, пала́ти, палат’те;

Всички съществителни имена от ж. р.: дѝръ, дѝрътъ, дѝри, дѝрите; стра́нъ, стра́ни, стра́нътъ, стра́ните; ка́вгъ, ка́вгътъ, ка̀вги, ка́вгите.

На всички съществителни от ср. р., които в мн. ч. не се увеличават с повече от една сричка, ударението е неподвижно: пла́тну, пла́тнуту, плта̀тнъ, пла́тнътъ; гъ̀рлу, гъ̀рлуту, гъ̀рлъ, гъ̀рлътъ;

На едносричните прилагателни от трите рода: Бѐлъ, бѐлъ, бѐлу, бѐли, бѐлите; сѝін, сѝінъ, сѝіну, сѝіни, сѝіните и сѝін’те;

На местоименията: на́ш, на̀шъ, на́шу, на̀шътъ, на̀шите; ва́ш, ва́шъ ва̀ши, ваште; ко́і ко́іъ, ко́е, ко́м; тъкъ̀ф, тъква, тъквѝ, ца́л, ца́лъ ца́лу, ца́лу;

При друга група от думи ударението се мести в формите на една и съща дума. Такива са: всички едносрични съществителни от м. р., които се увеличават с повече от една сричка. Ца́р, ца̀рут, църо́ви, църо́в’те; со́н, сонут, сунѝшчъ, сунѝшчътъ; до́л, до́лут, дулѝшчъ, дулѝшчътъ; у̀м, у̀мут, умѝщъ, умѝщътъ; зѝт, зѝдут, зидо́ви, зидов’те.

Всички имена от ср. род на *н* и *т* основи, които се увеличават в множествено число с повече от една сричка и при производните думи:

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА

име, имиінъ, й̀миту, имй̀інътъ; тѐле, тѐлиту, тилй̀інъ, тилй̀інътъ; во́дъ вудинй̀цъ; сла́бус, слъбй̀ни; сирѐіне, сирина́рницъ; зѐле, зилѐн, зилинй̀шче; чувѐк. чуве́шку, чувшй̀чй̀нъ

Що се отнася до членът, той не оказва никакво влияние върху ударението.

И в глаголите се наблюдава подвижност на ударението. В сеѓашно и минало несвършено време, то неизменно пада върху една и съща сричка, но в минало свършено време и миналите причастия се отмята към края на думата.

мѐтъм мѐтиш. . . метъх метеше. . . но мите́х, мите́. . . мите́л, мите́н, ъ, у и. мо́жъм, мо́жиш. . . можех, можеше. . . но мужа́х, мужа́. . . мужал, ъ, у, и.

Ударението в повелително наклонение е също така подвижно: мѐти, мите́јте.

Ударението пада върху корена при всички думи с неподвижно ударение, В производните думи, които се увеличават с повече от една сричка, пада върху наставката.

Нѐгъ но́істу нуга́вй̀цъ нуга̀вй̀ц'те гла̀въ, гла́в'тъ гла́вите, гла́вен, възгла́ве, угла́мник; у̀стъ, у̀стътъ, у̀сти, у̀стите, у̀ста́т, у̀стй̀чкъ; пъ̀т, пъ̀тут, пътй̀шчъ, пътй̀шчътъ, пъту̀въм, пъ̀тник, пъ̀тиц, с зъпътй̀х; пръ̀с, пръ̀стут, пръ̀стите, напръ̀стник, пръ̀стинут, пръсте́інъ; пъза́р, пъза́рут, пъзърй̀шчъ, па́зър, пъзъре́інъ; бра́тъ, бра́тут, бра̀тіатъ, бра́тче, братле́нце, пубратй̀ми, бра́тски; ко́ш, ко́шут, кушо́ве, кушо́в'те куша́ръ, гу кушърй̀іъ; вра́г, вра́гут, връго́ве, връго́в'те, вра́гуву јо́йце, връгубчй̀нъ сла́мъ, сла́мътъ, сла́мите, сла́мкъ, сла́миникъ; ку̀ікіъ, ку̀іки, ку̀јкјътъ; муку̀ікй̀нъ, къшто́вник; кй̀ткъ, кй̀тки, кй̀тките съ нъкитй̀л, нъките́н, съ нъкиту̀въм; се́лу, се́лъ, сѐл'тъ, силй̀шчъ, силіа́нин, силіа́нин, силіа́ниц, сѐлску, силя̀к; дъ̀рву, дъ̀рвътъ, дръ̀вник, дръ̀вичй̀йнъ, дървар, дъ̀рвин, съ вдървй̀; сире́іне, сире́ініту, сирй̀іннътъ, сирина́р, сирина́рницъ, сирй̀шчъ, засире́нъ; ку̀че, ку̀читу, кучй̀шчъ, кучй̀інъ, куче́шку; купу̀въм, нъкупй̀х, зъкупу̀въм, прикупу̀въм; къжу̀вам, ти къжа́х, му нъкъжа́х прикъжу̀вам; се смѐіъм, се насмиіа́, нъсмиіу̀въм, мъ ръз-смиіа̀; о́дъм, зъуду̀въм, дуіду̀въм, удѐіне дуідѐјне удѐшчимицъ; тъ̀ргъм търгънй̀к търча́јне, търчѐшчимицъ; Бѐгъм, избига́, бига́јне, бига́чкъ, бигънй̀к бига́ниц;

Ударението в воденско мъгленския говор не пада никога върху представката. Редом с наставки без ударение, срещат се наставки и с ударения.

пъ̀тник, пѐсук, кро́тук, ту̀рчин, ко́рин, лѐсин, сира́к, чира́к, чувѐк, душѐк, широ́к, кърка́ч, увча̀р, злъта̀р, бръда́т, сърца́т, уре́х и др.

В този говор наставките за ж. р. ин, инъ, инкъ, ицъ, ич се явяват с ударение: Вудинй̀цъ, руднй̀нъ, гудй̀нъ плънй̀нъ, гръдй̀нъ, кугузй̀нъ, къпй̀нъ, фурй̀ни, кълй̀нъ, мъслй̀нъ, църй̀цъ, нивистй̀нск — струјнй̀цъ, чинй̀чкъ, систрй̀чкъ пусистрй̀мъ, их мари коъ е таъ мъјчй̀чкъ, таъ систрй̀чкъ шо ни гу нъпръви во добру.

Едно внимателно и всестранно проучване и изследване на ударенията на воденско мъгленския говор ще открие и случаи с изключения, които обаче, не могат да нарушат изтъкнатите общи правила. Въобще ударението в Воденско мъгленския говор е подвижно, защото не всяка дума пази своето първоначално ударение, без да го изменява според морфологичната си менитба. Повечето от употребяваните думи са с окситонно и парокситонно ударение, но има не по-малко думи с пропарокситонно ударение. В живия говор се срещат, макар и редко, думи с четвъртосрично ударение в представителната форма.

Окситонно ударение имат имената от мъжки род: чира́к, бирбѐр прига́ч, мънъстѝр търгинѝк, сирума́х, лимо́р мисимѐр и др.

Глаголите в минало несвършено време и миналите причастия купува́х, јадѐх, чишѐх, купува́н, јадѐн, нъридѐн, нъкитѐн.

Парокситонно ударение имат думите:

а) същ от ж. р.: мра́вкъ, дза́стръ, ръбо́тъ, игро́скъ, пупа́ръ, гудѝнъ, пусистрѝмъ, вудинѝца, тимъвѝцъ.

б) същ. от м. р: зо́бник, дѐвир, вѐтър, ту̀рчин, ко́съм, за̀лък, миглѐниц, буга̀рин, пужърѐниц, търго́виц, пъзърѐниц, битулча̀ниц.

г) същ. ср. р.: мѐсту, ра̀му, вну̀че, ка̀ле, ја̀iце;

Прилагателните от женски и среден род: зилѐнъ, зилѐну; цървѐнъ — цървѐну;

Всички двусрични местоимения, наречия и числителни: мѐне, тѐбе, нѐгде. нѝгде, двана̀iсът, трина̀iсът и др.

Пропарокситонно ударение се среща в имената на селища и лица: Вла̀дуву, Трѐбулиц, Църнѐшиву, Трѐсину, Чо́рнуву, Съръкѝницъ, Съръкѝнуву, Гъвъло́тицъ.

У местоименията и прилагателните: те́бикъ, мѐникъ, ѝнъкуф, нѝкъкуф, јазикъ, гуле́мичкъ, църве́ничкъ.

Четвъртосрично ударение имат притежателните прилагателни, като: Ристувицъ, До́нивиц. Та́шъвицъ, То́мувицъ, Ива́нувиц и др.

Сегашните действителни причастия: уде́шчимицъ, видешчимицъ, плите́шчимицъ, биде́шчимицъ и др.

При измененията на думите по форма ударението от крайсрично става второсрично. в ед. число членуваната и в мн. число нечленуваната форма. до̀л, до́лут, дулѝшчъ, дулѝшчътъ, со́н, со́нут, сънѝшчъ, сънѝшчътъ; во́л, во́лут, вуло́ве, було́в'те; чира̀к, чира̀кут, чира́ци, чира́ц'те.

Често втората сричка от края на думата потъмнява и съвсем изчезва, при което ударението се запазва второсрично във всички форми, освен ед. ч. нечленуваната форма. Ударението при имената от ж. р. и м. р. е второсрично. При членуването им се променя в третосрично: мра̀вкътъ, дѐвирите.

При глаголите: плѐтиме или плѐт'ме. При същите случаи думите с третосрично стават с четвъртосрично: гуле́мичкъ, големичко̀тъ цървѐничкъ и др.

Повечето от употребяваните думи в този говор имат второсрично ударение, а тези от тях, които се изменят по форма, стават с третосрично. Така че днес броят на думите с третосрично ударение би станал също така голям, ако не беше съкратяването на средни срички. В същност, ако наблюдаваме внимателно говора, ще разберем, че не винаги думите загубват средните си срички. На пръв поглед, когато слушаме воденско мъгленски говор, добиваме впечатление, че ударението има стремеж да пада на една от трите последни срички. Но ако по обстойно и внимателно проучиме говора, ще срещнеме думи с четвъртосрично, даже и с петосрично ударение. Ето защо днес можем да твърдим със сигурност, че ударението във воденско мъгленския говор е подвижно неопределено. Такова е и ударението в руски и български езици.

Хр. Вакарелски

За един трубадур на Македония

Ако за един обикновен писател днес се пише и за най-малките му и незначителни по същество писания, за един бележит народен певец заслужава да се пише и разказва много повече. Обикновени писатели днес има толкова много у всеки народ, че дори и у най-малкия те представляват цели дружества, цели писателски съюзи. А даровитите народни песнотворци са вече истинска редкост. Дори даровитите народни изпълнители: рецмиатори и певци — са толкова, че могат само с пръст да бъдат сочени.

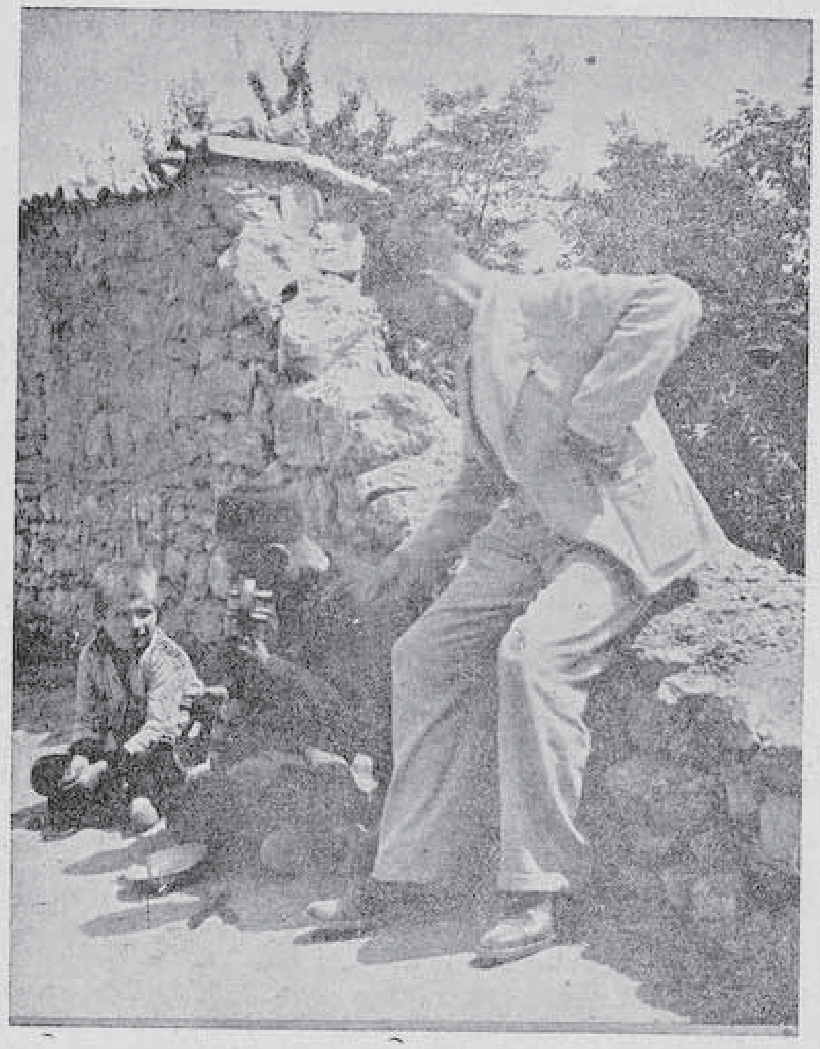

Охридския рабсод „Бай Геле"

Македония е била винаги майка на гениални песнотворци. Създаването на Кралимарковският юнашки епос е неопровержимото свидетелство за това. Епопеята на народен хероизъм — духовен, политически и военен — която обръща величавите образи на Вълкашина, Крали Марка, Дебел Новак, Болен Дойчин. Беле от Костура, Филип Маджарина и пр. и пр., разнесена далеко на север и изток на Балканския полуостров е рожба на Македония, на една природна школа в атмосферата на големите езера от Охрид до Тахино. Тия верни синове — пости, обаче, като всеки истински народен богопомазаник, не марят за своята личност и още през живота си я оставят в сянка, а след смъртта им се изгубват целостно. Една проверка из фолклорните сборници в българската, сръбската и македонската книжнини ще извади на показ десетки имена на необикновени певци из пределите на Македония. Тия певци заслужават да бъдат изтъкнати днес пред народа колкото за тяхна собствена възхвала, толко и за възхвала чрез тях на стотиците техни безименни предшественици и учители. В редицата на тия дарования ще стои без друго баба Дафина от Серес, от която на времето си Ст. Велкович записа 3 песни. В този именно ред ще стои като особено отличие и Охридският рапсод „бай Геле", още жив и един от малцината пазители на старата песен на епична традиция в Македония.

Бай Геле, наричам така сърдечно от всички в Охрид (или още „Ге'лия), чисто име е Вангел, е син на бедно охридско семейство. Лишен от детинство от зрение, той на младини се препитава с просия, в дружината на други, по-стари охридски и прилепски просяци („питачи"). Като млад още проявява будно политическо съзнание и се движи, съобразно с възможностите си, из средите на „илинденци". Дори в известни моменти е изпълнявал важни задачи в революционните движения преди и след 1903 г. Той познава всички водачи на Илинденското въстание и още живо помни тъй отдавнашните вече събития. А чрез своята гъдулка и с високо постигнатата си дарба той е увличал вредом населението из Охридско, Битолско, Прилепско, Велешко и много други краища с историите на един или други народни борци из Македония срещу народните поробители.

Заинтересуван от този знаменит певец1), бидейки през 1943 г. в Охрид, аз записах от него над 35 юнашки, исторически и революционни народни песни. Много от тях бяха негови лични творби, а другите — научени от други. За зла чест пожарът на иойната ми унищожи всичко почти. Тази участ постигна и спомените му, както и биографските данни за него. По една случайност в багажа ми са останали само три песни, които предлагам на читателите и на бъдещата народонаука за Македония. Нека това бъде същевременно и мое извинение към даровития старец, за когото се бях заловил да направя нещо за облекчение на старините му, но настъпилите събития вече през есента на 1943 и пролетта на 1944 г. ми попречиха. Дано Бог му дари още здраве, за да се порадва на свободна Македония, която може би ще успее да го възнагради по-съответно.

Трябва да забележа, че всички песни са записвани при изпълнението им, т. е. са слушани във време на пеене. Затова и ударението показва наместа известни отклонения от правилото за ударението на охридския говор. Именно, на много трисрични думи ударението пада на втората срична открая, а не на третата. По този начин певецът акцентруваше музикално своите речи.

---

1) Повече за него е писал Бр. Русич в сет. Прилози за проучване народне поезије, Белград, III, 1936, стр. 117—133).

Димко Могилчето и Шефкет Качакот

Бог да го ӯбиет, Нане, той Шефкѝ кáчакот,
Той Шефки качакот, Нане, кралод бре бѝтолски!
Сѝва кóйна вяфна, Нане, и той ми отишол,
И той ми отишъл, Нане, доле под битóля,
Доле под битóля, Нане, во село Могѝла,
Тамо ми го стре'ти, Нане, Дѝмкова невеста
Тога той му рече, Нане; Млада Димковице,
Нéщо ке те питам, Нане, прáво да ми кажеш
Каде ти йе Димко, Нане, Димко Могѝлчето?
Димкова невеста, Нане, тога що му рече:
— Ай ти Шефкѐт áго, Нане, кральот бе битóлски
Нели ме опита, Нане, прáво ке ти кєжем,
Дѝмко ти и фàти, Нане, тешките пуáии:
Долу ливатето, Нане, тамо до три мóстой.
Досега краль бéше, сѐга цáр ке бидиш!
Тога пак му рѐче, Нане, той Шефкéт ага:
— Не знáйж, Димковѝце, Нане, защо яс сум дóшóл:
Анката ме пущи, Нане, тéбе да те зéмам,
Тебе да те зéмам, Нане, да ми си слугинка,
Да ми си слугѝнка, Нáне, деца да ми държиш!
Тога що му ре'че, Нане, Димкова невеста:
— Ай ти Шефкет áго, Нане, кральод бе бѝтолски,
О'вде Димко беше, Нане, за тебе збóрвеше,
Утре той ке слѐзет, Нане, во града битоля,
Та да ти я земет, Нане, той твоята анка,
Та да ти я земет, Нане, да ми а дóнесет,
Да ми е слугинка, Нане, свини да ми ранит!
Тога се нáлути, Нане, нóгу Шефкет áга,
Еден шáмар удри, Нане, той на Димковица;
Димковица тогай, Нáне, пак що си му рече:
— Ак ма удри мене, Нане, ти бре Шефкет аго,
Димко ке ти плати, Нане, со тáкъм мáлихер,
Ми отишъл Шефкет, Нане, на кула да ручат,
Први кáшай кáсна, Нане, кашай му залепна,
Ручек си остави, Нане, и той Шефкет áга,
На сеймени викат, Нане: — Наружайте кóйна,
Да бйме битоля, Нане, валиа ме чека.
На кóйна ми вяхна, Нане, тогаз Шефкет áга,
Прет него имáше, шесседум сеймени;
Тръгна прáво Шефкет áга долу ливáтето.
Кога ми наблѝжа, Нане, там до трѝне мóстой,
Тóга му излезе, Нане, Димко могилчето,
Па му вели Димко, Нане, на той Шефкет ага:
— Добре дошъл Шефкет áга, кральод бре битолски,
На нѐбо те ба'раф, Нане, на зе'мня те нáйдоф!
Стѝга вѝва, Шефкет áга, тая бърза кóйна,
Сега Гóспот рече, Нане, кóйна да ти вявам;
Доста нóси, Шефкет áго, той сърмен е'лек,
Сега Госпот рече, Нане яз да ти го нóсам;
Доста нóси, Шефкет áго, тои голем пѝсвюль.

Сега Госпот рече, На́не, пискюль да ти земам
И да̀ го испрата, На’не, во града бито́ля,
Фурна да помета, Нане, тебе да те сме’нат
(„Сме’нат — споменат“)
Тогай му се молит, На’не, Шефкет а’га:
— Ти се молим, брате, Димко, Димко бре войвода,
Да не ме загубиш, Нане, да не остаа̀м ма’йка,
Да не остаам майка, Нане, мой мили се’стри
Да не остаам жена, Нане, и деца сира́ци!
Жа́лоит ми беше, Нане, Димко Могилчето:
— Ах бре Шефект а́го, Нане, како не’ти беше,
Како не ти беще, Нане, и на тебе жалко
Со баши бозуци, Нане, и со но́гу войска.
Се кога си идеш, На́не, по битолски села
Раята я мъчиш, Нане, ко̀зари, ю̀фчари
Спѝци под бо́рина, Нане, подно́кти му го́риш
За да ка́жат они, Нане, каде са кумѝти,
Даде Го́спот сега, Нане, ти сам да и видиш!
Шефкет му се молит, На’не: — Аман, Димко братче,
Я сум то направил, Нане, ти да го праиш;
Ке ти давам сега, Нане, шесто’тина лѝри,
Са́мо да ме пустиш, На́не, жѝво да си о’дам
Да си вѝдим, ма́йка, На’не, и жена и деца,
Утре уш ѝляда, На́не, яс ке ти пущеам.
Тога тъ̀ргна Дѝмко, Нане, бръ’за малѝхера,
От ко́йна го па́дна, Нане, гла́а му одре’за,
За да я испра’тит, На’не, ф Со́фя кумите’тот.
Пѝсмо му напѝса, Нане, Димко бре войво’да:
„По́здраф ти од ме’не, На’не, ти ва́ли бито́лски,
Да не мачиж други, На’не, яз го убиф Шефкет,
То́й що е поба’рал, Нан’е то́а си го на’йде!“
Ко́га дойде ва’ли, На’не, ва’лиа битолски,
Ва’лиа бито’лски, Нане со ѝлядна во́йска,
Ми го на́шол Шефкет, На’не, без гла́ва.
Се отруя сите, На’не, турци од Бито́ля,
За́що останаха, На’не, бес то́й Шефкет а’га
Се про́слави Ди’мко, Нане, во село Могѝла,
Раята я спа’си, На́не, от проклети турци.

„Страхил войвода“ от Велгощи

Стра̀хиле, сѝлен во̀йводо![*])
Ма̀йко Стра̀хила ве́леше:
— Стра̀хиле, синку во̀йводо,
Та що си то̀лко за́мислен?
Дали ти пу̀шка до̀пука,
Илѝ ти са̀бя до̀сече,
Или ти го̀ра одмръзна?

Забележка. Песента според бай, Геле е негово съчинение. Събитието му било известно много добре от мълвата, понравила му се юнащината на Динко от с. Могила битолско и тъй съчинил песен за Динка.

Стра̀хил на̀ майка му̀ велит:
— Майко ле, ста̀ра ма́йко ле,
Нѐ ми е пу̀шка до̀пукла,
Нѝто ми сабя до̀секла,
Нито ми го́ра о̀дмръзна,
Туку сум ло̀ш сон со̀нувал:
Лю̀та ме змѝя у̀касна
У̀касна мегю о́чите,
Мегю двете ми цръните!
Майка му со̀лзи про́рони
И на Стра̀хила вѐлеше:
— Сѝнко Стра̀хила во̀йводо
Нѐмой ти со̀ня да мислиш,
Со̀нот не́ кажвид за̀ тебе,
Ка̀жвид за та тво̀я ро́днина!
Но̀гу врѐме не по̀мина,
Страхѝл о̀тиде со̀ чета,
О̀тиде ф село Ко̀инско,
Бо̀г да го бѝет чпѝонот,
Дека го чпѝон прѐдаде,
За кѝло жѝто ѝздаде:
Ту̀рска ми во́йска прѝстигна,
Турци од гра̀да О̀хрида,
Ма̀ло-го́лемо ста̀наха,
Ста̀наха сѝчки натамо,
Дури ѝ жѐните кре́наха,
И Ко́йнско го сардисаха.
Ѐден път у̀ще имаше, —
Да бѐгат кон Аса̀нджура.
Е’фтим А’почеф вѝкаше:
— Ста̀ни, по̀пе, да бегаме,
Ту̀рска по́тера прѝстигна
И ние сме сардѝсани.
Страхил со глас му ѝзвикна:
— Не́ бегам, бра̀те Ефтиме,
Да не’се сме́ат турците,
Да не’се смеат со́ назе,
Не го стра̀мам комѝтетот!
Не бегам, бра́те Ефтиме,
За да не вѝкат по’назе
Проклети наши тѝрани:
„Ейте го како що бегат.
Що бегат поп от Велгошти?
Ако са’кате, бе’гайте,
А яс о̀вде ке за̀гинам!“
Фа̀тиа пу́шки да̀ пукат
И топчѝната да гъ̀рмат;
Е’фтим Апочеф здра̀ф ю̀нак,
Пъ̀рвата пушка што тъ̀ргна
Тро̀йца джа̀ндари па̀днаха.
Но̀гу тѝрани троши(х)а,
Дури па́трони ѝмаа.
Па̀трони му се свършиа,
Имаа уще по два’три

За последно ги чуваа.
Вече и мра̀кот пристигна
Страхила го ура̀ниа,
Десна ръка му строшиа.
По не́го па̀нна що па̀нна,
Па́дна ми Кръсте Во̀деничар,
Третиот падна що панна,
Глѝгор от Ве́лгощи па̀дна.
Е́фтим А'поче се бо̀рит
За̀ жѝви да не и фатат.
Турците се упла́шиа
Сос но́къта си побегнаха.
Стра̀хил ми жѝво остава.
      („Ама ра̀нет!“)
Дват убѝти й кре́на(х)а
Не́гови ве́рни дру̀гари
На Стра̀хила се мо̀леа:
— Ай, по̀пе; да те кренаме
Дури е но́кьно вре́мето!
Страхил му ре́че то̀гава:
— Дру̀гари верни ми бра̀кя,
Проща́вайте ме отсега
Досега си помѝна(х)ме,
Добро ло̀шо — минахме,
Язе от овде не идам,
Тука са̀кам аз да́ гинам.
Си отѝдоха другари,
Са̂мичок Страхил о̀стана.
Да̀де Бок но̀къта пре́мина,
И нѝф се Стра̀хил ра́здена.
По̀ голем по̀тер прѝстигна
Пред во̀йската е ю̀збаши
          („поручик значи!“)
Юзбаши со глас вѝкаше:
— Пре́дай се, бре попа̀ Ристо!
Младо да не́ си за̀гинеш;
Тѝ си си е́ден свеще́ник
Зако̀ните ти й̀ знаеш:
Ца̀рот те́бе не те́ губит,
Само не́ биди ку̀мита.
Страхил тога му извикна:
— До́йди си ва́лио, ю̀збаши,
Те́бе да ти се пре́давам
На дру̀ги е́млиет не́мам!
(„емлиет — доверие ке речет“)
Се ѝзлажа юзба̂шиа,
Си о̀дит то̀й кон Стра̀хила.
Стра̀хил си броит па̀трони:
Уще три са останали
Во на́гантиот ле́ворвер.
Лево́рверот му го тъ̀ргна
От ко́йнот ю̀збаша сва̀ли,
По нѐго е́ден мю̀лазим.
Уш е́ден па̀трон о́стана,

Сам вò уста си го търгна,
Жѝво нé ми се прéдаде.
И се прóслави Страхила,
Страхила силен вòйвода,
И си прослави Охридско,
Охридско — Македòния.
Вéчна му пàмет Страхила,
Стрàхила юнак народен!

Брат брата не храни, тежко му кой го няма

Се скàрале, джанам, два бракя рóдени!
Се скáрале брáкя, дéлба ке се дéлят.
Тие беа бракя од Едрене грáда.
Ке си дéляд бракя нихна таткáвина.
Како нáшло време дéлба да си дéлят,
Тóга турчин цела зéмя наша влéгвут.
А тѝе си биле първите бóгати.
А що ѝмаӑ бракя дéлба да пóделят?
Първо ѝмаӑ они три кули со злато,
И си ѝмаӑ деведеси пéт чѝфлизи,
Имаӑ си уще трѝесе плàнини,
Имаӑ си уще сто ѝляди óфци
Имаӑ уще еннна кóйна ластоица
Имаӑ си уще два сѝви соколи,
Що лòвеа óни сéкакви пѝлиня,
И имаа сабя, стрéла й боздóгана
И сáбя и стрéла от стрéбро и злáто.
Тѝе бéа бракя от Едрене грáда
Тѝе бèа бракя први ми бóгати
Први ми бóгати на óвой бéл свéта.
Кой да бидаӑ, джанам, тие двама брáка?
Први беше, джанам, господáрот Петре,
Пóмал брат си беше Нѝкола вóйвода.
Пéтре беше жéнет и со мали дéца
А Никола беше уще нежéнето
И той си ми бéше двайстипéд гòдини.
Делба си ми дéлит пóголем брат Пéтре:
Нéа дéлит Петре како за делéйне,
Току дéлит Пéтре како що му чѝнит:
И си зéмат Пéтре трѝте кули злáто
И си зéмат Пéтре дóбрите чѝфлици,
И си зéмат Пéтре дóбрите плáнини,
И си зéмат Пéтре най-дóбрите óфци,
Зéмат уще кóйни, земад два сóколи,

Забележка. Песента е съчинение на Гелия. На това събитие авторът е сам съвременник и свидете. Имената на местностите и на героите в песента и днес се знаят от по-старите люде в Охрид и в близките села Койнско, Олшани, Велгощи и пр. Само името „Страхил“ е скритото (революционерското име) („псевдоним“) на поп Ристо от с. Велгощи.

И си зе́мат Петре са̀бята и стре́ла,
Са́бята и стре́ла ѝ те́шка боздо́гана.
То́га се ра́стплака по́мал бра́т Нѝкола:
— Ах ти бра́те Петре, що́ ме́ делиш сега?
Ти мен делиш сега, турчин нас ке га́азит.
Яс те ѝмам тебе на место от та́тко,
А ти мене делиш уще неженето.
Ти се мо́лим, бра́те, господо́даре Петре,
Да́й ми мене ба́рем една кула злато,
Дай ми бърза ко́йна, дай ми два соколи,
Дай ми сабя, стрела ѝ тежог боздо́гана,
Другото бога́ство дъ̀ржи го за тебе.
Тѝ си ѝмаш жена и мали дечиня,
А яс сум неженат, с турчин ке се бѝям.
Една кула злато да ра́здам по на̀рот,
По на́рот и мо́ята верна дружина.
Ке се бо́рам, бра́те, дури душа имам.
Да не вѝда, бра́те, турчин да ме га̀зит:
Яс сум си во́йвода, са́кам да за́гинам,
И ко́лку ке мо́жам и теп ке те бра́нам!
Колку се на́люти господо́дарот Петре,
Ша́мари му удри не́му по за̀бите!
Сѝлен юнаг бе́ше помал брат Никола,
Сѝлен ю̀нак бе́ше не́ му одго́ори,
Ни тешко му рече на брата си Петре,
Само си ѝзлезе негде да про̀шетат.
Ама вѝди Петре що си му он смѝсли. . .
Му ѝзвикна Петре на млада Петре́ица:
— Я ме слушаш тизе верна моя же́на,
Утре ногу рано пред зо́ра да станеш,
Да си ми по́вабиш ъ̀ртой и загари,
Да си ми на́ружиш ко́йна ласто́вица,
Да си ми нара́ниш и двата со́коли,
Да си ми на́остриш и са́бя и стре́ла,
Да ми зго́твиш ручег за го́ра зе́лена,
Утре ра̀но на́лоф язе ке да о́дам
Во го́ра ке шетам, тамо ке ве́черам.
А ко́га ке до́ит брат ми за да ручат
Еден до́бър ручек нему да му на̀прайш
И да си му пущиш вѝно триго́дишно,
И во вѝното му о́трова да фъ̀рлиш,
Да си го о́труеж, да си он за́гинет,
За да не́мат кои бо́гаство да де́лит.
Петре́ца беше дома̀кинско чедо,
Тога се ра́сплака и не́му му рече:
— Да ме чуеш тизе, господаре Петре,
Да да̀ид бок, Петре, уста да ти капнет,
Како си ми ка́ил брата да загубиш
Али сам си слушал по зе́мя що стана;
За бъ̀ргу ми вре́ме турчин нас ке зга́зит,
И се́то бо̀гасто нас ке ни се гра́бит.
За́робен ке паннеш ти во турски ра́це,
Ако не́маж брата, за да те о̀дбранит.
Чуму ти е тебе то пусто бо̀гасто?

Нòгу се налюти господарот Пéтре,
Тòга си а фáти, поднодзе а згáзи,
Тòга сабя търгна и му се пофали:
— Вѝди сабя, верна Петрéице млада,
Ако си не чиниш како яс ти казвам,
Ке ти ѝ прéсечам нозе от кòлена,
Ке ти ѝ прéсечам рàце от рамена
И ке ти ѝзвадам твойте църни òчи
И ке те òстаам слéпа улòгава,
То теб да се чудит мало и гòлемо.
По панишча тизе да òйж да се рáниш.
Тога Петрéица пàк що си му рàце,
— Я слушай ми ти мой вдлен госпóдаре,
Дôбре ти е сáбя тéбе сá во рáце,
Удри сабя сéга, зàутре не ме òстай,
Баре да си умрам чиста яс пред бóга.
Девер ми е пó мил мене и од брáта!
Тòга ми прѝстигна вòйвода Нѝкола.
Нищо не си рече. Вéчера се згòтви.
Вечéраад братя, с ним и Петрéица.
Доде си бок нòйк'та и си ми прéмина.
Нòгу рано стáна вéрна Петрéица,
Тая свé му зготви за в гòра зѐлена.
Пéтре си ѝзлена, тая го ѝспрати.
От пáтната врата пак Пéтре му рéче:
— Що сам ти зáрачал да не забóравиш!
И отиде Пéтре во гора зелена,
Мáло що прóшетал — шес сáата време.
Лòшо сърце ѝмал, нѝщо не уловил,
Му се здодéало, пот сéнкя си сéдна.
Кога се òпули под вéдрото нéбо
Току се зàдаде едно пѝле лично.
Това пиле беше орле кръстáтово.
Пиле пролетело дур от Цариграда.
Си го пущи Петре едѝниот сòкол,
За да го уловит орле кръстатово,
Орлéто со сòкол двамца се бòраа,
А Бог даде тогай сòколот ми падна.
Пропище ми другйот сóкол от рáцете пѝщит
Пѝле, пищит како люта змѝй.
Тóга се зáчуди госпáдарот Петре
Защо пиле пѝщит како змѝя лю̀та,
Се óпули Пе'тре кон ведрото небо,
Тóга вѝде Петре, сóкол ке пóгинит,
Тóга го ѝспушчи и другиот сóкол;
Му óтиде сóкол на брáта му пóмош.
Два сóколи беа до два мѝли брáкя,
Го фáтиа òрлето жѝво два сокола
И го донесоа на Пе'трета врáце.
Стоиш óрле тóгай жално-жалóито
Дро'бни и к̀ървави солзи од óчи рóнит,
Тóга сéмо сéбе Петре си гóорит:
„Ах ти пѝле, пѝле, ти лѝчно óрленце,
Зáщо плáчеш, пиле, к̀ървай солзи ро'ниш?

Ти си па́дна, пиле, на бо́гата ра́ка,
Ке те ра’нам, пѝле, се о́внешло ме́со,
Ке те по́ям, пѝле, вѝно тригодишно,
Ке те дръ̀жам, пѝле, во шѝроки ба́фчи,
Ти ке жѝвиш, пѝле, во най-лепи цве́кя!
Милостѝвиод Бок той ден каза чудо:
Бок му да́де уста и о́рле кръста́тово,
О́рле тогай като чо́ек прого́ори:
— Айде, ти бре Петре, Пе́тре господо́ре,
На́лед да ет, Петре, то́ето ране́йне,
Ексиг да ет, Пе́тре, то́ето пое́йне
Опѝтай ме, Пе́тре, и яз да ти ка́жам,
Каква жа́лба имам и яс на сръ̀цето:
Прет три дена, Петре, там вь Цариграда,
Ца́рот Ме́хмет турски со во́йска прѝстигна
Бѝтка ми отво́ри со цар Костадина
И яс ѝмаф е́дно, едно мѝло бра́те,
А той ми се зготи блѝзо на земя̀та,
Една пуста стре́ла брата ми го удри,
Мъртаф па́дна брат ми там во Цариграда,
Зато сега и яс, Петре, роб да па́днам.
Али да ми беше жѝво мило бра́те
Ке си уло́вефме тво̀ите со́коли,
Ама си ни било цръ̀но напѝсано
Прет три де’на вре́ме брат ми да загинет,
А и яз де́неска роб да паннам о́вде.
Ти се мо́лим но́гу, господа́ре Петре,
Удри сабя, Петре, гла́а пре́сечи ми,
Без брат не́ се живит на бе́лиот све́та.
То́га господарот Петре нѝком падна,
Во не́свес се на́йде, о́двай со ра’ссвести;
Кога се ра́ссвести, на мета́йне па́нна,
И ми се пре́кръсти и Бога се молит:
„Про́сти ме ти, Боже, мене но́гу гре́шен,
Вѝди, Боже, тѝшки брат со бра́т се ба́рат,
А я́с ѝмам брата, сакам да го губам.“
Па си се на́веде Петре господо́ре,
На ко́йнот ко́пита му ги целѝваше,
И на ко́йнот Петре тако прого́ри:
— Ай ти койне, добра бъ̀рза ласто́ице.
Како да ми знаеш но́гу, да ми бъ̀рзаш
Само да го наиж во жѝвот Никола.
Ако да го наиж во живот Никола.
Са́мо зла́то язе тей ке те сто́леам,
И ке си по́каним го́сти прия̀тели,
Ке се весе́лиме шес не́дели време,
Уще едноч язе не́ма да се де́лам!
Ако да го на̀йда брата ми за̀губен,
И язе сам себе ке си се за̀губам,
Не́ка да о́станет се́та сто́ка пуста,
Чуму ме е мене жѝвота без брата!
И си вяфна ко́йна господо́рот Пе́тре
Отгоре си идат како ве́тар сѝлен.
То́га беше вре́ме то́кмо ми от ручек;

Ручàӑ снàӑ со дéвер како брат и сéстра.
Од висока кула тогай си дотéдаӑ:
Ке си идат Петре од гóра се вракят,
Од гóра се вракят како силен вéтар.
Тога се рàсплака млада Петрéица,
И тешко му станна вóйвода Никола:
— Защо плачеж, вéрна снаа Петрéице,
Да ми кежеш право, жити мили бракя,
Дали ти е тешко оту ке се делям.
Дàли ти е страшно да не чѝнам кавга
Со мойот брàта, со твойод господар.
Верувай ми, снàо, моя Петрéице,
Жими Бога, снàо, жѝми и зéмята,
За твóй àтър язе нищи нé ви зéмам!
— Я пóгледай тѝзе кон дéсната стрàна
Ето идет брат ти господарот, Петре
Како сѝлен вéтър од гóра зéлена!
Како сѝлен вéтар момне налутено.
Зато яс си плачам, че ми е нàрачал
Че ми е нàрачал за да те òтруям,
Та да си óстанет богàстото зà нас.
Яз дѐвер те имам пò мил и од брата,
Кàбул не те чинам младо да те губам,
И не ми е жално оту яс ке гѝнам,
Ами ми е жал за двáйца мили брàкя.
Аку да си удрит Пѐтрета на мене,
Пъг знам оту тизе нѐке да го тъ̀рпиш,
Ке си се загубаа тие двата брàкя.
Сѐ заради мѐне ѐдна жѐнска пóла.
Ако сакаш, брате дѐвере Никòла,
Ти да ме пòчуеш що ке да ти рéчам:
Я ми се напраи мъ̀ртаф и òднафол,
Да вѝдиме брат ти шо ке да ми чинит.
Никола ми беше и юнак и умен,
Си я пòчу снаа млада Петрéица,
Си се нàпрай мъртаф, мъртаф и òднафòл,
Тая го нàреди как вѝстина умрен.
Кòга вѝкна тая да го тажит-жалит,
Целиот ми нàрод тàмо ми се сóбра,
Мàло и голéмо на чу̀до се нàшле:
Како да ми у̀мрет без да паннед бòлен;
брѣ̀гу ми врѐме прѝстигна и Петре.
Ќога виде Петре ногу нарот сòбран,
Се рàсплака Петре, со сѝлен глаз вѝкат:
— Я излези вамо, млада Петрѐице,
Що е ова чудо за нас що се стòри?
Умна жѐна беше, чедо домàкинско.
Тая ми се сети оту стана пѝшман,
Па си зéде тая еден прат от чѐлик,
И излѐзе тая кòйна му да дъ̀ржи;
Солзи рòнит тая, на Петрета рече:
Слѐзи бъ̀рго, Петре, од бързата кóйна,
Да си го цéливаш твòйто мѝло брате,
Бок ни го упрóсти твойод брат Никола!

Нищо нѐ му рече госпо̀дарот Петре,
Си я търгна сам да се загубит!
Петре́ица удрит со че́лик по сабя,
Па ми стана саби трѐшка по тро̀шица;
Со голем глаз вѝкат Петрѐица Мла̀да:
— По̀ бъ̀рго, девере, мой брате Никола,
Ста̀ни се́га, оту са̀кая да се ко̀лит,
Пишман той се сто̀ри и умот му до̀йде!
Кога си ми стана на́ нога Нико̀ла,
Мало и го̀лемо на чудо ста̀нале,
— Бравос — му вѝкаа сѝ на Петре́ица, —
Алал му на ма̀йка млеко що дойла,
Двата брата тая и спаси от смъ̀рта.
Па си покания гости приа̀тели,
Па се веселеа Петре и Никола
Ни мало ни мно̀го шес неде́ли време,
Уще еднаж веке не се оделйа.
Кога е на̀ближил турчин да и биет,
Тие растуриа две кули со злато
И и раздадои на на́рот рискя̀нски.
Битка ми пра̀на три години време,
Ама си вѝдоа толку Бок си рѐкол,
Оту не се может веке да се държит.
Па станаа тиа два бракя родени,
Станаа со сйот нарот хрисйянски
Та си отйдоа бракя во Русйа
Ама на турчинот не се преда̀доа.
Тамо го ожени брата си Никола.
Бок му даде ними чеда прико̀пцани:
Не се денад бракя, ни па нйни де́ца,
Род ро̀днини жйват и се помйнуват
Жйват зади четристо̀тини го̀диии.
Бог да даит любоф по це́лата зе́мя
По це́лата земя и по сѝте бракя.

Забележки: 1. улогаф, уло̀гава (стих 97) — „ке речит без нодзе".
2. о́днафол (стихове 229, 233) — престорено.
3. Песента е широко известна у балканските славяни. Баладният ѝ характер, дълбоката етика и необикновеният драматизъм са я направили една от най-популярните песни както в България, така и в Македония. (Бж. Б. Ангелов — Хр. Вакарелски, Сенки из невиделица, София, 1936 год. 250—259). До сега най-добрият вариант е записан в Еленско. Вариантът на охридския рапсод, обаче, надминава далеч еленският. В стила на старите певци в Македония, Гелевият вариант е широко епичен и издържан и мотивно и формално. Гeният на родения певец е отразен във всеки стих и във всяка фраза. Може да се каже, че Вангел, всеобщо уважаваният гражданин, певец, черковен настоятел и патриот в Охрид е цялостно отразен в тази песен: съвършен човек, колкото онещастливен от природата — лишен от зрение, толкова надарен душевно — поет и изискано етичен. Още една отлика между охридския вариант и всички други, известни до сега е значителната историчност на последния. Лицата Петре и Никола от Едрене града, асоциацията с падането на Византия, забегването на братята в Русия, дълговечната съдба на поколенията им, — това са данни, които не могат да бъдат измислени без каквато и да е историческа връзка. Историята с някои знатни семейства, с някои духовници и при идването на Балканския полуостров, при падането на Византийската, Бъкгарската и Сръбската държави на времето е характеристично отразена в тази песен. По-конкретно дори може да се посочи на случая с тракийските (одринските) Каразиновци, които дадоха в Русия знаменити синове през вековете на нашата робия под турците. В това се състои и грамадното документално значенае на охридския вариант, пазител на който е отличният син на Македония гусларят Вангел.

Божин Д. Проданов

Славянските племена „Камбарбаци“ и „Долнополци“ и изгонването им от към Бялото море

В красивото и плодородно Солунско поле, напоявано от реките — Галик, Вардар и Караазмак, и по крайбрежието на Бялото море от незапомнени времена живеят две славянски племена — Долнополци и Камбарбаци в 32 малки и големи села.

От кога се е заселила тази компактна славянска маса тук, между която, като по чудо, има само едно гръцко селище, а именно с. Куликия, дали от времето на калояновите походи за превзимането на Солун, или е от по-рано във времето на четвъртия Кубратов син, Куверт, който, към 670 година през Панония е минал Дунава и се заселил в Битолско и Солунско полета, с точност не може да се установи.

Камбарбаците и Долнополците по език и разните им обичаи, (като за пример: пеенето песни на бога сурва за нова година, пеенето песни на бога Дудол във време на бездождие, пеенето песни за Лазаровден, играене „Русалии“ с ножове за събиране помощи с благотворителна и благоустройствена цел и по много други обичаи) си приличат. Камбарбаците се отличават от долнополиите само по-едрия си ръст, с шарената си носия и консервативния си дух. За по-голема ясност ще кажа, че камбарбаците — това са „*топите*“ край Бялото море.

В духовно отношение почти всички камбарбаци бяха екзархисти, а долнополците — екзархисти, патриаршисти и малко униати. Както едните така и другите си имат свои черкви и училища, в които патриаршистите се учеха и молеха на гръцки език, изключая апостолските деяния и евангелието, които се четяха на македоно-славянски (тамошно наречие), написани с гръцки букви.

Селата, в които за пръв път са отворени училища на македоно-славянско наречие, още преди освобождението на България, това са: село Топчево, 25 клм. на с. запад от Солун и с. Дудуларе на 5 клм. северно от същия град. Инициаторите, Коста Мануков от с. Дудуларе и Давче от с. Топчево, заради тази им дързост, по подстрекателството на солунското гръцко духовенство, били пратени на заточение в Мала Азия, гдето К. Мануков е лежал в затвора 7 години, а Давче е бил освободен по-рано при обещание да затвори славяно-македон. училище в селото си.

Първият български учител в с. Дудуларе е бил Димитър Мавродиев от с. Гайтаниново, Неврокопско, а в с. Топчиво — Петър Георгиев от с. Зарово, Лъгадинско. По-късно освен в тези две села, македоно-славянски училища са отворени и в селата: Ново-село, Гърдобор, Дубал, Араплич, Коритин, Нареш, Бугариво, Сармурово, Ватилък, Държмица, Горно, Средно и Долно-Куфалово, Елидживо, Саръчево, Рамел и Зорбата, а в с. Юнчиите, при устието на р. Вардар — Българо-католическо училище. Понеже земята, дето живеят тези две племена, поради наносите на реките е с много силна производителност, — тя обикновено дава по две реколти годишно, то и главното занятие на населението е *земеделието*. Тук жънат през м. май и веднага след това същите ниви посяват със сусам, царевица и други летни култури.

Освен с земеделие населението се занимава и със *скотовъдство* Тук в широкото Солунско поле развъждат много едър и дребен добитък, без да полагат големи грижи за изхранването му, нито лете, нито зиме, защото храна има в изобилие както за едрия, така и за дребния добитък. Храна се складира само за работния едър добитък, а останалия и лете и зиме е на паша.

Освен с земеделие и скотовъдство, населението в близките до Солун села, като за пример: в Ново-село, Гърдобор, Араплия, Дудуларе, Трите-хана, Арман-кйой Тикилово и др. се занимават още с *градинарство* и с *млекарство.* А пък населението в селата: Зорбати, Юнчиите, Конаре и Куликиз и с *риболовство.*

Освен това тук добре виреят: бадемите, смокините, лозата, калинките (наровете) и др. овощни дървета и това при най-слаби грижи.

Но, въпреки тези благоприятни условия за живот, каквито са редко по земята, населението в икономично отношение не беше много добре поради това, че то, изключая населението само на 5 села, беше *чифлигарско.* А чифлигарите бяха принудени да дават половината от производството на своя труд на беговете (чокоите), заграбили плодородната им земя със силата на ятагана. Това положение измъчваше населението. Недоволствата против беговете постоянно се увеличаваха и търсеха своя изход. Ето защо, по-късно, с появата на *революционната организация,* която се бореше не само за политическа и духовна свобода, но и за икономическото подобрение на народа, камбарбаците и долнополците, а особено първите, на драго сърце възприеха принципите ѝ и геройски се бориха за тържеството ѝ. Тази борба, която почна тук още през 1893 г. и продължи до 1913 г. даде отличен резултат за духовното разрастване и икономическо подобрение на населението. Икономическото подобрение се състоеше в това, че беговете, под натиска на революционната организация, неможейки да задържат заграбените земи, почнаха да ги продават на истинските им стопани — на тези, които са ги работили от векове и при това на безценица. Борбата пък в духовно отношение даде тези добри резултати, че народа, издигайки се в умствено отношение се осъзна и виде правия път, по който трябва да се върви за освобождението му от духовната слепота, в която го държеха гърците. Това никак не се хареса на турци и гърци от Солун и Атина, защото видяха, че довчерашните им роби в икономическо и духовно отношение се изплъзват от ръцете им, ето защо от 1904 до 1912 година почнаха задружна безпощадна борба против всичко македоно-славянско. Последствията от тази борба за камбарбаците, въпреки че бяха тежки и загубите в хора много големи, обаче, те устояха до край отплащайки на своите противници със същите мерки.

Нещастието за камбарбаците дойде след 1912 год., когато останаха под гръцка власт. Гръцките шовинисти, озлобени от несполуките си в миналото, сега, като властвуващи, решиха да ликвидират с ненавистните тям макед. славяни камбарци в Солунско. И за осъществяването на тази пъклена замисъл си послужиха с крути, жестоки и безчовечни средства.

Ето ви няколко факти:

1) Много от първенците, на чело със свещениците и учителите като за пример поп Георги и Щерю Атанасов от с. Гърбор, Стоян Ангов от с. Варилък и много други бяха пратени на заточение в о-в Трихери и др. острови гдето мнозина измряха.

2) Ичо Сиизов от с. Гърдобор бе заклан и насечен на стотици късове.

3) На Ив. Каравидов и свещеник Атанас поп Николов от с. Бугариво избодоха очите, отрезоха ушите им и в такъво жалко положение, развеждаха ги за показ пред македоно-славянското население на няколко села с закана към населението: „вашата съдба ще е същата, ако в най-скоро време не се изселите от тук!“ — След (3) дневни мъки, свещеникът и другаря му бяха убити от гръкция войвода постолис с прозвище Аркудас.

4) Десет души селяни от с. Илидживо, а именно: Траю Ропанов, Траю Гемеджиев, Петър Велинов, Панде Чобанов, Мицо Дивинишов, Петър Бачоков, Атанас Андонов, Божин Наков и Георги Аризанов, бяха заловени във време на лятната им полска работа, навързани и заклани като агнета.

5) Пет души селяни от с. Горно-Куфалово, а именио: Хр. Трайков Орешков, Атанас Наков, Атанас Мишев, Георги Мандулев и Гоно Узунов, отивайки с колите си за Солун бяха застреляни от гърците между селата Енгилиз и Текеливо.

6) Апостол Иванов (Талето), учител в село Ватилък, заловен, ограбен, измъчван до лудост и напоследък по заповед на същия гръцки войвода, който избоде очите на свещеника Ат. поп Николов и на Ив. Каравидов, сега дава нова заповед: „учителят Апостол Иванов да бъде заровен жив в земята“. Заповедта е изпълнена в землището на с. Саръчево, на десния бряг на р. Вардар в присъствието на македоно-славянското население от същото село Саръчево.

Ето тези безчовечни средства на гръцките банди, вършени през 1912—1913 год., принуди около $^3/_4$ от камбарбаците и една част от долнополците да напуснат хубавите си плодородни места, от към Бялото море, където от незапомнени времена са живели те и техните деди и прадеди и се заселиха в разните краища на България.

Ив. Велков

Из старата история на Македония

Според най-новите и недостатъчни още проучвания, Македония в предисторическата епоха стои чужда на неолитната култура от североизточната част на Балканския полуостров. Тя представлява по-скоро един клин в последния период на неолитната култура в северозападна посока. Отношенията на Македония към Троянската култура са още неизяснени.

През бронзовата епоха в Македония виждаме повече влиянието на една култура, която има изворите си в Дунавската област.

Останки от железната епоха се забелязват главно по долината на Вардар. Областта източно от Струма изглежда в по-голямата си част да е била пуста през времето от ранната бронзова епоха до историческите времена. Тъй като през бронзовата епоха Македония стои в тясна връзка с Унгария, а от друга страна Унгария стои във връзка с Троя (2 град), то трябва да се предполага едно голямо раздвижване на племена от Централна Европа и Дунавските земи за времето от 2000 г. пр. Хр. до 1200 г. към юг и югоизток. Тук става главно въпрос за преселението на Фригите, чийто път се движи все край бреговете за Мала Азия. В Македония и Троя неолитната култура преминава постепенно в бронзовата култура. Напротив, преходът от бронзовата към железната епох е по-скоро една културна промяна. Към XI век големи народностни маси се свличат от север и след кратко престояване заминават на юг и се явяват в Гърция. Тогава загива в Македония бронзовата култура. Така може да се обясни дорийското преселение.

През железната епоха дорийските племена се явяват в планинските области на северна Гърция. Тогава с тези племена се смъкват в долината на Бистрица и македонците заедно със сродните на тях епиротски и тесалийски племена. Така в областите Ореотида и Елимея трябва да се търсят най-старите заселища на македонците.

Като най-стара царска крепост на македонците може да се счита Aigai — Еге (Воден), която и след преместването на столицата в Пела продължава да бъде свещен център на държавата и място за почивка на владетелите.

Като най-старо население в крайбрежните области преди идването на македонците се смятат пелагите. Във връзка с тях стоят пелагонците, които преди нахлуването на линкестите заемали цялата Битолска равнина Страбон (63 г. пр. Хр. — 19 г. сл. Хр.) споменава още и траките, между които трябва да се споменат пеонците на Вардар, едоните и бизалтите към Струма.

Като основател на македонската държава се явява Пердика. Македонците при неговото владичество, вероятно в първата половина на VII в. пр. Хр., почват своите завоевания на Воденската равнина. Херодот (VIII 139) и Тукидит (II 100, 2), знаят от Пердика I до Пердика II осем царе. Това са Пердика, Аргей, Филип, Аероп, Алкета, Аминта, Александър I, Пердика II. Първата здрава опорна точка обаче в македонската история и хронология е годината на смъртта на Архелай (400/399).

Първите походи на македонците се насочват към Еордея. С това се включва и завоеванието на Ботиея до Вардар. Жителите в по-голямата си част се изселили в Халкидика. По това време била завзета и Алмопия (Мъгленско), а по-късно македонците преминават Вардар и покоряват тракийските племена в Мигдония, Антемунт, Крестония и Бизалтия. Тези завладявания се извършват през втората половина на VI век.

Аминта I е първият македонски цар, за когото имаме сигурни исторически сведения. Той царувал във втората половина на VI век. Когато Магабаз в похода си през Тракия в 513 г. поискал подчинение от Аминта, последният му изпратил пръст и вода, като по такъв начин Македония станала васална държава на персите.

След Аминта престолът заел неговият син Александър, който се помъчил да отхвърли персийското иго, но при приближаването на Мардонии сметнал за благоразумно наново да се подчини и да изпрати дарове на Ксеркс. За тази постъпка Александър бил възнаграден от Ксеркс с областите, простиращи се до Струма.

Александър обединил горномакедонските дребни княжества и ги свързал здраво политически към македонското царство. Александър се стремил да свърже своето управление и със самата Гърция.

След смъртта на Александър негов наследник става Пердика II, който царува до към 411 год. пр Хр. Първите години от царуването на Пердика е тежко. Той има четирима братя: Аминта, Филип, Алкета и Менелаи. Пердика изгонва своите двама братя от техните владения. Докато обаче. Алкета се примирява с положението, Филип и неговият син Аминта се противопоставят с оръжие в ръка. В тези династически борби Атина, винаги заинтересована в слабостите на македонската държава, идва в помощ на претендентите на престола.

Избухването на пелопонезката война поставя Пердика пред много тежка задача. Една победа на атиняните трябвало да бъде възпрепятствувана, едновремеино с това не трябвало много да се дразни все още много силната по море Атина.

Пердика не е бил привързан искрено към атиняните. Той даже поддържал тайно през 429 г Спарта срещу Акарнания. На Атина било добре известна тази двойнствена политика на Пердика. Скоро Пердика влиза във вражда и с тракиеца Ситалк. Одризкото царство се въздига бързо между годините 480 и 430 г., разширява границите си и достига на запад до Струма, като по такъв начин става и опасен съсед на Македония.

Когато Ситалк през 829 г. се обръща срещу Пердика, той се стреми на първо място да разшири владенията си, отколкото да помогне на съюзциците си атиняни в борбата им за Халкидика. Ситалк преминава Беласица, достига до Вардара, нахлува в долна Македония и достига до Паяк планина. След този поход той се връща обратно и опустошава областите Мигдония, Крестония и Антемунт. Пердика се отдръпва и се стреми само да нанася значителни вреди на неприятеля със своята превъзходно организирана конница.

В тежките борби между Атина и Спарта, борби, които се водят около македонското царство, Пердика *при всички свои действия гледа преди всичко, македонските интереси.* Той се стреми да увеличи съпротивителната мощ на Македония и на нейнте съюзници. С тези добре разбрани интереси на страната, той сполучва с успех да проведе държавата през всички опасности. Пердика си спечелва заслуги и в полето на духовната култура. Така, в неговия двор е пребивавал Хипократ от Кос, също поета Меланипидес.

След смъртта на Пердика, управлението на държааата се поема от неговия син Архелай. Архелай скоро доказва, че е роден за владетел. От водените борби било ясно, че една добре организирвна пехота много би помогнала на Пердика във войните му за независимост. Затова Архелай замисля покрай конницата да организира добре и пехотата. За защита на страната освен това почват да се строят пътища, издигат се крепости, засилва се въоръжението. От времето на Архелай вейската и народът е в оръжие. Тази реформа има и своята важна политическа страна. В пехотата царят намира опора срещу мощта на знатните и засилва своята собствена власт. Защото сега и знатните са принудени да бъдат в услуга и в добри отношения с царя. Само върху тази основа Филип II е могъл по късно да изгради македонското военно могъщество.

Скоро след качването си на трона, Архелий потегля срещу Пидна. В този поход му помага не вече така страшната Атина, която държи сега повече за доставката на корабно дърво. Пидна била принуден да се предаде и Архелай прогонва населението. Жителнте на града обаче, скоро пак се завръщат по домовете си. Архелай влиза в спор и с князете от горна Македония, дето той иска да се почувствува по-силно неговата върховна власт. Към края на управлението си, Архелай се намесва и във вътрешния живот на Тесалия, разкъсана от дълго време от оживени партийни борби.

Във вътрешната политика Архелай се стреми да измъкне народа си от неговата затвореност и чрез гръцката култура да го издигне на по-голяма висота. На тези стремежи се дължи, че и в речите на противниците, Филип II и неговите генерали се представят каго високо издигнати мъже.

Архелай премества столицата от Воден в Пела (до Ениджe Вардар), тогава още разположена на морето. Пела скоро се въздига. Дворецът на царя бил изписан с картини от Zeuxis и този дворец останал средище на духовен живот. Тук пребивава Еврипид, тук създава той своите Вакханки и Архелай. Сигурно е, че при Архелай и македонското историознание добива една здрава основа.

Архелай става жертва на един заговор, а според някои автори на нещастен случай при лов.

След смъртта на Архелай години наред в Македонската държава царят размирици и през това време немогат да се установят даже и отделните владетели. Смъртта на Архелая засега тежко Македония, тъй като новата реформа по организацията във войската не била още достатъчно проведена, а по това време, когато отвсякъде се надигали срещу хегемонията на Спарта, в Македония се чувствувало нужда от една силна ръка.

Настават неспокойни години за Македония, македонците губят сражение след сражение, с хиляди загиват по бойните полета без всякаква надежда за победа. В тези страшни години израства като спасител за Македония най-малкия син на Аминта III — Филип II. С една чудна за годините му прозорливост и смялост, Филип отстранява всяка опастност за държавата. Той вдъхва доверие на македонците в победата и смогва отначало с парични обещании и увещания да склони пеонците към мир. С подаръци се оттеглят и тракийците. За да се заздрави положението, Филип се отказва и от Амфиполис, от дето изтегля гарнизона си, освобождава пленниците и сключва с Атина мир и съюз.

Така, осигурен към гърба си, Филип се обръща към другите врагове, за да покаже, че Македония при борбите за самозапазване е достатъчно силна и ги превъзхожда. Той се отправя отначало срещу пеонцате, разположени по долния Вардар и съседните планински вериги. След като подчинява тези племена, Филип нахлува в земята на илирите с 10 хиляди души пехотинци и 600 конници. Напраздно илирийският цар Бардолис молил за мирно изглаждане на споровете. В сражение, станало вероятно в Битолското поле, Филип побеждава и илирите опразват заетите от тях македонски земи. Всички племена до Охридското езеро признават властта на македонците и тези области за винаги се присъединяват към македонската държава. С високи отличия Филип сполучил да привърже към себе си членовете на подчинените княжевски семейства. Така, едно голямо число от най-видните генерали даже и при Александър Велики произхождат именно от тези знатни семейства. С тези успехи Македония станала могъща и в много по-изгодно положение, отколкото това било при Александът I и Архелай.

Гръцките държавици, преди всичко Атина, не била вече в състояние да простират своето влияние около Егейското море. В своите вечни междуособни борби, разкъсвани и от недоверие и несъгласие, гръцките държавици не били в състояние да се противопоставят на каквито и да било по-силни нападения. И съседната Тракия от края на V в. била раздрусана от постоянни вътрешни размирици. Принуден да се намеси в борбите, Филип покорява местните тирани, освобождава градовете и с това привлича към себе си знатните.

По важно за Филип било положението по долината на Струма. Амфиполис преграждал пътя за всяко разширение към изток, толкоз необходим за бъдещето развитие на Македония. Пердика III бил завзел по рано този град, но по политически причини тогава трябвало да се изостави. Сега било времето Амфиполис да бъде окончателно завзет. Въпреки десетилетните враждебни отношения с Атина, сега Амфиполис повикал на помощ майката — град. Филип покорил Амфиполис, оставил малък гарнизон в крепостта, след като прогонил оттам враговете си.

Филип използувал слабостта на Атина, за да си закръгли владенията. Той нападнал сега Пидна и завзел града посредством измяна, като гражданите били тежко наказани. Същевременно Филип се примирява с Олинт и отива толкоз далеч, че им отстъпва стария македонски град Антемунт. Като реален политик *Филип пожертвувал нещо за момент, за да може по-късно да си го повърне с печалбите.*

Наскоро се явява удобен случай Филип да се прехвърли в богатата минна област, оттатък Струма. Племето кренити вика на помощ Филипа срещу траките. Така Филип има възможност да разшири владенията си до Места. В тази област Филип основава един нов град — Филипи на мястото на стария Крениди в областта Датон.

Ненадейните успехи на Филип принуждават заплашените съседи да образуват съюз помежду си. Това са пеонците, траките, илирите, които се съюзяват с Атина през 356/5 г. пр. Хр., за да водят съвместна война срещу Филипа и си повърнат наново богатите минни области. Филип напада тези съюзници по отделно и ги принуждава да се подчинят. По това време със съгласие на знатните и народа Филип получава царската титла.

След завземането на Метоне, единственият останал още свободен град в Македония, разположен в подножието на Олимп, дето Филип загубва едното си око, Филип сметнал, че първите задачи за осигуряване на държавата и границите са завършени. Сега той се обърнал да уреди вътрешните си работи. Трябва да се очудваме, че въпреки непрекъснатите войни, Филип е смогнал да проведе най-важната реформа в държавата, да довърши делото по организиране на войската, почнато от Александър I и Архелай. Така конници и пехота образуват една тактическа единица. Покрай тежко въоръжената фаланга, чиято сила се увеличава чрез въвеждането на дългите копия, се явяват вече като еднакво важни леко въоръжените и конницата. *Идеалното използуване на всички оръжия е именно основата, която дава на македонците навсякъде преимущество.* В това отношение Филип много научил от Епаминонд, с когото се добре запознал в пребиването си в Тива. Тази войска, която се състояла предимно от македонци, обучени и изпитани във войните, била привикнала на дисциплина и изпълнена с непреклонна вярност към своя царски пълководец. Така Филип създал едно оръжие, което в ръцете на един опитен военачалник трябвало да бъде непобедимо.

Непосредствено след завземането на Метоне (354 г.), Филип намира случай да разшири влиянието си към Тесалия. През 353 г. Филип наново се явява в Тесалия и поема главното командуване на македонската войска. Тази област остава в бъдеще вярна на македонците, а на Филип се увеличава военната сила с превъзходната тесалийска конница.

Между това войната с Атина продължавала, тъй като тя не искала да се откаже от Амфиполис, а освен това към нея се присъединява и тракиецът Кресоблепт. Други обаче, вождове, като Амадок и Кетрипорис, се присъединяват към Филип. По същото време Филип е зает във война с илирите, западно от Охрид. След като ги подчинил, той се обърнал към Епир. Тук тогава имал властта в ръцете си Ариба, който дава за жена на Филипа Олимпия, една дъщеря на неговия брат, с надежда да намери в македонския цар една подкрепа.

През 351 г. Филип навлиза в Тракия и достига до Пропонтида. Керсоблепт не е бил в състояние да се противопостави срещу него. С

Перинт и Византион Филип влиза в приятелски отношения. Така държавата на Филип се разширила от Адриатическо море до Хелеспонта, и от северните планини на полуострова до вратите на Гърция.

Олинт сега се намирал в съюз с Македония. Главната грижа на Филипа била да отстрани стария си враг Атина от тракийските брегове. Това почти било постигнато, но по средата на неговите владения все още се простирала като чужд клин Халкидика. Докато тук се намирала една независима държавица, съществувала винаги една опастнос за македонската държава. Рано или късно трябвало да се дойде до война с Македония, на живот и смърт, и то именно за Олинт. В Олинт съществувала партия, която била за едно присъединяване към македонците, защото само по такъв начин могло да се избегне катастрофата.

Едва през 349 ч. Филип се обърнал срещу Олинт. Още при първия напор в македонски ръце паднали почти всички градове по Халкидика. Между Атина и Олинт веднага се образувал съюз и една атинска флота с 200 души наемници заминала за Олинт. Но всяка помощ била напраздна. Олинт бил обсаден, превзет и направен равен с земята. Жителите били отведени, земята поделена.

Въпреки всички неприятелски действия, скоро след тези събития се постигнало едно споразумение между Филип и Атина. И двете страни виждали ясно, че от *войнатѫ нѧма да излѣзе нищо*. Атина си оставала значителна морска сила, а Филип не искал да бъде в постоянна война с тази сила. Предложението на царя за едно помирение намерило добър отзвук в Атина и скоро за Пела заминали специални пратеници, между които бил също и Демостен, Еехин и Филократ. За сключване на мир Филип изпратил за Атина пратеници начело с Ларменион и Антипатър.

Докато се сключвал мир, Филип използувал времето и нападнал Керсоблепт, който бил принуден да се предаде. В Пела между това се събрали пратеници от цяла Гърция. Не могло вече да се отрече, че македонският цар станал най-великата гръцка сила.

С този мир Атина, както и Тива били принудени да признаят господствуващето положение на Филип, а владението на Термопилите му давало възможност по всяко време да изпрати войска в Елада. Вече имало доста хора в Гърция, които виждали у Филип свой обединител и спасител. Между тях бил преди всичко, Изократ, който прозирал голямата задача на един македонски водач в борбите с Персия. Макар и Филип да стоят далеч от мисълта за създаване на една световна империя, на нему било ясно, че една гръцко-македонска държава без Мала Азия не била жизнеспособна.

Положението на Филип в Европа още не било достатъчно заздравено. На първо време той предприема поход срещу дарданите и илирите, северно от Охрид. Скоро обаче, отношението между Филип и Атина наново се помрачават. Атина сега таи далечни надежди на въздигането на персийската мощ при Артаксеркс III. По същото време Демостен е изпратен в Пелопонез за да работи срещу Филип, но пратениците не намират добър прием в Спарта. Демостен сега се нахвърля срещу привържениците на Филипа, и Филократ бива осъден заради държавна измяна. Това принуждава Филип да нахлуе отначало в Евбея, а после и в Епир.

За кратко време Филип изоставя да се занимае с гръцките вътрешни работи и се обръща към Тракия. При наличността на една силна персийска държава, владението на Тракия било особено важно. Изглежда, че с един договор персийският цар признавал на македонците правото на влияние в Тракия. Керсоблепт си позволил да нападне няколко крайбрежни гръцки градове и Филип не се спрял, докато не подчинил цялата област (342-1 г.) При тези походи Филип основал цял ред значителни градове, преди всичко Philippopolis, днешния Пловдив.

В приятелски отношения с Филип стъпил и царът на гетите, а гръцките градове влезли в съюз с него. Съюз сключва Филип и с Византион, като влиза в връзка и с персийския цар.

Атина между това не преставала да търси нови съюзници и да се бори срещу Филип. Филип остава още известно време в Тракия, бори се напраздно с добре защитения Перинт, прониква после през 339 г. чак до Дунава, побеждава скитите, на връщане побеждава трибалите и по такъв начин си осигуряза тракийските владения.

И Демостен не почива и прави всички приготовления зе война. Той се стреми да спечели Тива, докато пък Филип гледа да развали отношенията между Тива и Атина. Филип се връща бързо от север и изненадва противниците си и с победата при Херонея (338) г. се постига обединението на Гърция под негово владичество. И сега Филип предлага ръка на Атина за помирение, защото тя е все още най-силната морска държавица. Така през 338 г. се основава всеелинският съюз в Коринт под ръководството на македонския цар.

Филип си постигнал целта. Той сега е решен да обърне Егеа в едно гръцко море. В присъствието на царя в военния съвет е решено да се обяви война на персите. На основание на тези решения през пролетта 336 г. вече се изпраща една войска като авангард под водителството на Парменион и Атал.

Преди това обаче, избухва открит конфликт в царския двор. Когато Филип избира за съпруга Клеопатра, Олимпия и неговият син Александър напустнали двора и Македония. Филип после отстъпи и между него и престолонаследника се достигнало до помирение. Също братът на Олимпия, Александър от Епир, трябвало да бъде спечелен посредством женитбата на дъщерята на Филип-Клеопатра. На тази сватба в Воден царът паднал убит от злодейска ръка.

Македония при Александър Велики. Александър III Велики съумял бързо да се справи с създаденото положение и да запази непокътната образуваната от баща му държава. Той подчинил различните племена от Дунава до Охрид и си извоювал в Гърция правото да бъде водач ( ) на планирания поход към Персия. Подробности по походите на Александър Велики в Азия не могат да се излагат тук. Те са известни на всички. С завладяването на Азия, Македония се обръща в една провинция на световната държава, макар че тя си остава все още ядрото на тази държава,

В Македония Александър оставил своя най-добър помощник Антипатър като управител на страната с право и на военноначалник. Нему били подчинени 12 хиляди пехота и 1500 конници. Това е било половината от редовната войска на Македония. От гражданското управление на Антипатър не ни е останало нищо, но знаем че Александър и в далечните си походи не забравил родината си. Той изпратил в Македониз пленници, които да работят в мините, също добитък от Индия за подобрение скотовъдството в страната.

Македония при Диадохите. С смъртта на Великия цар, Македония наново изпъква на чело на историческите събития. Новоиздигнатите маршали се чувствували на първо място като македонци. За тях все още родината била най-важната част от световната държаяа и макар че образували нова държава на изток, те вземали от Македония своите чиновници, офицери и войници, на които възлагали цялата си власт и господство.

Номинално наследник на Александър Велики става неговият полубрат Филип III Аридей (323—317 г.) При разпределяне на сатрапиите, Антипатър си запазва Македония с задача да тури ред и осигури спокойствието на Гърция. Важно за политическото положение на Македония е, че Атина била принудена да приеме в стените на крепостта един гарнизон и да въведе едно умерено демократично управление.

През 322 г. Антипатър се връща в Македония, скоро след това, през 319 г. той умира. За свой заместник остава Полиперхон, понеже не доверявал много на авторитета на своя син Касандър. Антигон отказал да се подчини на Полиперхон и Касандър решил да напустне Македония и да се присъедини към Антигон. Към този съюз се присъединява и Птоломей, също Лизимах, тъй като Касандър от начало прибягнал в неговите области.

Полиперхон повърнал обратно в Македония Олимпия и с някои мерки спечелил наново почва и влияние в Гърция. Касандър потеглил за Македония, дето имал доста привърженици. Сега срещу Касасандър застава и Олимпия, но Касандър отказва да се бори срещу майката на Великия цар. С жестоките си деяния Олимпия загубва скоро всяка почит в Македония, бива осъдена на смърт и умира с достойнство.

Касандър изчаква царицата Роксана и младия Александър IV в Амфиполис, и се оженва за дъщерята на Филип-Тесалоника. Това е първета крачка към достигане на трона. *По същото това време се основават и двата винаги важни за Мѵкедония градове—Касандреа на мястото на Потидеа в Халкидика и Тесалоника, днешния Солун.* Двата града бързо разрастнали и добили голямо значение, понеже били разположени на удобни места.

Следните години Касандър използува, за да увеличи влиянието си в Гърция. По това време почват и борбите между Касандър и Антигон, борби, които продължават ред години. През 315 г. Касандър е тежко притиснат от стратега на Антигон, Птоломей. Напразно прави усилия Касандър да се помири с Антигон. Тези си усилия той продължава да прави до края на живота си — 298 г. Изглежда, че Касандър е воювал и с келтите при Балкана.

В борбите за наследството на Александър Велики взема много живо участие и Деметър Полиоркет (обсадител на градове), син на Антигон. Прочута е обсадата на Родос през 305—4 год. пр. Хр. По поръка на баща си той предприема дълги походи в Гърция и Мала Азия, дето покорява редица градове, без да може да ги задържи. Според царските списъци, изглежда, че Деметър е бил цар непълни седем години, от 294-3—288-7. г., но не могъл да спечели любовта на македонците. Жаждата към блясък, към произволи, с неспокоен дух, го правили необичан. Изоставен от своите войски, той паднал в плен при Селевк и починал през 288 год.

Щом като Деметър паднал в плен, Лизимах се надигнал срещу Пир, който трябвало да отстъпи от Македония. Лизимах, като цар на Македония, е царувал пет години, от 287/6—282/1 г.

Лизимах се опитва да подчини и съседните на Македония страни, преди всичко, Пеония. С настъпилите раздори в двора му, Лизимах влиза в спор и със Селевек, което става причина за война. Лизимах преминава в Мала Азия, но загубва при Курупедион в 281 год. трон и живот. В края на 281 год. или началото на 280 год. Селевк преминава в Хелеспонта. Селевк пътувал за родината си. Последнете дни от живота си той искал да прекара в Македония. Но още на тракийския Херсонес той бил убит от Птоломей Керавнос, син на Птоломей I, когото той два пъти приел приятелски при себе си.

Птоломей бил провъзгласен за цар (creatus abexercitu), понеже бил обичан от войската заради баща си и като отмъстител на Лизимах. Когато положението му изглеждало вече осигурено, в Македония нахлули Келтски племена. Още по-рано, при Касандър и Лизимах, келтите се опитвали да проникнат в южната част на Балканския полуостров. Срещу келтите сега се отправил Птоломей, но войската му била разбита и унищожена. Паднал и сам Птоломей (280 или 279 год.). Келтите опустошили страната, без да могат да сторят нещо на укрепените градове.

Сега начело на управлението в Македония застанал Созтен, но не като цар, но като стратег, военноначалник. Той организирал македонците, нанесъл някои поражения на варварите и бил провъзгласен от войската за цар, но той отказал тази чест. Едно второ нахлуване на келтите му нанесло поражение. Макар и варварите да се оттеглили, но Македония тежко пострадала от тези нашествия.

Със смърта на Созтен, който все пак имал известно влияние, настъпила пълна анархия в Македония. Съседните страни се обявили за автономни, какъвто е случая с Пеония, гдето властвувал някой си цар Дропион.

Македония при антигонидите. Времето от Птоламей Керавнос до възкачването на престола на Антигон се смята три години. Войната между Антиох I и Антигон Гонат намерила своя край през 278 год. Двамата царе се помирили. Антигон получил за жена и сестрата на Антиох, Фила. Скоро Антигон сполучил да унищожи келтите. Сега той могъл да се опита да спечели и Македония. След завземането на Касандреа, защищавана в продължение на десет месеца от тиранина Аполодор, Антигон бил признат за владетел на Македония.

През 275/4 год. обаче, Пир се връща обратно в Гърция и почва да напада Македония, понеже неговата страна щяла да остане без значение, ако Македония би запазила господството си над Гърция. Една част от войската на Антигон преминала към Пир. Антигон избягва в Тесалоника, дето се задържа благодарение само на флотата. Подпомогнат от келтийски наемници, Антигон се въздига наново, но бива победен за втори път от сина на Пир, Птоломей. Пир нахлува в Пелопонез (273 год.) и бива приет навсякъде с радост. Между това Антигон, възвърнал си земите в Македония, се явява също в Пелопонез. В борба за завладяване на Аргос, Пир паднал убит (272 год.). С това Антигон си възстановява политическото положение в Гърция. С Птоломей II Антигон по това време поддържал добри отношения.

Тези добри отношения скоро се помрачили и Египет търсел с помощта на Спарта и Атина да прогони Антигон от Гърция. В настъпилите борби Македония задържа положението си в Гърция. От особено значение за Македония е морската победа при о-в Кос, с която победа Цикладсите о-ви остават в подчинение на Македония.

Сега в Македония навлиза Александър от Епир и обаянието от името на баща му Пир е още толкоз голямо, че част от войската преминава на страната на Александър. С това преминаване горна Македония е изгубена. Изглежда, че и този път Антигон напуска страната, но неговия син Деметър възстановява бързо дисциплината във войската, прогонва Александър и завзема даже Епир.

През 239 год. Антигон починал на 80 год. възраст, след 34 годишно царуване. Неговото управление може да се характеризира с две думи: той направил наново Македония една велика сила.

Негов наследник бил син му Деметър II. Промяната на властта повдигнала големи надежди при враговете на Македония и Деметър бил принуден да води война както на юг, в Гърция, тъй и на север, особено с дарданите, които заели Пеония. Тези войни продължили и след смъртта на Деметър (229 год.).

Деметър бива последван на престола от неговия осемгодишен син Филип V, при настойничеството на Антигон син на Деметър от Кирене, като най-стар сродник. Навсякъде избухнали възстания, дарданите наново нахлули в страната, прогонени скоро от Антигон. Сега Антигон се оженва за царицата-вдовица Хризеис и приема царската титла. Във всеки случай македонските владения в Гърция са загубени, но Антигон и сега смогва да си възвърне тука едно влияние.

Антигон се обръща най-напред към Мала Азия, дето Египет засилил много влиянието си след смутовете в селевкийското царство. Трябвало е да се попречи на Египет да не разшири това си влияние и в Гърция. С бързите си действия Антигон сполучил и този път да задържи господствуващото положение в Македония. След кратко боледуване Антиго починал през 221 г.

Него наследява, както се спомена по горе, Филип V, сега вече на 17 годишна възраст, като още имал настойничество. Държавата била пак застрашена, както това било при неговия баща и неговия настойник. Вестта за смъртта на енергичния владетел бил сигнал за война и бунтове. Филип трябвало веднага да нахлуе в Гърция, но също така бързо да се върне в Македония и вземе мерки срещу заплашителното държане на дарданците. През 217 год. Филип, след като се освободил от тежкото настойничество, предприел поход срещу дарданите по Вардара и завзел града Билазора (Велес), най-големия град на Пеония. От тук Филип се връща към Тесалия. Филип се стремял да се осигури вътрешно и да се опита да прогони римляните от Илирия, отслабнали малко след победите на Ханибала. Защото владението на Илирийските брегове от римляните било едно постоянно заплашване на Македония. Всички били убедени, че само в едно единение можело да се отстрани грозящата опастност от запад.

По това време границата на Македония се простирала на запад до Преспанското и Охридското езеро. Илирите през Преспа нахлули в битолската равнина. Филип бил решен не само да си възвърне загубените области, но да тури един път за винаги край на вечните илирийски войни. Филип завзема обратно загубените градове и достига до Охрид. Тук през зимата той построява стотина лодки за прекарване на войски и в началото на летото 216 год. той преминава езерото. През същата година Филип влиза в връзка с Ханибал и сключва с него съюз. *За Македония било най-важно да се отнемат на римляните всички владения по илирийското крайбрежие.* Римляните били обаче, още достатъчно силни и в състояние да изпратят в Адриатическо море една флота, която да запази съществующето положение. Те намират, освен това, готови съюзници в лицето на илирите и гръцките градове, които се надявали да намерят спасение в един съюз с чужда сила.

През 214 год. Филип наново се отправя по море срещу илирите, но римляните се явяват навреме и македонците са принудени да изгорят флотата си и да се оттеглят по суша. Тогава Филип изглежда да се отказал от похода си по бреговете и завладяването на гръцките градове, и се опитал да подчини илирийските племена. Филип имал успех и опастността, македонският цар да помогне на Ханибала, не била изключен

Сега пък римляните се обръщат за помощ към враговете на Македония и Филип бил принуден да прекрати своите илирийски походи.

През 211 г. Филип се обръща наново към илирите, опустошил областта на Аполония, след това потеглил за Пелагония и завзел един граничен град на дарданитие — Sintia, който град Киперт поставя при Петрич. Според Лилий, този град трябва да е лежал на север от Битолското поле в някой проход към вардарската долина. От тук той забързва към тракийската граница срещу, медите, които често нападали Македония и се завръща после къмъ Пела. В следните години Филип е в затруднено положение, достига до Охрид и сполучава да нанесе загуби на противниците си. За да може в бъдеще да се опълчва срещу римско-пергамската флота, Филип построил 100 военни кораби в Касандреа. Борбите с римляните при това не преставало но през 205 г. бил сключен мир.

Така Филип излиза с чест от борбата. Макар че не му се отдало да прогони римляните из Илирия, все пак той запазил властта над земите до Адрия. Филип чувствувал необходимостта да увеличи мощта на Македония чрез собствените сили или чрез разширение на владенията си. Затова той обърнал голямо внимание към засилване и подобрение на флотата си.

С нарастващата си политическа сила Филип си създава навсякъде неприятели. Изглежда, че той имал намерение да уреди най-напред някои работи на север, също в Тракия, дето след разпадане на келтийското царство с столица Тиле, тракийските племена отново се раздвижили. От запазените ни исторически сведения може да се съди, че Филип тогава е проникнал до южните склонове на Балкана.

Едно широко поле за военни действия се открило за Филип след смъртта на Птоломей IV, когато при неговите невръстни наследници избухнали тежки безредици в Египет и се явила възможност да се завземат египетските владения. Египет по това време притежавал по голямата част от тракийските брегове около Маронеа. През 202 г. Филип потеглил срещу тези владения и с флотата си почнал да безпокоява Родос и Цикладските острови. При завръщането си от този поход Филип завзема и Тасос. През 201 г. той отправя към Мало азиатските владения, превзема Самос и влиза в конфликт с Родос, Пергамон и техните съюзници.

Срещу това заплашително въздигане на Филип морските градове Родос, Византион и Кизик се съдинили с Атал от Пергамон, който вече се борил на страната на римляните срещу македонците. Всички тези съюзници, както и ограбеният Египет, повикали на помощ победоносния след ханибалските войни Рим. Това са последните часове на гръцката история. Елинистическата държавна система била в положение да изгуби своята автономия. Както в края на V в. пр Хр. самостоятелната Елада привлича персите, така и сега целият източен гръцки свят вика на помощ в своя кръг една чужда сила, за да възстанови нарушения ред.

Когато царът, разбит по море, се завръща обратно в Македония, узнал, че една римска войска е стоварена в Македония. Римляните нападнали и македонските владения.

Сега вече илирите и дарданите застават открито на страната на римляните. Филип могъл да се осланя само на своите собствени сили. В неговата войска се намирали още илирийски и тракийски наемници. През 199 год. Пелагония е бойното поле, дето Филип могъл да задържи за по-дълго време противниците си, но е принуден да изостави Северна Македония на римляните. Римляните през епирските планини се опитват да нахлуят в Тесалия, но Филип ги предварва. По това време пристига новия консул T. Qulnetius Flaminius. И неговите нападения нямат успех. Едва на Titus се удава да заобиколи позициите на Филип, който все пак събира войските си и сполучва да се оттегли в ред към Тесалия. Филип се опитва да сключи един приемлив мир, за какъвто мир бил наклонен и Тит, желаещ да се тури кра̀й на войната. И този път мирът бил осуетен обаче, от римляните.

Последният поход на Филип свършва с битката при Киноскефале, дето македонците след храбра борба паднали победени пред легионите. Филип се завърнал обратно в Македония. Тесалия паднала в ръцете на римляните. Само срещу дарданите Филип останал победител. Той ги разбива решително при Стоби и ги отхвърля обратно в техните земи, така че поне собствената Македония останала свободна от врагове.

Тит продължил приятелски преговорите с Филип и един приемлив мир бил сключен. През 196 г. в Гърция пристигат пратениците на сената. С владичеството на Македония върху Гърция се свършва. Македонският народ бил тежко повален *от борби за световно могъщество и в борби с дребните държавици на Гърция.* Римляните обявили гърците за свободни, за да си останат малки и лесно после подчинени. В своето късогледство гърците тържествували. Те не чувствували, че часът на робството скоро ще удари.

Когато новите римски войски пристигнали в Гърция през 190 г. пътът за Азия бил вече свободен. Филип имал грижата да бъдат в ред пътищата, построил мостове, разпоредил се за храни, приел военначалниците с голяма любезност и ги придружил през Македония и Тракия. При все това римляните гледа̀т на Филип с недоверие и му отнемат даже със сила някои области. Той бил принуден да отстъпи и градовете по тракийското крайбрежие.

Филип чувствува, как Рим го̀ постепенно изоставя и той се заема с всички разполагаеми сили наново да въздигне страната си, за да може при удобен случай с успех да поеме борбата срещу Рим. Филип търси да натрупа запаси от всичко, което ще му бъде необходимо за водене на войната. Мините наново заработват, налагат се мита, увеличават се данъци, търсят се начини да се увеличи числото на населението. Всичко това македонският цар гледал да се извършва тайно, далеч от главните пътища и големите крайбрежни градове. От тези градове той преселва във вътрешността на страната много граждани, заедно с жените и децата им, като ги заменял с траки и други варвари. За да се снабди със средства, Филип нагажда и прави промени в монетната си система, като позволява на области с богати метални залежи да издават собствени монети. Също отделни градове получили това право.

Неговите владения все още се простирали до̀ Аадера, Маронея и Енос Така той помага през 184 г. на Византион срещу траките, разположени на Пропонтида, взел в плен техния цар Амадок и още тогава изглежда, да е подбудил дунавските траки да обяват война на Италия. След това потеглил срещу одризите, бесите и дентелетите, победил ги и при завръщането си основал в областта на девриопите на р. Черна град Perseis.

Един по-голям поход Филип предприел през 181 г. срещу медите в областта на Родопите. Той потеглил от Стоби, преминал областта до Балкана и се изкачил на един връх, от дето се виждало, според общото мнение, Адриатическото и Черното море. След като се отбил в областта на дентелетите, той нападнал медите и превзел тяхния град Petra (Петрич?). Голяма част от Тракия била подчинена на македонското владичество. Освен това Филип се споразумял с бастарните на Дунава, за да ги използува срещу дарданите, а също и срещу римляните.

Поради семейни раздори и след отравянето на сина му Деметър, Филип замислил да обезнаследи Персей и на престола да постави един далечен роднина, Антигон. Но преди да стане това царят починал в Амфиполис през 179 г.

Него наследил неговият син Персей, който царувал десет години. Антигон бил отстранен. Веднага след възкачване на престола, Персей трябвало да воюва срещу тракиеца Абруполис, който навлязъл в областта на Пангей и проникнал дори до Амфиполис.

Римският сенат поздравил Персея, след като той поискал да се поднови съюза. При все това Персей търсил тайно да си спечели приятели в страната, а същевременно подтиквал Гърция към война срещу Рим, макар че той сам да не желаел войната. Персей се стремял да възвърне навсякъде македонското влияние и всички противници на Рим трябвало да гледат в него като на естествен водач. Той не схващал обаче, че Рим нямало да допустне такива стремежи, защото Гърция и Македония, съединени под властта на един решителен господар, представлявали все една голяма опастност. На Персей липсвало обаче, найважното качество на един водач: смялост и решителност.

Недоверието на Рим се възбудило от едно посолство на дарданите: Както било по рано решено с Филип, срещу тех се надигнали бастарните и потеглили за Македония. При известието за смъртта на Филип, траките отказали да доставят храни. Дошло се до грабежи и борби. При всичко това част от бастарните, подпомогнати от тракийци, нападнали дарданите, а последните, тежко притеснени, се обърнали за помощ към Рим. Когато в Илирия бива убит един княз и убийците намират убежище при Персей, този случай се използува срещу него. Персей се опитва да се оправдае пред Рим. Евменес от Пергамон също се оплаква заради намаленото му влияние в Гърция. С личното си явяване пред сената, Пергаменецът изтъкнал опастността от разрастващата се сила на Македонците, и римляните решили да унищожат тази сила.

Така елинистическите царе се обвинявали един друг, без да помислят, че на всякой ще дойде един ден неговия ред Оправданията на македонците били напраздни.

Веднага римляните потърсили навсякъде съюзници. Персей, изплашен от войната, се опитал още веднаж да се помири с Рим по пътя на преговорите. Сега Персей останал сам. Даже дарданите и илирите били на страната на римляните. Само одризкият цар Котис държал за Македония. Въпреки всичко и този път победата или оттеглянето би се извършило с чест, ако Персей би показал малко повече смялост и решителност. Пари и храни имал той достатъчно, също и оръжие и укрепени градове. Към север укрепените вардарски теснини представлявали една защита. Изглежда, че и областта около Шар била не особено проходима, защото илирите нападнали Горна Македония от запад, от към Охрид.

През 171 год. Персей се бори победоносно с римляните в Тесалия. Едно по-енергично действие от страна на Персей през третата (169) година на войната би чувствително изменило военното положение, но вместо да удари на юг, Персей се обръща внезапно през зимата 170/169 год. на север, за да нападне около Охрид римляните и техните илирийски съюзници, като потърсил начин да влезе във връзка с царя Genthios.

През 169 год. се отдава на римляните да се доберат до крайбрежната равнина, източно от Олимп. Положението в което изпада римската войска, е опасно' но Персей загубва и сега спокойствие и освобождава заетите от него проходи. Римската флота се явява пред Тесалоника и градовете на Халкидика и обсажда Касандреа. Най-после през 168 год. се сключва съюз между Персей и Гентий, нещо което прави впечатление на враговете на Македания. Персей е сега в състояние да събере и наемници. 20 хиляди бастарни се явили на границата, Персей ги отправил за Билазора (Велес) в Пеония, но тези наемници, които биха могли добре да се използуват, се завърнали обратно, като ограбили Тракия, понеже Персеи се поскъпил да заплаща уговореното.

Македонската флота, достигнала дори до Мало-азиатските брегове, Родос е наклонен даже да се присъедини към Персей, понеже се страхувал от Рим. На римляните се отдало обаче, с един бърз поход да унищожат напълно Гентий в Илирия. Скоро след пристигането на новия рилски военачалник през юни 168 год. става и *битката при Пидна, която туря край на царството на антигонидите и македонското могъщество.* Персей бяга, Македония се предава на римляните.

Македония под римско владичество. Македония трябвало да бъде свободна в границите, които е имала в последните години, само че трябвало да плаща известен данък. Вместо царе всяка година се назначавали чиновници и страната била разделена на четири области. Първата област с главен град Амфиполис, обхващал земите между Струма и Места, и земите източно от Места без градовете Енос, Маронея и Абдера, също областта на бизалтите и синтите с Herakleia Sintike. Втората област обхващала земите между Струма и Вардар с главен град Тесалоника, Третата област обхващала земите около Пела, четвъртата — Северна Македония с граници Епир и Илирия и главен град Пелагония (по-рано Хераклеа). Взети били мерки Македония да няма възможност да се засилва по някакъв начин. Мините били затворени. Могло да се добива само желязо и мед. Забранено било отсичането на дървета за правенето на кораби. Войската била разпустната, като били оставени само слаби гранични части. Областите получили ново управление. За да се лиши народът от водачи, всеки, който е заемал видна длъжност, трябвало да напустне страната със семейството си и да замине за Италия. Всичко било направено Македония да се държи вечно в подчинение.

Рим използувал по-късно настъпилите размирици в страната, за да обърне Македония в римска провинция (146 год.). Сега границите на Македония достигат до Адриатическото море, на изток до Места, на север до планините, които ограждат Пелагония и областта на Скопие.

Тук не е без интерес да се споменат и по-важните събития из историята на Македония през римското владичество. През 120/119 год., после през 116—108, 101—100 год. се споменават продължителни войни със скордиските. През 92 год. в Македония нахлуват меди и дардани, които опустошават страната до Епир. През 87 год. Македония пада в ръцете на Митридат. По това време заедно с Митридат нападат Македония траките, скордиските и други племена. Едва през 85 год. Сула прогонва тези племена от Македония и ги подчинява. През следните години борбите с траките не престават.

При наместничеството на L. Calgurnius Piso (57—55 год.) в Македония нахлуват дардани, беси и дентелети и достигат дори до Тесалоника. Тези нападения се отблъскват и в страната цари сравнително мир до към 49 год. През следните години (48—41) Македония е средище на оптиматите от кръга на Касий и Брут и много пострадва след битката при Филипи. След 41 год. Македония пада под властта на Марк Антоний до битката при Акциум в 31 год., когато целият изток трябва да признае Октавиян за господар.

През 29/28 год. М. Кициний Крас води с успех войни с даките, бастарните и мизите. От това време Македония не се обезпокоява вече от чужди нашествия и нейните граници достигат на север до Дунава, на изток до Хебър (Марица). В своето пътуване на изток император Хадриян (117—138 год.) посещава и Македония. От монетите може да се съди, че през Македония са преминали Макрин (217—218 год.), Север Александър (222—235 год.), Гордиан II (238—244 год.) и Филип Арабиил (244—249 год.).

При император Деций (249—251) Македония за първи път след векове почувствува варварското нападение на готите. Само големите градове са сега сигурно убежище за бежанците от полето. След това варварите не престават да нахлуват в Македония. Особено тежко е нападението през 269 год., когато пострадват градовете Тесалоника и Касандреа. Македония се напада по-късно при император Валенс (364—378 г.), когато западните готи, след битката при Адрианопол в 373 год. разширяват своите грабителски походи.

Теодосий (579—395 год.) избира Тесалоника за своя главна квартира в борбите с варварите и нему се отдава да покори готите, да сключи с тях мир и да ги принуди да се заселят на постоянни жилища.

Църквата Св. Никола при С. Търново (Паланешко)

На североизток от гр. Крива Паланка, между хълмисти възвишения, на около два часа път, се намира пръснато на махали селото Търново. В махалата при гробищата е старата църква Св. Никола. Външният старинен вид на тази църква сега е закрит от нова пристройка, издигната на южната и западната ѝ страна (*обр. 1*). Само камбанарията и слабо

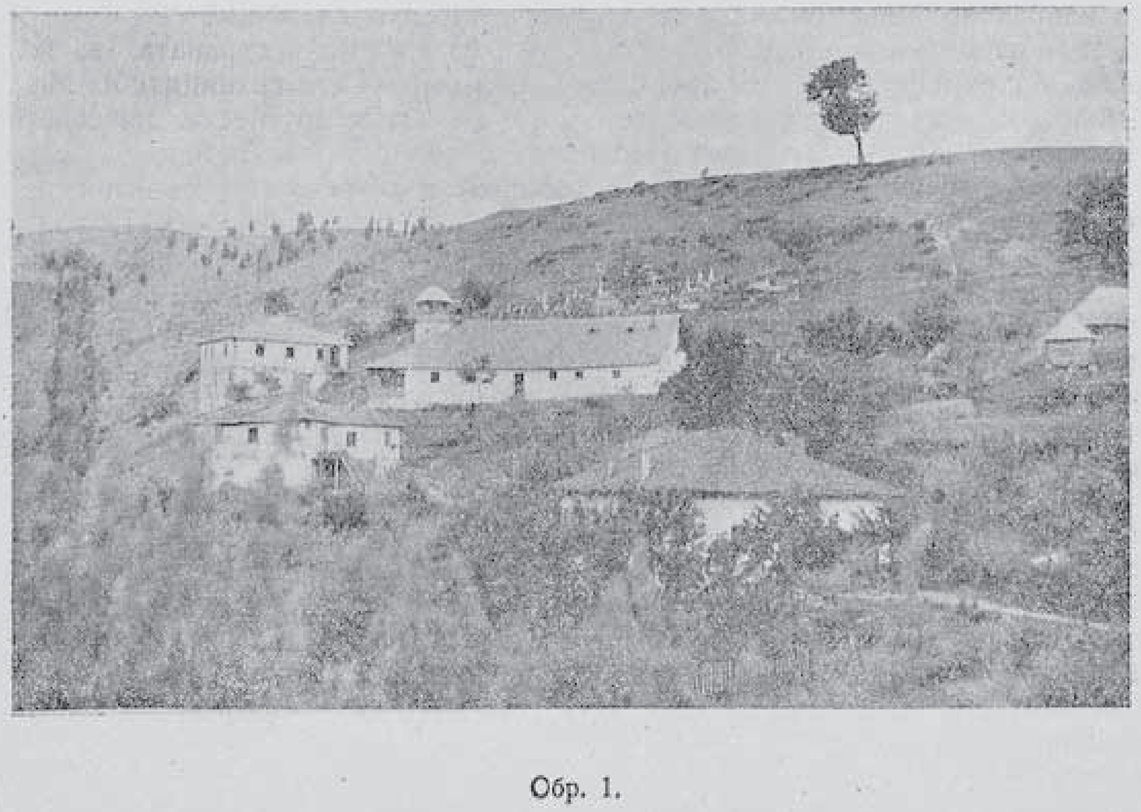

Обр. 1.

издадената малка апсида (*обр. 2*) подсказват, че това е църква. Това е малка еднокорабна постройка, засводена с полуцилиндричен свод (*обр. 3*) В нея се влиза от запад по три каменни стъпала. Дължината на църквата е 7.10 м. без апсидата, а широчината ѝ е 5.20 м. Дебелината на стените е 0.70 м. Църквата се е осветлявала през един южен прозорец, широк 66 см., но сега достъпът на светлината е ограничен от новата пристройка. Абсидният процеп, широк едва 8 см. не пропуща почти никаква светлина. По-късно, в южния склон на свода са пробити три малки отвръстия за проветряване и светлина.

Зидарията на църквата, доколкото може да се види под повредената мазилка е от разноформени камъни, споени с хоросан. Употребени са и дързени греди за заздравяване на стените.

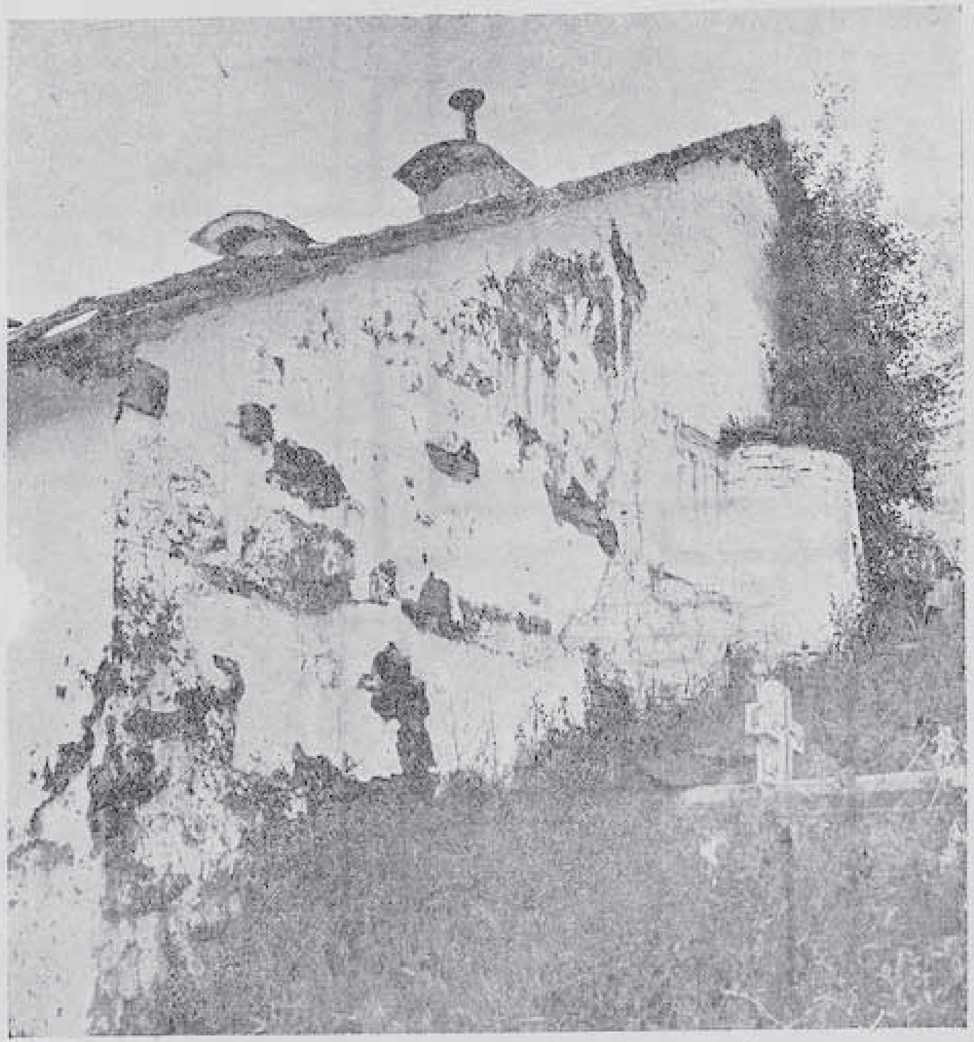

Обр 2.

Вътрешността на църквата е съвсем проста. В ляво от апсидата е протезисната ниша. На северната стена са оставени и две квадратни ниши.

За построяване на църквата говори един надпис, запазен над вратата отвътре:

† Изволеніе ѿца. И поспешение и свьршение ст҃а дх҃а.
І свьрши се с҃и. Бж҃ствни храмь. Ст҃а. І чудтворьца
хрістова. Николае. І саградІ се трудомь. И сьпІса се.
Вь лето зігі презвитера. Пеи. І подружіе. Проіка[1]

Датирането не е ясно. Както и прф. Иордан Иванов бележи годината може да бъде прочетена 7013 или 7113, а от това излиза, че построяването на църквата ще да е било през 1505, или пък през 1605 год. Надписът обаче е интересен с дадените имеиа на ктиторите — презвитер Пею и неговата съпруга Пройка. Р. М. Груич[2] изказва предположението, че този Пею вероятно ще да е съвременикът и животописецът на софийския мъченик св. Георги, който е загинал в София през 1515 г. Понеже това не може засега да се докаже, казаната по-горе датировка с разлика от сто години остава в сила.

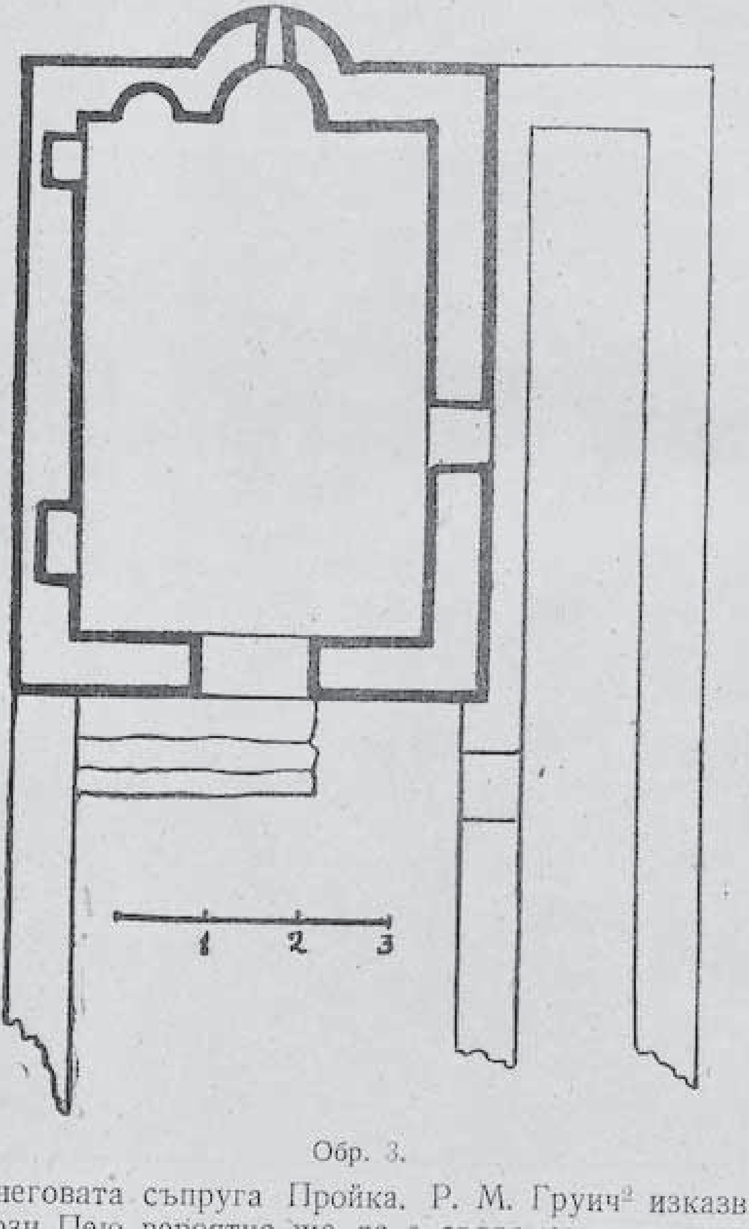

Обр. 3.

---

[1] Йорд. Иванов. Български старини из Македония, София 1931, 150 дава този надпис по препис от В. Димитров.

[2] Д-р. Род. М. Грујић Скопска митрополија, Сб. Споменица правосл. храма свБогородице у Скопле и 1835—1935, Скопле 1935, 211.

Цялата вътрешност на църквата е била изписана с стенописи. Една част от тях в северозападната част на свода са изпаднали от влага, която е проникавала през зидарията. Сцените и отделните образи покриват всички стени плоскости и свода. Разпределението им е според установения ред, възприет при украсата на този вид църкви.

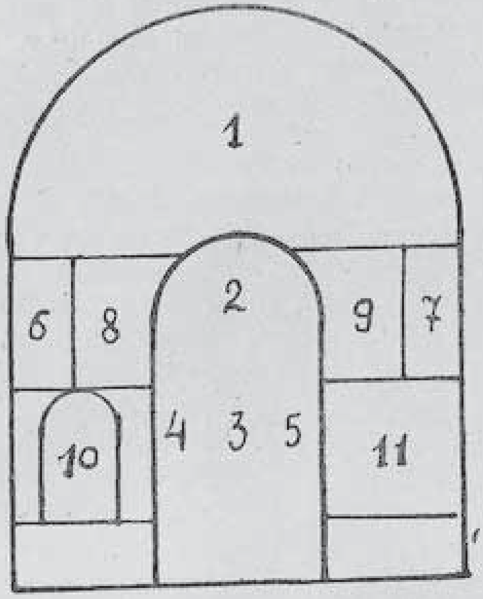
1
6
8
2
9
7
4
3
5
10
11

Обр. 4.

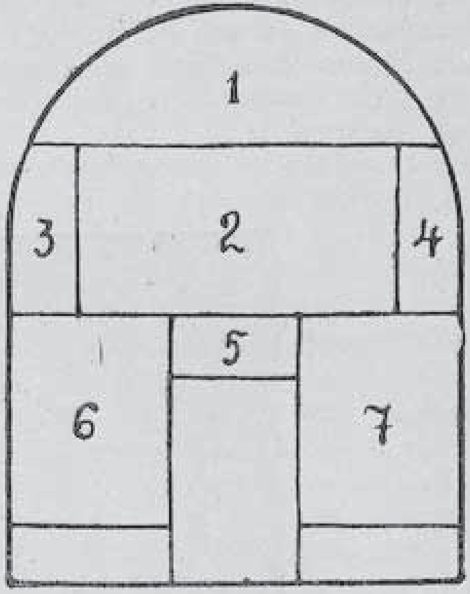

Обр. 5.

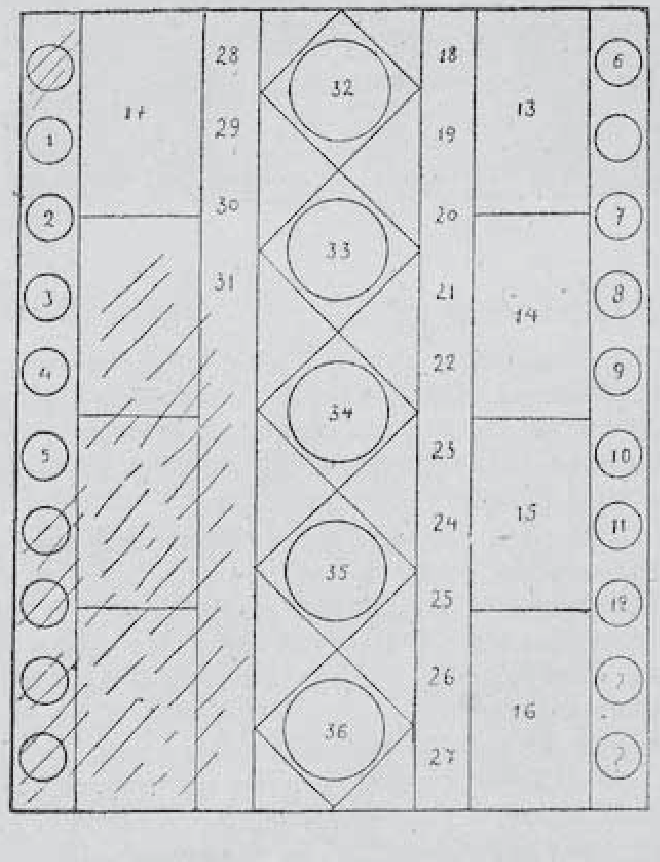
28
32
18
6
17
13
1
29
19
2
30
33
20
7
3
31
21
8
14
4
22
34
9
5
23
10
24
15
11
35
25
12
26
16
36
27

Обр. 6.

На източната стена, в апсидата и проскомидията (*обр. 4*) са написани следните сюжети: Най-горе, в надписания люнет е Възнесение Христово 1). В апсидата повърхнината е разделена на две части: в горната част е Богородица „Ширшая Небес“ (2), под нея е изобразен Христос Мелисмос, представен като пеленаче (3), а от двете му страни са св. Атанасий (4) и св. Иоан Златоуст (5). В ляво и в дясно от апсидана стенната плоскост е разделена на четири полета — двете са заети от двама евангелисти (6 и 7), а до тех архангел Гаврил от Благовещението и Богородица (8 и 9). В протезисната ниша е изобразен архидякон Стефан (10), а от другата страна на апсидата, под Богородица са св. Григорий и св. Василий (11).

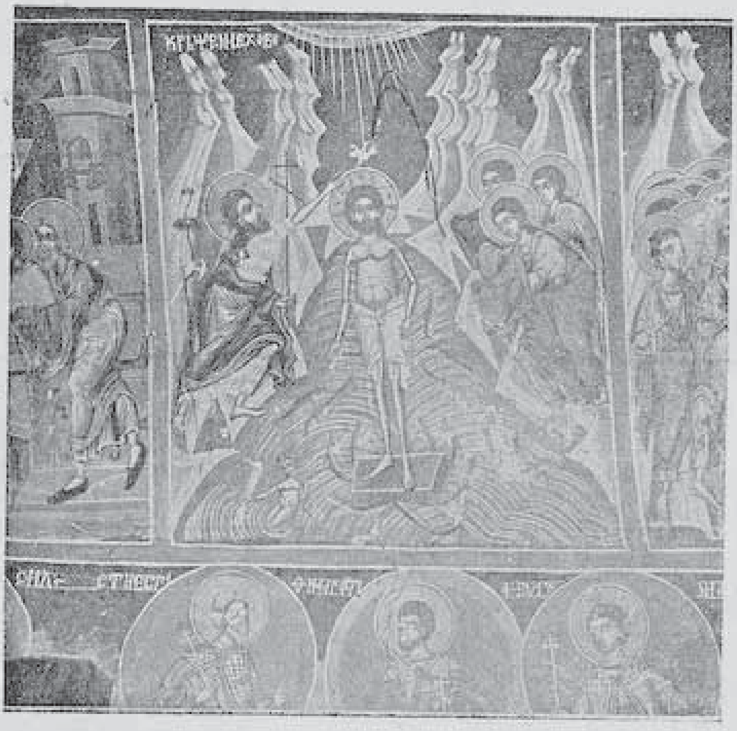

Обр. 7.

Западната стена има следното разпределение: най-горе, в люната е Преображение Христово — *обр. 5* (1), под него е Успение Богородично (2), а от двете страни на тази композиция са двама евангелисти (3 4). Над вратата е надписът (5), а от двете ѝ страни са архангел Михаил (6) и цар Константин и Елена (7).

Цялият свод (*обр. 6*) е бил покрит с стенописи, които имат сладния ред: в долните части на свода са поставени два реда от по десет медалиона, изпълнени с бюстовете на светци и пророци. На южната страна пет от медалинните са развалени. В останалите пет кръга са св. Севастий, св. Мина, св. Кирил Александрийски, св. Виктор и св. Викентий (1, 2, 3, 4, 5). На северната страна са св. Петка, св. Евгений, св. Нестор, пр. Саил, пр. Азарий, Ананий, св. Герман и св. Аксегностий (6, 7, 8, 9, 10, 11, 12). Над медалионите следват от двете страни по четири сцени от живота на Христа. На южната страна са Възкресение Лазарово (16), Кръщение (15), (*обр. 7*) Сретение (14) и Рождество Христово (13). На северната страна е запазена само една от композициите — Възкресение Христово

(17). Тези сцени се следват от две редици с образи на пророци: на юг — пророк Захарий, Самуил, Осис, Соломон, Илия, Наум, Давид, Захарий и Иоан (18—27), а на север — Еремия, Мала, Арон, и Данаил (28—31), Останалите са разрушени. Тези образи ограждат големите медалиони, които заемат зенита на свода. В тях са изобразени Исус Христос Вседържител в цял ръст седящ на трон (32), Исус Христос благославящ. (33) Богородица (34), Великаго севести (35) и Савета ангела (36). Медалионите са поместени в отделни квадрати, като в получените по четири триъгълници отстрани са нарисувани ангели или евангелисти, които поддържат медалионите.

Стенописите по стените, гдето са изобразени цели фигури на светци са развалени. Между образите на южната страна се виждат тези на св. Теодор Тирон и св. Тодор Стратилат.

Всички сцени са отделени с червени рамки, обточени с бели черти. Колоритът се отличава с своите убити сиви тонове, контрастирани с черно, английска червена или синьо-гълабово. Ореолите са охрави с черен и бял контур.

Всички изобразени фигури са сухи, с прекалено аскетични лица. В построението на телата изобилстват анатомични несъобразности. Движенията навсекъде са твърде условни и според общоприетите канони. Художникът не е опростявал нито фигурите, нито обстановката, в която се развиват действията. Твърде характерно е изобилието на архитектурни видове, твърдостта на които идва да подчертае движенията и позите на фигурите. Тази архитектура с своите прави линии се свързва особено добре с правите гънки на облеклата на действуващите лица. Художникът е обработил грижливо лицата, ръцете и краката. Върху основния тон той моделира старателно и завършва на края обемната представа с твърде силни светлини за високите части. Репродукцията на сцената Кръщението на Исуса Христа, която даваме на обр. 7, дава представа за стила на тия стенописи.

Михаил Сматракалев

Македонският Народен театър

Македонската емиграция в София има голямото щастие да види играта на артистите от Македонския народен театър, да се вълнува от близката до душата ѝ пиеса „Чорбаджи Теодос“, написана от македонски автор, да си припомни своята хубава родина и преживя насладата да чува музиката на своя роден език, станал вече литературен език. Потоци от възторг се разливаха в залата на Народния теааър. Лицата светяха от радост. Ръцете ръкопляскаха до зачервяване. Не стихваха овациите спрямо младите талантливи артисти, които с простота, естественост и майсторство ваяха сценичните образи. Една дълго затуляна гордост избликна от душата на македонската публика. Гордост от високите постижения на македонската национална култура, от хубавия чист, прекрасен македонски език.

Македонският народен театър разсея напластените мъглявини по македонския въпрос, разпръсна зложелателните слухове за „сръбско“ влияние в македонския език, за „сърбизация“ на македонския народ, за „недоволство“ на народа от новата власт и пр. Злостните врагове на македонския народ, върховистите, закостенялите консерватори и реакционери, кървавите фашисти, приятелите на Дража Михаилович, на Анте Павелич, на Дамаскинос и Ялчън, на Чърчил и компания, претърпяха горчиво разочарование. Македонският народен театър им нанесе зашеметяващ удар. Великобългарските шовинисти в всичките им разновидности претърпяха истински крах. Това е една от най-голямите заслуги на гостуващия македонски театър.

Интересът към Народна Република Македония с идването на Македонския народен театър от страна на македонските емигранти и на българските граждани порасна до небивали размери. Явните симпатии към артистите, към прекрасния македонски език, разливащ се като музика от сцената на Народния театър, възхищението от правдивата и талантлива игра, бяха в същото време симпатии към свободния македонски народ, към Народната Република Македония.

Македонската нация се радва на обич от страна на българския народ и връзката на двата народа на базата на равноправието и взаимното уважение и зачитане ще се превърне в „Братско общуване и съжителство. Македонският народен театър допринесе твърде много в това отношение.

Македонският народен театър донесе в същото време една нова свежа струя за още по-тесното сближение между народите на Титова Югославия и българския народ. Той сложи една нова халка в веригата на братството и единството между всички южни славяни.

Всички, които можаха да видят спектаклите на Македонския народен театър: специалисти по театралното дело, артисти и критици, режисьори и драматурзи, културни ценители на изкуството и хората от народа, можаха да почувствуват не само високото стъпало, до което е стигнал, което е завоювал с упорита системна работа, но можаха да видят, че това един нов тип театър. Ново виждане на света, на живота ново третиране на пиесите, на героите, простота и естественост в изпълнението, споена ансамблова игра, единство между художественото оформление на постановката и идейното съдържание на пиесата – всичко това е нещо ново, нещо неочаквано.

На какво се дължи това? Защо с такава дълбочина и правдивост македонските артисти представяха съветския бит, съветския живот, съветските нови хора? От къде тая светлина, тоя ентусиазъм, тая широта в толкова младия още Македонски народен театър?

За да си отговорим на тия въпроси, трябва да кажем нещо повече за създаването на тоя театрален колектив, за условията при които е израснал, за обстановката в която работи, за връзките му с народната власт и със самите народни слоеве. Трябва добре да се познава новото наистина демократично устройство на Ф. Н Р. Югославия.

Македонският народен театър се заражда в жестоката, сурова, но славна борба на македонския народ, заедно с другите народи на Югославия, против окупаторите. Той си води началото от *партизанските агитки*, които из китните македонски планини, със своите борчески стихове, революционни песни, едноактни преводни и оригинални пиеси, разгаряха вярата в победата над враговете, въодушевяваха борците, изграждаха обич и братство между потиснатите, разпалваха националното съзнание на народа ни оформяха новите характери, новите хора на бъдащето. Във всяка партизанска бригада през време на борбата (1941—1944 година) действува по една агитка, която устройва културно-просветни часове. Агитката действува сред партизаните, но тя се явява често и сред самото население в селата, освободени от врага и там дава спектакли, с които подига настроението на народа. Най-добра от всички агатки е тая на името на рано загиналия македонски поет „Коста Рацин". В трета бригада, където е генерал Михаил Апостоловски, работят в агитката Димитър Кьостаров, Илия Джувалековски, Петър Богданов и др.

В село Горно-Врановци, Велешка околия, където е главния щаб на Македония и главното ръководство на всички агитки, се създава театър за градовете. Сформирането на тоя театър още през нелегалния период става от вече изтъкнати артисти из средата на агитките, като в него влизат и старите артисти Димитър Кьостаров, Илия Милчин, Тодор Николовски, Петър Пърличков и др., които са и днешните стълбове на театъра.

Първото представление тоя театър дава в Битоля, веднага след освобождението на града от окупатора. Представлението изнася програма: едноактна пиеса, рецитации на борчески стихове, хорови песни (съветски, македонски, югославски), всичко с борческо съдържание. Театърът е подвижен. Той обикаля и други градове и села. Дава представления и в казарми и училища.

След освобождението на цялата страна започва търсене на талантлива кадри от всякъде. Устройва се конкурс от изпратените младежи, проявени като даровити артисти в агитката и най-добрите, удобрените, влизат вече като артисти в театъра.

Така започва, при крайно тежки условия, без отопление, без средства, при обстановка на продължаващата война с немските изверги, при ограбената и разорена земя, работата си театъра а Скопие. Въпреки големите трудности, ентусиазираните артисти, повечето активни участници в освободителната борба, със своята упорита дейност, с упоритият труд и младежка всеотдайност, подготвя първата цялостна пиеса. Това е „Платон Кречет" от Корнейчук. Драмата поставя Димитър Кьостаров и се изнася с голям успех. Театърът вече прескача рамките на любителството. Общите неимоверни усилия създават ново качество — любителите стават вече професионалисти.

В началото никой не получава заплата. Всички носят още партизанските си или войнишки дрехи, хранят се на общ казан. Така протича зимата 1944—1945 година. Но никой не се плаши от лошите условия. Съзнанието за високата и важна мисия на театъра в изграждането на националната култура разбива всички несгоди и препятствия.

През 1945 година, пролетта, народното правителство взема решение и Македонският народен театър става *държавен театър*. Артисти и технически персонал стават държавни чиновници. Заплатите са много добри. Мерят се с най-високите чиновнически заплати. Сега заплатите в театъра са от 2,400 длнара (за начинающи) до 4,900 динари. Директор на театъра е Димитър Кьостаров, драматург — Илия Милич, режисьори — директора, Тодор Николовски и Петър Пърличков. Художественият съвет се състои, освен от изброените лица, още и от артистите Крум Стоянов и Илия Джувалековски. Народното правителство гледа с голяма любов своя театър и го подпомага и насърдчава по всички възможни начини. Бюджетът на театъра е 4,700,000 динара.

Публиката посещава масово театъра, Салонът винаги е пълен. До сега са изнесени следните пиеси: „Платон Кречет" от Корнейчук, „Народен представител" от Бранислав Нушич, „Бащин дом" от Валентин Катаев, „Чорбаджи Теодос" от македонския писател Васил Ильоски, „Съмнително лице" от Вранислав Нушич, „Тартюф" от Молиер, „Кралят на Батайнова" от словенския писател Цанкар и „Приказка за правдата" от Маргарита Алигер. Всички пиеси са имали голям успех, а най-много — „Чорбаджи Теодос“.

Предвидени са за изнасяне в бъдаще: „На прагот“ драма в стихове от македонския поет Венко Марковски, със сюжет от народоосвободителната борба пиеси от Гогол, Островски, Шекспир, Молиер, от югославски и български автори.

За два сезона театърът е направил три обиколки из Македония, като е играл във всички градове на страната, гостувал е в Белград и в Пиринска Македония, където е пожънал голями успехи. Белградската критика дава отлични отзиви за постиженията на македонското театрално дело. В Пиринска Македония театърът е бил предмет на живи, братски, непрекъснати овации. Последното гостуване е това в София.

По гостуването на Македонския народен театър в София говорихме с директора и мнозина от артистите. Най-вече с Тодор Николовски и Петър Пърличков. Те ни казаха много неща за условията на работа, за пречките и за успехите.

Работата на театъра е сложена на нови начала. Старите отношения и приьоми не съществуват. Моралът е висок, отношенията между всички артисти са братски, другарски. Укрепналите помагат с радост на помладите. Стремежът е да се гони колективния успех, а не изпъкването на отделни артисти. „Спойката е прекрасна между нас. Та ние сме нови хора (говори Николовски), всички работят с голяма пожертвувателност, с редка упоритост и любов към професията и изкуството. Понякога работим по 12 до 16 часа. Ние не признаваме работно време. Ние сме от ново тесто замесени. Театралната работа, както всичко у нас в Македония и цяла Югославия, е поставена на *най-демократични начала.* Между артистите и техническите работници няма старото подчинение и разделеност, отчужденост и дори омраза. Напротив всички сме едно, всички сме другари Всички сме от театралния колектив. Сред артистите няма млади и стари. Всички са равни. Всички имат право да критикуват другите. След като художествения съвет избере пиесата, която ще се играе, върху нея се изнася реферат, разглежда се по съдържание и форма, разисква се, изяснява се най-детайлно. Тогава става разпределянето на ролите. *Обективността* е основно начало при раздаването на ролите. Важно е да се даде на всеки подходяща роля. *Искреността* е неизменен закон между нас. Няма и не може да има субективно отношение. След всека репетиция и дори след всеко представление, се провѐжда една *другарска критика* и *самокритика*, като се посочват слабостите и добрите страни. Така ние вървим напред, така преодоляваме трудностите, така растем като артисти, като хора на изкуството, като граждани на Народна Република Македония, натоварени с много отговорна задача.“

За професионалното издигане на артистите и артистките има специални часове за опознаване с драматическата литература. Четат се и се разучават книги по театрално дело от видни творци в тая област. Школата на Станиславски се изучава най-старателно. Но освен от Съветския Съюз, от където се учи цял свят, там се четат и български автори и такива от другите славянски народи. Артистите ходят *групово* на кино, където гледат художествени филми и след това правят разисквания и по тоя начин се учат от голямите майстори.

Разбира се главният учител на Македонските артисти е живота. Затова те са здраво свързани със своя народ, който гради своето стопанско и културно благополучие, който изгражда своята нация, своята нова държава. В театъра има следните организации, които са живата връзка на театралците с живота, с текущата работа на правителството, държавния апарат, масовите организации, с трудовия ентусиазъм и дисциплина, с голямото народно творчество, което кипи навред из нашата родина: организация на *народния фронт*, в която са записани всички членове на колектива, *синдикална организация* една от най-добрите в Скопие, *младежка организация* и *женска организация*. Освен хора на изкуството артистите са и граждани на държавата, синове на своя народ и чрез тия свои организации те дават своите сили в строителството.

След изложеното можем вече да отговорим на зададените въпроси. Македонският народен театър е наистина един *нов* театър. Той отговаря на новото устройство на живота в Титова Югославия. Той е внесъл духът на това устройство, на това братство между народите, на тая *истинска демокрация*. В федеративна народна република Югославия се създава нов бит, нов живот, нови хора, свободни човеци, без шовинизъм, без омраза към другите народи, с широк поглед към света и с омраза към старото време на вражди и потисничество. Ето затова македонските артисти дават такова блестящо разбиране на съветския бит, затова те изпълняват така естествено и непринудено ролите в съветските пиеси. Та македонците и всички югославяни в последните борби бяха толкова близко по дух и мироглед до съветските народи. Те дадоха толкова много жертви в борбата, издигнаха толкова герои от своята среда. Те се учеха и вървеха по стъпките на големите си братя от Съветския Съюз.

Ето от къде идва тоя ентусиазъм, това другарство, тая обилна светлина, тая голяма широта в младия Македонския народен театър. Разбита е на парчета старата школа на индивидуализъм, на изкуство за изкуството, на откъснатост от народа, на изкуство за шепа избраници. Македонският театър е *народен театър* в най-точния, в най-пълния смисъл на тая дума. Той е театър за народа, за широките народни слоеве. Той твори народната култура, народния език, стреми се да издигне културното ниво на публиката. Той е свързан с народа в неразривни връзки. Живее с болките и стремежите на народа. Служи на народа — това е най-върховната му задача.

Това се отразява естествено на неговата работа. Той не може да дава неразбрани и чужди на народа пиеси. Не може да задържа неговото демократично развитие. Напротив с подбора на пиесите той се стреми да засили това развитие, да влее ентузиазъм в творческата работа на народа, да му даде пример за успехите на по-напредналите народи, да подигне самочувството на народните маси, да ги сближи с другите народи.

Тия условия, тая обстановка, тоя нов живот може да даде обяснение за големите постижения на Македонския народен театър. След всичко казано може да се разбере ясно защо артистите имат ново третиране на образите, на героите, защо така дълбоко проникват в характера на новите хора, защо Тодорка Кондова представи с толкова искреност и простота революционерката Зоя в „Приказка за правдата", защо така непринудено, просто и правдиво играят тия младежи, защо не можа да се намери пукнатина в никоя от представените пиеси, защо така хармонично се представяше цялия колектив. Директор, режисьори, художник, артисти, техници, всичко това трепти с новото време, живее с новата демократична епоха, купнее по щастливо бъдаще за всички човеци, работи задружно, колективно и с общи усилия постига естествено големи резултати. Това не са хора с капризи и пагубни честолюбия, с лични домогвания и долна завист — това е ансамбъл, това е колектив, който като цяло върви смяло и твърдо напред към съвършенство, учейки се непрестанно, непризнаващ застоя, неопиващ се от постигнатите успехи.

Между артистите изпъкват като голями дарования Тодор Николовски и Петър Пърличков. Те моделират с вещина образите, вижда се как дълго са проучвали, пробвали, как са вниквали в детайлите, в мимиките, в жестовете и в същото време в улавяне основното. характера, епохата, класовата принадлежност на героя. Но техната сила е в колектива. Той ги държи здраво на сцената, както държи всеки друг артист.

При тия условия на творческа работа ние смело можем да кажем, че Македонският народен театър ще отиде далеко напред и ще догони напредналите театри, както цялият македонски народ сигурно ще догони другите напреднали народи в своето стопанско и културно развитие.

На края ще завърша с изявленията на талантливите артисти Тодор Николовски и Петър Пърличков относно гостуването им в София. Те казаха: „Ние бехме малко смутени, малко се боехме да се покажем. Знаем славата на българския народен театър, знаем Кръстю Сарафов и редица други колоси на сцената. Но сърдечното посрещане и изказванията на колегите за нашата игра, ни подействува насърдчително. Аплодисментите на публиката ни въодушевиха и ние показахме възможностите си, постиженията си без страх, без смущение. Ние нема защо да скромничим. Нашата гордост от успехите ние схващаме като гордост на нашата свободна родина. Ние сме горди, че се прави овация не само на нас, но и на нашата Народна Република Македония, без която и без Титова Югославия, ние не бихме могли да покажем пред вас нищо. Но бъдете сигурни, че ние няма да се възгордеем. Няма да заспим на лаврите си. За нас всяки застой е смърт. Тия успехи за нас са едно насърдчение, един потик за ново устремно съревнувание с другите театри на славянските народи. Впечатленията ни от България са незаличими. Не ще забравим никога тоя топъл и сърдечен прием. Надяваме се, че успяхме да разсеем много заблуди и злонамерени слухове за положението в нашата родна земя, която се радва на свобода и равноправие в братското семейстно на югославянските народи. Ние и занапред ще продължим да работим за културното сближение на южните славяни. Ние се учим и ще се учим винаги от българския театър и от другите напреднали народи. Наше искренно и съкровено желание е да постигнем сътрудничеството между всички славянски театри".

Е. А.

Триест и Юлийска Крайна

Един от най-мъчните въпроси, които бяха сложени за разрешение в конференцията на четирмата в Париж бе този за Триест и Юлийска Краина. Едва на заседанието от 3 юли 1946 г. Съвета на четирмата външни министри можа да постигне споразумение.

Според приетото решение, Триест и неговата област (в установените граници Нови град — Дуин) образува свободна територия Триест. Статутът на тая свободна територия ще се изработи от особена комисия състояща се от представители на четирите държави, при сътрудничество за консултация на представители на Югославия и Италия. Предложението на тая комисия ще се представи на световната мирна конференция, която, съгласно решението, прието в Москва през м. декември 1945 г. ще представи своите препоръки, след което постоянният статут подлежи на одобрение от Съвета за сигурност при Организацията на обединените народи. Съветът за бозопасността назначава губернатора на Триест.

Веднага след взетото решение, подпредседателя на съюзното правителство на Федеративна Народна Република Югославия г. Едуард Кардел направи изявления, в които обосновано и широко аргументирано изтъкна извършената неправда, подчертавайки, че едно такова решение югославските народи не могат да приемат, нито ще го приеме югославското правителство.

Преди да поясним защо с решението на Четирмата в Париж се извършва една голяма неправда спрямо югославските народи, нека дадеме някои исторически и фактически данни, които ще улеснят нашата задача.

Първите славяни в Юлийска Крайна са се появили към края на VI век. По-късно започва нахлуването на словенците откъм север и на хърватите откъм юг към Истрия и Ломбардската равнина. През VII в. хърватите непрекъснато са се точили от Далмация, която тогава била завладяна от тях, към Истрия. Словенците са навлизали откъм римската провинция Норикум.

През VIII в. континенталната част на Юлийска Крайна преминала под властта на франкистката държава, а Истрия още е била владяна от византийците. През втората половина на IX в. хърватите са се освободили от франките, като част от Истрия, на изток от р. Раша, влезла в хърватската държаца. В Истрия зад р. Раша са останали хървати, които са навлизали мирно в градовете до западния бряг. По исторически документи е доказано, че словенци и хървати по онова време са населявали тия места до западните брегове на приморската област, където са се занимавали с земеделие.

През X и XI в. в., в време на унгарските нашествия, животът на славяните е станал тежък. Те отново се съвземат след като унгарците се оттеглюват от тия земи.

През време на средновековието хървати и словенци в Юлийска Крайна, в продължение на осем века, търпят мрачния гнет на феодализма. От 1500 г. до 1797 г. в Юлийска Крайна е имало две политически управления — австрийско и венецианско. Вснецианците са държали приморската част от Истрия, а Австрия е владеела Горичката област, Триест и вътрешната част на Истрия.

След френската революция, Наполеон е присъединил към своята държава част от Каринтия, Крайна, Горичката област, Триест, австрийската част от Истрия и Хърватско чак до р. Сава. От тия именно области Наполеон е образувал известната Илирийска република.

През 1846 г., е било извършено преброяване на населението в Триест и Юлийска Крайна, което преброяване е дало следните резултати:

В Трисст са живели 25.300 (31.5%) словенци и фурлани 43.940 (54.72%); немци—8000 (9.96%); евреи 3600 (3.38%), всичко 80.300 души.

В Горичко-градищанската област са живеели: словенци — 128,468 (67%) италянци и фурлани — 61,489 (32.06%); немци — 1,385 (0.72%); евреи — 430 (0.22%), всичко 191,766 души.

В Истрия е имало словенци — 31,195 (14.03%); сърби и хървати— 134,445 (58.96%); немци — 1,555 (0.68%); евреи — 40 (0.02%), всичко 238,035 души.[1]

Днес в Юлийска Крайна и Триест живеят 950,000 жители, като отношението между югославяни и италиянци е приблизително две към едно.

Областта Юлийска Крайна от 13 века насам винаги е била славянска — населена с словенци и хървати. В самият град Триест, обаче, преобладаващият елемент е италианскиат и това обстоятелство служи на Италия като главен аргумент да иска присъединяването му към нея. Но сочейки па италиянския характер на Триест, италиянците не казват как се е създал този характер. Те също така не казват как се е стигнало и до заселването на някои места в самата област на италиянци.

---

[1] Триест и Юлийска Крайна, — Момчили Йоич.

В същност, още през време на австрийското владичество, политиката на Австрия в Триест и Юлийска Крайна е била да фаворизира италиянската националност и да денационализира славянството — хървати и словенци. Този метод упражняван от Австрия, на италянизиране на хървати и словенци, особено в Триест е добре известен.

Този метод продължи след първата световна война, когато Италия заграби тия места. Но с идването на власт на Мусолини, положението на хървати и словенци стана още по-тежко. В Юлийска Крайна и в Триест фашистката власт отпочна над хърватските и словенски маси нечуван кървав терор, масови убийства, насилствени изселвания.

Оеобено жестока бе политиката на Италия по отношение славянските училища. Така, преди Юлийска Крайна да бъде анексирана към Италия, там е имало 581 хърватски и словенски училища. Непосредствено след окупацията на Юлийска Крайна, но преди да бъде анексирана към Италия, са били затворени всички частни училища. Само в Истрия са били затворени 149 словенски частни училища. Най-голямия удар върху словенските училища е бил нанесен с Закона от 1923 г., когато са били затворени 444 училища, които са били посещавани от 52.000 ученици. След влизането в действие на този закон, нито едно словенско училище не е останало.

Едновременно с затварянето на училищата, италянските училищни власти са предприели хайка срещу децата словенчета и хърватчета, забранявайки им да говорят на своя матерен език. Много малолетни деца са бивали пребивани от бой, за да бъдат заставяни да говорята на италянски.

Но не бе само националният гнет, който тежеше над хървати и словенци в Юлийска Крайна и Триест Фашистката власт мина в настъпление и в стопанската област. Тя ликвидира земеделските и кредитни задруги на брой 310, със сто хиляди членове хървати и словенци и с това нанесе тежък удар върху материалното състояние на хърватските и словенски селски маси. Наред с това, основано бе специално банково учреждение, което купуваше на безценица словенски и хърватски имоти на затруднени стопани и ги продаваше на италянски колонисти.

Ето как се е стигнало до заселването и засилването на италянския елемент в Юлийска Крайна и особено в Триест. И въпреки всичко това, както казахме по-горе, областта е запазила напълно своя славянски характер, а в Триест е застъпен силно славянския елемент.

Този исторически и национален аргумент е едно от основанията на днешното югославско правителство да иска щото Триест и Юлийска Крайна да образуват една народна федерална република, която да съставлява съставна част от Федеративна Народна Република Югославия. Друг аргумент е стопанският. Триест е свързан с економическия организъм на Югославия и е изходен пункт на цела Централна Европа. Той е свързан със своя широк хинтерланд в тази част ра Европа с ж. п. линии, които минават само през югославска територия. И затова след откъсването му от югославските земи, Триест изгуби значението си като пристанище и като тържище. Но и като индустриален център градът е неразривно свързан с хинтерланда му в Югославия, откъдето триестката индустрия се снабдява с нуждните сурови материали. Откъсването му от Югославия се отрази пагубно върху индустрията на града.

Преди да приключим, нека цитираме изявленията, които на връщане от Париж направи подпредседатилят на югославското съюзно правителство и шеф на югославската делегация, г. Едвард Кардел, които изявления дават ясна картина за неправдата, която се върши с решението на четирмата министри да се интернационализира Триест и Юлийска Крайна.

„Парижките решения, казва г. Кардел, от една страна дават на Италия пояс от територия, компактно населена със словенско население. В този пояс живеят 60.000 словенци и около 16.000 италянци, от които 14.000 в Горица. Тези решения дават на Италия Горица, стар културен и земеделски център на словенците, естествено средище на Виповската и Сочка долини, без оглед на това, че в Горичката община болшинството от населението е словенско. Тези решения дават на Италия Тржич, който е стопански свързан с останалата част от Юлийска Крайна особено с Триест и чието население в огромното си мнозинство ясно изразява своята воля да се присъедини към Югославия. Тези решения дават на Италия Канапската долина с Трбиж, където преди първата световна война изобщо не е имало италянци.

„От друга страна, добавя г. Кардел, тези решения откъсват Триест от Югославия и му включват територии, които са населени главно с югославяни. От Югославбя откъсват част от Истрия, която е освободена с толкова жертви на самото истърско население и на югославската армия. Между Триест и Италия създават коридор от няколко километра на напълно словенска територия, където живеят едва 5% италянци. На словенския народ, на народната словенска република напълно се затваря излаза на море и то на пет до осем километри от морето, чийто брегове с столетия и столетия са населени с словенци Десет на сто от словенския народ остава извън границата на Югославия западно от френската линия, а само 0.69% италянци остават извън границата на Италия, източно от французката линия и в предложената граница на интернационализарания Триест.“1).

При тази яснота на югославската кауза, всеки би се запитал, защо великите сили не разрешиха въпроса за Юлийска Крайна и Триест в полза на Югославия, която, при това, се би срещу италянския фашизъм и през целото траене на войната бе на страната на демократическата коалиция?

При разглеждането на този въпрос представителите на Съветския Съюз показаха едно здраво разбиране и упорито настояваха да се разреши в съгласие с справедливите югославски тежнения. Известни английски и американски кръгове, обаче, не желаеха по никой начин Юлийска Крайна и Триест да се дадат на Югославия. По този повод съветската агенция ТАСС от 29 юни 1946 г. каза дълбокосмислените думи: „Империалистическите кръгове искат да си запазят още от сега свободата за предизвикване на всякакъв род усложнения в бъдаще“. Характерна в това отношение е статията на бившият американски министър на външните работи г. Самнер Уелс, обнародвана в няколко американски вестници. В тази своя статия, посветена на проблема за Триест г. Уелс се противопостави срещу едно присъединяване на Триест към Югославия, считайки, че „Триес трябва да бъде економически и политически страж на Италия против славянския изток“. По-нататък г. Уелс казва: „Да се даде Триест на Югославия би значило Русия да добие

---

1) в. Политика, от 7 юни 1946 г.

пълна контрола на Дунава, Адриатическо море и Средиземноморието, а Гърция би била изолирана от запад".

На това изказване ето как отговори в. *Борба* от 30 юний 1946 г.:

„Очевидно е, че г. Самиер Уелс е „забравил" какво „славянски изток" не е използувал Триест в освободителната война да прегази Италия и да потапя английски и американски параходи в Средиземно море, но се бореше на страната на Англия и Америка против фашистка Италия, докато Италия употреби Триест и Юлийска Крайна като база за нападение на „славянския изток" с цел да осъществи „пълна контрола на Дунава, Адриатическо море и Средиземноморието", т. е. заедно с Германия за винаги да изхвърли от Средиземно море всички свои неприятели от войната и на първо место англо-американските сили. . . На всеки случай, такова цинично третиране на жизнените югославски права, такова недопустимо клеветничество към един измъчен съюзник който желае само да се уважават неговите права и такова изтъкване на победения агресор и на неговите престъпни претенции като „страж" против ония демократически сили, които най-много допринесоха за победата във войната — обяснява истинските мотиви, поради които на нашите народи се отнема онова, което поне от нашите съюзници от войната би требвало да ни се признае без уговорки. По-вече от ясно е, че тия мотиви нямат нищо общо с ония, които в демократическия свет се наричат с името правда. И че са твърде далече от всякаква искрена грижа за мира. . ."

Ясно е, че и след решението на четримата министри в Париж, от югославско гледище въпросът за Триест и Юлийска Крайна остава открит. Народите в Югославия не ще престанат да се борят за освобождението на този чисто югославски край и за включването му към майката родина.

Елински

Националния въпрос на Балканите

Балканските национални държави са рожба на нахлуването на капиталистическите отношения в стопанския живот на балканските страни, на възникналите национални движения върху горната стопанска база и на влиянието на идеите на френската революция, господствующи през оная епоха, както и на стремежите на големите държави да разслабват Турция правейки си свои сметки в световната си завоевателна политика.

Това, което прави впечатление още при първия поглед при разглеждането на тоя въпрос е факта, че създаването на национални държави на Балканите не се покрива нито с националните принципи, нито с нуждите за капиталистическо развитие на тия държави. Искам да кажа, че голема част от нацията съставляваща всека една от тия държави, останаха вън от нейните граници и тия граници беха твърде тесни за да могат да осигурят просперитета за едно капиталистическо развитие.

Осакатеното разрешаване на тоя въпрос се дължи на вмешателството на външни сили. Акушера при раждането на тия държави беха великите сили, които имаха интерес да разгромват Турция, но немаха интерес да я заместят с една мощна държа, с шансове за едно напълно независимо съществувание. Те имаха интерес от едни малки държави, които да служат като пионки в световната им игра и раздиращи се от противоречия помежду си, търсейки изход за повече въздух под балканското небе.

И действително историята ни дава ясна картина, как балканските държави в стремежа си да си създадат по-добри условия за своето капиталистическо развитие неизменно са се стремили да се подслонят под сенката на некоя велика държава, да съчетят своята балканска завоевателна политика с световната завоевателна политика на велика държава.

В каква посока можеха да търсят резширение малките балкански държави, тъй необходимо за капиталистическото им развитие и за доразрешаване на националните си проблеми? Преди да отговорим на тоя въпрос, требва да отбележим веднага, че и за балканските държави тия два въпроса, за разширението и за национални граници, никога не са се съвпадали, че второто винаги са подчинявали на първото и с свещ са търсели некое селище с своя националност, или са извращавали историята по своему, когато се касаело да се оправдае овладяването на некой пункт необходим за процъвтяването на техната икономика. Поради туй в основата на тая политика не лежи националната правда, а стремежа за хегемания на Балканите.

Два пътя имаше за правилното иконом. развитие на балканските държави: пътя към федирирането им и пътя на смазването на едни за да се издигне един т. е. пътя на федерацията и пътя на хегемонията. Първия бе отстояван от демократическите сили на Балканите начело с работническото движение и македонскотото национално революционно движение начело с Гоце Делчев. Второто бе пътя на реакционните буржуазни среди начело с монархическите институти, подкрепвано и подстрекване от международната реакция и особено, в последните десетилетия, от германските империалисти.

Работническото движение през онова време бе твърде слабо за да може да сплоти и да възглави народните маси. Освен това то твърде много подценяваше националния въпрос, не виждаше неговата роля в живота, не виждаше свой съюзник в националното движение и доста наивно си представляваше въпроса за власта именно като въпрос изключително на парламентарни борби и развитие.

В каква посока търсеха разширение хегемонистите под ръководството на монарсите? Капиталистическото развитие и държавното национално оформяване на Балканите е вървело от периферията към центъра. И това е било напълно естествено и обяснимо. В резултат се получиха трите балкански държавици, Сърбия, Гърция и България по периферията, а в центъра останаха под Турция — Тракия, Албания, Тесалия и главно Македония, граничещи и с трите. Най-слабата точка за разширение бе Турция и за балк. държави, затуй усилията беха насочени в тая посока. Затуй Македония стана възела в който се преплетоха противоречията на балканските държави и разменната монета в ръцете на великите държави за влияние сред балканските държави.

Пътя на хегемонистите бе един и не можеше да бъде друг. То бе пътя на раздорите и войните. Пред народните маси, обаче, хегемонистичната идея и пътя на войната се прикриваше с национална одежда. Те никога не са говорили открито за хегемония, никога не са говорили за завоевания, а винаги за национално обединение. В тайните архиви, обаче, се намира не един документ, да ее говори за хегемония, а при главовъртене от успехи не един път се е говорило открито за завоевание на територии с чуждо население.

Паралелно с тя хегемонистична политила на реакционерите и царете, се развиваха и нанионалните движеения за освобождение от потиснатите народи в Турция и Австрия. Имаше мощно движение в Крит, Тесалия, Албания, преко Дунава и особенно в Македония. Неминуемо тия национал-освободителни движения се сблъскаха с завоевателната политика на реакционните и монархически клики, което фактически бе сблъск между идеята за национална свобода и идеята за хегмония между, културното развитие на народните маси и икономическите стремежи на господствуващите слоеве. Реакционно монархическите среди влагаха грамадни усилия да оглават тия движения, да ги уеднаквят със своите стремежи и с това да оправдаят последните дипломатически пред външния свет и да подготвят почвата психологически в собствените си народи за да ги впрегнат да теглят реакционната им кола. Това значи да забулят търгашеството си с националните въпроси и в националните чувства на масите да влеят голема доза националистически опиум. За това им доста помогна пъстрата национална картина на Балканите, преплетеността на националистите в тех, големата близост на славянските езици и неизживената роля на религиозните въпроси.

За нечистивата дипломатическа игра по националните въпроси от господствуващите слоеве ни дават много поучителна картина събитията в Македония, най-важния обект за завладяваие от техна страна. За тая страна сърбите прететдираха като естествен изход към Бяло море по долината на Морава и Вардара. Гърците претендираха като необходим хинтерланд за своето дълго крайбрежие. Българските реакционери пращаха сърбите зад Дунава и на Адриатика, гърците към островите, а Македония запазваха за себе си като необходима площ за своето икономическо развитие. За тия свои икономически нужди, обаче, те не приказваха. Приказваха и спореха, че Македония национално принадлежи на всека една от тях. За да оправдят тая си теза те туриха в ход грамаден апарат за национална пропаганда. А великите сили, чиито интереси също се преплитат тук, туриха в действие религиозната пропаганда, защищавайки едни православието, други католичеството, трети протестантството. По-нататък, когато македонците чрез своята револ. организация отрекоха всички тия фактори и почнаха да се борат за себе си, тая пропаганда чрез училища и черкви се придружи и чрез въоръжена пропаганда чрез техни чети. И се получи македонския народ изправен на въоръжена борба с всички балкански и световни реакционни фактори. Получи се репетиция на идещите войни на македонска почва, а в последствие единен фронт на всички реакционни фактори против македонския народ. Тоя единен фронт се получи в борба против младотурската революция, а още по-ясно в балканската война.

Последната се обяви в името на „свободата за брата роб“, в името на националния принцип, на националната правда. Реакционните монархически фактори прибегнаха до най-върховното средство за разрешаването на своите задачи прикрити в национална маска — до войната.

Предизвиканата от тех балканска война какво даде в резултат за промена на националната картина на Балканите в посока към националната правда? Резултата е явно, очебиюще отрицателен. Националната криза на Балканите се задълбочи. Вместо разрешението на старите открити национални въпроси, откриха се нови такива. Откри се добруджанския въпрос, австрийското господство се простре до Санджака, в Албания туриха крак великите сили, Македония разделиха на три части за да я умъртвят като Македония и се създаде едно велико преселение на народите, посилата на което милиони хора не се видеха свободни в своите огнища, а изгубиха родните си огнища.

Реакционните фактори, обаче, не се отчаяха, а с още по-голем устрем продължиха своите напъни в същата посока. Цар Фердинанд тържествено заяви: „ще свием знамената за по-благоприятни дни". И тия дни много скоро дойдоха. Тоя път сблъска между балканските държави за преразпределението на Балканите и съвпада с сблъсъка на великите сили за преразпределение на света. Отвори се първата световна война. Разглеждайки резултата в световен мащаб от национално гледище от тая война, Сталин казва, че тя макар и да се водеше в името на свободата на народите, фактически не разреши, а задълбочи националната криза. Същото се отнася и за Балканите. Тя отвори нови национални рани или пък старите ги даде в нови форми. Многонационална Австрия пропадна, яви се многонационална Югославия, раздираща се от национални противоречия и борби. За България тя откри нов национален въпрос — Западните покрайнини.

Задълбочената национална криза доведе борбите до най-дивата им форма — фашизма, което значи довеждането на шовинизма и завоевателната политика до най-възможните крайни предели. Дойде втората световна война. Германците в нея оперираха на Балканите явно като с разменна монета с националните въпроси. Те даваха Солун на Югославия, с условие че ще върви с нея. Като измени, подложиха сръбския народ на изтребление и даваха разни парчета от Балканите на своите съюзници без оглед на всекакъв национален принцип. Българските шовинисти изпаднаха в телешки възторг, че са направили грамадна крачка към велика България. Зад тоя възторг се криеше, разбира се, една безкрайна наивност и едно безкрайно предателство. Защото в тая велика България щеше да има български попове и джандари, а икономическите блага щеха да са за германците. А ясно е за всеки честен и разумен човек, ве при икономическа зависимост, не може да има национална независимост.

В тая война, обаче, станаха явления, които се отразиха крайно благоприятно за правилния развой на националната независимост, народните маси успеха да се сплотят, сплотиха се работниците, селяните, национално потиснатите под ръководството на работническата класа. Водач на масите стана последната, националната проблема влезе в нейните ръце.

Второ. Поради горния факт и поради участието на С.С.С.Р. във войната свалиха си маската шовинистите, събитията ги демаскирахя напълно като предатели, съюзиха се помежду си и стана чудо: всички тюрлии шовинисти се прегърнаха и обявиха обща борва против собствените си народи. Мила картинка е да виждаш сега как се прегръщат и и целуват Ив. Михайлов, Цанков, Дража, Павелич, Зервас и Ялчън.

Третия факт е: падането от власт на реакционно-шовинистическите сили и взимането властта от народните маси. Тоя факт породи още едно чудо. Тоя факт доказа, че достатъчно било да паднат една шепа капиталисти за да престанат враждите и недоверието между разнити националности. да се създадат братски отношения между тех и да се разреши сложния национален проблем на капиталистически начала, по един бърз и прост начин на базата на равноправието и свободата на всички националности. Отличен, исторически пример за това ни даде нова Югославия. Тя днес е водача на Балканите по пътя на народното демократическо разрешение на националния въпрос, за обръщането на Балканите от вавилонско стълпотворение, в образцов порядък на национална правда, от барутен погреб на крепост за мира. Нова Югославия най-сетне разсече и гордиевия възел, който тровеше балканската атмосфера, като разреши македонския въпрос, създаде македонска държава и отвори пътя на македонския народ чрез своята народна власт, да играе ролята на обединително звено между южнославянските народи.

Събитията във връзка с националния въпрос на Балканите потвърдиха мисълта на Сталина, че капитализма не е в състояние да разрешава вече националния въпрос, напротив той все повече го изостря и това разрешение го поема и го дава работническата класа. Съветския съюз това доказа в световен масщаб, Югославия в балкански масщаб. Образец и носител на старото за Балканите остават Гърция и Турция.

В какво се е състояла националната политика на управляющите до 9. IX., под ръководството на Кобургската пинастия; на тия които беха реакционери, след туй станаха фашисти, а сега сѐ наричат демократи?

Тя се е състояла:

1) В овладяването на Тракия, Македония, Моравско и Добруджа в името на обединението на българското племе, третирайки тамошното население за българско. Последното, разбира се, не им пречило в екстаза на победите да заявяват, че дето е стъпил български крак българско ще бъде, да изявяват претенции за Дурацо, цар Фердинанд да се отдава на мечти да влезе в Цариград на бел кон и да се коронясва в Св. София. За тех бе безразлично че населението в Моравско не се чувствува нито сантим за българско, че македонския народ е водил дълги и героични борби и с това е подчертал дебело, че иска да живее самостоятелен политически и национален живот;

2) Чрез икономически и културен тормоз, чрез прек терор над малцинствата да се претопат, да се изселят и да се върви към хомогенно население. Спомнете си отношението към турците и евреите, за отношението към гърците при нахлуването в Беломорието, което Крапчев си бе поставил за задача спешно и на всяка цена да го българизира, за изтреблението към македонците. Вижте плачевното културно състояние на турците!

3) Признаването привилегията на тия управляющи да ръководят и направляват националната проблема, без което те обявяват за предател и родоотстъпник. Спомнете си, че всички убийства след 9 юни ставаха под тоя знак.

4) Единство и приемственост на националната политика, в което отношение те имаха пълен успех, защото всички се кълнеха в светоста на тоя идеал, освен работн. партия, а Пастуховци, Мушановци, Н. Петковци и днес се кълнат в него. Спомням си едно предложение на Пастухов преди 9. IX., да влезе в Отечествения фронт в което поставяше като условие О. Ф. да поеме защитата на тия именно национални идеали пред външния свят;

5) Да считаш съседните народи за изчадие на дявола, които за да не те унищожат, требва да ги унищожищ.

Останките на тая пасмина със своята отрова или със своя цинизъм в мисълта си, нагло задават въпроса: „но, кажете кое е велико-българизъм и кои са националните идеали на българската държава“?

Отговора е ясен: тая основа, именно, от която са изхождали и продължават да изхождат, е велико-българизъм. Тая основа води към подчинение на Моравско и Македония въпреки волята на народите им; тя води към овладяване на територии като Призрен и Дурацо, тя води към потисничество и умрази с другите народи; тая основа не ражда на-

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА